
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2005

VYDÁVA MINISTERSTVO OBRANY SR –
VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV
BRATISLAVA

© Ministerstvo obrany Slovenskej republiky – VHÚ Bratislava 2005

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

ČEŠTÍ HUSITŠTÍ A KATOLIČTÍ KONDOTIÉŘI Z MORAVY NA SLOVENSKU V 15. STOLETÍ (OBDOBÍ HUSITSTVÍ)

J I Ř Í J U R O K

JUOK, J.: Czech Hussite and Catholic Condottieres from Moravia in Slovakia in 15th Centuries (period of Hussites). *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 3 – 25, Bratislava.

The published study aims at relations of Bohemia and Slovakia in the past, namely at activities of the Czech Hussites and their opponents from Moravia in Slovakia in 14th-15th centuries. The author describes personalities coming from Moravia, but also from Bohemia, who later worked in Moravia and became famous by their activity in Slovakia. He points out the fact that if in the reform period of Hussitism to 1419 the Hussite ideology and faith was spread in Moravia by priests, clericals, students and other lower clergy coming to Moravia from Bohemia and mainly from the Charles' University in Prague, during the first but mainly in the second revolutionary periods the reform profession of faith with requirements for remedy of the church spread first of all in the ranks of Czech aristocracy. At first among the higher aristocracy, later also among the lower one.

Military History. Slovakia. Middle Ages. Hussites. 14th–15th Centuries.

Předkládaný článek se zaměřuje na vztahy Česka a Slovenska v minulosti, tedy konkrétně na působení českých husitů a jejich odpůrců z Moravy na Slovensku v 15. století. Tématicky tu navazují na obdobný článek či studii připravenou pro polský historický časopis v Katovicích. Výchozím bodem je samozřejmě můj dlouholetý výzkum husitství a husitské revoluce, a to zejména na Moravě.¹ Mnohé zde představené osobnosti, pocházející z Moravy, ale i z Čech a poté pobývající na Moravě, prosluli zejména za své činnosti na Slovensku. Z toho důvodu budeme povděční za případná další doplnění a ohlasy slovenských historiků týkající se zde představených osobností.

Chronologicky se v této studii dotkneme osobností ze dvou období, a sice z období revolučního v letech 1419 – 1434 a pohusitského a poděbradského v letech 1434 – 1471.

¹JUOK, J.: Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Nový Jičín 1998 a dále studie téhož, Moravští husité, Slezsko a Slovensko. In: Jihlava a basilejská kompaktáta, 26. – 28. června 1991, Jihlava 1992, s. 37-56, týž Husitské organizační struktury v Lužicích a ve Slezsku, In: Časopis Slezského muzea (dále ČSM), B 45, 1996, s. 97-112, týž, Účast šlechty v husitské revoluci, Husitský Tábor (dále HT) 14, 2004, v tisku, týž, K příčinám husitské revoluce v Čechách a na Moravě a druhé reformace v Evropě, *Studia Comeniana et historica*, XXXIV/71-72, 2004, s. 29-46 a týž, Čeští husité a antihusité z Moravy v Polsku ve 14. – 15. století. In: *Sredniowiecze polskie i powszechnie*, 3, 2004, s. 209-229. V poslední studii byly obdobně představeny české osobnosti z Moravy v Polsku, přičemž šest je totožných: Jan Čapek ze Sán, Boček a Vilém Puklice z Pozořic, Jan z Messenpeka, Jan Jiskra z Brandýsa a Jan Talafús z Ostrova, nutno dodat, že nyní jsou popsány ale podrobněji. Jen v Polsku působili Lacek z Kravař, Jan Helm, Jan Sokol z Lamberka, Jan Čičovec z Čičova, Dr. Pavel z Kravař a Jan z Kravař.

Jestliže v prvním reformním (předrevolučním) období husitství do roku 1419 se husitská ideologie a víra na Moravě šířila prostřednictvím jednak kněží, kleriků, studentů a jiného nižšího duchovenstva přicházejícího na Moravu z Čech a především z pražské Karlovy univerzity v Praze (např. kněží Jan Milíč z Kroměříže, Stanislav ze Znojma, Šimon z Tišnova, Dr. Pavel z Kravař, Slovák Jan Vavřinec z Račic v Tovačově a Zikmund z Jistebnice v Helfštejně a Starém Jičíně), tak v průběhu prvního, ale zejména ve druhém revolučním období se reformní vyznání víry s požadavky na nápravu církve a eventuální sekularizaci církevních statků rozšiřovalo především v řadách české šlechty, zprvu snad vyšší (panstvo) a postupně i nižší (rytíři, zemané, vladykové, panoši) aspoň na Moravě.² Právě z řad šlechty pojednáme v době husitské revoluce o vůdci moravských šlechtických husitů a pozdějším dlouholetém zemském hejtmanu Janu Tovačovském z Cimburka a slovenských husitech zřejmě pocházejících z Moravy jako Blažku z Borotína a Napajedel, Petru Kutějovi na Veverí, Janu Vrbenkém na Hodoníně a Janu Šmikovském ze Žďáru (ten asi pocházel z Čech). V porevolučním období po roce 1434, kdy působili z velké části na Slovensku, připomeneme osudy tábořského hejtmana Mikuláše Sokola z Lamberka, sirotčího hejtmana Jana Čapka ze Sán na Hukvaldech (původem z Čech), moravských husitů Bočka Puklice z Pozořic, slovenského husity Jana z Messenpeka působícího naopak na Moravě, katolického kondotiéra z Moravy Jana Jiskry z Brandýsa, jeho hejtmana a bratříka Jana Talafúse z Ostrova na Hukvaldech (původem z východních Čech), dalšího bratříckého hejtmana Martina Brcála z Dobré asi ze Slezska a dvou katolických kondotiérů Mikuláše z Bítova na Šaumberce u Kelče a Petra Romana z Vítovic na Zlíně.

Jan Tovačovský z Cimburka (asi kolem 1400 – 1464) pocházel z významného moravského panského rodu pánů z Cimburka, jednoho z předních na Moravě. Jeho rodiče byli Albrecht z Cimburka (zemř. 1416) a Žofie z Herteštejna. Za manželku měl Žofii z Kunštátu, sestru Jiřího z Poděbrad a s ní syny Jana ml., Ctibora a Jaroše a dceru Jitku, manželku knížete Arnošta Opavského a Minsterberského.³ Jan Tovačovský se na stranu reformní strany postavil již kolem či krátce po roce 1415, kdy se ujal svého dědictví Tovačova v roce 1416. Nezasílujeme ho sice při signaci protestu proti Husově upálení z 2. září 1415, ale asi již roku 1416 pozval na svůj hrad významné husitské kněží a kazatele Šimona z Tišnova a patrně Slováka Jana Vavřince z Račic a Kroměříže.⁴ Jeho hrad Tovačov se již před vypuknutím husitské revoluce stal ideovým centrem viklefitů a husitů, když právě odtud se vedly repliky obou husitských kněží s katolickým polemikem Pavlem z Prahy a Dolan a katolickým myslitelem Štěpánem z Dolan z kartuziánského kláštera. Nicméně po vypuknutí revoluce ač husita, zachoval Jan Tovačovský věrnost králi Zikmundovi. S jeho vojskem se zúčastnil bitvy u Vyšehradu 1. listopadu 1420, kde byl zřejmě Pražany zajat spolu s Haškem z Valdštejna a jinými.⁵ Po propuštění z pražského vězení od roku 1421 vypověděl poslušnost králi Zikmundovi a ze svého hradu Tovačova s ním zahájil válku. Tehdy se postavil na odpor druhé křížové výpravě krále Zikmunda, jehož vojevůdce Pípo Spano a posádka Mikuláše Pereňyho v Přerově v září 1421 oblehli neúspěšně Tovačov.⁶ Ale ani on jako účastník zemského sněmu v Brně dne 17. listopadu 1421 neušel Zikmundovu ozbrojenému nátlaku a vzdal se kalicha

²HOFFMANN, F.: Morava na cestě k husitské revoluci, *Husitský Tábor* (dále HT) 4, 1981, s. 57-68, týž, *Morava před husitskou revolucí*. In: *Časopis Moravského muzea, Vědy společenské*, LXIX, 1984, s. 49-78 a LXX, 1985, s. 103-146; ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce, I.-IV.*, Praha 1993 a ČORNEJ, P.: *Velké dějiny země Koruny české, V.*, 1402 – 1437, Praha 2000.

³URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský, České dějiny* (dále ČD), III, 3, Praha 1962, s. 131, pozn. 268.

⁴NEUMANN, A.: *K dějinám husitství na Moravě, Husitské války*. Olomouc 1939, s. 46; URBÁNEK, R.: *K historii husitské Moravy*. In: *Časopis Matice moravské* (dále ČMM), LXIII – LXIV, 1939 – 1940, s. 250 an.; ODLOŽILÍK, O.: *Z počátků husitství na Moravě*, ČMM 49, 1925, s. 1-170, zvl. s. 80-85; JUROK, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*, ref 1, s. 41 an., pozn. 83.

⁵ŠMAHEL, ref 2, s. 59.

⁶URBÁNEK, ref 4, s. 254.

spolu s Benešem z Kravař, Janem z Kravař, Artlebem z Drahotuš a jinými.⁷ Ale asi již od roku 1422 Jan Tovačovský z Cimburka definitivně přestupuje na husitskou stranu. V roce 1423 na jeho podporu v Tovačově a dalších husitských střediskách v Uherském Ostrohu, Jevišovicích a Martínkově zamířila na Moravu výprava Pražanů a orebitů pod vedením Diviše Bořka z Miletínka, Haška z Valdštejna a Hynka z Kolštejna. S podporou Jana Tovačovského z Cimburka dočasně dobyla Kroměříž a Přerov, dále Vyškov, Slavkov a hrady Kvasice a Melice.⁸ V roce 1425 se k Janu Tovačovskému přidává další umírněný kališník Petr Strážnický z Kravař a společně s hejtmany litevského knížete Zikmunda Korybuta Dobešem Puchalou a Petrem Holým (Polákem?) útočí na hlavní město Moravy Olomouc. Po uzavření příměří na hradě Hlubočky před 23. březnem 1425 mezi Korybutovými hejtmany a katolickou stranou opavského knížete Přemka Opavského, Jana z Kravař na Jičíně a Jiřího ze Šternberka došlo k uzavření příměří husitské šlechty v čele s Janem Tovačovským a Petrem Strážnickým z Kravař s katolickou šlechtou Janem z Kravař, Jiřím ze Šternberka a dalšími 25. května 1425 v Olomouci.⁹ Koncem téhož roku po osobní prosbě o pomoc u husitů v Čechách pokračoval Jan Tovačovský v tlaku na Olomouc a pokoušel se dobýt znovu (mezi tím ztracenou) Kroměříž, přičemž byl odražen biskupským vojskem Jana Železného, uskupením knížete Přemka Opavského, Perenyiho uherskou posádkou v Přerově, Ladislavem z Ludanic a městskými oddíly z Olomouce a Litovle.¹⁰ Již od dubna roku 1426 se Jan Tovačovský spolu s Václavem z Kravař připravovali podle pokynů pražanů na tažení proti Sasku. V bitvě u Ústí nad Labem v červnu 1426 se oba spolu s Hynkem z Kolštejna, Bavorem z Pernštejna a ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu podíleli na vítězství ve třetím vojsku Korybuta, pražanů a kališnické šlechty.¹¹ Na přelomu let 1426 – 1427 stál Jan Tovačovský z Cimburka v čele největší samostatné akce moravských husitů, kdy byly postupně dobyty města Přerov s posádkou Albrechta Habsburského, Nový Jičín, Fulnek, Odry, Hranice a klášter v Moravském Šternberku. Tak byl zničen hlavní spojenec města Olomouce uskupení opavského knížete Přemka, neboť města Nový Jičín a Fulnek patřili Janu z Kravař na Jičíně, Odry Jiřímu ze Šternberka a Hranice hradištskému klášteru.¹² V létě roku 1427 se Jan Tovačovský z Cimburka účastnil s další moravskou šlechtou vítězné bitvy u Tachova, kde právě jim měli být svěřeni urození zajatci 14. 8. 1427, kdyby ovšem neutekli.¹³ V říjnu 1427 pokračoval Jan Tovačovský v útocích na Olomouc, když zostrčil blokádu Olomouce provoláním v Přerově a Tovačově, že každému, kdo bude zásobovat Olomouc, budou useknuty ruce a nohy.¹⁴ V roce 1428 se Jan Tovačovský s dalšími moravskými husity a posádkami a jejich veliteli jako s Dobeslavem Puchalou a ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu připojili k velkému tažení radikálních bratrstev táborů a sirotků do Uher a do Slezska. Zasluhou Jana Tovačovského výprava získala Uherský Brod a vložila do něj husitskou posádku. Všichni tři výše jmenovaní jsou dosvědčeni při jednání s městem Místerberkem ve Slezsku.¹⁵ Po skončení tažení pokračoval Jan Tovačovský s dalšími husitskými posádkami a dokonce s naverbovanými sedláky

⁷Archiv český, čili staré písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích i cizích (dále AČ), X, ed. J. KALOUSEK. Praha, s. 246 an.

⁸VÁLKA, J.: Počátek války o Moravu (1422 – 1423). (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě II.), Jižní Morava (dále JM), XVIII, 21, 1982, s. 60.

⁹HOSÁK, L.: Husitské revoluční hnutí v Olomouckém kraji. Olomouc 1960, s. 18 an., o příměří z 23. 3. 1425 na Hlubočkách, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges von Jahre 1419 an. (dále UB), I, II, Praha 1873, zde I, ed. F. Palacký, s. 385, č. 330, zápis dohody z 25. 5. 1425 in AČ, VI, s. 414, č. 19.

¹⁰BARTOŠ, F. M.: Husitská revoluce, Doba Žižkova 1415 – 1426, ČD, II, 7, Praha 1965, s. 214, pozn. 40 k osobní prosbě o pomoc ZAPLETAL, F.: Přerov za válek husitských, Přerov 1965, komentář, s. 28 k bojům o Přerov.

¹¹Fontes rerum bohemicarum (dále FRB), V, Praha 1890, ed. J. Emler, s. 594, podle kroniky Bartoška z Drahonice.

¹²BARTOŠ, F. M.: Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422 – 1432. In: Časopis archivní školy, XII 1934, vyšlo 1936, s. 104, osvětlení situace JURK, Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce, ref 3, s. 96-101.

¹³ŠMAHEL, ref 2, III, s. 198.

¹⁴UB, I, s. 551, č. 481.

¹⁵GRÜNHAGEN, C.: Geschichtsquellen der Hussitenkriege, Scriptorum rerum silesiacarum (dále SRS), VI, Vratislav 1871, s. 59, č. 81.

v útocích na Olomouc v červenci roku 1428.¹⁶ V říjnu téhož roku se na Moravu dostal litevský kníže Zikmund Korybut, propuštěný z pražského zajetí na hradě Valdštejn u Turnova po jeho nezdařeném pravicovém převratu v Praze 16. dubna 1427. 27. října 1428 jednal s Janem Tovačovským v Tovačově a následující den v Přerově smířil Jana Tovačovského se Smilem z Moravan na Malenovicích, z čehož by se dalo i usuzovat, že zde došlo k rozkolu moravských šlechtických husitů a ke Smilově zmocnění se právě Přerova. Na těchto jednáních zřejmě došlo k dohodě o odstoupení posádky moravských husitů v Odrách pro litevského knížete Zikmund Korybuta a jeho hejtmána Dobeše Puchalu. Pravděpodobně bylo jednak počítáno s polskou pomocí pro dobytí Olomouce, na druhé straně zde kníže Zikmund Korybut dostal základnu pro své příští akce ve Slezsku.¹⁷ Jan Tovačovský z Cimburka je v té době již nepopíratelnou hlavou husitské šlechty na Moravě. V listině o příměří mezi katolickou a husitskou šlechtou z 1. února 1429 je po Janu z Kravař na Jičíně jako nejbohatším a zřejmě ještě katolickým šlechtici na druhém místě jmenován právě Jan Tovačovský z Cimburka jako nejdůležitější moravský šlechtický husita.¹⁸ Vzápětí poté ale Jan z Kravař přestoupil do řad moravských kališníků, neboť již na přelomu let 1429–1430 se s Janem Tovačovským zúčastnil velké spanilé jízdy husitů do Německa (srv. níže). Jan z Kravař byl spolu s Janem Tovačovským, Žibřidem z Bobolusk a Václavem z Koberic jedním z rukojmích příměří mezi radikálními bratrstvy a knížetem Přemkem Opavským z 28. září 1429, jímž se kníže Přemek zavazoval do roku přestoupit ke kalichu pod pokutou 4 000 kop gr. č.¹⁹ V roce 1429 napadl sirotčí a Tovačovského husitskou posádku v Uherském Brodě ruský kníže Fridrich z Ostrógu, který tehdy přešel na stranu Zikmundovu. Posádku zachránila rychlá pomoc ze strany Jana Tovačovského a Václava z Kravař.²⁰ Na přelomu let 1429–1430 se Jan Tovačovský spolu s Moravany Janem Jičínským z Kravař, Václavem z Kravař, Smilem z Landštejna a Benešem z Boskovic patrně účastnil velké jízdy bratrstev do Německa, neboť je jmenován v glejtu z 10. 2. 1430 vystaveném na hradě Beheimsteině markrabím Fridrichem Braniborským a doplněným březnovým sněmem v Praze pro jednání v Norimberku.²¹ 7. června 1431 je Jan Tovačovský jmenován v citačním listě vůdců obou radikálních bratrstev v čele s Prokopem Holým, vracejících se ze Slezska. Tehdy povolávají Jana Tovačovského a dalších 8 moravských šlechtických husitů jako Jana z Kravař, Voka ze Sovince a další ke srazu v západních Čechách před budoucí bitvou u Domažlic.²² V září 1433 (možná ale již v roce 1431) Jan Tovačovský spolu se slovenskými husity jako Ladislavem z Ludanic a jinými podnikl výpravu na střední Slovensko, kde dobyl města Nová Baňa, Prievidza, klášter Hronský Beňadik, snad i město Levica a vsadil husitskou posádku do Topolčan se sirotčím hejtmánem Janem Šmikovským ze Žďáru. Topolčany dobyl zřejmě až po 20. 9. 1433, poté se podle zprávy z 27. 11. 1433 pokoušel spojit s husitskou posádkou v Trnavě a s jejím velitelem Blažkem z Borotína a na jaře podle svědectví z 26. 3. 1434 zamýšlel údajně společně s sirotčími husitskými posádkami ve Skalici a Uherském Brodě napadnout a dobyt Bratislavu. V okolí Topolčan spolupracoval se slovenskými husity Ladislavem z Ludanic, Štefanem z Dolní Krnče, Tomášem Kerekem z Lipníka, Jiřím z Bošian a s Štefanem a Petrem z Chrabrian.²³ Na významném svatomartinském sněmu v Praze v roce 1433 se účastnil Jan Tovačovský v čele moravské šlechty jako Jiřího z Kravař, Ctibora z Cimburka, Beneše z Boskovic,

¹⁶UB, I, s. 632, č. 533.

¹⁷JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 103-106, podle UB, I, s. 646, č. 546.

¹⁸HOSÁK, ref 9, s. 23.

¹⁹BARTOŠ, F. M.: Husitská revoluce, Vláda bratrstev a její pád 1426 – 1437, ČD, II, 8, Praha 1966, s. 67 an., k příměří s knížetem Přemkem AČ, VI, s. 425, č. 29.

²⁰VARSÍK, B.: Husitské revoluční hnutí a Slovensko, Bratislava 1965, s. 47 an.

²¹BARTOŠ, ref 19, s. 68.

²²GRÜNHAGEN, ref 15, s. 104, č. 147.

²³VARSÍK, ref 20, s. 78, 121 an., 225 an., s. 300-302, č. 10-12, k slovenským husitům pánům z Ludanic LUKAČKA, J.: Ludanice 1242 – 1292, Ludanice 1992 a KANOVSKÝ, M.: Ludanice – stredisko slovenských husitov? In: Historický časopis (dále HČ), 40, 1992, s. 89-93, ke konjunkturálnímu přístupu uherské šlechty k husitství DVORÁKOVÁ, D.: Šfachtici z Ludanic a král Zigmund Luxemburský. In: 4č, roč. 48, 2000, s. 35-44.

Hlaváče z Mitrova a jiných. Na sněmu byl zvolen nový zemský správce Aleš Vřešťovský z Rýzmburka a jednalo se zde o podmínkách vyslání poselstva na Basilejský koncil.²⁴ V březnu roku 1434 operoval Jan Tovačovský znovu na západním Slovensku, kdy se chystal zaútočit na Bratislavu, přičemž jím podporovanou posádku v Topolčanech dvakrát v dubnu a v září 1434 oblehl Petr Čech z Levic. 9. září 1434 zemský hejtman Jan z Lomnice a Jan Tovačovský v čele moravské stavovské obce signují první porevoluční landfrýd na Moravě. V něm se s platností na 5 let obnovuje zemské zřízení a zemské soudy a hrozí se sankcemi proti husitským posádkám a oddílům bez jakéhokoliv pána.²⁵ Po porážce radikálních bratrstev v bitvě u Lipan 30. května 1434 tak Jan Tovačovský z Cimburka jako hlavní spojenec sirotčího husitského svazu dokončil naprostý obrát z revolučních pozic na stranu vítězné kališnicko-katolické pravicové koalice v Čechách. V letech 1434 – 1437 se postupně zcela rozešel s bývalými husitskými hejtmany Vilémem a Bočkem Puklicí z Pozořic, Janem z Messenpeka, bratřimi ze Šarova, Heraltem z Kunštátu a Janem Čapkem ze Sán jako stávajícími stoupenci Tábora a později polské kandidatury na český trůn. V roce 1435 zastupoval spolu se svým švagrem Jiřím z Poděbrad svou manželku Žofii z Kunštátu na zemském soudě v Brně.²⁶ V roce 1437 se Jan Tovačovský z Cimburka stal moravským zemským hejtmánem po Janu z Lomnice a Vaňku z Boskovic a po smrti císaře Zikmunda Lucemburského nastoupil cestu podpory rakouské a habsburské kandidatury na český trůn.²⁷ Jako nejvyšší představitel moravské stavovské obce si především hleděl zabezpečit úchvaty z časů husitské revoluce. Kromě původního panství Tovačov během vojenských akcí získal do svého majetku jako zástavy Hranice (v roce 1427), jímž udělil privilegium na výroční trh a další práva již v roce 1431, Uherský Brod (v roce 1428) a Přerov, krátce Hukvaldy (před rokem 1435), dědičně zřejmě Kojetín, Drahotůš po bratru Ctiboru Tovačovském a Oldřišov u Opavy a sňatkem se Žofií z Kunštátu hrad Skály u Jimramova a Lelekovice u Brna. Většina těchto panství se stala terčů útoků jeho bývalých husitských spojenců jako panství Hranice, Kojetín, Drahotůš a Oldřišov u Opavy, jež napadal bývalý oderský husitský hejtman Boček Puklice z Pozořic. Boček se dokonce zmocnil Tovačovského hradu a panství Drahotůš a od roku 1446 se na něm přes vznesený odpor Jana Tovačovského zakoupil, přestože Jan Tovačovský hrad prodal již v roce 1437 Heníkovi z Valdštejna (Tovačovský ho restituoval v roce 1463).²⁸ V roce 1439 po odstoupení kališnické strany v čele s Hynce Ptáčkem z Pirkenštejna od podpory polské kandidatury Kazimírovy na českou korunu v předchozím roce, pokračovali Vilém Puklice z Pozořic a Jan z Messenpeka v polských službách v útocích na Uhry proti stoupencům Albrechta Habsburského. Na jaře 1439 obsadili Uherský Brod Jana Tovačovského a v květnu a červenci odtud obsadili Skalici spolu s Blažkem z Borotína a ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu. Vilém Puklice v průběhu roku 1439 dobyl i další Tovačovského město Přerov.²⁹ K narovnání mezi stoupenci jagellonské a habsburské kandidatury na Moravě došlo v zemském landfrýdu z 20. ledna 1440 a v podstatě mezi Čechami a Moravou poté na sjezdu 14. dubna 1440 ve Velkém Meziříčí. Na zmíněném sjezdu se Češi v čele s Hynce Ptáčkem zřekli podpory stoupenců tábořské a jagellonské strany

²⁴ŠMAHEL, ref 2, III, s. 280 an.

²⁵AČ, X, s. 250-254, správné datum landfrýdu u BARTOŠ, Vláda bratrstev, ref 19, s. 179, pozn. 14, k akcím na Slovensku VARSÍK, ref 20, s. 231-232.

²⁶URBÁNEK, ref 3, III, 1, s. 221; JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 131 an.

²⁷VÁLKA, J.: Dějiny Moravy, 1, Brno 1991, s. 149.

²⁸BRANDL, V.: Libri citationum et sententiarum seu knihy půhonné, (dále LC), III, Brno 1873, s. 449, 516, k zakoupení Drahotůš Die Landtafel des Markgrafthums Mähren, Olmützer Cuda, I, 1348 – 1466, ed. P. Chlumecký, J. Chytil, P. Demuth, A. Wolfskron, Brno 1856, (dále DZO), s. 385, č. 417, zápis z 9. 7. 1446, odpor Jana Tovačovského tamtéž, s. 387, č. 436, zápis z 8. 7. 1446. Prodej Heníkovi z Valdštejna, tamtéž, s. 366, č. 116, zápis z 12. 1. 1437. K vrácení Drahotůše roku 1463 URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 133, tamtéž na s. 132 k dalším majetkům a získkům ze sňatku se Žofií z Kunštátu.

²⁹LOSERTH, J.: Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen vornehmlich in der Zeit hussitischen Söldnerbander, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens (dále ZV GMS), XII, 1918, s. 67 an., č. 58, 59 a 64; URBÁNEK, R.: K historii doby Jiskrovy na Slovensku a na východní Moravě. In: Věstník královské České společnosti nauk (dále VKČSN), tř. fil. -hist. – filolog., XI, 1939, 2 část, s. 29, pozn. 115.

Viléma Puklice, Jana z Messenpeka, Jana, Čeňka a Vaňka z Šarova a Heralta z Kunštátu, Moravané v čele s Janem Tovačovským obdobně stoupenců habsburské strany a kromě toho se Jan Tovačovský střetl s Hynce Ptáčkem o kněze Fridricha z Poličky. Jan z Messenpeka byl donucen vydat Uherský Brod do 26. 6. 1440 a Vilém Puklice Přerov do čtyř týdnů od zmíněného sjezdu.³⁰ 5. 1. 1442 Boček Puklice a Jan Tunkl z Brníčka moravským stavům v čele s Tovačovským vydávají Přerov a dluhopis na 1 200 kop gr. č. Po smrti Viléma Puklice v roce 1441 a vyrovnání s Bočkem Puklicí Jan Tovačovský údajně nechal popraviti dalšího bývalého stoupence Tábora Heralta z Kunštátu na Lestnici (strýce Jiřího z Poděbrad) v Brně 19. 8. 1444, jemuž sám vydal glejt ze 14. 8. 1444. Za smrt svého strýce a správce svých moravských statků Moravské Třebové, Bouzova, Kunštátu a Boskovic sliboval Jiří z Poděbrad odvetu, ale věc pomohl urovnat zemský hejtman Jan Tovačovský.³¹ V čele Moravy se zemský hejtman Jan Tovačovský spolu s Albrechten ze Šternberka, Křištofem z Lichtenštejna a Hynkem ml. z Valdštejna účastnil zemského sněmu v Čechách žádajícího vydání krále Ladislava Pohrobka v listopadu roku 1446. V roce 1447 Jan Tovačovský se svou manželkou Žofií z Kunštátu, sestrou Jiřího z Poděbrad, určili Jiřího z Poděbrad správcem majetku svých nepnoletých dětí po své smrti.³² V roce 1449 poprvé Jan Tovačovský otevřeně vystupuje na straně Jiřího Poděbradského (od roku 1448 pána Prahy) spolu s Janem z Pernštejna při jeho akcích proti poslednímu táboritovi ve východních Čechách Janu Koldovi ze Žampachu na Náchodě. Patrně v této souvislosti vedl Jan Tovačovský téhož roku v únoru tažení moravských stavů proti Čeňkovi z Mošnova a jeho synům Janovi, Jiřímu a Oldřichovi, které donutil postupně vydat Hodonín a postoupit své hrady Světlov a Séhradice nejprve Pankráci od Sv. Mikuláše a 9. 5. 1449 je vydat za 4 200 zl. zemi Moravě. Hodonín v roce 1450 obsadil Václav Sudlice z Nezpečova, ohledně kterého se Jan Tovačovský 4. 5. 1452 obracel na Bratislavu, aby ho nepodporovala, neboť z Uher pod ochranou gubernátora Jana Hunyadyho škodil Moravě. Ještě v roce 1449, kdy 15. dubna Jednota poděbradská a strakonická dohodly roční příměří v Čechách a na Moravě, tak na Moravě se o příměří podle V. Pešiny přičinili Jan Tovačovský, Pertold a Jindřich z Lipé, Ctibor z Landštejna, Vok ze Sovince, Hynek z Prusinovic a Arkleb z Kunovic. V srpnu 1449 se Jan Tovačovský a moravští stavové nezúčastnili zřejmě generálního sněmu v Jihlavě, omlouvajíc se vyhnáním stoupence Strakonické jednoty Ješka Svojanovského z Boskovic z jím dobytého kláštera Rajhradu.³³ V roce 1451 se obrátil kazatel Kapistran před 15. srpnem na Jiřího z Poděbrad v Čechách a na Jana Tovačovského na Moravě, aby umožnili svým poddaným přístup na jeho kázání, v odpovědi z 25. srpna Jan Tovačovský jako utrakvista Kapistranovu žádost odmítl, na což mu odpověděl opět Kapistran 3. září toho roku. Ve spolku vytvořeném 5. března 1452 za účasti Čechů, Moravanů, Rakušanů a Uhrů pro vydání následníka trůnu Ladislava Pohrobka z poručenství krále Fridricha III. Jan Tovačovský jako zemský hejtman zastupoval Moravu. 21. 6. 1452 Jan Tovačovský, Jan z Tvorkova a Jiskrův kancléř Mistr Jan z Bosny zprostředkovali na Slovensku narovnání mezi Janem Jiskrou z Brandýsa a Janem Hunyadym.³⁴ V červnu roku 1453 Jan Tovačovský rozeslal moravským stavům listy s oznámením o přijetí krále Ladislava Pohrobka za českého krále. Již v červenci byl novým králem

³⁰AČ, X, s. 256 an., č. XII, k 20.1.1440, AČ, X, s. s. 258 an., č. XIII, k 14. 4. 1440. Ke knězi Fridrichovi URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 498, pozn. 1. Tamtéž ještě Urbánek nesprávně určil Jana z Helfštejna jako Jana z Pernštejna místo správného Jana z Messenpeka.

³¹DŘÍMAL, J.: Politika moravských královských měst za feudálních rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. století. In: Sborník Matice moravské (dále SMM), 84, 1965, s. 132-156, zvl. s. 156, k 5. 1. 1442 AČ, X, s. 262, č. XV, tam se špatným datem 9. 2. 1442, k Heraltu z Kunštátu URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 2, s. 23, pozn. 3, 24, 26.

³²URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, s. 98, k roku 1446, DZO, I, s. 398, č. 585, zápis ze 6. 1. 1447.

³³URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 2, s. 364, 365; pozn. 1 obecně k tažení proti Koldovi v roce 1449, tamtéž, s. 367-368, pozn. 1 o příměří z 15. 4. 1449, tamtéž, s. 391 k 21. 6. 1452 o sněmu v srpnu roku 1449; CHALOUPECKÝ, V.: Středověké listy ze Slovenska, Bratislava 1937, s. 34, č. 31 k 9. 5. 1449, tamtéž, s. 58, č. 61 k 4. 5. 1452. K 9. 5. 1449 rovněž URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 49, č. 31.

³⁴URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 2, s. 563, pozn. 1, ke Kapistranovi, tamtéž, s. 631, pozn. 2; ke spolku CHALOUPECKÝ, Středověké listy ze Slovenska, ref 33, s. 81, č. 92 k 21. 6. 1452.

Vojenská história

ustaven do čela moravské zemské vlády spolu s olomouckým biskupem Bohušem ze Zvole a dalšími. Patrně s průvodem krále Ladislava Pohrobka dorazil Jan Tovačovský do Prahy 24. 10. 1453 a účastnil se i jeho korunovace 28. 10. 1453 spolu s Jiřím Poděbradským, Janem Huňadym, Janem Jiskrou z Brandýsa, Oldřichem Eicingerem, Pankrácem ze Sv. Mikuláše a Vaňkem z Boskovic. S většinou z nich se v Praze zdržel na dalších politických jednáních nejméně do 14. 12. 1453. Jan Tovačovský byl jako zemský hejtman jmenován do čela desetičlenné regentské rady na Moravě 7. 7. 1455. Rozsáhlé záští severomoravské šlechty v čele s Janem z Messenpeku, Matoušem Lukovským ze Šternberka, Bernardem Brumovským z Cimburka, Janem z Mošnova a jinými s hornoslezskými knížaty Bolkem a Mikulášem z Opolským aj. urovnal Jan Tovačovský a Jan Mukař z Kokor 28. 8. 1457.³⁵ Král Ladislav Pohrobek mu zapsal koncem své vlády 11. 9. 1457 na Přerově 2 000 zl. a poté ještě 1 000 zl. a 22. 11. 1457 těsně před svou smrtí mu potvrdil list na panství Tovačov.³⁶ Po smrti krále Ladislava Pohrobka opustil Jan Tovačovský definitivně habsburskou stranu a svou dřívější spolupráci s Jiřím z Poděbrad (od let 1447 – 1449) korunuje podporou prosazení krále Jiřího na Moravě. Tak ho nacházíme již ve Strážnici 8. – 9. února 1458, kde Jiří z Poděbrad sjednal svatební smlouvu své dcery Kateřiny a přátelskou dohodu s Matyášem Hunyadym, od 24. 1. 1458 zvoleným uherským králem Matyášem Korvínem, stejně jako s jeho odpůrcem Janem Jiskrou. V dubnu 1458 se Jan Tovačovský s moravskými pány a rytíři vyslovil pro nově zvoleného krále Jiříka, ale rozpor v otázce ve Vídni vězněného Oldřicha Eicingera, za kterého se postavil Jan Tovačovský, olomoucký biskup Tas z Boskovic a moravská šlechta oproti moravským městům, způsobil neúspěch sněmu. Podporu králi Jiřímu z Poděbrad vyslovil zemský hejtman Jan Tovačovský při Jiříkově korunovaci 7. května 1458 a to společně se svými dvěma syny Ctiborem a Janem ml. Na zpáteční cestě na Moravu doprovodil uherské biskupy, kteří krále Jiřího korunovali, a jež Jana Tovačovského požádali 20. 5. 1458 o glejt na cestu do Uher. Během vojenského tažení Jiřího na Moravu v květnu až listopadu roku 1458, kdy královské vojsko postupně dobylo 23. 5. Znojmo, po 15. 7. Brno a nakonec Jihlavu, od krále 16. 6. 1458 dostal potvrzené výsady země Moravy a asi zemské vlády a jako zemský hejtman mu pomohl v červnu toho roku svolat zemský sněm do Brna na 4. 7. 1458. Po neúspěšném dubnovém sněmu, kdy moravské panstvo a rytířstvo bylo ochotno přijmout za krále Jiřího, ale nikoliv královská města a duchovenstvo, na tomto červnovém sněmu kapitulovala většina královských měst na Moravě.³⁷ Král Jiří odměnil Jana Tovačovského 6. 10. 1458 zástavou hradu Uherského Ostrohu, který před ním od roku 1453 držel Jan Jiskra.³⁸ V říjnu 1458 se Jan Tovačovský spolu se Zdeňkem ze Šternberka účastnil na vpádu vojska Jiřího z Poděbrad do Rakouska s cílem dosáhnout uznání Jiřího z Poděbrad za českého krále od všech Habsburků, vymoci dřívější dluhy českým žoldněřům a osvobodit Oldřicha Eicingera. Stejně tak spolu s olomouckým biskupem Tasem z Boskovic a dalšími doprovázel Jiřího Poděbradského na jednání s císařem Fridrichem III. ve Znojmě v dubnu 1459, kdy bylo dohodnuto mezi Českou korunou a Rakouskem příměří na jeden rok. Na sjezdě krále Jiříka s císařem Fridrichem III. v Brně ve dnech 2. – 5. srpna roku 1459, kde bylo uzavřeno několik smluv Jiřího Poděbradského s císařem Fridrichem III. o válce proti Matyáši Korvínovi, mu a jeho ženě Žofii z Kunštátu král zapsal 14. 8. Kralice v ceně 1 600 zl. uher.³⁹ V druhé polovině

³⁵URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 2, s. 724, pozn. 1 k přijetí Ladislava Pohrobka, tamtéž, s. 744-747 ke korunovaci Ladislava a tamtéž, s. 765, pozn. 1 k 14. 12. 1453, týž, III, 4, s. 170 k smířčímu výroku z 28. 8. 1457; VÁLKA, J.: Dějiny Moravy, 1, ref 27, s. 154 k zemské vládě z roku 1455.

³⁶AC, VI, s. 502, č. 53, VII, s. 572 a XVI, s. 135-136 k Přerovu a AC, VI, s. 502, č. 54, XVI, s. 136-137 k Tovačovu.

³⁷ŠMAHEL, Husitská revoluce, IV, ref 2, s. 89-90; URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 3, s. 260 k jednáním ve Strážnici, s. 332 k podpoře O. Eicingera, s. 358, pozn. 2 k Urbánkem zpochybňované účasti na korunovaci, s. 367, pozn. 1 k žádosti uherských biskupů o glejt, s. 378-383 o tažení na Moravu, tamtéž, s. 382, pozn. 1 o potvrzení privilegií Moravy z 16. 6. 1458 (kde jmenován jako druhý za knížetem Přemkem Těšínským) a Tovačovského hejtmantví (z 18. 7. 1459, kdy vydal jako zemský hejtman glejt císaři Fridrichovi III.).

³⁸URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 5.

³⁹URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 3, s. 430 k tažení do Rakouska, s. 519, pozn. 1 k jednání o příměří, s. 540, pozn. 4 k zápisu 1 600 zl. uher. a tamtéž, s. 539-542 ke smlouvě ze srpna 1459.

roku 1459 Jan Tovačovský odstoupil z funkce zemského hejtmana, kterým se stal králův syn kníže Viktorin z Minsterberka. Stalo se tak buď z důvodů stáří nebo přece jen jakýchsi starších rozporů ohledně snad Heralta z Kunštátu nebo sporu o starožitnost rodu a přednost mezi gubernátorem a zemským hejtmanem roku 1457? Jan Tovačovský se svými syny Ctiborem a Janem ml. Tovačovským z Cimburka a dále Janem Jičinským z Cimburka přesto patřili k hlavním stoupcům krále Jiřího na Moravě. 8. 11. 1462 vytáhli všichni jmenovaní s českým králem Jiřím do Rakouska, aby zasáhli do konfliktu císaře Fridricha III. s vévodou Albrechtem Habsburským a Vídní. Jan Tovačovský se zúčastnil ještě zemského sněmu v Olomouci v lednu 1464, kde došlo k inkorporaci (přivtělení) Moravy k Čechám. Poté zemřel 27. února 1464 podle epitafu od Martina z Tišnova.⁴⁰ Funkci zemského hejtmana převzal po Jindřichu z Lipé později jeho syn Ctibor Tovačovský, význačný spisovatel a právník, autor *Knihy Tovačovské, Hádání pravdy se lží* a podobně.⁴¹ Ctibor s bratrem Jarošem vydali Albrechtu Kostkovi z Postupic zástavy Hranice a Přerov za zvýšený zápis na Bezděz a Bělou v hodnotě 10 000 kop gr. č. a v roce 1476 prodal Ctibor Vilému z Pernštejna i Drahotuše. Zůstal mu Tovačov, propuštěný králem Jiřím z Poděbrad roku 1470 z markrabského panství, Kojetín, Kralice a Ctiborem koupené Otaslavice a sňatkem s Eliškou z Mejlic získaná Náměšť. Druhý syn Jan ml. Tovačovský si vzal za manželku Magdalenu z Michalovic, sestru Jindřicha z Michalovic a od roku 1468 dědičku velkého majetku v Pojizeří v čele s Mladou Boleslaví, Toušní, Brandýsem a zmíněnými místy Bělá a Bezděz.⁴² V roce 1464 se tak uzavřela životní dráha šlechtického zástupce předního panského rodu na Moravě, který se stal rychle předním reformním husitou, potom se kalicha odřekl, opět se k němu navrátil a postupně stanul v čele husitské šlechty na Moravě, aby po skončení husitské revoluce jakoby konjunkturálně stanul na straně habsburské, a to od roku 1437 jako zemský hejtman a stejně konjunkturálně podporoval krále Jiřího z Poděbrad od let 1447 – 1449.

Blažek z Borotína (zemř. po roce 1447) se v pramenech objevuje až v závěru husitské revoluce. Rudolf Urbánek se domníval, že jej můžeme ztotožnit s Blažkem z Napajedel, který v dubnu 1425 dodával víno do husitské posádky v Dolanech tamějšímu hejtmanovi Petru Holému. Tehdy Blažek z Napajedel vystupoval jako služebník pana Dobeše z Tvorkova, předchozího majitele hradu Hlubočky u Olomouce, postoupeného právě husitovi Petru Holému.⁴³ Jako Blažek z Borotína se náhle vynořuje v čele příznivců husitů, kteří se lští během jarmarku zmocnili města Trnavy po 24. červnu 1432.⁴⁴ Je tedy otázkou, zda nebyl dokonce slovenského původu, na Moravě je jeho původ hledán v Borotíně u Jevíčka, ale mohl pocházet i z Čech. Nicméně jeho spojenectví se sirotky naznačuje spíše jeho původ z Moravy, kde většina moravské šlechty pod vedením Jana Tovačovského z Cimburka spolupracovala právě se sirotčím husitským svazem. V Trnavě Blažek z Borotína jako soudce „assessor“ předsedal městské radě a řídil město, přičemž od okolních vesnic vybíral holdy jako např. z Nesvad ve výši 120 zl. ročně.⁴⁵ V září 1433 podpořil výpravu moravských šlechtických husitů Jana Tovačovského z Cimburka na Slovensko, jež po dobytí Prievidze, Nové Baně, kláštera v Hronském Beňadiku a snad Levic a založení husitské posádky v Topolčanech, právě s podporou Blažkovy husitské posádky v Trnavě připravovala asi útok proti Bratislavě. V září toho roku totiž Blažek požadoval po Bratislavě odvedení kontingentu vína nebo desátek a v listopadu se údajně již chystal spojit s Tovačovským k předpokládanému útoku na Bratislavu. V dalším útoku Tovačovského na Bratislavu z března 1434 již ovšem Blažkova posádka v Trnavě nefiguruje, na rozdíl od sirotčích husitských posádek v Uherském Brodě a ve Skalicích.⁴⁶ Údajně v květnu a červnu

⁴⁰URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 131, pozn. 269 ke složení hejtmanského úřadu a sporu o starožitnost rodu, s. 623, pozn. 50 k tažení do Rakouska v roce 1462, s. 132, ke smrti Jana Tovačovského.

⁴¹Tamtéž, III, 4, s. 131, 140; VÁLKA, Dějiny Moravy, 1, ref 27, s. 157 ke sněmu v lednu 1464.

⁴²URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 154 k věnu Jana ml. Tovačovského v Čechách, týž, III, 4, s. 133, pozn. 276 ke Ctiborově rozsahu majetku.

⁴³URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 25, č. 7.

⁴⁴VARSÍK, Husitské revoluční hnutí na Slovensku, ref 20, s. 202-224.

⁴⁵Tamtéž, s. 204; k holdům z Nesvad tamtéž, s. 118.

⁴⁶Tamtéž, s. 121-122, 300-301, č. 10 a 11 (listy z 20.9. a 27. 11. 1433) a s. 302, č. 12 (list z 26. 3. 1434).

Vojenská história

1434 Blažek z Borotína z Trnavy a Jan Vrbenský ze Skalice podnikli výpravu na Žitný ostrov, kde dobyli Šurany a Nové Zámky. O něco později v srpnu a prosinci 1434 Blažek z Borotína začal vyjednávat přes určité zprostředkování Jana Čapka ze Sán právě v srpnu na jednání v Řezně s císařem Zikmundem, jemuž po dohodě asi na přelomu let 1434 a 1435 také město za výkupné odstoupil, takže císař s vojskem do Trnavy vstoupil 12. května 1435.⁴⁷ Patrně od císaře Zikmunda získal Blažek z Borotína před 13. 1. 1435 zástavu Veselí nad Moravou v ceně 9 000 kop gr. českých (většina výpalného za Trnavu?) V téže sumě 9 000 kop gr. č. totiž Blažek poháněl z dluhu a za jakési nedostatků při předání zástavy Veselí Lacka ze Šternberka na Lukově v roce 1440.⁴⁸ Asi téhož roku 1435 patrně rovněž zástavou obdržel Blažek z Borotína i sousední Bzenec, kde je dosvědčen mezi 20. 12. 1435 a rokem 1441 (na Veselí např. 2. 10. 1437).⁴⁹ Na vysvětlenou lze dodat, že Veselí a Bzenec spolu s Blatničkou obsadil svými posádkami Ctibor z Ctibořic při Zikmundově obléhání Haška z Valdštejna na Uherském Ostrohu v roce 1422. Uherský feudál Ctibor ze Ctibořic také Veselí, Bzenec a ještě Buchlov dostal od Zikmunda Lucemburského zástavou od tohoto roku 1422.⁵⁰ Odtud asi byla zástava Veselí Zikmundem Lucemburským v roce 1428 zprvu postoupena ruskému knížeti Fridrichu z Ostrógu v ceně 4 000 zl. uher. (Fridrich v té době za svůj dočasný přestup k Zikmundovi asi stejnou cestou a přibližně v témže čase získal Uherský Ostroh a Bzenec).⁵¹ I po opuštění husitských pozic Blažek z Borotína na Veselí působil samostatně jako kondotiér na Slovensku. V květnu roku 1439 spolu s Vilémem Puklicí z Pozořic, Janem z Messenpeka a snad ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu v polských službách útočili na Uhry, přičemž se objevili ve Skalici celkem se 400 jezci.⁵² Ještě v březnu 1440 podnikli výpad na Topolčany patrně na vlastní pěst Blažek z Borotína, Jan z Messenpeku a Reinprecht z Eberštorfu na Ostrohu.⁵³ Na sjezdu polské a rakouské strany ve Velkém Meziříčí 14. dubna 1440 se Moravané zřekli podpory stoupenců rakouské (habsburské) strany včetně Blažka z Borotína na Veselí a Reinprechta z Eberštorfu na Uherském Ostrohu (tam po knížeti Fridrichovi z Ostrógu po roce 1435).⁵⁴ Blažek z Borotína Veselí právně ztratil před rokem 1447, kdy Zdeněk ml. ze Šternberka prodal Veselí Mikulášovi z Vojslavic a toho roku pohnal Blažka z Borotína a Jana ze Šternberka a Světlova, že mu Veselí neprávem drželi. Přitom se vyjevuje, že Šternberkové Aleš a Zdeněk odevzdali hrady Veselí a Světlov Zikmundovi Lucemburskému, za což jim v roce 1423 zapsal 12 000 kop gr. dluhu na Krivoklátě a Týřově.⁵⁵

Stejně tak je nejasný původ Petra Kutěje (zemř. asi 1433), objevujícího se v roce 1422 jako hejtmanu hradu Veverží z pověření krále Zikmunda Lucemburského. Tehdy po zabavení majetku původnímu majiteli jmenoval ho tu hejtmanem právě Zikmund a potvrdil v roce 1424 markrabí Albrecht Habsburský.⁵⁶ Je opět otázkou, zda šlo o místního nebo slovenského, případně uherského šlechtice, ač jeho bratr Jiří se píše z Břeclavi roku 1411 a roku 1433 odkazuje majetek po Petrovi Kutějovi svému služebníkovu a brněnskému měšťanovi Jakubovi Ryšavému.⁵⁷ Na

⁴⁷ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 298 k žádosti Zikmundově na zprostředkování Jana Čapka na Slovensku, VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 140, 211, k zprostředkování Čapkovu za odměnu od císaře BARTOŠ, Vláda bratrstev, ref 19, s. 182.

⁴⁸BRANDL, V.: LC, III, s. 444; ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 299 k zástavě Veselí před 13. 1. 1435.

⁴⁹AČ, VII, s. 594, č. 68; k Veselí URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 25, č. 7.

⁵⁰HOSÁK, L.: Uherský Ostroh ve válkách husitských. In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých (dále ČSPSČ), 43, 1935, s. 23-29, zvl. s. 28, k zástavě Ctibora ze Ctibořic z roku 1422 viz VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 175.

⁵¹SEDLÁČEK, A.: Zbytky register králův římských a českých z l. 1361 – 1480, Praha 1916, č. 1006 (k Veselí). K Veselí a poté ostatním dvěma lokalitám VARSÍK, Husitské revolučné hnutie, ref 20, s. 47 an., 277.

⁵²LOSERTH, Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen, ref 29, s. 67 an., č. 58, 59 a 64.

⁵³URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s.31; DRÍMAL, Politika moravských královských měst, ref 31, s. 140.

⁵⁴AČ, X, s. 258 an., č. XIII.

⁵⁵URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 108, pozn. 204, kde též o držbě Světlova v roce 1447 Pankrácem od sv. Mikuláše, pohnaným Zdeněkem ml. ze Šternberka.

⁵⁶VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 98, 302, č. 12 a poznámka.

⁵⁷PILNÁČEK, J.: Staromoravští rodové, Vídeň 1930, s. 508.

Zikmundově a katolické straně rytíř Petr Kutěj vytrval jako hejtman hradu Veveří, bojujícího s nedalekou husitskou tábořskou posádkou v Moravském Krumlově, nejméně do roku 1428. To nám dosvědčují zápisy faráře ve Veverské Bitýšce o činnosti pána panství Petra Kutěje jako přisvojovatele církevních desátků v roce 1426 a dokonce nejen jako usurpátora desátků, ale i vyvlastňovatele části vesnice a rolnických polí pod hradem Veveří v roce 1428.⁵⁸ Na zcela opačné straně vystupuje Petr Kutěj náhle v roce 1432, kdy se údajně měl pokusit o husitský převrat v Bratislavě. Přesto tu mohlo jít v jeho případě i o nařčení či jinou možnou dvorskou intriku. Podle zprávy z 26. 3. 1434 měli husiti vedeni Tovačovským a husiti z Uherského Brodu a ze Skalice napadnout Bratislavu. Petr Kutěj mezi nimi již být nemohl, protože někdy roku 1432 – 1433 zemřel v bratislavském vězení.⁵⁹

Jan Vrbenský (zemř. po 1436) se objevuje jako držitel Hodonína náhle v dějinách v roce 1431 vedle Nikolajka ze Ctibořic, držitele Buchlova, snad na základě odkazu v závěti Ctibora ze Ctibořic.⁶⁰ Uvedené spojení se synem Ctibora ze Ctibořic a samotným Ctiborem ze Ctibořic naznačuje jeho slovenský původ, ale vyloučen není ani původ z Moravy nebo z Čech, kam ho klade do Boleslavska R. Urbánek.⁶¹ Zde lze pro objasnění uvést, že Hodonín spolu s Uherským Hradištěm, Kunovicemi a Veselím obsadil svými posádkami uherský šlechtic Ladislav z Ludanic v Zikmundových službách již v roce 1421, přičemž v Uherském Hradišti je Ludanic doložen jako hejtman nejméně dvakrát v letech 1422 a 1425.⁶² Patrně před 14. dubnem 1432 Jan Vrbenský přešel na stranu husitů, neboť z toho dne máme zachovanou listinu jeho lenního pána Ctibora ze Ctibořic, že Jan z Vrbna jednal nečestně a připravil jej o hrad (Hodonín?).⁶³ Skalice se podle B. Varsika pro husity zmocnil Jan Vrbenský po 10. červnu 1432, tedy v podstatě ve stejné době jako Blažek z Borotína Trnavy. Zdá se, že podobně jako lstí dobyl Blažek z Borotína Trnavu i dobytí Skalice bylo překvapivé (zradou?). Jmenován tu je i Petr Strážnický z Kravař.⁶⁴ Zapojení husitských posádek ve Skalici a Uherském Brodě do plánovaného Tovačovského útoku na Bratislavu v březnu 1434 naznačuje příslušnost Skalice k sirotčímu husitskému svazu. Na druhé straně určité spojitosti s Trnavou a dokonce společné tažení Jana Vrbenského a Blažka z Borotína na Žitný ostrov proti Šuranům a Novým Zámkům v květnu a červnu roku 1434 naznačuje, že i příslušnost Trnavy k tábořskému svazu nemusí být nezpochybnitelná. Také k odstoupení Skalice králi Zikmundovi Lucemburskému došlo asi ve stejné době jako v Trnavě a sice na jaře (v březnu) 1435 a asi též za výplatu.⁶⁵ Hodonín držel Jan Vrbenský nejspíše do roku 1436, kdy byl zastaven Čenku z Mošnova, zástavnímu majiteli Uherského Ostrohu od roku 1435 a dědičnému majiteli blízkého Týnce od roku 1430 a Buchlova od roku 1437.⁶⁶

Jan Šmikovský ze Žďáru (zemř. po 1442) asi pocházel přímo z Čech, ale není vyloučen ani jeho původ z Moravy či Slovenska. R. Urbánek se vyslovil pro jeho český původ, když poukázal na Šmikousy u Hořovic.⁶⁷ Poprvé ho zaznamenáváme na opačné straně, když v roce 1430 bránil hrad Libštejn Fridricha z Kolovrat proti sirotkům a žatecko-lounskému svazu. 8. září 1430 hrad kapituloval s právem svobodného odchodu.⁶⁸ Protože se poté objevuje jako účastník tažení

⁵⁸MENČÍK, E.: Eine Notiz über Eichhorn-Bittschka, ZVMGS, X, 1902, s. 82 an.

⁵⁹VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 122, 302, č. 12 (list z 26. 3. 1434).

⁶⁰Tamtéž, s. 139; k závěti tamtéž, s. 254.

⁶¹URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 22, č. 5, doklad o Janu z Vrbna na Hodoníně z 14. dubna 1432.

⁶²VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 174.

⁶³CHALOUPECKÝ, Středověké listiny ze Slovenska, ref 33, s. 6, č. 5; URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 22, č. 5, vždy stejná listina z 14. 4. 1432.

⁶⁴VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 89, 253-257.

⁶⁵Tamtéž, s. 122, 302, č. 12 k tažení na Bratislavu a tamtéž, s. 140 k tažení na Žitný ostrov a k odstoupení Zikmundovi.

⁶⁶TUREK, A.: Mošnov a rytíři z Mošnova do konce 15. století. In: Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 22, 1978, s. 10-18, zvl. s. 12, 14-15.

⁶⁷URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 20, s. 73, pozn. 381.

⁶⁸BARTOŠ, Vláda bratrstev, ref 19, s. 74.

sirotků na Slovensko v roce 1431 a jako hejtman nově založené husitské posádky v Topolčanech buď od října roku 1431 nebo září roku 1433, pravděpodobně přestoupil do řad sirotků. V září 1433 na střední Slovensko zamířila výprava moravských šlechtických husitů v čele s Janem Tovačovským z Cimburka, která na Slovensku dále podpořila s husitstvím sympatizující pány z Ludanic na Ludanicích a vypálila Prievidzu, Novou Baňu, klášter Hronský Beňadik a snad Levice.⁶⁹ S husitskou posádkou v Topolčanech tu spolupracoval slovenský husitský pán Ladislav z Ludanic na Ludanicích a nižší šlechtici z okolí jako Štefan z Dolní Krnče, Tomáš zvaný Kerek z Lipníka a Štefan a Petr z Chrabrian. V roce 1434 topolčanští husité dobyli Bánovce a spolupracovali se slovenskými husity Janem z Lieskovce na Súlově, Petrem z Lieskovce na Košeci a Mikulášem Soboňou z Janíkoviec na Súči a Vršatci. Z nejbližšího okolí vybírala topolčanská husitská posádka holdy jako od Nové Baně ve výši 100 zl. ročně, ale údajně i od zmíněných nižších šlechticů jako Štefana z Dolní Krnče.⁷⁰ V dubnu a září roku 1434 jej na Topolčanech oblehl nepřítel husitů Petr Čech z Levic, ale neúspěšně. Tehdy v dubnu měl údajně Jan Šmikovský podpořit ruského knížete Fridricha z Ostrógu v husitské posádce v Žilině, jenž právě obsadil Ružomberok a chtěl táhnout na Spiš, což se ale už nerealizovalo.⁷¹ Již 12. května 1434 se jednalo o výkupném za Topolčany ve výši 9 000 zl., ale dohoda o výkupném byla v Bratislavě uzavřena až 7. listopadu 1434, kdy bylo Šmikovskému vyplaceno 400 uherských dukátů.⁷² Po roce 1434 měl Šmikovského služebník Jan Ořechovský konflikt s dalším bývalým husitským hejtmanem Janem Messenpekem, na jehož zboží údajně podnikl nájezd (na Hluk nebo Helfštýn?) Jan z Mesenpeka jej za to pohnal v roce 1437. Tehdy ho pohnal i Jan z Vartnova na Zdounkách a dokonce pohnal i Uherské Hradiště za to, že Jana Šmikovského vpustilo do města.⁷³ Nejméně od roku 1437 odešel nebo se vrátil Jan Šmikovský do Čech, kde od prosince roku 1437 zastával funkci hejtmana ve městě Slaný hlásícím se tehdy k habsburské straně v Čechách. Koncem roku 1438 a zvláště na Nový rok 1439 měl zde ozbrojený střet s oddílem města Mělníka, hlásícího se k polské straně a vypálil jejich dvůr v Hoříně. Na Nový rok nebo o něco později však za jeho nepřítomnosti ve Slaném proběhl převrat ve prospěch tábořské strany.⁷⁴ Po převratu ve Slaném, který se připojil k jagellonské, či přesněji tábořské straně, se zřejmě Jan Šmikovský vrací na Slovensko opět ve službách habsburské strany krále Albrechta a královny Alžběty. Prostředníkem tu mohly být Šmikovského pohledávky spolu s jinými za králem Albrechtem Habsburským, jejichž vyplacení se ujali římský král Fridrich III. a Alžběta. Za vyplacením těchto pohledávek zřejmě čeští žoldnéři s Janem Šmikovským, Jindřichem Čečkem z Pakoměřic a jinými přicházeli od června roku 1440 do Uher k Alžbětě. 10. října 1441 spolu s Jindřichem Čečkem z Pakoměřic kvitovali zaplacení sobě dlužných částek, Jindřich Čeček ještě 13. 6. a 24. 6. 1442.⁷⁵ Přesto Šmikovského staré spory ze Slaného s Alešem ze Šternberka, stoupencem Hynce Ptáčka z Pirkštejna, jemuž obsadil nějaký statek, se táhly až do let 1440 – 1442.⁷⁶ Šmikovského působení v Rakousku v roce 1441 máme dosvědčeno i z další strany, neboť toho roku si stěžují bratři Vilém a Boček Puklice z Pozořic, že jejich služebníci jeli ke Šmikovskému, ale při nakupování ve Vídni je

⁶⁹VARSIK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 78 (k roku 1431), s. 121 an. (k r. 1433), s. 224-226 obecně.

⁷⁰Tamtéž, s. 224-251, k holdům z Nové Baně, tamtéž, s. 118.

⁷¹Tamtéž, s. 126 an.

⁷²Tamtéž, s. 232. Jinde se píše o výkupném 4 000 zl., srv. HOSÁK, L.: Účast českých žoldnéřů, s. 167, omylem u Topolčan asi o 9 000 zl., z toho 400 uher. dukátů vyplaceno 7. 11. 1434 u ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 299.

⁷³URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 28, pozn. 110; BRANDL, V.: LC, III, s. 473, 526.

⁷⁴URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 260, pozn. 1, s. 415-416, pozn. 4, ŠMAHEL, F.: Dějiny Tábora, I, II, České Budějovice 1988, 1990, zvl. II, s. 490, 543.

⁷⁵URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 466, 507, 588, pozn. 2.

⁷⁶KARTOUS, P.: Habsbursko-jagellonské dvojládí v Uhorsku v letech 1440 – 1444. (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska). In: Historické štúdie (ďalej HŠ) 24, 1980, s. 225-263, zvl. s. 237 k Šmikovského příchodu na Slovensko. K sporům s Alešem ze Šternberka URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 477, pozn. 2, s. 722, pozn. 2.

tamější královský maršálek a měšťané zajali, oběsili a koně a zbroj zabavili. Mnohem později k 24. srpnu 1457 potvrdil Jindřich Šmikovský ze Žďáru spolu s Mikulášem ze Žďáru a jinými Vaňkovi z Rachmanova (Mladvaňkovi) závazek, že se ze svého (Mladvaňkova) hradu Neubach v Rakousku nebude již mstít králi Ladislavu Pohrobkovi.⁷⁷ Neurčitě v roce 1457 je na Slovensku zmiňován tento Jindřich Šmikovský ze Žďáru jako syn Jana Šmikovského. Asi poslední zpráva o Jindřichovi Šmikovském pochází z roku 1462, kdy je jmenován na straně císaře Fridricha III. v jeho bojích s vévodou Albrechtem Habsburským spolu s Janem Tovačovským, Janem z Mošnova a Týnce a Hynkem Tamfeltem z Lucka.⁷⁸

Z doby pohusitské a poděbradské se předmětem naší pozornosti stanou právě bývalí husitské hejtmány a husité, většinou táboři či jejich spojenci a nyní po skončení husitské revoluce a v době bezvládní po roce 1437 stoupenci polské kandidatury prince Kazimíra na český trůn. Po neúspěchu polského tažení v roce 1438 a zvolení Albrechta Habsburského českým králem (1438 – 1439) nicméně za polskou kandidaturou na český trůn zůstala právě strana Tábora v čele s Bedřichem ze Strážnice, jejímž jakýmsi spojovacím můstkem k Polsku se na Moravě stali právě bývalí táboři a sice hejtmány Vilém a Boček Puklice z Pozořic, Jan z Messenpeka, Jan Tunkl z Brnička (ten z pomezí Čech a Moravy, tím se zabývat nebudeme) a bývalý sirotčí husitský hejtmán Jan Čapek ze Sán. Čapkovým zetěm se později stal vůdce bratříků Jan Talafús z Ostrova a zmínit lze rovněž bratříckého hejtmana Martin Brčál z Dobré. Bývalý tábořský husitský hejtmán Mikuláš Sokol z Lamberka se hned po Lipanech obrátil na stranu císaře Zikmunda. Na opačné katolické straně lze rovněž zmínit významného vojevůdce habsburské strany v Uhrách Jana Jiskru z Brandýse, rovněž rodáka ze severní Moravy, Mikuláše z Bítova na Šaumberce a Petra Romana z Vítovic na Zlíně.

Mikuláš Sokol z Lamberka (asi před 1400 – 1446) proslul jako tábořský husitský hejtmán a syn známého předhusitského šlechtice Jana Sokola z Lamberka. Měl bratra Jaroslava Sokola, strýce Vaňka z Lamberka a Březníka a dceru Kateřinu z Lamberka. Všichni postupně patřili k původní bojové družině či lapkovskému bratrstvu Jana Sokola z Lamberka na jeho hradě Lamberk u jihomoravské Náměště (postaveném asi kolem roku 1370 jeho dědem Jaroslavem z Kninic).⁷⁹ Po smrti otce Jana Sokola otrávením při návštěvě u krále Vladislava Jagielly v Toruni dne 28. září 1410 byli dosud neplnoletí synové Mikuláš a Jaroslav Sokolové nějaký čas asi v letech 1410 – 1415 vychovávaní na královském dvoře v Krakově.⁸⁰ Z těchto let 1410 – 1419 máme ale první zprávy o působení především staršího Mikuláše Sokola v bojové družině na hradě Lamberku, např. o přípravách dobytí Ivančic a Pohořelic.⁸¹ Patrně na vlastní pěst se protloukající nižší šlechtic Mikuláš Sokol v prvních letech husitské revoluce, se před 10. zářím 1424 přiklonil k taborskému husitskému svazu. Tehdy je jmenován v příměří „starého Tábora“ s Oldřichem z Rožmberka a po odchodu Jana Žižky jako šlechtický spojenec Tábora.⁸² Přesto jako jediný ze „starého Tábora“ se účastnil Žižkovy jediné výpravy na Moravu na podzim roku 1424. Patrně tam byl jen sám za sebe, což naznačuje i zpráva *Kroniky starého kolegiáta* o jeho hejtmánství nad sirotky. O rok později ho nacházíme mezi třemi moravskými rukojmími (spolu s Hyncíkem z Holštejna a Benešem z Boskovic) tábořské strany ve vršovickém míru s pražany z 17. září 1425.⁸³ Potom

⁷⁷HOSÁK, L.: Účast českých žoldnéřů na bojích v Rakousích v l. 1439–1460, Sborník vysoké školy pedagogické v Olomouci. In: Historie V, 1959, s. 168 k roku 1441, tamtéž, s. 183, k roku 1457.

⁷⁸URBÁNEK, K: Historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 73, pozn. 381, k poslední zprávě z roku 1462 týž. Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 619, pozn. 38.

⁷⁹PILNÁČEK, Staromoravští rodové, ref 92, s. 418-419.

⁸⁰DVORSKÝ, F.: Náměšťský okres. In: Vlastivěda moravská (dále VM), Brno 1908, s. 110-113; DOBIÁŠ, J.: Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Praha, II, 1936, s. 51 an.

⁸¹HOFFMANN, F.: Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě. In: Moravský historický sborník (Moravica historica), Brno 1986, s. 78, 80.

⁸²AC, III, s. 245-248, č. 32.

⁸³ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 155 k účasti na Žižkově výpravě, s. 158 k jeho hejtmánství nad sirotky. Jmenovitě ke třem moravským rukojmím BARTOŠ, Doba Žižkova, ref 10, s. 211.

jej několik let ztrácíme ze zorného pole. V glejtu markrabího Fridricha Braniborského vystaveném v Beheimsteině 10. 2. 1430 pro 30 husitských představitelů na jednání s veřejným slyšením v Norimberku 23. dubna 1430 je po Menhartu z Hradce, Janu Jičinském z Kravař, Vilému Kostkovi z Postupic, Beneši Mokrovouském z Hustiřan a jiných jmenován jako pán na Červené Řečici. Toto panství mu táboři svěřili do poručenství (údajně od let 1421 – 1428), zatímco sousední Pelhřimov spravovali po jeho dobytí svými hejtmany.⁸⁴ Na přelomu září a října 1431 vedl Mikuláš Sokol s bratrem Jaroslavem a Arnoštem z Leskovce na Humpolci, Janem Kamarátem z Žirovnice a Sezimou z Kunštátu a Jevišovic tábořskou výpravu do Rakouska k Altenburgu a Perneggu za rakouským vínem. Na zpáteční cestě byl zaskočen Lipoltem Krajířem u Waidhofenu (Bejdova) či u Kirchbergu 14. října 1431, poražen a kořist mu odejmuta. Jeho bratr Jaroslav byl zajat a předán markrabímu Albrechtu Habsburskému do Vídně, kde byl vězněn nejméně do ledna 1433. Obdobný výpad do Rakouska provedl buď on nebo Jan Pardus z Horky v únoru roku 1433.⁸⁵ Na svatomartinském sněmu koncem roku 1433 se účastnil za stranu Tábora spolu s jinými hetmany jako s Otíkem z Lozy, Přibíkem z Klenového, Chvalem z Machovic, Matějem Loudou z Chlumčan a Janem Blehem z Těšnova. V době Lipan z tábořských šlechtických spojenců splnil svou povinnost jen Jan Kolda ze Žampachu, ostatní buď otevřeně zradili a přešli na opačnou stranu jako Menhart z Hradce, Petr Zmrzlík, Arnošt Leskovec, Mikuláš z Landštejna, Přibík z Klenové a Jan Malovec z Pacova nebo čekali, jak vše dopadne jako Mikuláš Sokol a Jan Bleh.⁸⁶ Po Lipanech se stal členem poselstva zvoleného na prvním porevolučním sněmu v Praze 24. června 1434 k císaři Zikmundovi do Řezna vedle kališnických pánů Menharta z Hradce, Jindřicha z Vartenberka, Hynce Ptáčka z Pirkštejna a za Moravu Václava z Kravař. Za rytíře vedle čtyř zástupců Prahy a čtyř členů z radikálních měst zde figurovali Vilém Kostka z Postupic, Beneš Mokrovouský z Hustiřan, Jan Smiřický a asi za Moravu Mikuláš Sokol. Také pro další jednání s císařem Zikmundem a legáty koncilu v Brně v červnu a červenci 1435 byl zvolen za české poselstvo Mikuláš Sokol s Hynce Ptáčkem, Menhartem z Hradce, Jiřím z Vizmberka a Matějem Loudou z Chlumčan.⁸⁷ Na tomto sněmu se vyplácely zbytky odměn zrádným českým šlechticům a někteří byli odměňováni pozemkovými majetky třeba ve formě zástav. Tak asi tehdy dostal Mikuláš Sokol od císaře Zikmunda zástavu panství Hukvald v ceně 600 kop gr. č. Zikmund chtěl údajně odškodnit Mikuláše Sokola za panství Červenou Řečici, již chtěl vrátit svému dvořanovi a původnímu držiteli Jankovi z Chotěmic v roce 1415. Proto snad Mikuláš panství Hukvaldy 8. 8. 1435 vrátil olomouckému biskupovi Pavlovi z Miličína, čímž snad naznačil, že náhradu nepřijímá. Ale císař Zikmund asi prosadil svou a zástavu panství Hukvald ve zvýšené sumě 3 000 kop gr. č. znovu Mikulášovi udělil 25. února 1437.⁸⁸ Současně ovšem Janek z Chotěmic vrácenou mu zástavu Červené Řečice v listopadu 1437 postoupil v ceně 7 000 kop gr. č. Mikuláši Trčkovi z Lípy.⁸⁹ Po jihlavském sněmu a přijetí císaře Zikmunda za českého krále v červenci roku 1436 vydal Zikmundovi Čáslav (obdobně jako Vilém Kostka, Diviš Bořek z Miletínka, Jan Smiřický a Vřesovec), kde zřejmě hejtmnil až do roku 1437.⁹⁰ Od prosince 1437 se hlásil ke straně rakouské a tak při příjezdu Albrechta Habsburského mu s městskou radou 11. června 1438 vydal město Čáslav, načež 13. 6. vstoupil Albrecht do Prahy a 29. 6. 1438 se konala jeho korunovace.⁹¹ Před 16. 10. 1438 se neznámým způsobem snad vojensky zmocnil Hukvald bývalý sirotčí husitský hejtmán Jan Čapek ze Sán. Mikuláši Sokolovi

⁸⁴ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 224 ke glejtu z roku 1430.

⁸⁵Tamtéž, s. 244 an., 266.

⁸⁶Tamtéž, s. 279, 293.

⁸⁷Tamtéž, s. 297, 307.

⁸⁸SEDLÁČEK, Zbytky register králův, ref 51, s. 182, č. 1315 k 8. 8. 1435; ADAMUS, A.: Sbíрка listin k dějinám města Ostravy, Ostrava 1929, s. 23-24, č. 14.

⁸⁹ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, IV, s. 56 vysvětlil celé jednání kolem zástavy Červené Řečice.

⁹⁰BARTOŠ, Vláda bratrů, ref 19, s. 198-199, 203.

⁹¹URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 260 an., pozn. 1 k účasti Mikuláše Sokola v habsburské straně od konce roku 1437, s. 337 k vydání Čáslavi 11. 6. 1438 a účasti Mikulášově na korunovaci Albrechtově 29. 6. 1438.

nezbylo než se stáhnout na svůj rodový hrad Lamberk, patrně zastavený klášter Želiv, v závěru husitské revoluce dobyté hrady Vartenberk (Stráž pod Ralskem) a Falkenberg s husitskou posádkou Jana Kolúcha (po roce 1437) v severních Čechách a od císaře Zikmunda zřejmě udělené Buřenice u Královic, Březovice u Kutné Hory a Opatovice v roce 1437 a Hrádek a Vilémovice zmiňované v roce 1446.⁹² V létě roku 1438 v době střetu stoupců kandidatury Albrechta Habsburského se stoupcenci kandidatury Kazimíra Jagellonského v bojích u Tábora se na habsburské straně objevil Mikuláš Sokol spolu s Jakoubkem z Vřesovic, Janem Smiřickým a Jiřím z Vizmburka, zatímco na jagellonské straně stanuli Jan Čapek ze Sán, Svojše ze Zahradky, Jan Hertvík z Rušinova a Václav Carda z Petrovic. Z toho důvodu není vůbec vyloučeno, že Jan Čapek jako účastník polské výpravy Kazimírovy do Čech v červnu roku 1438 se násilím zmocnil Sokolova hradu Hukvald, což nasvědčuje jedna místní pozdní zpráva ze 16. století.⁹³ V červenci roku 1439 byl vyslán spolu se Zbyňkem z Hazmburka, Janem ze Smiřic, Janem z Rabštejna a několika pražskými měšťany ke královně Alžbětě do Uher, aby přijela do Prahy ke korunovaci. K té již nedošlo pro časnou smrt Albrechta Habsburského v říjnu toho roku. Královna Alžběta po smrti svého manžela a po narození dědice trůnu Ladislava Pohrobka 22. února roku 1440 hledala pomoc u římského krále Fridricha III. Habsburského, kterého 23. srpna 1440 učinila poručníkem Ladislava Pohrobka a současně od června povolávala na pomoc české žoldnéře Mikuláše Sokola z Lamberka, Jana Šmikovského ze Žďáru, Jindřicha Ččka z Pakoměřic a především Jana Jiskru z Brandýsa. Mikuláš Sokol dokonal svůj obrat od tábořského husitského hejtmana vstupem do služeb královny vdovy Alžběty. Březnový sněm v Praze v roce 1441 rozhodl jednat o podmínkách přijetí Ladislava Pohrobka za českého krále a vyslal k zástupcům královny Alžběty a krále Fridricha III. na pomezí země poselstvo v čele s Menhartem z Hradce, Mikulášem Sokolem z Lamberka, Jakoubkem z Vřesovic a pražskými měšťany. Titíž vyjednávali ve Vídni s králem Fridrichem III. v červenci roku 1441 o vyplacení českých pohledávek ve výši 100 000 zl., což bylo sníženo na 50 000 zl. Menhart z Hradce, Mikuláš Sokol z Lamberka a Albrecht z Koldic se podíleli v září toho roku i na jednáních o smíru mezi královnou Alžbětou a králem Vladislavem Varnenčikem a v říjnu mezi Alžbětou a králem Fridrichem III. v Bratislavě.⁹⁴ Údajně to byl Mikuláš Sokol, kdo jako její rádce v Komárně v roce 1441 navrhl povolání Jana Jiskry z Brandýsa do jejich služeb.⁹⁵ Za to byl několikrát královnou Alžbětou odměněn různými statky jako v roce 1441 (např. 7. 10. 1441). V roce 1442 Mikuláš Sokol v čele habsburské strany porazil nejvyššího hejtmana polského krále Vladislava Varnenčíka Jana Čapka ze Sán v bitvě u Bratislavy. Naposledy je zmiňován v moravských půhoných knihách v roce 1446.⁹⁶

Původně nižší šlechtic Jan Čapek ze Sán (kolem roku 1400 – 1452) ze Sán u Kolína ve středních Čechách se po bohaté životní dráze stává čelnou osobností druhého nejvýznačnějšího husitského svazu a sice východočeských sirotků. V rámci tažení jejich svazu postupně od června roku 1425 nabývá dalších majetků jako panství Český Dub a Mnichova Hradiště, později v únoru roku 1433 hrad Hamrštejn a v březnu roku 1435 hrad Grabštejn

⁹²JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 167 an., HOFFMANN, F.: Jihlava v husitské revoluci. Havlíčkův Brod 1961, s. 166 k Želivu a ANDĚL, R.: Husitství v severních Čechách, Liberec, 1961, s. 85 k Falkenberku a Vartenberku, PILNÁČEK, Staromoravští rodové, ref 92, s. 418-419 k Buřenicím, Březovicím a Opatovicím v roce 1437 a Hrádku a Vilémovicím v roce 1446.

⁹³ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, IV, s. 76 k rozložení stran; JUROK, J. a kol., Dějiny města Příbora, N. Jičín – Příbor 2002, s. 39, pozn. 36, k dobytí Hukvald Čapkem podle pozdní zmínky olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z roku 1566.

⁹⁴URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 1, s. 447, pozn. 2 – Mikuláš Sokol mezi českými posly k Alžbětě v červenci roku 1439, s. 507, pozn. 1 k příchodu Mikuláše Sokola s jinými žoldněři k Alžbětě od června roku 1440, s. 576 k Mikulášově poselství s jinými z březnového sněmu roku 1441 k přijetí Ladislava Pohrobka, 589 pozn. 2 a 3 k Mikulášově poselství k jednání o dluhy s králem Fridrichem III. v červenci 1441, mezi Alžbětou a Vladislavem v září a mezi Alžbětou a Fridrichem III. v říjnu 1441.

⁹⁵DVORSKÝ, Náměšťský okres, ref 80, s. 120.

⁹⁶CHALOUPECKÝ, Středověké listiny ze Slovenska, ref 33, s. 13, č. 10 k 7. 10. 1441, k úmrtí Mikuláše Sokola PILNÁČEK, Staromoravští rodové, ref 92, s. 418.

s husitskou posádkou Mikuláše z Keuschberka – vše v severních Čechách.⁹⁷ Jan Čapek se nenadále objevuje jako hejtman sirotků v červnu roku 1425, kdy společně s tábory z Nymburka postupně dobývá Mladou Boleslav, Michalovice a johanitskou komendu v Českém Dubě a v červenci vypaluje Mimoň, Jablonné a Bělou pod Bezdězem. Podruhé v srpnu roku 1427 zasáhl Čapek s hotovostí Hradeckého kraje u Náchoda proti Slezanům, ale již zde se nechal vylákat daleko od města a byl nakonec poražen.⁹⁸ V roce 1431 snad poprvé jako vrchní hejtman sirotků vedl tažení do Lužice, kde 19. března dobyl Lubaň a v září přes Slezsko (dovzděčen spolu s Otíkem z Lozy jako pečetitel přestupu knížete Přemka Opavského ke kalichu z 28. 9. 1431) táhl do Uher, kde dobyl hrady Likavu a Lednici a v říjnu Nitru a možná založil husitskou sirotčí posádku v Topolčanech. Na moravských hranicích u Bánova byli sirotci pod Čapkem Uhry poraženi. Čapek poté svaloval vinu za porážku na tábory, kteří před sirotky použili tutéž cestu a údajně zbořili most přes Váh. Ke smíření snad došlo až na sněmu v Praze po 10. 2. 1432 za účasti Prokopa Holého, Otíka z Lozy, Jana Čapka a Prokūpka, když se ustavovalo první poselstvo na koncil do Basileje a smluvila se společná výprava do Lužice a Slezska.⁹⁹ V roce 1432 společně s novým velitelem táborského polního vojska Otíkem z Lozy (místo Jakuba Kroměšína z Březovic) 24. června uzavřeli příměří se slezskými knížaty za 1 600 kop gr. č., mezi 24. 7. a 11. 8. titíž uzavřeli spojenectví husitských Čech s polským králem Vladislavem Jagiellem v Pabjanicích, 23. srpna uzavřeli příměří se Saskem a Durynskem s výpalmým 5 000 zl., 8. září opět titíž přímo ze sněmu v Kutné Hoře vypověděli nepřátelství velmistru řádu německých rytířů Pavlu Russdorfovi a 13. září přijali polovinu z 10 000 zl. výpalmého za příměří se Saskem a Durynskem. V listopadu roku 1432 a v únoru roku 1433 jednal Jan Čapek s posly polského krále zřejmě o připravované výpravě proti řádu.¹⁰⁰ Tehdy opět došlo k zostření vztahů mezi tábory a sirotky, jak dokládá stížný list táborských hejtmanů z Nymburka z února roku 1433 a prohlášení Bedřicha ze Strážnice ve Pščině v dubnu 1433, že by táboři raději táhli na pomoc litevskému knížeti Svidrygellovi než polskému králi Vladislavovi jako sirotci. 22. 3. 1433 Čapek v rámci sirotků uzavřel příměří s Oldřichem z Rožmberka. Po 20. dubnu toho roku sirotci vyrazili přes Lužici, Braniborsko, Novou Marku a Pomořany do Pruska. Zpočátku zřejmě i s Korybutovým hejtmanem Dobešem Puchalou, později se spojili s polským vojskem pod vedením Sudivoje z Ostrorógu. Po dobytí Tczewa a kláštera Olivy u Gdaňska v srpnu téhož roku se výprava vrátila do Čech. V Baltském moři na závěr tažení se nechal Jan Čapek s dalšími husity pasovat na rytíře. Výprava samotná a další okolnosti (vztah k Zikmundu Lucemburskému, Zikmundu Korybutovičovi) nasvědčují již rostoucím rozporům mezi tábory a sirotky, kdy táboři v čele s Janem Pardusem z Horky a Bedřichem ze Strážnice na své výpravě do Uher zřejmě záměrně zamířili přes Polsko v roce 1433. V říjnu se sirotci vedení Čapkem dostavili k obléhání Plzně a na svatomartinském sněmu na konci roku vystoupil Čapek na podporu dobytí Plzně.¹⁰¹ 2. 5. 1434 po shromáždění vojsk kališnicko-katolické jednoty navštívil Jan Čapek Nové Město pražské a požádal spolu s jinými Prokopa Holého o návrat do čela radikálních bratrstev. Tamtéž 6. května kališnicko-katolické vojsko získalo bohatou kořist v Čapkově domě a pokladnu sirotčího bratrstva uloženou na faře u P. Marie Sněžné u kazatele Jakuba Vlka. Zatímco Prokop Holý odešel získat posily na Táborsko, Čapek na Hradecko a Boleslavsko, byl Prokūpek Prokopem Holým 6. května požádán o ukončení obléhání Plzně a přitážení ku Praze. 30. května 1434 ovšem Jan Čapek spolu s velitelem jízdy táborské domácí obce

⁹⁷ANDĚL, Husitství v severních Čechách, ref 92, s. 58, 81-82 a 84, 93.

⁹⁸ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 168, 198.

⁹⁹Tamtéž, s. 233, 244-245; BARTOŠ, Vláda bratrstev, ref 19, s. 101-102, 106 k Čapkovým obviněním a dočasnému smíření s tábory.

¹⁰⁰ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 254-257, 258, 266.

¹⁰¹Tamtéž, s. 404, pozn. 522, 268, 275, 279, BARTOŠ, Vláda bratrstev, ref 19, s. 150, pozn. 20 o nevíli mezi tábory a sirotky a s. 151 o Čapkově pasování na rytíře.

Ondřejem Keřským z Řimovic utekli z bitvy u Lipan proti kališnicko-katolické jednotě do Kolína. Zde druhý den přislíbili podrobit se nejbližšímu červnovému sněmu.¹⁰² Na sněmu v Praze po 24. červnu roku 1434 se Jan Čapek za sirotky a Mikuláš z Padařova za tábory podrobili pod trestem ztráty cti a zaplacení pokuty 10 000 kop gr. čes. zemské vládě v čele s Alešem Vřešťovským z Rýzmburka. Současně se Čapek dostal do delegace zvolené sněmem k císaři Zikmundovi do Řezna. Na jednáních s císařem v srpnu téhož roku byl Čapek požádán o zprostředkování odstoupení husitských posádek na Slovensku. Čapek byl zvolen do delegace k císaři do Bratislavy i na říjnovém sněmu. V Bratislavě zřejmě v prosinci zprostředkoval odstoupení posádek a sice do konce roku v Likavě, Lednici a Žilině a na začátku roku 1435 ve Skalici a na jaře téhož roku v Topolčanech a v Trnavě.¹⁰³ Po prohrané bitvě u Lipan v roce 1434 se Čapek postupně uchýlil na Moravu.¹⁰⁴ Zde se objevuje již v roce 1437, kdy ho zde pohání před olomoucký biskupský soud nám známý Boček Puklice z Pozořic.¹⁰⁵ Od tohoto roku zřejmě Jan Čapek nějaký čas přijal pohostinství polského královského dvora v Krakově, kde připravoval polskou kandidaturu na český trůn po Zikmundově smrti v prosinci roku 1437. Po menším výpadu v únoru do Uher (srv. níže) a v březnu 1438 k Olomouci (zde patrně Čapek zpusťošil statek Štěpána z Vartnova na Sudicích u Opavy) vytáhla hlavní polská výprava s pretendentem trůnu Kazimírem Jagellonským z Krakova v červnu roku 1438 a před Hradcem Králové stanula 6. 7. 1438. Účast v ní přijaly všechny síly odpírající rakouské habsburské kandidatuře Albrechta Habsburského. Vedle polských vůdců zástupce národní strany Sudivoje z Ostrorogu a zástupce katolikomagnátské strany Jana Teczyňského se ve vojsku objevují bývalí polští a ruští husité působící v České koruně jako Korybutovi hejtmané Dobeš Puchala a Petr Polák, nyní podolský starosta, a ruský kníže Fridrich z Ostrógu a konečně zástupci Čechů – tábořský vůdce a nástupce Prokopa Holého Bedřich ze Strážnice a bývalý sirotčí vůdce Jan Čapek ze Sán.¹⁰⁶ Výprava po získání Hradce Králové přitáhla v září k Táboru, kde proběhlo nerozhodné vojenské střetnutí, a tak po neúspěchu při pokusu o Prahu skončila polská vojenská kampaň v Čechách neúspěšně. Od polské kandidatury se v Čechách odvrátila kališnická strana Hynka Ptáčka z Pirkštejna a nadále polskou kandidaturu i po smrti Albrechta Habsburského v roce 1439 podporovali pouze táboři a na Moravě jejich stoupenci tj. bývalí husité Vilém a Boček Puklice z Pozořic, Jan z Messenpeka, Jan Tunkl z Brníčka, též Jan, Čeněk a Vaněk z Šarova a Heralt z Kunštátu spolu s Janem Čapkem ze Sán. Čapek se někdy během polského tažení v roce 1438 (prvně zde jmenován 16. 10. 1438) zmocnil na Mikuláši Sokolovi z Lamberka jednoho z největších moravských panství Hukvaldy s městy Příborem, Ostravou, Brušperkem, Místkem a Frenštátem. Toto panství a pevný hrad Hukvaldy u Příbora ovládal až do své smrti v roce 1452.¹⁰⁷ Staral se všemožně o hospodářský rozvoj a vojenské zabezpečení tohoto panství. Významné privilegium s řadou nových výsad jako městským právem podle měst Nového Jičina a Příbora, právem odúmrti, právem rybolovu, osvobozením ode všech robot, přidělením pasek apod. udělil Jan Čapek 25. 7. 1445 městu Frenštátu. Na panství udělil znovu některá biskupská léna (např. Čertovu Lhotku Janu Studénkovi ze Studénky v roce 1444) a jiná nová léna vytvořil, zdá se, že zejména pro své spolubojovníky jako Nikla Jarčoviče ve

¹⁰²ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 291-295; BARTOŠ, Vláda bratrstev, ref 19, s. 169 o dobytí Nového Města pražského.

¹⁰³ŠMAHEL, Husitská revoluce, ref 2, III, s. 297-299.

¹⁰⁴MACEK, J.: Husité na Baltu a ve Velkopolsku, Praha 1952.

¹⁰⁵LECHNER, K.: Die ältesten Belehnungs- und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz, Brno I, II, 1900, 1902, zde II, s. 323 a 328.

¹⁰⁶HECK, R.: Tabor a kandidatura Jagielloňska v Czechach (1438 – 1444), Vratislav 1964, s. 125 an. K březnové výpravě v roce 1438 a Janu Čapkovi BRANDL, V.: LC, III, s. 549, půhon z roku 1446.

¹⁰⁷VACH, M.: Jagellonská kandidatura v Čechách a její ohlas na Slovensku v letech 1438 – 1439. In: Česko-polský sborník věd právních, Praha 1955, s. 200 an. K výčtu straníků Tábora a Polska z roku 1440 AČ, X, s. 258 an., č. XIII.

Staříči v roce 1438 a fojta Velíka v Metylovicích v roce 1439.¹⁰⁸ Hrad Hukvaldy se mu stal vítanou základnou pro jeho vojenské akce v Uhrách, Rakousku a případně Polsku. Již před tažením z června 1438 podnikl v únoru Jan Čapek ze Sán a Petr Polák zřejmě na vlastní pěst ale v polských zájmech útok na uherskou Spiš jakoby na odvrácení pozornosti, ale s cílem donutit krakovský dvůr k zásahu v Čechách.¹⁰⁹ Po návratu z Čech v roce 1438 se Jan Čapek stal jedním z nejdůležitějších velitelů polských jednotek v Uhrách a od ledna roku 1442 potom dokonce nejvyšším hejtmanem polského krále Vladislava Varnenčíka v Uhrách až do smrti tohoto krále v roce 1444, jenž tak nedosáhl svého cíle personální unie Polska s Uhrami. Ve dvou nejvýznamnějších bitvách se stoupenci rakouské habsburské strany a kandidatury Ladislava Pohrobka na český a uherský trůn si Jan Čapek vždy odnesl porážku – v roce 1440 v bitvě u Košic prohrál s Janem Jiskrou z Brandýsa a Janem Talafúsem z Ostrova a v roce 1442 v bitvě u Bratislavy prohrál s Mikulášem Sokolem z Lamberka.¹¹⁰ I na Slovensku získal Jan Čapek ze Sán významný majetek od polského krále Vladislava Varnenčíka, a sice zástavu hradů Strečno a Starý hrad u Žiliny v ceně 6 000 zl. v letech 1442 – 1446.¹¹¹ V souvislosti s Čapkovým bojem proti habsburské straně v Uhrách bylo zřejmě jeho pozvání do Rakous v listopadu 1441 od členky protikrálovské opozice Vandaly z Wolfsau na její hrad Angern. Jan Čapek odtud jménem Vandaly v roce 1442 opověděl římskému králi Fridrichovi III. Habsburskému a celé zemi Rakousům, přičemž o svou kořist nepřišel ani zde (4 000 zl. uher. aj.). Později se s Vandalou z Wolfsau soudil právě o tuto kořist.¹¹² Po smrti krále Vladislava Varnenčíka na křížové výpravě u Varny v roce 1444 vyklízejí Poláci pole v Uhrách. Jan Čapek ze Sán se osamostatňuje a stává se jedním z vůdčích představitelů bratříckého hnutí v Uhrách a zejména na Slovensku. Toto hnutí bývalých členů husitských posádek na Slovensku, ale i husitů z Čech a dalších žoldnéřů polské a rakouské strany bojující o Uherskou korunu vrcholilo právě v letech 1444 – 1458. Čelným představitelem bratříků zůstal Jan Čapek pouze v letech 1444 – 1451. V těchto letech např. v květnu 1445 spolu s Janem Messenpekem bojuje proti Pankrácovi od Sv. Mikuláše u Žiliny a o něco později v prosinci téhož roku 1445 se spojuje s týměž Bočkem Puklicí, Petrem Romanem z Vítovic i s Pankrácem proti hraběti Jiřímu ze Sv. Juru a Pezinka. Opětovně s Bočkem Puklicí, Janem Messenpekem, Petrem Romanem z Vítovic a Valentínem z Majetína pustošili statky hrabat Emericha a Jiřího ze Sv. Juru a Pezinku u Topolčan a v Pováží v květnu roku 1449.¹¹³ V těchto letech jej na Moravě v roce 1446 žalovali z dluhů 200 kop gr. čes. Smil z Důbravice a Oldřich Štos z Branic a Dřevohostic a v roce 1448 Franěk z Hartmanovic z 18 kop gr. čes.¹¹⁴ V té době uzavřel Jan Čapek definitivně své účty s Polskem, když v Krakově dne 3. 7. 1448 kvitoval polského krále Kazimíra IV. za vyplacení dlužné částky za jeho vojenskou službu Polsku v Uhrách ještě v době krále Vladislava Varnenčíka. Téhož roku pak Čapek stvrzoval i smlouvu mezi moravskými a uherskými stavy.¹¹⁵ Jako uznávaný diplomat a prostředník zasáhl v říjnu 1449 do sporu polského krále Kazimíra a slezského pána

¹⁰⁸Státní okresní archiv (dále SOKA) N. Jičín, pobočka Frenštát, f. Archiv města (dále AM) Frenštátu, listina č. 5, vidimus ze 3.7.1576, k Frenštátu, A. ADAMUS, Sběrka listin k dějinám Moravské Ostravy, s. 25-26, č. 16, k Čertově Lhotce a k novým lénům SOKA Frýdek - Místek, f. Archiv obce (dále AO) Staříč, listina č. 1, listina z 15. 10. 1438, Zemský archiv (dále ZA) Opava, pobočka Olomouc, f. Arcibiskupství olomoucké (dále ACO), sign. E 1 a 16, listina z 29. 3. 1439.

¹⁰⁹KARTOUS, P.: Akcie polských vojsk na území Slovenska v letech 1438 – 1439. In: Historický časopis (dále HČ), 21, 1973, s. 35 an.

¹¹⁰URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 34 an.

¹¹¹KOČIŠ, J.: Od Čachtic po Strečno. Martin 1989, s. 178 an.

¹¹²HOSÁK, Účast českých žoldnéřů, ref 50, s. 166 an.

¹¹³CHALOUPECKÝ, Středověké listy ze Slovenska, ref 33, s. 17, č. 13 pro rok 1445, s. 29, č. 26 pro rok 1449;

URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 36, 42.

¹¹⁴BRANDL, V.: LC, III, s. 559, 568, 578 a 676.

¹¹⁵URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 43, pozn. 186.

Mikuláše z Vladěnína.¹¹⁶ Stejně tak si spolu s rytíři z Moravan, Janem Tunklem z Brníčka a Janem z Hincendorfu a Bystratic urovnal své vztahy s moravskou zemskou vládou v roce 1450, přičemž mu to nijak nebránilo pokračovat ve vojenských akcích a např. v obležení hradu Tošku ve Slezsku.¹¹⁷ V závěrečném období svého života v letech 1451 – 1452 se Jan Čapek přiklonil v Uhrách proti silicím pretencím uherské strany národní v čele s Janem Hunyadym na stranu habsburkou vedenou hejtmanem Janem Jiskrou z Brandýsa. Posily těchto českých a slovenských bratříků Jana Čapka, Martina Brcála z Dobré a tehdejšího Jiskrova hejtmana Jana Talafúsa z Ostrova se přidaly k Jiskrovi před jeho rozhodujícím střetnutím s Janem Hunyadym v bitvě u Lučence v září roku 1451 a i s jejich pomocí Jan Jiskra Hunyadyho porazil. Naposledy se dozvídáme o Janu Čapkovi ze Sán 22. 9. 1452, kdy spolu s Vaňkem z Rachmanova, Bernardem z Brumova a Matúšem Kurovským ze Šternberka aj. opověděli Hunyadově městeč Bratislavě, že ji zničí vinohrady.¹¹⁸ Poté zprávy o Čapkovi utichají, takže zřejmě někdy na podzim 1452 zemřel. To odpovídá i situaci v držbě hradu Hukvaldy na severovýchodní Moravě, která se uvádí mezi léty 1438 – 1452. Jan Čapek zde projevil jak politický, tak hospodářský rozhled, když si jednak kolem svého zástavního hradu Hukvaldy vybudoval kromě bývalých biskupských lén některá nová léna, udělená jeho bojovníkům (v roce 1438 Staříč, 1439 Metylovice, 1444 Čertova Lhotka u Ostravy),¹¹⁹ tak na druhé straně pečoval o rozmach měst Frenštátu (např. zrušení odúmrti aj.) a snad Ostravy, jimž udělil dalekosáhlá privilegia v letech 1445 a 1446.¹²⁰ Jeho dceru Žofii si vzal Jan Talafús z Ostrova, dědic panství Hukvaldy.

Boček Puklice z Pozořic (kolem 1400 – zemř. po 1463), pokud vystupuje v pramenech, tak zcela jednoznačně jako husitský hejtman. Původem z rodu markraběcích manů z jihomoravských Pozořic u hradu Vildenberka u Blanska (tam od roku 1386) a z markraběcího lenního dvora Drnovic u Vyškova (tam od roku 1379), dostal se zřejmě nejprve do služeb některé z jihomoravských tábořských posádek, tam vznikajících od roku 1423 – Třebíč, Moravský Krumlov, Pohořelice, Ivančice, Jevišovice a částečně Břeclav.¹²¹ Na severní Moravu se dostává v samém závěru husitské revoluce a sice do husitské posádky v Odrách. Ta v tomto období prodělala závažný vývoj v tom smyslu, že z původní posádky moravských šlechtických husitů Jana Tovačovského z Cimburka (asi 1427 – 1428) se stala česko-polskou husitskou posádkou pod velením litevského knížete Zikmunda Korybutoviče a jeho hejtmana Dobešlava Puchaly (1428 – 1432), přidruženou k tábořskému svazu. Po odchodu Zikmunda Korybuta do nové husitské posádky v Hlivicích a Dobešlava Puchaly do nové husitské posádky v Klučborku v roce 1430 začal zde stále více převažovat vliv nejmocnějšího husitského svazu – a sice tábořského svazu. Již podle svědectví z 31. 10. 1428 a z roku 1429 uzavřel kníže Zikmund Korybut spojení místo s pražany, nyní s tábory Prokopa Holého. S Prokopem Holým Korybut jednal v srpnu 1429 na severomoravském hradě Sovinci, možná právě o připravované velké spanilé jízdy husitů do Slezska v příštím roce.¹²² Po roce 1430 není již kníže Zikmund

¹¹⁶NĚMEC, E.: Listinář Těšínska, I, č. 202, listina z 8. 10. 1449.

¹¹⁷SOKA Olomouc, f. AM Olomouc, Sběrka listin, sign. č. 3 254, listina z 7. 7. 1450.

¹¹⁸JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 133, 135-136, 139, 141-142, V. CHALOUPECKÝ, Středověké listy ze Slovenska, ref 33, s. 55, č. 57, list Jana Jiskry z 1. 7. 1451 městům Levoči, Košicím, Prešovu a Bardějovu (a Bardějovu z 8.8.1451) a s. 97, č. 110, list Ladislava Hunyadyho Bratislavě z 22. 9. 1452.

¹¹⁹SOKA Frýdek-Místek, f. AO Staříč, listina č. 1, listina z 16. 10. 1438, ZA Opava, pobočka Olomouc, f. ACO, sign. E 1 a 16, listina z 29.3. 1439 a ADAMUS, A.: Sběrka listin k dějinám města Ostravy, s. 25-26, č. 16.

¹²⁰SOKA Nový Jičín, f. AM Frenštát, listina č. 5, vidimus ze 3. 7. 1556, ADAMUS, A.: Sběrka listin k dějinám města Ostravy, s. 26-27, č. 17 listina z 16. 7. 1446 a souhrně JURK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 144, 167-170.

¹²¹PILNÁČEK, Staromoravští rodové, ref 92, s. 179.

¹²²Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376 – 1430, ed. A. Prochaska, in: Monumenta mediaevali aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, tom. VI, Krakov 1882, s. 860, č. 1374, list Zikmunda Lucemburského knížeti Vitoldovi z 30. 8. 1429, Bratislava.

Vojenská historie

Korybut v Odrách doložen, ač v roce 1431 ztratil svou posádku v Hlivicích. V Odrách je v roce 1431 jmenován hejtman Abraham, pouze dohadem je možno uvažovat o pozdějším polském husitovi Abrahamu ze Zbaszyna, který tehdy navštívil Prahu (mohl to ale být i kněz Abraham Hauska z Moravy). V roce 1432 podniká z Oder úspěšný výpad proti klášteru Hradisko u Olomouce a Kroměříži hejtman Smil z Moravan, snad zástupce původních moravských šlechtických husitů. Nicméně v roce 1433 a později až asi do roku 1437 působí na Odrách právě Boček Puklice z Pozořic. Z dalších jeho vojenských akcí je zcela patrné, že postupoval ve shodě s tábory, ale i s táborsko-polským hejtmanem Dobeslavem Puchalou. Situace v roce 1433 po náporu slezských knížat Bernarda Opolského a Mikuláše Ratibořského na táborsko-polské posádky ve Slezsku v Klučborku, Byčíně, Kunštátu a později Rybníku se měnila velmi rychle. Právě z důvodu ohrožení slezských posádek sem zamířila táborská spanilá jízda mezi 9. 3. 1433 a 10. 4. 1433, což jsou data přítomnosti výpravy ve Šternberku a Pščině. Mezitím táboři pacifikovali situaci ve Slezsku a založili zde novou posádku v Rybníku. Záhy po odtahování táborů do Polska a Uher pod hejtmány Bedřichem ze Strážnice a Janem Pardusem z Horky kníže Přemek Opavský před 28. 4. 1433 dobyl oslabené Odry, které možná posílily táborskou výpravu.¹²³ Nicméně zdejší nebo tábory vyslaný hejtman Boček Puklice z Pozořic téměř obratem dobyl Odry zpět ještě před 13. 5. 1433, kdy již z Oder táhl na pomoc Dobeši Puchalovi v Klučborku, obleženém Bernardem Opolským. Cestou byl ovšem poražen knížetem Mikulášem Ratibořským, který se mohl domnívat, že šlo o pomoc určenou táborskému Rybníku. Boček Puklice byl donucen vrátit se do Oder, kde je jako hejtman jmenován k 26. 5. 1433 a podle nejnovějšího zjištění V. Štěpána dokonce v roce 1435 s 500 jezdcí, chystajícími se táhnout na pomoc knížeti Zikmundu Korybutovi na Litvu v jejím konfliktu s Polskem. Kníže Mikuláš Ratibořský poté po 27. 5. 1433 přes zásah husitům nakloněného knížete Bolka V. Opolského dobyl jak husity obsazený Rybník, tak i Bytom.¹²⁴ Boček Puklice z Pozořic po střetech se slezskými knížaty v závěru husitské revoluce před rokem 1437 odešel z husitské posádky v Odrách na hrad Drahotůš u Hranic, kterého se téhož roku zmocnil na Janu Tovačovském z Cimburka (ačkoliv ten ho prodal Heníkovi z Valdštejna) a jež si právně zabezpečil vložením do zemských desk v roce 1446. V posledně zmíněném roce Boček Puklice naopak odprodal ves Buk a hospodu v Radvanicích Závíši z Kunčic.¹²⁵ Patrně z Oder podnikal výpady zejména proti svému bývalému spojenci hlavě moravských šlechtických husitů a tehdejšímu moravskému zemskému hejtmánovi Janu Tovačovskému z Cimburka na jeho panstvích Hranice, Drahotůš, Kojetín a Oldřišov u Opavy, Janu z Raduně na Raduni, Janu z Doloplaz na Bravinném u Bílovce a Viktorínovi ze Šumvaldu na Šumvaldě u Uničova. Je možné, že za Puklicí, který dobyl město Žarov ve Slezsku v roce 1436 nebude Vilém Puklice, ale spíše Boček Puklice. Ba co více Boček se dopouštěl v době bezvládných otevřených loupeží (na měšťanu Lukáši Zalcarovi z Olomouce a Anežce z Valdštejna) a přeпадů obchodních cest jako v roce 1447 proti dalšímu bývalému husitovi Pavlu ze Sovince „že on s svými služebníky v této jednotě a v mírné zemi pobrali mi a mým chudým lidem XIV tuní herynkuov, vozy, koně a jiné věci k tomu a to mi jest řekl zaplatiti a toho jest neučinil“.¹²⁶ Co je ale důležité, postupně byl svým bratrem, rovněž bývalým husitským hejtmánem Vilémem Puklicí z Pozořic vtažen do skupiny stoupců polské kandidatury Kazimírovy na český trůn v roce 1438, po smrti císaře a českého krále Zikmunda Lucemburského v roce 1437. Poté, co jeho bratr Vilém s Janem Messenpekem obsadili Uherský Brod a Přerov, přibírá jej Vilém ve společné držení Přerova v roce 1440. V letech 1441, 1445 – 1449 podniká s bratrem Vilémem a jinými výpady až do Uher, v prvně jmenovaném roce v polských službách.

¹²³GRÜNHAGEN, ref 15, Geschichtsquellen, SRS, VI, s. 124, č. 182.

¹²⁴HLAVÁČEK, I.: Poznámky k problému „Husitství a Slezsko“, HT 4, 1981, s. 126; GRÜNHAGEN, Geschichtsquellen, ref 15, SRS, XII, s. 50. Nejnověji historik Dr. V. Štěpán dokládá Bočka na Odrách ještě v roce 1435.

¹²⁵DZO, I, s. 385, č. 417, zápis z 9. 7. 1446 k Drahotůši a tamtéž, s. 387, č. 444 k Boku a Radvanicím.

¹²⁶BRANDL, V. LC, III, s. 449, 516, 496, 506 a 448, loupeže potom na s. 675, 676. K Drahotůši v roce 1446 DZO, I, s. 385, č. 417 a odpor Jana Tovačovského tamtéž, s. 387, č. 436. K Žarovu podle G. Biermanna URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 144, pozn. 295, JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 120-122, 131 a 144.

V prosinci 1445 potom s Janem Čapkem, Petrem Romanem z Vítovic a Pankrácem proti hraběti Jiřímu ze Sv. Juru a Pezinka a v květnu 1449 na Slovensku u Topolčan s Janem Čapkem, Janem Messenpekem, Petrem Romanem z Vítovic a Valentinem z Majetína na Slovensku u Topolčan proti hrabatům Emerichovi a Jiřímu ze Sv. Juru a Pezinku. O tom srv. více u Jana Čapka ze Sán a Viléma Puklice z Pozořic. Jako vyslanec krále Jiřího z Poděbrad se spolu s Albrechtem Kostkou z Postupic náhle objevuje na polském sněmu v listopadu roku 1458. Jménem krále Jiříka nabízeli oba Polsku uzavření přátelské smlouvy a poté jednali přímo s králem Kazimírem IV. v Krakově ohledně urovnání pohraničních sporů a možného prostřednictví ve válce Polska s Řádem.¹²⁷ Zde je možno ještě zmínit, že po Vilémovi Puklici Boček Puklice kromě listu na Přerov zřejmě zdědil i jeho vlastní panství Štramberk, které držel v letech 1441 – 1460. Posledně zmíněného roku po něm panství Štramberk zdědil Burian Puklice z Pozořic (až do roku 1471), který v tomtéž roce odprodal od panství biskupská léna Nové Albrechtice a Zákřovice olomouckému biskupovi Tasovi z Boskovic, který je ovšem ještě v tomto čase let 1460 – 1461 propůjčil našemu Bočkovi Puklici. Na svém hlavním panství hradu Drahotúši Boček Puklice působil do roku 1463, kdy ho odprodal kravařskému dědici Janu z Cimburka na Jičíně.¹²⁸ Můžeme se jen dohadovat, že se uchýlil ke svému příbuznému Burianu Puklicovi na Štramberk. Burian Puklice spolu se Zichem Kelečským z Bítova na Šaumberce ještě v roce 1466 podnikali výpady do Slezska na vlastní pěst a téhož roku se připojili k tažení Ctibora Tovačovského z Cimburka, Viktorína z Minsterberka a Jana Talafúse z Ostrova a 900 českých a slovenských bratříků do Slezska, kde zvítězili v bitvách u Pačkova 11. 6. 1467 a u Frankenštejna 16. 6. 1467 nad protivníky krále Jiřího Poděbradského.¹²⁹

Vilém Puklice z Pozořic (kolem 1400 – 1441), bratr Bočka Puklice přišel na severní Moravu rovněž z její jižní části a asi obdobným způsobem, neboť je v letech 1430 – 1432 jmenován hejtnanem tábořské husitské posádky v Moravském Šternberku. Podle jiného zdroje byl tamějším husitským hejtnanem Mikuláš z Drnovic, ale zde je právě možná kontaminace obou jmenovaných, neboť Puklicové z Pozořic kromě Pozořic u Blanska drželi od r. 1379 markraběcí lenní dvůr Drnovice u Vyškova.¹³⁰ Jako bývalý husitský hejtnan ve Šternberku se Vilém Puklice z Pozořic postupně zmocnil celého panství Štramberk, když jeho část a sice vesnici Studénku nějakým způsobem získal již v roce 1434 či v letech 1436 – 1441 (někdy je tu asi nesprávně jmenován Jan Puklice).¹³¹ Město Štramberk s okolím a některými biskupskými lény (Skorotín, Nové Albrechtice, dvůr Neuhybel a půl vsi Sedlnic) získal patrně před rokem 1437 a poslední část panství s vesnicemi Veřovice, Mořkov, Hodslavice, Rohlinu, Žilinu, Bludovice a Životice skoupil 12. 1. 1437 od dědice Jana z Kravař, a sice Ctibora z Cimburka na Jičíně.¹³² Na rozdíl od svého loupeživého bratra Bočka měl Vilém Puklice jen několik finančních sporů s okolní šlechtou (rovněž Heník z Valdštejna aj.).¹³³ Mnohem aktivněji než jeho bratr se také zapojil do zápasů o polskou kandidaturu Kazimírovu v Čechách a v Uhrách. Na jaře 1439 po předchozích výpadech Jana Čapka ze Sán a Petra Poláka v únoru 1438 na Spiš, ruského knížete

¹²⁷URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 3, s. 442-443, předtím k letům 1445 a 1449; CHALOUPECKÝ, Středověké listy ze Slovenska, ref 33, s. 17, č. 13, s. 28, 29, č. 26, URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 36, 42.

¹²⁸LECHNER, K.: Die ältesten Belehnungs- und Lehengerichtsbücher, I, s. 41, tam ke Štramberku v l. 1441 – 1460. K Drahotúši v roce 1463 BARTOVSKÝ, V.: Hranický okres, VM, Brno 1909, s. 162.

¹²⁹ZA Brno, f. A 1, Stavovské listiny, sign. 379, list z 20.6.1466, FIALOVÁ, V.: Dva opovědné listy z 15. století. In: Naše Valašsko 5, 1939, s. 6 an.

¹³⁰ROLLEDER, A.: Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau, Steyer 1903, s. 58; STIEF, J.: Geschichte der Stadt Sternberg, Šternberg 1929, s. 10 a k lennímu dvoru Drnovice PILNÁČEK, Staromoravští rodové, ref 92, s. 179.

¹³¹KAPRAS, J.: Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského, I, II, Praha 1806, 1908, zde II, s. 30, 37. V letech 1436 – 1441 s Bočkem Puklicí.

¹³²DZO, I, s. 365, č. 98. K biskupským lénům potvrzeným v roce 1437 K. LECHNER, Die ältesten Belehnungs- und Lehengerichtsbücher, I, s. 41.

¹³³BRANDL, V.: LC, III, s. 475, 485, 429 a 427.

Fridricha z Ostrógu z Veselí či Uherského Ostrohu v roce 1438 k Trnavě a snad do Gemeru k hradu Gede (Hodějovu?) spolu s Janem z Messenpeka dobyli Uherský Brod bývalého husitského spojence a nynějšího moravského zemského hejtmána Jana Tovačovského z Cimburka a zaútočili na uherské Pováží. Tak v květnu 1439 oba spolu s ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu a bývalým husitským velitelem posádky v Trnavě Blažkem z Borotína obsadili Skalici v Uhrách Pankráce od Sv. Mikuláše a Ladislava z Necpal se 400 jezdcí a v červenci téhož roku se prvně jmenovaní dva pohybovali na moravsko-uherském pohraničí s 300 jezdci a 400 pěšimi.¹³⁴ Postupně si Uherský Brod převzal jako svůj opěrný bod Jan z Messenpeka a Vilém Puklice asi ještě v roce 1439 dobyl na Janu Tovačovském další jeho město Přerov, zatímco třetí kondotiér kníže Fridrich z Ostrógu odešel do Malopolska na pomoc konfederaci Spytka z Melsztyna, ustavené 3. 5. 1439 proti uzavření dohody mezi Polskem a Albrechtem Habsburským a proti domácí klíče krakovského biskupa Zbyhněva Olešnického a poražené později v bitvě u Grotníků.¹³⁵ Po brzké smrti Albrechta Habsburského došlo v České koruně nejprve k uzavření landfrýdu 20. 1. 1440 a o něco později 14. 4. 1440 dohody obou stran polské (jagellonské) a rakouské (habsburské), přičemž Češi polské strany se na Moravě zřekli svých stoupenců výslovně jmenovaných jako stoupenci Tábora Jana z Messenpeka, Viléma Puklice z Pozořic na Štramberku, bratří Jana, Čeňka a Vaňka ze Šarova a zprvu Heralta z Kunštátu (srv. výše). Vilému Puklici bylo uloženo vydat moravským stavům Přerov do 4 týdnů od data ujednání a Janu Messenpekovi potom Uherský Brod do 26. června 1440.¹³⁶ Vilém Puklice se zprvu zřejmě usiloval vyhnout se vydání Přerova převedením města ve společné vlastnictví obou bratrů Viléma a Bočka Puklice a to již 22. 4. 1440, z čehož můžeme usuzovat na určitou Bočkovu podporu Vilémových propolských a táborských aktivit. Nicméně o něco později 18. 6. 1440 přistoupili oba bratři Vilém a Boček ke zmíněnému landfrýdu a byli donuceni podřídit se.¹³⁷ V tomtéž roce 1441 si bratři Vilém a Boček Puklice z Pozořic stěžovali, že jejich služebníci jeli ke Šmikovskému, ale při nakupování ve Vídni je tamější královský maršálek a měšťané zajali, oběsili a koně a zbroj zabavili.¹³⁸ Po Vilémově smrti asi v roce 1441 postoupili Boček Puklice z Pozořic a Jan Tunkl z Brnička dluhopis na Přerov v hodnotě 1 200 kop gr. českých at' již jim vyplacených či nevyplacených 5. 1. 1442 v Prostějově moravským stavům.¹³⁹

Jan z Messenpeka (kolem roku 1400 – 1464) pocházel původem zřejmě ze Slovenska. Byl to syn oravského kastelána Jiřího z Messenpeka a patrně jeho manželky Anny z Kravař, zástavního držitele biskupského hradu Hukvaldy a biskupských zboží Libavá a Budišov po roce 1400 ve prospěch uherského krále Zikmunda Lucemburského.¹⁴⁰ Jan z Messenpeka se poprvé v pramenech objevuje na podzim 1431, kdy pomohl spojené táborské a sirotčí výpravě pod Prokopem Holým, Janem Čapkem ze Sán a Otíkem z Lozy dobýt hrad Likava u Ružomberku, kde kdysi zastával úřad kastelána (dosvědčen je zde v roce 1425 a současně na tvrzi Hluk na Moravě). Získal si důvěru husitů a stanul snad v čele husitské posádky na tomto hradě a od

¹³⁴HECK, R.: Tabor a kandydata Jagiellońska, s. 124, 145 k Fridrichovi z Ostrógu, LOSERTH, Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen, ref 29, s. 67 an., č. 58, 59 a 64, URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 29, pozn. 115.

¹³⁵HECK, R.: Tabor a kandydata Jagiellońska, s. 191 an.

¹³⁶AČ, X, s. 256, č. XII, editor F. Kameníček uvádí datum 28. 1. 1440, AČ, X, s. 258 an., č. XIII, editor uvádí datum 11. 8. 1440. K dohodě z 14. 4. 1440 DRÍMAL, Politika moravských královských měst, ref 31, s. 132-156, zvl. s. 136. K tomu srv. JURK, Moravský severovýchod v epoše, s. 136-138.

¹³⁷DZO, I, s. 384, č. 395, zápis z 9. 7. 1446 k 22. 4. 1440, SOkA Olomouc, f. AM Olomouc, Sbirka listin, č. 154 k 18. 6. 1440, jinde se píše o 18. 7. 1440 srv. URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 115, pozn. 215.

¹³⁸HOSÁK, L.: Účast českých žoldnérů, s. 168 ke stížnosti bratří Pukliců v roce 1441; DRÍMAL, Politika moravských královských měst, ref 31, s. 140 k dubnu 1441, možná chybně.

¹³⁹Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, f. A 1, Stavovské listiny, sign. 336.

¹⁴⁰ADAMUS, A.: Sbirka listin k dějinám města Ostravy, s. 18, č. 9 a s. 19, č. 10 pro Hukvaldy a tamtéž, s. 20-21, č. 11 a s. 21-22, č. 12 pro Libavou a Budišov, k manželce Jiřího z Messenpeka URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 137.

roku 1432 potom v čele husitského hradu Lednice u Trenčína, odkud podnikl s Janem Tovačovským z Cimburka a dalšími slovenskými husity výpravu na Prievidzu, Novou Baňu, klášter Hronský Beňadik a snad Levice v září roku 1433. S velitelem tamější nově založené husitské posádky v Topolčanech Janem Šmikovským se o něco později dostal do konfliktu, neboť Šmikovského služebník Jan Ořechový napadl Messenpekovo panství před rokem 1437.¹⁴¹ Teprve v roce 1434 se Jan z Messenpeka přesunul na severovýchodní Moravu, kde koupil či jinak vymohl před nároky Voka ze Sovince hrad Helfštejn od Jiřího z Kravař údajně za 6 900 kop gr. čes. (je po něm jmenován v landfrýdu Moravy z 9. 9. 1434). V roce 1447 s tímže Vokem ze Sovince směnil Helfštejn prostřednictvím zemského hejtmana Jana Tovačovského z Cimburka za hrad a panství Rožnov s Vsetínem, Krásnem a biskupským lénem Valašským Meziříčím, přičemž nominálně Helfštejn stále vlastnil Jiří z Kravař.¹⁴² Ještě v roce 1437 zřejmě na svém panství Helfštejn podporoval husitské kněze, když nepodpořil faráře v Kokorách Augustina, aby dostával z Lipníka od měšťanů desátky.¹⁴³ Současně držel po své matce na jihovýchodní Moravě městečko a panství Hluk (do roku 1437). Jak jsme se zmínili již výše u Viléma Puklice z Pozoríc, tak společně oba na jaře 1439 obsadili město Uherský Brod a v Uhrách město Skalici, přičemž Uherský Brod musel Messenpek vydat do 26.6.1440.¹⁴⁴ Ve Skalici v květnu 1439 soustředili celkem 400 jezdců ještě s ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu a s bývalým velitelem husitské posádky v Trnavě Blažkem z Borotína. V červenci se stále Vilém Puklice a Jan z Messenpeka pohybují v této oblasti se 300 jezdci a 400 pěšimi (srv. výše).¹⁴⁵ Jan Messenpek poté útočí z Moravy do Uher patrně v polském zájmu v březnu 1440 (s Blažkem z Borotína a Reinprechtem z Eberštorfem) proti Topolčanům a ještě roku 1443 proti Piešťanům. V dohodě stavů Čech (jagellonské strany) a Moravy (habsburské strany) z 14. 4. 1440 je Jan z Messenpeka s Vilémem Puklicí a Janem, Čeňkem, Vilémem a Vaňkem z Šarova a zprvu Heraltem z Kunštátu označen za stoupence Tábora. Po pádu polských ambicí na uherský trůn se smrtí krále Vladislava Varnenčíka v roce 1444 bylo již vzpomenuo kondotiérské působení Jana Čapka ze Sán též s Janem Messenpekem v květnu roku 1445 u Žiliny, v prosinci 1445 s Janem Čapkem, Bočkem Puklicí, Petrem Romanem z Vítovic a Pankrácem proti hraběti Jiřímu ze Sv. Juru a Pezinka a taktéž v květnu 1449 na Slovensku u Topolčan (tehdy ještě s Janem Čapkem, Bočkem Puklicí, Petrem Romanem z Vítovic a Valentinem z Majetína) proti hrabatům Emerichovi a Jiřímu ze Sv. Juru a Pezinku.¹⁴⁶ Ve 40. letech se Messenpek po Bočkovi Puklici stává největším narušitelem právního řádu na severní Moravě. Tak v roce 1447 napadl ze svého Rožnova statek Václava Skrbenského ve Velkých Albrechticích u Bílovce se škodou „... dvě set hř. gr., že mi jest služebník jeho s jeho zámku spálil obilí s stodolami“. Četné pohledávky na něm v této době soudně vymáhají vesměs nižší šlechtici: Mikuláš z Žerotína, Petr řeč. Přemek a Hynek z Prusinovic a na Potštátě v roce 1447, Zich z Wolfperka, Jan z Veselíčka, Beneš z Trnávky a zemský hejtman Jan Tovačovský z Cimburka v roce 1448.¹⁴⁷ V 50. letech o něm prameny již většinou mlčí kromě zmínky

¹⁴¹VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 71 an.; BARTL, J.: Slovensko a husitské revolučné hnutie. In: HT 4, 1981, s. 133 an; BRANDL, V.: LC, III, s. 473 (k Zikmundu Ořechovému). – K Janu Messenpekovi na Likavě k roku 1425 VARSÍK, Husitské revolučné hnutie a Slovensko, ref 20, s. 69; k roku 1437 URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 28, pozn. 110 (k Janu Ořechovému).

¹⁴²DZO, I, s. 397, č. 575, zápis ze 6. 1. 1447.

¹⁴³BRANDL, V.: LC, III, s. 515, 541 (jednání o výměně panství) a III., s. 511 (kněz Augustin), DZO, I., s. 397, č. 575, landfrýd in AČ, X, s. 250. Srv. JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 122, 132, 141-144.

¹⁴⁴AČ, X, s. 258 an., č. XIII.

¹⁴⁵LOSERTH, Regesten zur Geschichte der mährisch – ungarischen Beziehungen, ref 29, s. 67. an., č. 58, 59 a 64; URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 29, pozn. 115.

¹⁴⁶DRÍMAL, Politika moravských královských měst, ref 33, s. 140, 142 k letům 1440 a 1443, tamtéž, s. 136, k dohodě z roku 1440; HOSÁK, Účast českých zoldnů, ref 77, s. 171 k březnu 1440, CHALOUPECKÝ, Středověké listy ze Slovenska, ref 33, s. 17, č. 13, s. 28, 29, č. 26 k letům 1445 a 1449; URBÁNEK, K historii doby Jiskrovy na Slovensku, ref 29, s. 36, 42.

¹⁴⁷BRANDL, V.: LC, III, s. 602, 584, 618, 706, 708 a 709.

Vojenská história

o spolku Jana Messenpeka a Matouše Lukovského ze Šternberka, Bernarda Brumovského z Cimburka, Jana z Mošnova na Týnci, Jindřicha z Dubé na Světlově, Jana a Beneše z Heršic na Kelči, Beneše z Hustopeč, Vaňka z Bařic na Kurovicích a Dobeše z Dobešova proti hornoslezským knížatům Bolkovi a Mikuláši Opolskému, Hanuši Ratibořskému, Janovi Opavskému a Konrádu Kozelskému, přičemž obě strany porovnali 28. 8. 1457 zemský hejtmán Jan Tovačovský z Cimburka a Jan Mukař z Kokor.¹⁴⁸ Poslední zpráva o Janu z Messenpeka na Rožnově pochází z roku 1464. Po Messenpekovi se panství včetně sousedního Vsetina, Krásna a biskupského léna Valašského Meziříčí ujímá opět kravařský dědic Jan z Cimburka na Jičíně.¹⁴⁹

J. JUROK: TSCHJECHISCHE HUSSITEN UND KATHOLISCHE KONDOTIEREN AUS MÄHREN IN DER SLOWAKEI IN 15. JAHRHUNDERT

Der vorgelegte Artikel konzentriert sich auf die Beziehungen Tschechiens und Slowakei in der Vergangenheit, genauer auf die Wirkung der tschechischen Hussiten und ihrer Gegner aus Mähren in der Slowakei in 14. – 15. Jahrhundert. Zum Ausgangspunkt wurde natürlich meine langjährige Forschung des Hussitentums und der Hussitenrevolution in Mähren. Viele hier erwähnte Persönlichkeiten, die aus Mähren – oder auch aus Böhmen stammten und dann in Mähren lebten – wurden gerade dank ihrer Tätigkeit in der Slowakei berühmt. In der vorgelegten Studie widmen wir uns chronologisch Persönlichkeiten aus zwei Zeitabschnitten, und zwar aus der Zeit der Revolution in den Jahren 1419 – 1434 und aus der Zeit danach, vor allem aus der Zeit von Poděbradský 1434 – 1471.

In der ersten Reformphase des Hussitentums (vor der Revolution) bis zum 1419 verbreitete sich die Hussitenideologie und – glaube in Mähren durch Vermittlung von Priestern, Klerikern, Studenten und anderer niedrigeren Priesterschaft, die aus Böhmen und vor allem aus der prager Carolinum-Universität (z.B. Priester Jan Milíč aus Kroměříž, Stanislav aus Znojmo, Šimon aus Tišnov, Dr. Pavel aus Kravař, der Slowake Jan Vavřinec aus Račic in Tovačov und Zikmund aus Jistebnice in Helfštein und Starý Jičín) nach Mähren kamen. Im Verlauf sowohl der ersten als auch der zweiten Revolutionsphase verbreitete sich das reformierte Glaubensbekenntnis und die Forderung nach Bekehrung der Kirche und eventueller Säkularisation der kirchlichen Güter mindestens in Mähren vor allem in den Reihen des böhmischen Adels, anfangs vielleicht unter der höheren Herrschaft und schrittweise auch unter niederen Adel (Ritter, Edelmänner, Wladykas). Gerade aus den Reihen des Adels stammten die Persönlichkeiten, an die sich die Studie konzentriert: Jan Tovačovský aus Cimburk, der in der Zeit der Hussitenrevolution als Führer der mährischen Hussitenadels galt und später lange Jahre das Amt des Landeshauptmannes bekleidete und die aus Mähren stammenden slowakischen Hussiten wie z.B. Blažek aus Borotín und Napajedel, Peter Kutěj von Veveří, Jan Vrbenský von Hodonín und Jan Šmikovský aus Žďar (der stammte sehr wahrscheinlich aus Böhmen). In der Zeit nach der Revolution nach dem Jahre 1434, als der grösste Teil der Hussiten in der Slowakei wirkte, erinnern wir uns an das Schicksaal des Hauptmannes aus Tábor Mikuláš Sokol aus Lamberk, des Waisenhauptmannes Jan Čapek aus Sán an Hukvaldy (ursprünglich aus Böhmen), des Hauptmannes von mährischen Hussiten Boček Puklicea und Vilém Puklicea aus Požorice, des slowakischen Hussiten Jan aus Messenpek, der im Gegenteil in Mähren wirkte, des katholischen Kondotier aus Mähren Jan Jiskra aus Brandýs, seines Hauptmannes und Gebrüders Jan Talafús aus Ostrov an Hukvaldy (stammte aus Ostböhmen), weiteren Hauptmannes Martin Brcál aus Dobrá wahrscheinlich aus Schlesien und zwei katholischen Kondotieren Mikuláš aus Bítov an Šaumburk bei Kelč und Petr Roman aus Vítovice an Zlín.

¹⁴⁸URBÁNEK, Věk poděbradský, ref 3, III, 4, s. 170.

¹⁴⁹JUROK, Moravský severovýchod v epoše, ref 1, s. 158.

SLOVENSKO VO VOJNE PROTI POĽSKU V ROKU 1939

IGOR B A K A

BAKA, I.: Slovakia in War against Poland in 1939. *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 26 – 46, Bratislava. In this study the author tried to elaborate a broader view on Slovakia during its involvement in the aggression of Nazi German against Poland. He takes notes to preparations for war, attitudes of state and army representatives to the involvement of Slovakia in the war against Poland, the counter-Polish propaganda, intents of the German command to use the Slovak army, the combat deployment of the Slovak army, the situation in the rear area during the involvement of the Slovak army in the campaign against Poland, as well as foreign political consequences of the involvement of Slovakia in the war.

Military History. Slovakia. World War II. Involvement in Aggression against Poland.

Jedným z dôsledkov mníchovského diktátu bolo odstúpenie niekoľkých pohraničných slovenských obcí na Kysuciach, Spiši a Orave v prospech Poľska.¹ Slovensko-poľské vzťahy sa po tomto ultimatívnom presadení poľských požiadaviek výrazne naštřbili. Je pritom pomerne známe, že s predstaviteľmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLĽS), ktorí na Slovensku po vyhlásení autonómie 6. októbra 1938 v podstate ovládli politický priestor, udržiavala poľská diplomacia v predchádzajúcom období pomerne dobré vzťahy. Túto snahu treba chápať v súvislosti s celkovou koncepciou poľskej zahraničnej politiky zameranej na rozbitie Československa, okrem iného podporou autonomistických tendencií na Slovensku. Vynútené nároky vzbudili v celej spoločnosti veľké roztrpčenie. O to viac, že prišli v čase, keď sa Slovensko vinou Viedenskej arbitráže muselo zmieriť s veľkými územnými stratami v prospech Maďarska. Podlomilo sa aj silné polonofilstvo viacerých ľudákov na čele s Karolom Sidorom. O nápravu zhoršených vzťahov sa poľská diplomacia pokúšala ešte v čase autonómie, pričom sa nevzdala svojej pôvodnej snahy získať Slovensko do svojej záujmovej sféry. So znepokojením pritom sledovala nárast mocenského vplyvu nacistického Nemecka v tejto oblasti.²

14. marca 1939 vznikol samostatný Slovenský štát. Ten predstavoval vedľajší produkt agresívnej zahraničnej politiky nacistického Nemecka. Ani potom si však nemohla byť ľudácka vládna garnitúra istá svojím postavením. Na príčine bola pretrvávajúca hrozba delenia územia Slovenska medzi susedné štáty. Znepokojujúca bola najmä skutočnosť, že o Slovensku ako výmennom artikule (voči Poľsku) v tomto období reálne uvažoval aj jeho tvorca a protektor nacistické Nemecko. Zmenu postoja Berlína k Slovensku si vynútil až odmietavý postoj Poľska a potreba využiť jeho územie ako nástupný priestor nemeckej armády proti pripravovanému útoku

¹Podľa súdobej štatistiky bola celková rozloha tohto územia 221 km² a žilo tu 9 914 osôb. Podľa L. Deáka však išlo o územie s rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi. DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Bratislava 1991, s. 212.

²K slovensko-poľským vzťahom v tomto období pozri: BATOWSKI, H.: Z poľsko-slovenských vzťahov v období rokov 1931 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 15, Bratislava 1970, s. 227-243; BARTLOVÁ, A.: Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1919 – 1938. In: Historický časopis, roč. 20, 1972, č. 3, s. 363-384; DEÁK, ref 1; ORLOF, E.: Dplomacia polska wobec sprawy slowackej w latach 1938 – 1939, Krakow 1980; SEGEŠ, D.: Vojensko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov. In: Vojenská história, roč. 9, 2002, č. 1, s. 3-22; ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka v slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 38, 1997, s. 59-80.

Vojenská história

na Poľsko.³ V tejto súvislosti sa zvýšil význam ochranného pásma, ktorého existencia bola zakotvená v ochrannej zmluve z 23. marca medzi Nemeckom a Slovenskom. Na tomto území mala nemecká strana právo zriaďovať a mať posádky v sile, ktorú bude považovať za nutnú.⁴

Tieto fakty determinovali ďalšie slovensko-poľské vzťahy, ktoré sa už aj napriek snahe samotného Poľska (ako jeden z prvých štátov uznalo Slovenský štát) nepodarilo stabilizovať. V týchto intenciách sa slovenskej vláde dávalo minimálne od konca júna 1939 najavo, že jej podpora zo strany ríše je podmienená plnením všetkých požiadaviek. Jej povinnosťou bolo zamedziť vzťahom s Poľskom, ktoré by sa priecili nemeckým záujmom, spolupracovať na poli vojenského spravodajstva a v boji proti poľskej špionáži, zosťriť stráženie hraníc, zabrániť nábore do čs. légii v Poľsku.⁵ Prípravy nemeckej armády na prepadnutie Poľska urýchlili rokovanie Berlína so Slovenskou republikou o určení štatútu tzv. ochranného pásma, ktoré malo byť od začiatku nástupným priestorom na útok proti Poľsku. Zmluvou o ochrannom pásme z 12. augusta 1939 sa slovenská strana na tomto území zriekla v prospech nemeckej brannej moci všetkých výsostných práv vlastnej armády.⁶

PRÍPRAVY NA VOJNU

Prípravy na vojnu v priestore ochrannej zóny začali Nemci už niekoľko mesiacov pred jej vypuknutím. Navonok ich odôvodňovali plnením záruk vyplývajúcich z ochrannej zmluvy z marca 1939. Už v máji 1939 predložili predstavitelia nemeckej vojenskej komisie (Deutsche Militär Kommission – DMK) žiadosť dobudovať komunikačnú sieť na Slovensku. Tieto otázky sa dohodli na porade v dňoch 12. – 13. júna v Bratislave.⁷ Podľa hlásenia ministerstva národnej obrany (MNO) sa koncentrácia nemeckých jednotiek na severozápade Slovenska začala už v júni 1939.⁸ Nemci tu budovali vojenské sklady, zákopy, protiletcké kryty, delostrelecké postavenia, opravovali cesty a mosty.⁹ Presun jednotiek určených priamo na útok proti Poľsku na Slovensko začal začiatkom augusta. Ako prvá sa v dňoch 3. – 11. 8. na Slovensko presúvala 7. pešia divízia. V polovici mesiaca k nej pribudla aj 4. ľahká divízia.¹⁰ Tieto dve divízie podliehali XVIII. armádnemu zboru 14. armády.¹¹

³Známe sú čiastočne politické aspekty účasti Slovenska na vojne: BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu Slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 4, s. 34-52; Tenže: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. In: Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. 10. 2002 (zostavili M. Štefánský a I. Purdek). Bratislava 2003, s. 127-143; HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a vťahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny proti Poľsku. In: Zborník Múzea SNP, 12, Banská Bystrica 1987, s. 39-55; Tenže: Príčiny a spoločenskopolitické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. In: Historický časopis, roč. XXXI, 1983, č. 3, s. 394-414; HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In: Sborník archivních prací, roč. 17, 1967, č. 2, s. 318-409; SUŠKO, L.: Zapojovanie Tisovho fašistického režimu do agresívnych plánov nacistického Nemecka v rokoch 1939 – 1940. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 6, 1977, č. 4-5, s. 161-186; Na druhej strane o bojovej činnosti slovenskej armády sú k dispozícii len prvé sondy: ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. In: Apológia 1994, 1, s. 20-26; KUPLINSKI, J.: Udział armii słowackiej w agresji niemieckiej przeciwko Polsce we wrześniu 1939 roku. In: Wojskowy Przegląd Historyczny, roč. 34, 1989, č. 4, s. 62-78.

⁴Podľa zmluvy išlo o územie ohraničené na západe hranicami slovenského štátu a na východe východným okrajom Malých Karpát, Bielych Karpát a Javorníkov. Bližšie pozri: HRNKO, Rokovanie ref 3.

⁵Slovenský národný archív (SNA), f. Alexandrijský archív, II C-906, P 1887 e, Pozri tiež HRNKO, ref 3, s. 48.

⁶HRNKO, Rokovanie. ref 3, s. 53.

⁷SNA, f. Národný súd (NS), Tn ľud 6/46, II A 891, J. Tiso; SUŠKO, ref 3, s. 166-170.

⁸SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (MZV), šk. 78, 9 328/39.

⁹Vojenský ústredný archív-Vojenský historický archív (VÚA-VHA) Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 66, inventárne číslo (i. č.) 387/7, signatúra (sign.) 53/39, správy HVV z pohraničia z 10. 8. 1939.

¹⁰Bundes Archiv – Militär Archiv (BA-MA) Freiburg, bestandsignatur (Bs.) RH 26-7, archivsignatur (as.) 712.

¹¹BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 176.

Rešpektujúc zdanlivú suverenitu Slovenského štátu nemecké jednotky pôvodne neboli rozmiestnené mimo ochrannej zóny. Podľa veliteľstva 14. armády táto skutočnosť znemožňovala posilnenie pravého krídla armády, ktoré tak nebolo dostatočne pohyblivé.¹² Na poľskej strane východne od Vysokých Tatier však bola dislokovaná najslabšia poľská armáda „Karpaty“, ktorej pozemné sily určené na obranu v úseku Slovenska pozostávali z 2. a 3. horskej brigády a záložného prápora Obrony narodowej „Sambor“.¹³

Po uzavretí zmluvy o ochrannom pásme sa v sídle velenia 14. armády, ktorej nástupný priestor k útoku na Poľsko mal byť na severnej Morave a Slovensku, začalo uvažovať o možnostiach využitia tohto územia pre vojenské operácie. V tejto fáze sa s konečnou platnosťou vylúčila predstava preniesť výkonnú moc na Slovensku na nemeckého veliteľa. Zahraničný úrad spolu s nemeckým velením vydal 21. augusta nótu s inštrukciami o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku. Slovenskej strane mala byť predostretá až tesne pred útokom nemeckých síl. Tu sa predpokladalo, že „Slovensko je spriatelnený štát“, ktorý svoje územie poskytne dobrovoľne. Všetky nemecké požiadavky voči slovenskej strane sa mali odvodzovať z tohto dokumentu. Ten pritom jasne špecifikoval postavenie nemeckej armády na Slovensku. V tejto súvislosti sa zvažovali aj možnosti využitia slovenských jednotiek pod nemeckým velením. V správe DMK z 21. augusta sa konštatuje, že slovenské oddiely sú použiteľné v rámci ochrany hraníc, nie však v rámci väčšieho útoku.¹⁴

Postavenie Slovenska v nastávajúcom konflikte upresnil Hitlerov rozkaz z 22. augusta 1939. Podľa neho, ak Slováci splnia všetky požiadavky nemeckej armády, môžu perspektívne počítať s tým, že ríšou budú garantované hranice proti Maďarsku. V prípade vojny návrat hraničného územia, ktoré Poľsku pripadlo v roku 1938. Slovenská armáda pritom mala byť použitá len na ochranu vlastného územia. Pre potreby nemeckej armády malo byť využité tiež letisko Spišská nová Ves.¹⁵ Slovenskú vládu o týchto požiadavkách informoval šéf DMK gen. Barckhausen a nemecký vyslanec Hans Bernard 24. augusta predpoludním. Podľa denníka DMK zástupcovia slovenskej vlády na čele s predsedom J. Tisom prijali tieto požiadavky bez pripomienok.¹⁶ Ich platnosť sa však nevzťahovala na prípad mierového riešenia konfliktu. Slovenský vyslanec v Berlíne Matúš Černák sa pritom márne domáhal informácií o vývoji zahranično-politickej situácie.¹⁷ Znepokojujúcejší však bol fakt, že nemecká strana sa počas trvania vojny odmietala vyjadriť k požiadavke zákonne prinavrátiť Slovensku aj územia zabraté Poľskom v roku 1920 a 1924. Oddialením schválenia tejto žiadosti Nemci chceli tiež predísť vystupňovaniu kampane aj voči Maďarsku, ktorá by mohla prerásť do otvoreného konfliktu.¹⁸

POSTOJE ŠTÁTNYCH PREDSTAVITEĽOV

O skutočných názoroch slovenských politikov na účasť Slovenska na konflikte toho veľa nevieme. Čitateľné sú aktivity radikálov okolo Hlinkovej gardy (HG), ktorí rozpúťali v médiách štvavú protipoľskú kampaň. Zaujímavý je postoj vtedajšieho nemeckého vyslanca v Bratislave

¹²BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Kriegstagebuch AOK 14.

¹³O literatúre venovanej dislokácii poľskej armády bližšie pozri CHORVÁT, P.: Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom. In: Vojenská história, roč. 9, č. 2, 2005, s. 102-115.

¹⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b; HRNKO, Rokovanie ref 3, s. 51-52.

¹⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b; HRNKO, Rokovanie ref 3, s. 52.

¹⁶SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 a, Tagebuch DMK.

¹⁷Štátní ústřední archiv (SÚA) Praha, f. „136“, šk. 17, strana (s.) 248256.

¹⁸Tamže, s. 248 261, 248266, 248267, 248271. Štátny sekretár Wächter v zastúpení ríšskeho miestodržiteľa vo Viedni Seyss Inquarta síce už 3. 9. 1939 J. Tisovi odovzdal nemecký text zákona o privtelení slovenských území pričlenených k Poľsku roku 1920, 1924 a 1938, táto iniciatíva však išla mimo Zahraničného úradu v Berlíne, ktorý ju odmietol. SÚA Praha, f. „136“, šk. 17, 248 275, 248266.

Hansa Bernarda¹⁹, ktorý si osvojil aj Sicherheitsdienst.²⁰ Podľa vyslanca neboli ľudáci v tejto otázke jednotní. Prvá skupina okolo predsedu vlády Jozefa Tisa, ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša a hlavného veliteľa HG Alexandra Macha bola podľa neho presvedčená, že Slovensko nemôže bez politických konzekvencií zostať neutrálne. Druhá, ktorá bola proti vojne, sa podľa Bernarda opierala najmä o osobnosť slovenského vyslanca vo Vatikáne polonofila K. Sidora. Skupina okolo ministra zahraničných vecí Ferdinanda Ďurčanského sa podľa neho chcela prikloniť k neutralite.

Čo sa týka postoja ministra zahraničných vecí, ponúka určitú charakteristiku korešpondencia poľského chargé d'affaires Chałupczyńskiego. Ten v súvislosti so známou protipoľskou demonstráciou na Hviezdoslavovom námestí napísal, že minister zahraničných vecí F. Ďurčanský pred ním odsúdil vystúpenie radikálov. Tiež sa zaviazal robiť všetko, aby predišiel útokom na Poľsko. Dokonca sa ponúkol, že požiadá dôverne ministra V. Tuku o záruku, že neživí nepriateľské city voči Poľsku.²¹ Či to však myslel úprimne, je otázne.

Na druhej strane svoj postoj k možnosti neutrality SR vyjadril jasne v šifrovanej korešpondencii slovenskému vyslancovi vo Varšave Ladislavovi Szathmárymu. Na jeho urgencie začiatkom augusta Ďurčanského ministerstvo odpovedalo, že o prehlásení neutrality Slovenska sa teraz nemôže ani uvažovať. S touto odpoveďou sa plne stotožnil tiež predseda vlády J. Tiso.²² Szathmáryho aktivity v prospech neutrality sa vystupňovali potom, čo získal podozrenie, že Poľsko sa snaží navrhnuť Maďarsku dohodu o rozdelení Slovenska ako preventívny krok pred jeho predpokladaným obsadením Nemeckom. V tejto súvislosti iniciatívne prisľúbil, že sa vynasnaží „paralyzovať Beckov plán sústavným vzbudzovaním sympatií v Poľsku voči Slovensku. Prosím však opätovne, aby vláda, Mach (Hl. veliteľ HG) a Kirschbaum (generálny sekretár HSLŠ – pozn. I. B.) mi v tom pomáhali“.²³ Možnosť slovenskej neutrality zvažovali tiež iné politické kruhy. Dokazuje to memorandum pre ministra zahraničných vecí a pre vládu z 29. júla, v ktorom sa konštatuje, že v poslednom čase sa výrazne zhoršil pomer Slovenska k Maďarsku a Poľsku. Táto situácia sa mala bezodkladne riešiť. Memorandum vychádzalo z potreby robiť vyváženú politiku a zabezpečiť sa pre možnosť, že vplyv Nemecka v strednej Európe sa raz oslabí. Preto sa navrhovalo korigovať dovtedajšiu revizionistickú politiku proti Maďarsku a úplne zastaviť tú proti Poľsku.²⁴

L. Szathmáry sa aj v priebehu augusta snažil tlmiť rastúce napätie v slovensko-poľských vzťahoch, o čom svedčia jeho rozhovory s poľskými vládnymi predstaviteľmi.²⁵ Poliakov pritom viackrát upozorňoval, že v slovenskej vláde panuje „úplná jednomyselnosť čo do nutnosti odporu v pomere k Nemcom. Len minister Tuka je ešte osobitnej mienky, ale i on sa pozvoľna vyvíja“.²⁶ Poľská strana však brala takéto vyhlásenia s rezervou, najmä v dôsledku stupňujúcej sa protipoľskej kampane na Slovensku. V prípade vojny chcelo Slovensko podľa neho len brániť svoju nezávislosť. Pred Národným súdom povedal, že presnejšie inštrukcie o vojne dostal až 28. augusta. Podľa dokumentu, ktorý tu predložil, bol informovaný, že sa v krátkom čase počíta s vojnou. V tom prípade sa Slovensko malo domáhať korektúry hraníc

¹⁹SÚA Praha, f. „136“, 136-79-5, list H. Bernarda adresovaný zahraničnému úradu.

²⁰Vojenský historický archív (VHA) Trnava, f. Zbierka – archívy zahraničné 11 Bonn, šk. 10, správa nemeckého dôverníka o situácii v slovenskej politike a spoločnosti z 28. 9. 1939.

²¹Archivum Akt Nowych (AAN) Varšava, f. Ministerstwo spraw zagranicznych (MSZ), sign. 6474.

²²SNA, f. MZV, šk. 208, 9768/39.

²³SNA, f. MZV, šk. 208, 10 805.

²⁴Bližšie pozri: LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 196-197.

²⁵Netajil sa ani informáciami o nemeckých pripravách na vojnu. Jeho kontakty na čs. odboj však boli opatrné, prezentoval sa skôr ako politik „sidorovského typu, ktorý bojoval za udržení nezávislosti Slovenskej republiky, i keď leckdy nesouhlasil s politikou slovenskej vlády“. Bližšie pozri: NĚMEČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej války. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 3, s. 440-454.

²⁶AAN Varšava, f. MSZ, sign. 6474.

podľa stavu z roku 1938, resp. z roku 1920. Pre vyslanectvo z toho vyplývala povinnosť „v každom prípade na všetky demarše a zákroky poľskému ministerstvu zahraničných vecí čím skôr odpovedať a všetko vhodným spôsobom omluviť“.²⁷ Tento dokument, ak je autentický, dokazuje, že slovenská strana bola dobre informovaná o nemeckých zámeroch. Potom jej nešlo o konštruktívne riešenie sporu o pohraničie, tak ako sa to snažila dokázať propaganda. A to bez ohľadu na postoj Poliakov. Negatívny postoj vyslanca Sidora k účasti na vojne proti Poľsku je známy, v určitom období dokonca spolu s niektorými slovenskými politikmi a vojakmi zvažovali spoločnú akciu Slovákov s Poliakmi proti Nemecku.²⁸

PROTIPOĽSKÁ PROPAGANDA

Propaganda sa vystupňovala už v druhej dekáde augusta. Zahraničné správy o poľsko-nemeckom spore o mesto Gdansk a nemecký koridor STK povinne preberala z Deutsches Nachrichten Büro.²⁹ Na druhej strane jej leitmotívom bola od začiatku snaha upokojiť obyvateľstvo a vytvoriť dojem, že hroziaci konflikt sa Slovákov v podstate ani netýka. V tomto duchu sa niesli tiež reportáže z manifestácie v Šaštíne, kde vystúpil aj predseda vlády J. Tiso, ako aj na Myjave, kde sa odhaľovala pamätná tabuľa M. R. Štefánika, ktoré sa uskutočnili 27. augusta. Spomenúť možno tiež vojenské slávnosti v Piešťanoch, na ktoré šéf propagandy A. Mach pozval zahraničných novinárov.³⁰ Nielenže sa tu nehovorilo o aktuálnej zahraničnopolitickej situácii, práve naopak sa vo všetkých prejavoch zdôrazňovala radosť z nadobudnutej samostatnosti, spokojnosť miestneho obyvateľstva: „...volanie na slávu slovenskej vláde pri dožinkovom sprievode s alegorickými vozmi a pri rečení na tribúne prejavy národnej jednoty – to všetko vychádzalo zo srdca myjavského ľudu, ktorý žije i mrie so svojim národom a štátom“.³¹ Dopad možného vojnového konfliktu na Slovensko si nevnímal ani predseda vlády J. Tiso. Obmedzil sa na vysvetlenie okolností vzniku Slovenského štátu, celkom v súlade s oficiálnym výkladom týchto udalostí. Nemecko predstavil ako slovenského ochrancu, ktorý mu má pomáhať a nič za to od neho nechce.³² Snahu propagandy prezentovať Slovensko ako krajinu pokoja, dokumentoval A. Mach: „Všade okolo nás, i u susedov našich plno je rečí, všade hovoria o vojnovnej psychóze. Pozrite sa však u nás okolo seba. Každý koná svoju povinnosť, sedliak, robotník, úradník. O čom sa hovorí?... Noviny sú plné otváraním prvého veľtrhu v Slovenskom štáte. ...Už prvý deň krásny úspech.... Čítali ste prejav nášho ministra Medrického v novinách, počuli ste dnes jeho reč. Koľko v tom povzbudivých dôkazov pre budúcnosť nášho národa na poli hospodárskom...“³³

Podobný spôsob komunikácie s verejnosťou bol typický najmä pre vládnych predstaviteľov. Štvavá protipoľská kampaň sa niesla skôr v rézii radikálneho krídla HSĽS na čele so šéfom Úradu propagandy a hl. veliteľom HG A. Machom. Na Slovensku sa v tejto súvislosti rozpútala kampaň za znovupripojenie pohraničných území, ktoré Poľsko získalo v rokoch 1920, 1924 a 1938. Dôvod prečo sa Slovensko pridalo na stranu Nemecka Mach vysvetľoval 23. augusta

²⁷SNA, f. NS, Tn ľud 6/46, II A 889, J. Tiso.

²⁸SEGEŠ, ref 2, s. 3-22.

²⁹Pozri napríklad: Slovenská pravda, 11. 8. 1939, s. 1, Gdansk alebo vojna!; 19. 8. 1939, s. 1, Poľsko jazyčkom na váhe osudu Európy.

³⁰Slovenská politika, 29. 8. 1939, s. 2, Dve veľkolepé národné manifestácie v osudových chvíľach; Slovenská pravda, 29. 8. 1939, s. 3, Predseda vlády Dr. Jozef Tiso na manifestačnej púti v Šaštíne; Slovák, 22. 8. 1939, s. 1, Proti lživjej propagande; Slovenská politika, 23. 8. 1939, s. 3, Americkí novinári v Piešťanoch.

³¹Slovák, 29. 8. 1939, s. 1, Myjava oslavovala.

³²Slovák, 29. 8. 1939, s. 1-2, Nie zo zrady, ale z veľkej lásky k národu vznikol slovenský štát.

³³Slovák, 28. 8. 1939, s. 2, Vyslobodíme svojich bratov z mučiarne; Pozri tiež Slovák, 26. 8. 1939, s. 1; Slovenská pravda, 30. 8. 1939, s. 3, Pokoj a poriadok na celom Slovensku.

takto: „Adresovali nám také letáky a útoky z Polska, ale nehovorili o tom, že v najt'ážšej chvíli slovenského národa, vtedy keď niektorí naši najviac dúfali v pomoc a lásku slavianského Poľska, vzali nám čisto slovenské kraje z Oravy i Kysúc a vzali nám Javorinu. Zabudli poľskí i čechoslovácki Slaviani na to, ako oni kupecky handlovali a za Těšínsko predávali, poťažne brali, čisto slovenské obce po svetovej vojne...Keď veľký slavianský národ ruský opúšťa doterajšiu líniu a spája sa paktom o neútočení s veľkým Nemeckom, ako to svojho času urobilo Poľsko, prečo by sme sa mali práve mi obetovať slavianskej vzájomnosti? ...Nám ide o slovenský národ, o našu pravdu, a tá nam prikazuje vykonať všetko za Slovákov, ktorých odtrhli od slovenského tela.“³⁴ Argumenty o poľskom zábore pohraničných oblastí, ktorý bol vo verejnosti vnímaný veľmi citlivo, boli vodou na mlyn pre podobné vyhlásenia. Najmä, ak uvážime, že medzivojnové Poľsko hrubo porušovalo práva národnostných menšín. Propaganda pritom celý problém zúžila na túto jednu otázku, a z jej pohľadu Slovensko chcelo len to, čo mu právom patrí a ostatné okolnosti sa ho netýkajú. Otvorené útoky spojené s požiadavkou na „návrat odtrhnutých bratov“ sa v tlači v nasledujúcich dňoch objavovali so stále väčšou intenzitou. Výstižné sú už názvy príspevkov, ktoré mali vystupňovať vášne a emócie: *Vyslobodíme svojich bratov z mučiarnie, Poľský teror nemá konca kraja, Poliaci chcú úplne vyhladiť slovenský živel, Naši Slováci a Nemci sú v Poľsku teroristami mučení a vraždení....Sme odhodlaní urobiť všetko v rámci našich možností, aby bol koniec utrpeniu našich slovenských bratov a aby boli vyslobodení z tej mučiarnie!, Pri ostatných drótoch.*³⁵ Na druhej strane treba dodať, že počas celej kampane sa zdôrazňovalo, že: „Slovensko chce len to, čomu patrí“ a nemá iné, expanzívne, nároky.

Zmeny v koordinácii propagandy si vyžiadali príchod nemeckých transportov aj mimo ochrannú zónu, o čom bola verejnosť informovaná 28. augusta.³⁶ Už 29. augusta DMK nariadila A. Machovi, aby poveril zodpovedné osoby kontrolou a koordináciou všetkých správ pre tlač a rozhlas. Kontrolu tlače zveril Tidovi Jozefovi Gašparovi (vedúci tlačového odboru Predsedníctva vlády), rozhlasu zase Dr. Karolovi Körperovi. Okrem toho 27. augusta sa predstaviteľ radikálneho krídla Karol Murgaš stal šéfredaktorom *Slováka*.³⁷ 28. augusta si Mach pozval všetkých šéfredaktorov novín, ktorým nadiktoval príslušné pokyny ako postupovať pri informovaní verejnosti. 29. augusta vydal nariadenie, podľa ktorého mala HG vybrať zo svojich radov vhodného kandidáta, ktorý sa mal venovať získavaním správ „významnejšieho rázu a dobre účinkujúce na náladu“, ktoré mal potom sprostredkovať redakcii *Slováka*.³⁸ Na šírení propagandy mali podľa Macha participovať tiež slovenskí umelci, najmä nahrávaním vlasteneckých pochodov a recitácií.³⁹

Murgaš sa v novej funkcii uviedol článkom, v ktorom nešetril útokmi voči Poľsku. Vývoj v tejto krajine priravnil k situácii v bývalej ČSR. Poliakov obvinil z agresívnych plánov voči Slovensku, naopak Hitlera vyhlásil za ochrancu malých národov. Nezastavil sa ani pred mytologizovaním nemecko-slovenského priateľstva: „...Nikdy Slováč s Nemcom sporu nemali, Slováč netrpel od neho krivdu utlačovania a keď s ním stál v spojeneckom zväzku, ako to bolo za čias Pribinu, a nemeckého Arnulfa, dobre bolo so slovenským národom.“ Murgašova pronemecká orientácia je jednoznačná tiež z nasledujúcich viet: „Vo veľkom a osudovom spore stojí na jednej strane pevne a nezdolateľne sjednotený a zorganizovaný

³⁴Slovák, 23. 8. 1939, s. 1, Šaňo Mach – Pred rozhodnutím!

³⁵Slovák, 28. 8. 1939, s. 2; Slovák, 30. 8. 1939, s. 3; Slovák, 1. 9. 1939, s. 6; Slovenská politika, 29. 8. 1939; Slovenská politika, 27. 8. 1939, s. 3.

³⁶SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach.

³⁷Slovák, 27. 8. 1939, s. 1, Kamarátovi Murgašovi na novú cestu.

³⁸SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach.

³⁹Už 28. 8. A. Mach nariadil Dr. Körperovi angažovať Alexandra Moyzesa. SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach; 30. 8. Slovenský rozhlas hlásil Úradu propagandy: „Na dnes odpoľudnia boli zavolaní sólisti dr. Janko Blaho, Štefan Hora a Anton Mazán k natáčaniu sólových vlasteneckých piesní so sprievodom klavira a pani Fogul'ová s Vladom Horváthom k natáčaniu recitácií.“ SNA, f. NS, II A-860, Tn Ľud 17/45, Dr. K. Körper.

nemecký národ... Hitler žiada slobodu a právo pre Nemcov, čo žijú kompaktno na území, priliehajúcom k Ríši....Touto druhou stranou je Poľsko s neuspokojenými miliónmi Ukrajincov a Nemcov.“ Lokálne chápanie celého konfliktu, ktorý čoskoro prerástol do druhej svetovej vojny, Murgaš vyjadril nasledujúcimi slovami: „Na jednej strane stojí malý spokojne a tvrdým chcením budovaný Slovenský štát a na druhej strane Poľsko, čo už dva razy driaplo z nášho tela od Čadce po Štiavnik rýdzo slovenské kraje.“⁴⁰ V podobnom duchu sa nakoniec k poľskej otázke vyjadril aj predseda vlády J. Tiso 1. septembra 1939 v denníku Slováč: „...Nech sa veci vyvinú ako chcú, my si len svoje budeme brániť. Na nikoho útočiť nebudeme, ale cez svoje hranice nikomu prejsť nedovolíme, aby sa naše územie nestalo bojišťom!“⁴¹ Podobné argumenty boli z hľadiska logiky pre nacionalizmus typické (bez ohľadu na postavenie Slovenska voči Nemecku). Z tohto pohľadu Slovensko chcelo získať to, čo mu patrilo, a bolo úplne jedno na ktorej strane stojí.⁴²

Vrcholom protipoľskej kampane bola demonštrácia na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave zorganizovaná hlavným veliteľom HG A. Machom 22. augusta 1939, po tom, čo sa aj na Slovensku rozšírila správa o pripravovanom pakte o neútočení medzi Stalinom a Hitlerom.⁴³ Denník Slovenská politika ju patetickým štýlom opisoval ako prejav jednoty slovenského národa, pričom oznamoval, že „vyše 50 tisíc Slovákov manifestuje v hlavnom meste Slovenska za spravodlivosť a za odčinenie krívd spáchaných na tele nášho národa“. Hlavné slovo na demonštrácii mali A. Mach a predseda (Deutsche Partei) DP na Slovensku F. Karmasin. Na druhej strane predstavitelia vlády sa na akcii nezúčastnili. Jednotliví rečníci privítali nemecko-poľské napätie a nastolili požiadavku na sporné slovensko-poľské pomedzie. A Mach pritom vyhlásil: „Kamaráti voláte: Javorina. A my nemôžeme nemyslieť na tých našich bratov. Chceme svoje, chceme našich, chceme všetko, čo nám patrí.“⁴⁴ Viaceré informácie o manifestácii môžeme získať z korešpondencie poľského vyslanectva s ministerstvom zahraničných vecí vo Varšave. Tu sa hovorí, že údaje propagandy, podľa ktorej sa pred SND zhromaždil stotisícový dav, sú niekoľkonásobne prehnaté. Počet demonštrantov sa tu odhaduje na 10-tisíc. Celá akcia bola podľa vyslanectva zorganizovaná narýchlo, obecnosť tvorili z prevažnej miery „nakomandovaní“ uniformovaní príslušníci HG a Freiwillige Schutzstaffel (FS). Málokto pritom podľa tejto správy dopredu poznal skutočný cieľ celej akcie, demonštranti boli naladení skôr protimaďarsky. Väčšina z nich ani nevedela, že Javorina bola pripojená k Poľsku.⁴⁵ Vrcholom celej akcie bolo demolovanie bytu poľského chargé d'affaires Chalupczyńskiego.⁴⁶ Vláda sa poľskej strane ospravedlnila⁴⁷ a sľúbila urobiť všetko, aby k podobným demonštráciám v budúcnosti nedošlo. Zastala si však Macha. V jeho prejave nenašla nič protipoľské, zdôraznila pritom, že Slováci sa nemôžu vzdať myšlienky na svojich krajanov za hranicami.

⁴⁰Slovák, 27. 8. 1939, s. 1.

⁴¹Slovák, 1. 9. 1939, s. 1.

⁴²Bližšie pozri: NIŽNANSKÝ, E.: Slovenská účasť vo vojne proti Poľsku. Občan Slovenska v zajatí propagandy vtedajších vládných predstaviteľov. Úvahy a dokumenty. In: Studia historica Nitriensia 6. Nitra 1997, s. 169-216.

⁴³Slovák, 24. 8. 1939, s. 2; Slovenská politika, 23. 8. 1939, s. 2; Slovenská pravda, 24. 8. 1939, s. 3.

⁴⁴Slovák, 24. 8. 1939, s. 2.

⁴⁵AAN Varšava, f. MSZ, 6474.

⁴⁶Tajomník poľského vyslanectva Kurnicki k tomu vypovedal: „Veľká skupina uniformovaných gardistov ako i FS-mannov sa dostavila pred byt Chalupczyńskiego, kde požadovala vrátenie Poľsku odstúpeného územia a násilným spôsobom rozbili sklenené dvere ako i sklenený svieceň. Domovník nechcel otvoriť bránu a asi 3 krát telefonoval pre políciu žiadajúc ochranu. Polícia však odpovedala, že dom je strážený jedným policajným agentom. Agent sa prirodzene nemohol nájsť.“ SNA, f. MZV, šk. 133, 10 481.

⁴⁷Chalupczyńskiego navštívil minister zahraničných vecí a v zastúpení predsedu vlády aj šéf prezídia MZV Dr. K. Klinovský. Ten vyslovil poľutovanie nad incidentom a sľúbil náhradu škody. Chalupczyński na tomto stretnutí vyslovil obavu, „či tieto organizované prejavy protipoľské nesmerujú k tomu, aby k očakávanému konfliktu došlo na hranici slovensko-poľskej“. Zároveň požiadaval, aby „Slovenská vláda v prípade že by musel opustiť Bratislavu, mu išla v ústrety v rámci medzinárodných zvyklostí“. SNA, f. MZV, šk. 208, 10 805.

NOVÉ INSTRUKCIE

Útok nemeckej armády mal začať už 26. augusta 1939. 24. 8. 39 vyšiel rozkaz veliteľstva 14. armády, ktorý konkretizoval úlohy podriadených útvarov. Zo Slovenska 7. divízia mala obsadiť Jablunkovský priesmyk a zároveň postupovať na Skalité – Zwardoň-Milówka – Żywiec. 4. divízia mala najskôr postupovať v smere Jablonka (v Poľsku 80 km východne od Čadce), odtiaľ smerom Rabka – Jordanów.⁴⁸ Podľa údajov z 26. augusta mali obidve divízie na Slovensku vo svojich zostavách spolu 780 dôstojníkov, 3 826 poddôstojníkov, ako aj 21 915 vojakov.

Je známe, že k odvolaniu tohto pôvodného rozkazu došlo na poslednú chvíľu. Túto zmenu však nezaregistrovala malá diverzná skupina Abwehru, posilnená o ozbrojených jednotlivcov z HG a FS, ako znalcov terénu (asi 70 mužov), ktorých pôvodnou úlohou bolo obsadiť železničný tunel v Jablunkovskom priesmyku, tak, aby ho obrancovia nemohli vyhodiť do vzduchu. Jednotka už v skorých ranných hodinách obsadila Železničnú stanicu Mosty a zobrala niekoľko desiatok rukojemníkov. Počas akcie došlo k bojom s poľskými vojakmi. Nemci okrem toho zajali vlak. Jeho ukoristeniu však zabránili poľskí obrancovia, ktorí prerušili koľajnice. Späť za hranice sa preto jednotka musela vrátiť peši.⁴⁹ K pohraničnému incidentu došlo tiež na východe Slovenska pri tuneli na trati Lubkov – Medzilaborce. Iniciátormi boli vyzbrojení príslušníci HG a FS vyčkávajúci na hranici na dohovorený signál k útoku. Nakoniec zahájili paľbu na železnicu a strážnicu Finančnej stráže, v dôsledku výstrelu z poľskej strany, ktorý považovali za signál.⁵⁰ Vyzbrojené bolo tiež miestne obyvateľstvo v obciach Skalité a Čierne (o. Čadca).⁵¹

Po odvolaní prvého Hitlerovho rozkazu sa veliteľstvo 14. armády rozhodlo získaný čas využiť na posilnenie svojho pravého krídla nastupujúcimi jednotkami. Úmysel presunúť jednotky aj mimo ochrannú zónu sa slovenská vláda dozvedela už 26. augusta.⁵² V noci z 28. na 29. 8. sa uskutočnil presun 2. tankovej divízie z Moravy do priestoru medzi Vysokými Tatrami a Slovenskými Beskydami.⁵³ 28. augusta tak XVIII. armádny zbor disponoval 32 839 vojakmi, 5 586 poddôstojníkmi a 1136 dôstojníkmi.⁵⁴ Tesne pred vojnou sa z Moravy na Slovensko presunula tiež 3. horská divízia. Tá mala podľa armádneho rozkazu z 31. augusta spolu s 2. tankovou divíziou a 4. ľahkou divíziou (dislokované boli medzi Slovenskými Beskydami a Vysokými Tatrami) prejsť do podriadenosti nového XXII. armádneho zboru (vel. gen. jazd. Paul Ewald von Kleist).⁵⁵ Do podriadenosti XVIII. armádneho zboru (gen. pech. Eugen Beyer) prešla 1. a 2. horská divízia, ktoré sa presúvali na východné Slovensko. 7. pešia divízia prešla do podriadenosti XVII. armádneho zboru.⁵⁶

⁴⁸BA-MA Freiburg, bs. RH 24-17/5, Armeekorps XVII.

⁴⁹Bližšie pozri: STEBLIK, W.: Niemecki napad na Przełęcz Jablonkowską w nocy z 25. na 26. 8. 1939. In: Wojskowy przegląd historyczny, roč. 10, 1965, č. 4, s. 287-299; Tiež Archiv Ministerstva vnútra (AMV) ČR, f. 135, 135-2-5; Incident poľskú stranu pobúrili. Požiadala preto o vyjasnenie celej záležitosti. Za poľskú stranu sa tohto stretnutia zúčastnil veliteľ poľskej 21. horskej divízie brig. gen. Kustroń, za nemeckú kpt. Kreisel. Generál upozornil, že tento prípad mohol mať nedozerne následky, a že len s námahou sa podarilo poľské jednotky zastaviť. Kreisel sa bránil, že prepád neuskutočnili jednotky Wehrmachtu, ale ozbrojená pohraničná stráž, ktorá mu nepodlieha. Nakoniec došlo k urovnaniu sporu, obaja prítomní sa dohodli, že nemecká strana obnoví železničnú dopravu, ktorú deň predtým zablokovala. Kreisel sľúbil, že bude tlmočiť požiadavku potrestať vinníkov incidentu. BA-MA Freiburg, bs. RH 26-7, as. 675 – správa o rozhovore s poľ. gen. Kustrońom.

⁵⁰SNA, f. MZV, šk. 208, 10 805.

⁵¹VHA Trnava, f. 53, 53/39-35/151623 – Hlásenie Krajinského veliteľstva četníctva z 2. 9. 1939.

⁵²SNA, f. Alexandrijský archív, II. c 905, 1887 a, Tagebuch DMK.

⁵³BA-MA Freiburg, bs. RH 24-17/4, Armeekorps XVII – Anlage zum Kriegstagebuch.

⁵⁴BA-MA Freiburg, bs. RH 24-18/2, Gen. Kdo XVIII. Armeekorps – Gefechtsstärken.

⁵⁵BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4, STEBLIK, W.: Armia „Kraków“ 1939. Warszawa 1975, s. 130-134.

⁵⁶BA-MA Freiburg, bs. RH 28-3/35, Kriegstagebuch des Div. Arztes 3. geb. Division.

V tomto čase sa upresnilo tiež postavenie slovenskej armády. Rozkazy na nasadenie slovenských jednotiek dostal minister národnej obrany gen. Čatloš už 27. augusta, a to v liste od veliteľa 14. armády gen. Wilhelma Lista. Slovenská armáda dostala na starosť ochranu vlastných hraníc od Vysokých Tatier na východ, ako aj dopravnej siete, využívanej na prepravu vojenských transportov. Čatloš mal osobne riadiť slovenskú armádu z poľného veliteľstva na východnom Slovensku. Spojenie medzi nemeckou armádou a slovenským MNO mal zabezpečovať naďalej šéf DMK gen. Barckhausen. Spojenie medzi vel. 14. armády a slovenským veliteľstvom mal zabezpečovať gen. mjr. Engelbrecht a jeho štáb. Podľa hlásenia gen. Barckhausena prijal Čatloš toto poverenie bez výhrad.⁵⁷ V tento deň slovenská vláda prijala tiež nótu nemeckého zahraničného úradu o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku, v zmysle už spomínaného rozhodnutia nemeckého velenia.⁵⁸

28. augusta zverejnila slovenská vláda smernice, ktoré obsahovali požiadavky nemeckého veliteľstva a upravovali postavenie nemeckej armády voči civilnému obyvateľstvu.⁵⁹ Slovenský rozhlas k tomu vyhlásil: „V súlade s nemecko-slovenskou zmluvou prišli nemecké vojská na Slovensko s cieľom jeho ochrany pred hroziacim poľským nebezpečenstvom. Vyzývame obyvateľstvo Slovenska, aby sa zachovalo k nemeckým vojskám ako k dobrým priateľom, spolupracovalo s nimi a spolu bojovalo proti spoločnému nepriateľovi.“⁶⁰ Proti vyhláseniam, že Poľsko vojensky ohrozuje Slovensko, protestovala poľská vláda už 29. augusta. Upozornila pritom, že neživí žiadne nepriateľské zámery voči Slovensku.⁶¹ Protestné prehlásenie uverejnila aj poľská tlač, ktorá príchod nemeckých jednotiek na územie Slovenska hodnotila ako okupáciu. Napríklad *Kurjer Polski* dňa 30. augusta napísal: „...przyjacielska pomoc wojsk niemieckich przerodziła się w brutalną i zwykłą okupację wojskową“.⁶² Na postup slovenskej vlády reagoval emotívne *Ilustrowany kuryer codzienny*: „...rząd słowacki jest manekinem znajdującym się w kieszeni gauleiterów niemieckich“.⁶³

Na poľské protesty reagovala slovenská vláda vyhlásením z 30. augusta. Privítala pritom upozornenie poľskej vlády, že neživí žiadne protislovenské nepriateľské zámery. V tejto súvislosti však upozornila, že obdobné opätovné priateľské vyhlásenia poľskej vlády v jeseni roku 1938 nezabránili tomu, aby voči etnicky slovenskému a historicky ustálenému územiu neboli presadené čisto strategické zmeny. Preto najlepším argumentom by bolo navrátenie hraníc do pôvodného stavu. Z revizionistických tendencií voči Slovensku obvinila tiež poľskú tlač. Ako ďalší argument, ktorý mal podporiť prítomnosť nemeckých jednotiek na Slovensku, zdôraznila, že na poľsko-slovenských hraniciach sa koncentrujú poľské jednotky, ktoré bez udania dôvodu prepadávajú slovenskú Finančnú stráž. V dôsledku týchto okolností slovenská vláda upozornila, že „v záujme integrity a politickej nezávislosti Slovenskej republiky nemohla nevyužiť možnosti vyplývajúce zo slovensko-nemeckej zmluvy z marca 1939“.⁶⁴ Uvedené vyhlásenie obsahuje viacero rozporných tvrdení. Slovenská vláda tu tvrdí, že opatrenia nemeckej armády majú obranný charakter v záujme slovenskej integrity. V skutočnosti tu z pohľadu nemecko-poľského konfliktu

⁵⁷SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.

⁵⁸SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, hlásenie gen. Barckhausena pre OKW – Ausland Berlin.

⁵⁹„Nemecké vojenské oddiely v záujme ochrany slovenského štátneho územia, zdržujúce sa na Slovensku budú požadovať v prípade potreby od obyvateľstva plnenia (ubytovanie, stravovanie, krmivo, vozidlá, kone, pohonné látky atď.) prostredníctvom slovenskej vrchnosti. Plnenia budú platiť v hotovosti v mene slovenskej a len v prípadoch celkom výnimočných v nemeckej mene podľa prepočítavacieho kurzu 1 : 10. Slovenské úrady každého druhu nerušené úradujú ďalej, avšak osoby, ktoré sa previnia proti bezpečnosti nemeckej brannej moci, jej príslušníkom a sprievodu, alebo proti príkazom nemeckej vojenskej vrchnosti, budú sa zodpovedať pred nemeckým vojenským súdom bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť, podľa nemeckého vojenského práva.“

⁶⁰ORLOF, E.: *Diplomacja Polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939*, s. 68.

⁶¹AAN Varšava, f. MSZ, sign. 6471; Pozri tiež SNA, f. MZV, šk. 133, 11113/39.

⁶²Tieto noviny opublikovali tiež časť protestného „Pro memoria“. *Kurjer Polski*, 30. 8. 1939, nr. 242, s. 1, 2.

⁶³*Ilustrowany kuryer codzienny*, 1. 9. 1939, nr. 241, s. 3, *Zaprzecanie Słowaczyny Niemcom!*; Pozri tiež: *Kurjer Polski*, 1. 9. 1939, nr. 244, s. 3, *Odstępca*; *Kurjer Polski*, 30. 8. 1939, nr. 242, s. 2.

⁶⁴AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474. Pozri tiež SNA, f. MZV, šk. 133, 11051.

o Slovensko vôbec nešlo. Pocit ohrozenia vláda zdôvodnila poukazovaním na protislovenskú mienku v Poľsku, čo je zarážajúce, keďže práve na Slovensku v tom čase vrcholila protipol'ská kampaň. Tiež sústredenie pol'ských jednotiek bolo len odpoveďou pol'skej vlády na vojenské prípravy nemeckej armády na Slovensku a nie naopak.

V súvislosti s blížiacim sa útokom nemeckej armády, zvažovalo velenie 14. armády aj možnosti použitia slovenskej armády pri útoku. Prvý známy dokument pochádza z 30. augusta. Ide o rozkaz veliteľstva skupiny armád Juh, v ktorom sa konštatuje, že podľa možnosti majú byť pri útoku na Poľsko nasadené aj slovenské sily.⁶⁵ Kedy bola o tomto úmysle informovaná slovenská vláda, zatiaľ nevieme. Známe je v tejto súvislosti povojnové svedectvo ministra národnej obrany Čatloša, podľa ktorého sa o postupe slovenských jednotiek dozvedel až tesne pred útokom, aj to náhodou, keď ho údajne zobudila hádka medzi mjr. Pekníkom a gen. Engelbrechtom, na čo si telefonicky vyžiadal súhlas predsedu vlády J. Tisu.⁶⁶ Tiso však jeho výpoveď pred súdom nepotvrdil. Avšak úplne opačne sa po vojne vo väzení vyjadril generál Jozef Turanec, ktorý tvrdil, že „Čatloš pri najmenšom 8 – 10 dní pred nástupom vedel, že i slovenská armáda pôjde. Po schôdzke s gen. Listom v Žiline mi to povedal...“⁶⁷ Čatlošovo tvrdenie nepotvrdzuje ani výpoveď gen. Pulanicha, ktorý vtedy velil 1. divízii. Ten tvrdil, že spolu s ďalšími 10 – 15 dôstojníkmi bol v noci pred útokom zavolaný na veliteľstvo v Spišskej novej Vsi, kde ich očakával Čatloš spolu s gen. Engelbrechtom a vydal im podrobné rozkazy na útok. O nemeckom tlaku sa pritom nezmienil.⁶⁸ O Čatlošovej ochote plniť nemecké požiadavky voči slovenskej armáde vypovedá aj korešpondencia nemeckého vojenského ataše mjr. H. Beckera, ktorý vo svojej správe z 28. augusta napísal, že z viacerých rozhovorov s Čatlošom nadobudol dojem, že „ohľadom vojenských požiadaviek slovenská armáda ráta s tým, že bude nasadená pod nemeckým hlavným velením“.⁶⁹

Paralelne s presunom ďalších nemeckých jednotiek na územie Slovenska, aj mimo ochrannú zónu, vrcholili tiež prípravy na ich nasadenie do útoku. Podľa armádneho rozkazu č.1 z 30. augusta malo pravé krídlo 14. armády kryť jej koncentrovaný útok. Jednotky mali byť ráno 1. septembra pripravené na útok. Úlohou XVIII. armádneho zboru bolo zaútočiť severovýchodne od Vysokých Tatier so skupinou Hauenschild. Hlavný úder však mal viesť medzi Tatrami a Slovenskými Beskydami silami 3. horskej divízie, 4. ľahkej divízie, 2. tankovej divízie smerom Rabka – Krakov. Zároveň mal zbor kryť pravý bok 14. armády, až dotedy, kým nebude pripravená 1. a 2. horská divízia. Z XVII. armádneho zboru sa na Slovensku nachádzala 7. pešia divízia. Tá mala postupovať smerom od Čadce.⁷⁰ 1. a 2. horská divízia sa mali po prechode na východ Slovenska doformovať do 4. – 5. septembra. Armádny rozkaz č. 1. obsahuje tiež inštrukcie pre slovenskú armádu. Tá mala východne od 14. armády brániť pol'sko-slovenské hranice, možnosti jej využitia boli teda stále otvorené.⁷¹ Veliteľstvo 14. armády pritom nevyklučovalo pol'ské útoky na územie Slovenska v prvej fáze vojny, aj keď prípravy nepriateľa boli defenzívne, zamerané na obranu krajiny.⁷² Možnosti pol'ského útoku však zvažovala aj slovenská strana.⁷³ S určitými obavami sa slovenské MNO pozeralo tiež na postoj Maďarska, ako sa zachová, a či sa nepriďa na stranu Poľska.⁷⁴

⁶⁵BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 5.

⁶⁶SNA, f. NS, Tnľud 12/47, A 946, F. Čatloš, zápisnica z výpovede gen. F. Čatloša z 9. 1. 1947.

⁶⁷AMV ČR, f. H-502-4 – F. Čatloš, nedatovaná výpoveď gen. J. Turanca.

⁶⁸SNA, f. NS, Tnľud 6/46, A 889, J. Tiso, zápisnica z výpovede gen. Pulanicha z 15. 10. 1946.

⁶⁹SEGEŠ, ref. 2, s. 20.

⁷⁰BA-MA Freiburg, bs. RH 24-17/4 – Korpsbefehl 30. 8. 1939 für den Angriff über die polnische Grenze.

⁷¹BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4, Armebefehl Nr. 1 – Armeoberkommando 14.

⁷²BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 75, Lagebericht Polen – 19. 8. 1939; Fernschreiben – 29. 8. 1939.

⁷³Napr. pplk. Imro vtedajší veliteľ skupiny Orava hlásil 27. 8. , že „podľa správ a pozorovania nepriateľ sa pripravuje na hranici k obrane, nie je však vylúčené, že zahájí postup na naše územie“. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 7.

⁷⁴VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 2, č. j. 15 161, prehľad správ č. 8; VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 15.

NASADENIE SLOVENSKEJ ARMÁDY

Podľa nariadenia z 24. augusta mali byť jednotky Finančnej stráže na hranici s Maďarskom posilnené príslušníkmi HG. Aby nedošlo k neželaným incidentom, mali byť gardisti povolávaní ako vojaci. Paralelne s tým boli vojenské jednotky presúvané na severnú hranicu. Tu sa od 23. augusta zoskupili do štyroch skupín – Oravská (SV – Ružomberok), Podtatranská (SV – Spišská Belá), Šarišská (SV – Prešov), Zemplínska (SV – Humenné). K dispozícii bola tiež záloha Vyššieho veliteľstva 3 v Prešove. Mobilizácia slovenskej armády začala 26. augusta 1939 povolaním prvých troch ročníkov. Jej dopĺňovanie však od začiatku sprevádzali problémy. Keďže v dôsledku reorganizácie armády po 14. marci boli nedostatky v evidencii, povolaných bolo postupne až 15 ročníkov. Do 20. septembra 1939 nastúpilo vyše 115-tisíc záložníkov.⁷⁵ Do operujúcich jednotiek však bolo zaradených „len“ vyše 51-tisíc vojakov.

Medzitým pokračoval presun jednotiek s cieľom zabezpečiť severnú hranicu Slovenska. 29. augusta vzniklo Veliteľstvo slovenskej poľnej armády („Bernolák“) v Spišskej Novej Vsi⁷⁶ na čele s gen. F. Čatlošom. Do jeho podriadenosti patrili 3 pešie divízie (1. „Jánošík“ – V-gen. Anton Pulanich, 2. „Škultéty“ – V-pplk. Ján Imro, 3. „Rázus“ – V-plk. gšt. Augustín Malár), ako aj formujúca sa Rýchla skupina („Kalinčiak“). Dňa 1. septembra viedla nemecká armáda aj z územia Slovenska útok proti Poľsku. Do bojových operácií bola nasadená aj slovenská poľná armáda, a to na priamy rozkaz gen. F. Čatloša, v ktorom vyzval „iniciatívne a statočne vy dobyť slobodu neslobodných Slovákov!“⁷⁷ Slovensko však vojnu Poľsku nevypovedalo. Do bojov bola nasadená 1. divízia (SV – Spišská Belá, od 4. 9. – Spišská Stará Ves), ktorej postup bol spočiatku rýchly. I/1 prápor dosiahol už o 9. 15 h Javorinu a Podspady.⁷⁸ Prvé jednotky dosiahli do večera 1. septembra čiaru od východu: Bielovodská Dolina – Javorina – Jurgow – Niedzica.⁷⁹ Na nepriateľský odpor pritom nenarazili. Najväčším problémom preto od začiatku boli narušené dopravné komunikácie, mosty, ktoré ustupujúce jednotky ničili. Podľa operačného rozkazu veliteľstva Bernolák z 2. septembra mali jednotky na západe pokračovať v postupe a nadviazať dotyk s nepriateľským obranným postavením. Naopak na východe sa mali sústrediť na aktívnu obranu. Podľa rozkazu veliteľstva 1. divízie z 1. septembra sa mali jej jednotky rozdeliť do troch podskupín. Ľavá podskupina (I/6, II/6, III/6, I/1 prápory, III/2 delostrelecký oddiel, 5/4 batéria) podriadená veliteľstvu p. pl. 6 (vel. mjr. pech. Mikuláš Markus) mala postupovať v dvoch prúdoch na Nowy Targ. Prvý mal postupovať smerom Ždiar – Javorina – Poronín – Bialy Dunajec – Szafiary – Nowy Targ. Druhý smerom Podspady – Jurgow – Bialka – Nowy Targ. Stredná podskupina (I/4, III/4, III/1 prápory, 3/4 batéria) na čele s veliteľstvom p. pl. 4 (vel. pplk. pech. Ladislav Bodický) mala postupovať smerom Spišská Stará Ves – Czorsztyn – Nowy Targ. III/1 prápor mal krátko po prekročení hraníc zaistiť východný bok postupujúcich jednotiek. Pravá podskupina (prápor II/1, batérie 2/4 a 8/4) veliteľstva p. pl. 1 (vel. pplk. pech. Pavel Kuna) mala postupovať východne od strednej podskupiny a zaistiť priestor Veľký Lipník – Niž. – Wyż Szcawnica a priestor Vysoké Skalky – Szlachtowa. Tým mala kryť ľavý bok jednotiek 2. nemeckej horskej divízie.⁸⁰

2. septembra dosiahli jednotky čiaru Bialy Dunajec – potok Bialka – Dębno – Maniowy – Kluszkowce – Niž. a Wyż. Szcawnica – Szlachtowa – Biala Woda. Úlohou divízie bolo chrániť bok a postup 2. nemeckej horskej divízie, ktorá mala postupovať východne od hlavných

⁷⁵VHA Trnava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939 – 1945, spisy tajné, šk. 3, č. j. 24 301, 24 316; f. Bernolák, šk. 3, č. j. 15 365 taj.

⁷⁶Tu sídlilo do 8. 9., potom v Solivare pri Prešove a od 24. 9. do 7. 11. vo Vojenských Zruboch vo Vysokých Tatrách.

⁷⁷Slovák, 3. 9., s. 6, Pozri tiež NIŽNANSKÝ, ref 42, s. 189.

⁷⁸VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 14.

⁷⁹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 27, i. č. 24/1, operačný rozkaz veliteľstva Bernolák č. 2 z 2. 9. 1939.

⁸⁰VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, s. 318, všeobecný operačný rozkaz č. 2 z 1. 9. 1939.

Vojenská história

síl Jánošíka na sever pozdĺž rieky Dunajec.⁸¹ Preto bolo treba presunúť ťažisko postupu. Stredná podskupina veliteľstva p.pl. 4 (I/4, III/4, batérie 3/4, 5/4) spolu s I/1 práporom, ako predvojom, mala postupovať v smere Czorsztyń – Szlembark – Dln. – Grn. Knurów – Ochotnica. Pred Nowym Targom sa teda mala otočiť na východ a zaistiť riekou Dunajec v priestore obce Na Rzece. Ľavá podskupina (I/6, II/6 prápory, III/2 delostrelecký oddiel) mala v tom čase postúpiť z Bieleho Dunajca na Szafłary – Dębno a tvoriť zálohu. Pravá podskupina (II/1, III/1 prápory, 2/4, 8/4 batérie) mala udržať priestor medzi nemeckou 2. horskou divíziou (III/1 prápor bol v priestore Haluszowa – Czorsztyń, teda naľavo od nemeckej divízie), chrániť jej boky a prevádzať prieskumy.⁸² 3. septembra jednotky pokračovali v plnení úloh. Jednotky ľavej podskupiny dorazili do Debna. III/1 prápor z pravej podskupiny postúpil až do priestoru Czorsztyń – Krosnica.⁸³ Tento deň slovenské jednotky zároveň dokončili obsadenie území, ktoré boli zabraté Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938.

4. septembra pokračovali jednotky strednej (hlavnej) podskupiny v postupe na Ochotnicu, pričom už ovládli priestor Jamné.⁸⁴ Podľa rozkazu veliteľstva 14. armády z 3. septembra cieľom slovenskej divízie malo byť zaistenie priestoru Ochotnica – Zabrzeź a podpora postupu 2. horskej divízie.⁸⁵ Veliteľstvo Jánošík k tomu nariadilo znemožniť ústup nepriateľa na sever od cesty Krościenko – Kluszkowce. Do tohto priestoru sa dostali ešte do večera toho dňa.⁸⁶ Práve tu vstúpili slovenské jednotky do svojho prvého boja proti jednotkám 2. horskej brigády armády Karpaty, pričom zaznamenali aj straty (2 mŕtvi, 5 ranených, 2 nezvestní). Na druhej strane bolo zajatých 30 vojakov, 1 poručík a 5 civilistov. Poľské jednotky sa nakoniec stiahli na severovýchod. Vyskytlo sa tiež niekoľko útokov zo strany civilistov.⁸⁷ Podľa rozkazu veliteľstva 14. armády zo 4. septembra mali slovenské jednotky už 5. septembra postupovať na smere Ochotnica – Zabrzeź – Tymbark až po Zalesie, kde mali vytvoriť hĺbkovo členenú obranu.⁸⁸ Týmto krokom sa mal podporiť postup nemeckých jednotiek, ktoré postupovali od západu v smere Jablonka – Tymbark.⁸⁹ Tento deň musel III/4 prápor previesť útok proti nepriateľskej skupine vedenej civilom.⁹⁰ Podľa denníka veliteľstva Bernolák prápor stratil 30 mužov (ranení a nezvestní) a zajal 1 dôstojníka a 30 vojakov.⁹¹ V dňoch 6. – 7. septembra sa pokračovalo v budovaní obranných postavení, k väčším bojovým stretom s nepriateľom, až na niekoľko útokov zo strany civilistov, však nedošlo. Skupiny civilov strieľajúce zo zálohy mali byť považované za „teroristov“ a v prípade ich chytenia zastrelené. Toto opatrenie sa však velenie armády neodvážilo realizovať a takéto osoby boli v skutočnosti odsunuté do zajateckého tábora. Popravení neboli ani rukojemníci, ktorí mali byť zastrelení, v prípade útokov zo strany civilov.⁹² Správanie civilného obyvateľstva k slovenským vojakom (na rozdiel od nemeckých) sa však napriek tomu v denníku veliteľstva Bernolák hodnotí vo všeobecnosti ako priateľské.⁹³

⁸¹Bližšie pozri DALECKY, R.: Armia „Karpaty“ w wojnie obronnej 1939 r. Rzeszów 1989, s. 41.

⁸²VHA Trnava, šk. 96, i. č. 108, s. 32, všeobecný operačný rozkaz č. 3 z 2. 9. 1939.

⁸³Tamže, hlásenie 3. oddelenia divízie Jánošík o situácii vlastných jednotiek z 3. 9. 1939, s. 342.

⁸⁴VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 27, i. č. 24/1, všeobecný operačný rozkaz č. 3 zo 4. 9. 1939.

⁸⁵BA-MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 4, Armeebefehl nr. 4.

⁸⁶VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, zvláštny rozkaz veliteľstva Jánošík zo 4. 9. 1939, s. 368.

⁸⁷Poľské jednotky ustupovali severným a severovýchodným smerom za riekou Dunajec. Počas ústupu kládli húževnatý odpor a zachytili sa na výšinách za cestou Kamienica – Zabrzeź. Tamže, prehľad správ č. 5 z 5. 9. 1939; Pozri tiež denník 2. odd. veliteľstva 1. divízie „Jánošík“. Tamže.

⁸⁸BA-MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 4, Armeebefehl nr. 5.

⁸⁹VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, zvláštny rozkaz veliteľstva Jánošík zo 4. 9. 1939.

⁹⁰Tamže, Prehľad správ č. 6 z 5. 9. 1939, s. 189.

⁹¹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 24.

⁹²Za „teroristov“ mali byť pokladaní tiež Slováci z čs. vojenskej jednotky v Poľsku. PEJS, O.: Polští zajatci z války německo-polské na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 23-24.

⁹³VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 25, 31.

Úlohou 3. divízie „Rázus“ (SV – Prešov, od 8. 9. Medzilaborce) bola ochrana hraníc na východe (od čiar Nowy Sacz – Stará Ľubovňa až po hranice s Maďarskom) proti prípadným poľským útokom. Podľa rozkazu z 2. septembra mali jej jednotky zistiť hustotu obsadenia hraníc nepriateľom silnejšími výpadmi a zároveň sa zmocniť priestoru až po čiaru Muszyna – Tylicz. V týchto intenciách slovenské jednotky už 2. septembra nadranom zaútočili na poľské jednotky pohraničnej stráže, tie však ešte pred útokom ustúpili. Menší odpor bol zaznamenaný pri Cigeľke (pri Bardejove).⁹⁴ Podľa hlásenia v denníku Veliteľstva Bernolák „nezistili sa žiadne zjavy, ktoré by naznačovali útočnému úmyslu poľskej armády, až na priestor Str. Sacz-N. Sacz-Krynica-Muszyna, kde ...zhromažďujú sa silnejšie prvky“. Vo večerných hodinách jedno poľské lietadlo napadlo slovenské jednotky v pohraničí, po opätovanej palbe odletelo.⁹⁵ Väčší incident sa odohral v priestore Duklianskeho priesmyku, kde Poliáci podnikli útok a menšia jednotka obsadila obec Nižný Komárnik. Výsledkom bol 1 mŕtvy a 15 ranených na slovenskej a 6 mŕtvych a 8 ranených na poľskej strane. Príčinou bola snaha zajať poľského dôstojníka, ktorý prišiel agitovať k slovenským jednotkám.⁹⁶ Tiež pri Lupkovskom tuneli bola prestrelka, pri ktorej bol zastrelený jeden poľský poručík.⁹⁷ 3. septembra nastal incident pri Czeremche, kde boli na slovenskej strane 2 mŕtvi a jeden ranený.⁹⁸ K väčšiemu incidentu došlo 4. septembra, keď slovenské jednotky napadli jednu cyklistickú rotu Poliakov, ktorá postupovala zo smeru Rostajne na Wysowadka a Grab západne od Duklianskeho priesmyku. Poľská pechota potom vo večerných hodinách z toho istého úseku podnikla protiútok a prinútila slovenské jednotky k ústupu za hranice. Pohraničné incidenty tu prebiehali aj v nasledujúcich dňoch.⁹⁹ Poľské jednotky sa pritom snažili šíriť medzi slovenskými vojakmi propagandu a presvedčiť ich, aby nestriedali do vlastných slovanských bratov. Možno konštatovať, že v tomto priestore prišlo k oveľa tvrdším stretom s nepriateľskými jednotkami ako na území, v ktorom operovala divízia Jánošík.

Do bojov mala pôvodne zasiahnuť aj druhá divízia Škultéty (SV – Poprad). Podľa rozkazu zo 4. septembra sa jej jednotky mali presunúť do priestoru Bardejov, odkiaľ mali zasiahnuť smerom na Nowy Sacz alebo na Gorlice. Tento rozkaz však bol už 5. septembra zmenený. „Škultéty“ sa mal presunúť železničnými transportmi do priestoru Prešov – Kapušany, kde sa mal pripraviť na zásah v smere Nižný Svidník – Krosno.¹⁰⁰ Zároveň bol vymenovaný nový veliteľ 2. divízie, ktorým sa stal gen. Alexander Čunderlík. 2. divízia však nakoniec do bojov nezasiahla. Jej dovtedajší veliteľ pplk. Ján Imro bol odvelený do Vranova, kde utvoril veliteľstvo Rýchlej skupiny („Kalinčiak“), ktorá sa mala podieľať na ochrane pohraničia najmä na smere Stakčín – Snina.¹⁰¹

V súvislosti s postupom nemeckých jednotiek zo smeru Dolný Kubín až k Tymbarku sa veliteľstvo slovenskej armády rozhodlo preskúpiť celú armádu na východ, tak aby mohla zasiahnuť na smere Bardejov – Dukla alebo Medzilaborce – Sanok.¹⁰² Z obsadeného územia bola od 7. septembra stiahnutá väčšina jednotiek 1. divízie. Na obrannom postavení zostal len I/4 prápor.¹⁰³ 8. septembra vytvoril dočasné posádky v Zakopanom, Jurgove a Javorine. Tie

⁹⁴Tenže, s. 15; f. Bernolák, šk. 1, č. j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9.

⁹⁵VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 15, 17.

⁹⁶VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 2, i. č. 9, č. j. 15 039.

⁹⁷VHA Trnava, f. Bernolák, č. j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9.

⁹⁸VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 18-19.

⁹⁹VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, prehľad správ č. 5 z 5. 9. 1939.

¹⁰⁰VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, i. č. 29, č. j. 15 066, 15 074.

¹⁰¹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, č. j. 15 069. Rýchla skupina mala tri oddiely (I. Jazdecký, II. Cyklistický, III. Motorizovaný. Krátko po sformovaní mal motorizovaný oddiel 1 rotu tankov (13 LT vz. 35), 1 rotu kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), 6 pancierových automobilov OA vz. 30, pomocné jednotky. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, i. č. 31; K 22. 9. mal už 6 KPÚV, 13 OA, 22 tankov. Bližšie pozri FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenskej armády 1939 – 1944. In: Historie a vojenství. 1997, č. 2, s. 103.

¹⁰²VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 96, i. č. 108, s. 153.

¹⁰³Tamže, všeobecný operačný rozkaz na presun na východ zo 7. 9. 1939, s. 358; rozkaz na zastavenie presunov na východ z 8. 9. 1939, s. 386.

boli zlikvidované až rozkazom z 29. septembra.¹⁰⁴ 8. septembra sa premiestnilo veliteľstvo slovenskej armády zo Spišskej Novej Vsi do Solivaru pri Prešove. Rýchly postup nemeckých vojsk na západe, postup 1. horskej divízie do Poľska¹⁰⁵ a príchod ďalších dvoch nemeckých divízií (56. a 57.) na východ Slovenska však vylúčil zásah slovenskej armády na smere Bardejov – Dukla. Tá preto začala sústreďovanie k možnému zásahu na smere Medzilaborce – Sanok. Preto bol prerušený aj presun 1. divízie na východ.¹⁰⁶

Jednotky 3. divízie do 6. septembra dosiahli priestor Dołzyca – Radoszyce – Oslawica – Lupków. Hlbšie prenikli 10. 9., keď jednotky p.pl. 5 dosiahli obec Rzepedz a predsunutými hliadkami zaistili južné svahy severozápadne Szczawne.¹⁰⁷ Keďže odpor poľských jednotiek bol vďaka príchodu spomínaných nemeckých divízií ľahko prekonaný, slovenské jednotky do 11. 9. dosiahli až po čiaru Bukolsko – Kulaszne – Baligród – Jablonki – Cisna.¹⁰⁸ Tu je dôležité spomenúť, že v dôsledku hladkého ústupu nepriateľa postupovalo veliteľstvo 3. divízie z vlastnej iniciatívy.¹⁰⁹ Potvrzuje to aj hlásenie veliteľstva XVIII. armádneho zboru z 11. septembra. Bojová činnosť slovenskej armády takmer úplne ustala 11. septembra.¹¹⁰ V ďalšom období sa slovenské jednotky sústredili na očisťovanie poľského územia od zvyškov nepriateľských vojakov, a to po čiaru Krosno – Sanok – Lesko. Táto úloha bola zverená veliteľstvu Rázus, resp. jemu podriadeným jednotkám vyčleneným z Rýchlej skupiny.¹¹¹ Na druhej strane mobilizácia pokračovala ďalej¹¹², vytvárali sa B a C útvary, čo evokuje otázku či nešlo aj o snahu ukázať Nemecku, že so svojím spojencom môže naďalej počítať. Demobilizácia začala po 17. septembri, najprv vo forme poľnohospodárskych dovolení.¹¹³

Bojová zaangažovanosť slovenskej armády aj napriek popísanému, nebola veľmi veľká o čom svedčia aj relatívne malé straty (celkom 18 mŕtvych, 46 ranených a 11 nezvestných), pritom často spôsobené nehodami.

Do bojov sporadicky zasahovalo aj slovenské letectvo. Praktickú bojovú činnosť na tomto úseku frontu v prvých dňoch znemožňovalo zlé počasie. Od začiatku bola aktívna protivzdušná obrana, ktorá zabezpečovala presuny pozemných jednotiek.¹¹⁴ Luftgaukommando XVII vo Viedni vydalo 31. 8. rozkaz, ktorým si podriadilo časť slovenských jednotiek: *Veliteľstvo*

¹⁰⁴VÚA-VHA Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 27, i. č. 24/21, č. j. 15 395.

¹⁰⁵Časť postupovala 5. 9. smerom Kryzowka-Grybów na podporu 2. horskej divízie. Hlavná časť sa presunula k Bardejovu a hranice prekročila 7. 9. KALTENEGGER, R.: Die deutsche Gebirgstruppe 1935 – 1945. München 1999, s. 112; BA-MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 15, XVIII Armeekorps, Ia Meldungen 29. 8. – 10. 10. 1939; bs. RH 28-1/207 – Anlage zur Kriegstagebuch; Pozri tiež STEBLIK, W.: O koncentracji niemeckej w Slowacji 1939 r. In: Wojskowy przeglad historyczny, roč. 6, 1961, č. 2, s. 298-301.

¹⁰⁶BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4; VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 33.

¹⁰⁷Do večera 10. 9. dosiahol Rázus čiaru: Przybyszów – Rzepedz – Turzańsk – Kamionki – Huczvice – Rabe, Tamže, s. 39.

¹⁰⁸Jednotlivé veliteľstvá boli rozmiestnené nasledovne: p.pl. 21 – Smolník (I/21 – Huczvice; II/21 – Rabe; III/21 – Przybyszów); p.pl. 5 – Komanča (I/5 – Rzepedz; II/5 – Szczawne; III/5 – Turzańsk); del. pl. 3 – Medzilaborce; Skupina del. pl. 51 (I/51, II/51, III/52) – Výrava. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 40.

¹⁰⁹VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 38.

¹¹⁰BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 75.

¹¹¹VÚA-VHA Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 27, i. č. 24/13.

¹¹²Napr. k 15. 9. 1939 boli vel. Bernolák podriadené tieto jednotky: Veliteľstvá Jánošík; Škultéty; Rázus; Kalinčiak; 4. a 14. ženijná rota; strojná; svetlometná; stavebná rota; telegrafný prápor, obrnený vlak; roty VGPL 4,5,6,7; del. pl. 4, 51; del. bat. 7/153; skupiny OPL „Šarfia“ a „Čakanka“; vel. obvodu OPL „Ruža“; veliteľstvo letectva a OPL; **Jánošík** – p.pl. 4, 6, 35; del. pl. 1; del. oddiel II/4; 1. ženijná rota (motor.); 11. ženijná rota; mostová súprava č. 1; VGPL 1, telegrafný prápor. **Škultéty** – p.pl. 3, 5,21; del. pl. 2, 2. ženijná rota (motor.); 2. ženijná rota; mostová súprava č. 2; VGPL 2, telegrafný prápor. **Rázus** – p.pl. 1,12, 18, del. pl. 3, del. oddiel I/4; 3., 13. ženijná rota (motor.); mostová súprava č. 3; VGPL 3; telefónny prápor; **Kalinčiak** – I. oddiel jazdecký, II cyklistický, III. motorizovaný, telefónny oddiel.

¹¹³VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 2, i. č. 9.

¹¹⁴BA-MA Freiburg, bs. RH/24/17, as. 6.

Vojenská história

skupiny OPL (ochrana proti lietadlám) Spišská nová Ves: stíhacia letka 49-vytvorená zo stíhacích letiek 45 a 49, I. oddiel 153. delostreleckého protilietadlového pluku, 1. protiletcké hlásne družstvo, 1 svetlometná batéria so 16 svetlometmi. Jeho úlohou¹¹⁵ bola ochrana letiska a tiež ochrana zhromažďujúcej sa slovenskej armády; *Veliteľstvo stíhacej perute Piešťany* – dve stíhacie letky (v slovenských prameňoch označené ako letky 37, 39 vytvorené z letiek 37, 38, 39). Ťažisko malo ležať na ochrane zbrojárskych podnikov.¹¹⁶ Rozkazom z 2. septembra sa mala letka 39 (12 lietadiel) presťahovať na letisko do Žiliny.¹¹⁷

Po vypuknutí vojny poľské letectvo v rámci taktického prieskumu preniklo nad územie Slovenska a ostrelovalo niekoľko vojenských cieľov. K bombardovaniu pozemných cieľov však nepristúpilo. Keďže aktivita slovenských, ale aj nemeckých jednotiek, sa na území Slovenska postupne preniesla na východ, kde dochádzalo k incidentom s poľským prieskumným letectvom¹¹⁸, nariadilo veliteľstvo Luftgaukommando XVII rozkazom zo 6. septembra presunúť do právomoci skupiny OPL Spišská Nová Ves stíhaciu letku 37 (v nemeckých prameňoch označenú ako letku 11) z Piešťan.¹¹⁹ K tomuto kroku sa nemecké veliteľstvo odhodlalo po tom, čo trojčlenný roj Avii B – 534 zostrelil 6. 9. jedno prieskumné lietadlo Lublin R-XIII D 56. poľskej eskadry, ktoré sa zrútilo pri obci Ostrovany, neďaleko Sabinova.¹²⁰ 5. 9. začal presun početných útvarov nemeckého letectva podliehajúcich Luftflotte 4 na slovenské letiská. 7. 9. začalo nemecké letectvo intenzívnu bombardovaciu činnosť zo slovenských letísk. Medzitým sa zastavili prelety poľských lietadiel nad Slovenskom, čo súviselo s rastúcim tempom ústupu poľských jednotiek. Na zabezpečenie sprievodu pre strmhlav útočiace Junkers Ju 87 prešla na poľné letisko Kamenica nad Cirochou 7. septembra 39 (resp. 12) letka zo Žiliny. 9. 9. k nim pribudli aj lietadlá letky 37 (resp. 11). Úlohy na východe Slovenska plnili do 18. 9. (jedno lietadlo bolo zostrelené),¹²¹ keď už v dôsledku postupu frontu slovenské letiská strácali pre Luftwaffe operačný význam. Operačne nasadené boli tiež Letovy Š.328. Plnili letecký prieskum a kuriérnu službu.¹²²

SITUÁCIA V „ZÁZEMÍ“

Po vypuknutí vojny bolo treba zamedziť tiež protivojnovým prejavom. Vládna garnitúra si uviedomovala, že účasť na ťažení je z vnútropolitického hľadiska rizikom. Dôležitú úlohu pri militarizácii verejnosti mala hrať naďalej propaganda. Svedčí o tom aktivita A. Macha. Okrem vlastného Úradu propagandy a Hlavného veliteľstva HG vydával tiež odporúčania pre predstaviteľov vlády.¹²³ Na novú situáciu zareagoval už 1. septembra. Slovenskému rozhlasu

¹¹⁵BA-MA Freiburg, RH/24/18, a.s. 8, Befehle der Luftwaffe, 31. 8. 39 – 6. 9. 39.

¹¹⁶Veliteľstvu Bernolák podliehalo Veliteľstvo obvodu OPL v Spišskej Novej Vsi so skupinami OPL: II/153 oddiel (Prešov); III/153 oddiel (Poprad); samostatná rota VGPL 5 v Dubovej, všetky pozorovacie letky (9, 10, 12, 16) a zvedná (64) a štátna hlásna služba s ústredňou v Spišskej Novej Vsi. VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 5, i. č. 24, č.j. 22106 taj.

¹¹⁷BA-MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 8

¹¹⁸Napríklad 5. 9. 1939 jedno poľské lietadlo preniklo pri taktickom prieskume nad Prešov, kde paľbou z guľometu zaútočilo na slovenskú pechotu pochodujúcu po námestí Pittsburskej dohody. Výsledkom bolo 5 ranených. VÚA-VHA Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 66, i.č. 38/7.

¹¹⁹BA-MA Freiburg, bs. RH/24/18 as. 8.

¹²⁰OLEJKO, A.: Bojová činnosť 56. pozorovacej eskadry armády Karpaty nad Slovenskom v obrannej vojne roku 1939. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 1, s. 33-39.

¹²¹Podľa J. Rajnina uskutočnili tieto dve stíhacie letky spolu 8 sprievodných letov nemeckých strmhlavých Ju 87 do hĺbky 60 až 90 km. RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. Bratislava 1997, s. 48.

¹²²Bližšie pozri tiež PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: Karpacie nebo 1939. Dębica 2001; ANDROVIČ, Š.: Slovensko a letectvo vo vojne proti Poľsku – 1939. In: Historie plastikového modelárství, 7, 2002, s. 24-27; II. časť, 8, 2002, s. 26-27.

¹²³Napr. 10. 9. napísal: „Pre pána predsedu vlády ako najvyššieho veliteľa napísať rozkaz, ktorý poučí a povzbudí vojakov. Podobne deň predtým inštruoval ministra národnej obrany: „Prosím p. ministra Čatloša oznámiť, že je tu poriadok a že HG presne plní, čo sa jej uložilo.“ SNA, f. NS, II A – 898, Tn Fud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 9. a 10. 9. 1939.

nariadil, aby vysielal aj v noci a pripomenul prísnu subordináciu: „Nariaďujem presne sa držať pokynov p. posl. Körpera a jeho zástupcu, ktorí vykonávajú rozkazy pol. vládných činiteľov. Zprávy vojenského rázu musia byť prevzaté a schválené nemeckou vojenskou misiou.“ Podobné boli tiež inštrukcie pre T.J. Gašpara: „Zprávy z frontu a o vojenských veciach vôbec môžu byť dané do STK len po Tvojom súhlase...“¹²⁴

Dobová tlač sa v tejto súvislosti usilovala vytvárať obraz jednotného, brániť svoju vlasť pripraveného národa. Rýchle víťazstvo nemeckých zbraní považovala za triumf, ktorý mal byť dôkazom správnosti predchádzajúcich krokov: „Kto triezvym rozumom, statočnou slovenskou dušou a s odhodlaným srdcom skúma však vojnové polozenie Slovenska, musí skloniť hlavu pred bohom, že takto riadi osudy slovenského národa a musí vzdať vďaka hlave štátu, Dr. Jozefovi Tisovi, Dr. Vojtechovi Tukovi a všetkým jeho spolupracovníkom, za čin, ktorý vykonali, keď 13. 3. dohodli sa s Führerom...“¹²⁵. Zároveň sa snažila dokázať, že ani vojna neotriasla stabilitou v krajine. Propaganda sa snažila tiež „sprostredkovať“ atmosféru z „oslobodeného územia“. Mimoriadne vydanie Slováka z 2. septembra na prvej strane oznamovalo: „Slobodná Javorina, zdravím ťa!“ Pritom slovenská strana si už 2. septembra vybavila súhlas DMK, aby mohla sprostredkovať atmosféru z oslobodeného územia, a aby predseda vlády J. Tiso a minister zahraničných vecí F. Durčanský vo svojich prejavoch vo Zvolene sa mohli zmieniť o opätovnom dobytí Javoriny a z toho plynúcom ľudovom nadšení.¹²⁶ Nemecká strana tiež súhlasila, aby slovenské orgány prevzali správu tohto územia, o čom M. Černák slovenskú stranu informoval 14. septembra.¹²⁷

Priestor dostávali emotívne výpovede ľudáckych politikov, ktorí verejnosť presvedčali o dojatí a nadšení miestneho obyvateľstva vykúpeného spod poľského útlaku.¹²⁸ Pritom však na území, ktoré Poľsko zabralo pred 20 rokmi, a ktoré prešlo polonizáciou, nebola situácia taká jednoznačná. Predovšetkým sa obchádzal fakt, že v pohraničí sa za posledných 20 rokov štruktúra obyvateľstva výrazne zmenila. Napriek tomu, že pri sčítaní ľudu v roku 1940 sa 99 % obyvateľstva z tohto územia prihlásilo k slovenskej národnosti, policajné hlásenie konštatuje nasledovné: „plánované a intenzívne popoľštené obyvateľstvo inkorporovaného územia je vedené zo stanoviska politického a národnostného viac materialistickými ako citovými prvkami.“¹²⁹

Dôležitú úlohu pri militarizácii verejnosti zohrala fašizoidná organizácia Hlinkova garda, ktorá predstavovala jednu z hlavných opôr režimu. Význam HG stúpol vďaka vládnemu nariadeniu z 5. septembra, ktorým sa stala povinnou pre všetkých Slovákov vo veku 18 – 60 rokov, zároveň mohla kontrolovať verejný život a spolupôsobiť pri udržiavaní poriadku. Zo strany vládneho konzervatívneho krídla to bol kompromis radikálom. Cieľom bolo sústrediť všetky sily proti jednému nepriateľovi. O význame HG sa jeho predstavitelia presvedčili už v súvislosti s mobilizáciou. Vzhľadom na technické problémy sa jej organizačná štruktúra využila pri povolávaní nevojakov (19 – 50-ročných), gardistov starších ako 35 rokov, dobrovoľníkov, čiastočne tiež záložníkov, na ktorých sa vzťahovali mobilizačné vyhlášky (gardistov, ktorí boli už skôr nasadení do strážnej služby). V tejto súvislosti bola HG využitá na rôzne strážne účely. Režim garde prisúdil tiež právomoci v oblasti perzekúcie zdanlivých a skutočných nepriateľov. Výsledkom boli svojvoľné excesy voči obyvateľstvu, najmä Židom.¹³⁰ Úlohou HG bolo tiež šíriť

¹²⁴SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 1. a 10. 9. 1939.

¹²⁵Slovák, 5. 9. 1939, s. 1, Vojnový stav a Slovensko.

¹²⁶SNA, f. Alexandrijský archív, II C-905, P 1887 b. Za týmto účelom sa 2. 9. uskutočnila porada v byte ministra V. Tuku, na ktorej sa zúčastnil aj F. Čatloš a A. Mach, s gen. Barckhausenom.

¹²⁷SNA, f. MZV, šk. 112, 11575/39, úradný záznam z telefonického rozhovoru.

¹²⁸Slovák, 2.9. 1939, s. 1, Slobodná Javorina, zdravím ťa!; 3. 9. 1939, s. 2, Slovenské slobodné obce zdravia hlavu štátu; s. 3, Dojímavá oddanosť Dr. Tisovi.

¹²⁹V rámci reslovakizácie tohto územia sa vláda seriózne zaoberala prípravami deportovať z tohto územia všetkých Poliakov, ktorí sem prišli po roku 1920, s výnimkou tých, ktorí si zobrali Slovenku a mali deti, ako aj tých, „čo sa zapojili“.

SNA, f. ÚŠB (209), 209-386-5.

¹³⁰BAKA, K pôsobeniu ref 3, s. 42.

medzi obyvateľstvom protipol'ské nálady, a to podľa inštrukcií HV HG. Niektoré prednášky so štvavým protipol'ským obsahom, predchnuté militantným nacionalizmom, pritom pripravoval sám veliteľ HG A. Mach.¹³¹ K povinnostiam Hlinkovej mládeže patrilo manifestačné vítanie nemeckých transportov, účasť na celonárodných bohoslužbách za bojujúcich vojakov. Organizácie zabezpečovali „svojpomocné práce“, kde bol nedostatok pracovných síl.¹³²

Už pred začiatkom vojny sa vystupňoval boj proti šepkanej propagande, zintenzívnilo sa sledovanie podozrivých osôb. Tieto opatrenia zastrešoval zákon o obrane štátu z roku 1936, napriek tomu, že režim sa bez nich nezaobišiel ani v predchádzajúcom období. Stúpol počet osôb preventívne zaistených v Zaisťovacom tábore Ilava a v tzv. ochrannnej väzbe. Justičné orgány, ktoré si aj po 14. marci udržali určitú nezávislosť však takýto postup čiastočne negovali. Po skončení vojny bola väčšina podozrivých prepustená. 28. augusta vyšlo nariadenie, podľa ktorého mali byť „všetkým nespohľivým osobám odobraté rádioprijímače“. Medzi bezpečnostné opatrenia treba zaradiť tiež realizáciu vládneho nariadenia z 21. júna 1939, podľa ktorého boli mobilizovaní židovskí záložníci izolovaní v pracovných strediskách. Vychádzalo z presvedčenia, že Židia sú najväčší nepriatelia slovenského národa a súviselo s celkovou protizidovskou politikou štátu.¹³³ Pozornosť bezpečnostných orgánov sa sústredila tiež na pátranie po utečencoch. Ich počet stúpol v októbri príchodom pol'ských vojakov – zbehov z Maďarska, ktorí sa chceli vrátiť domov. Sústreďovaní boli v zajateckom tábore Oremov Laz pri Lešti, kde sa s nimi zaobchádzalo viac-menej v zhode so ženevskými dohodami, ktorá sa však nie vždy dodržiavala. Tábor bol zrušený vo februári 1940 a väčšina zajatcov odovzdaná Nemcom, v rozpore s vojnovým právom.¹³⁴

Vďaka uvedeným opatreniam, ale aj preto, že organizovaný odboj sa v roku 1939 len rozbiehal, sa významnejšie protivojnové prejavy na Slovensku neuskutočnili. A to i napriek niekoľkým incidentom zo strany rukujúcich záložníkov. Nie každý mal politický podtext, vo viacerých prípadoch išlo o bežné výtržnosti opitých vojakov. Najväčším protivojnovým prejavom bola vojenská vzbura v Kremnici, počas ktorej asi 1 000 až 3 000 vojakov opustilo posádku a odišlo do mesta prevolať protištatné heslá. Pritom príčiny samotnej vzbury, ktorá vypukla 15. septembra 1939, nespočítali ani tak v uvedomovaní si účasti na agresii, ako v problémoch sociálneho charakteru (problémy so zásobovaním, nedostatok dôstojníkov, strach o vlastnú rodinu atď.).¹³⁵ Slovenské médiá o tom informovať nemohli. Naopak, nálady vo vojsku propaganda vykresľovala len v najlepšom svetle.¹³⁶ Napätú atmosféru vo vojsku vyriešila až postupná demobilizácia. 23. septembra sa začalo rušiť zatemnenie objektov.¹³⁷ Toto obdobie predstavitelia režimu ešte propagandisticky využili na vyznamenávanie vojakov.¹³⁸ Propaganda medzitým naďalej zdôvodňovala zmysel slovenskej účasti na vojne. J. Tiso dokonca vyhlásil, že vojna bola vlastne „poslednou skúškou“ slovenského národa: „A boli sme postavení pred túto poslednú skúšku, aby sme dokázali svetu, že sme hodní toho, aby nás zaradil do zoznamu národov so svojím samostatným štátnym zriadením.“¹³⁹ Tieto slová vyslovil napriek tomu, že so Slovenskom rozviazali styky tak Francúzsko, ako aj Anglicko.

¹³¹SNA, f. 604 (Hlinkova garda), 604-66-2.

¹³²BAKA, K pôsobení, ref 3, s. 40-43.

¹³³Tamže, s. 37-38.

¹³⁴PEJS, O.: Polští zajatci z války nemecko-polské na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 22-23; CZARNOTTA, Z. – MOSZUMAŃSKI, Z.: Polscy jeńcy wojenni w niewoli słowackiej (1939 – 1942). In: Przegląd Historyczno-wojskowy, roč. 5, 2004, č. 3, s. 117-146.

¹³⁵BAKA, K pôsobení, ref 3, s. 39.

¹³⁶Slovenská politika, 5. 9. 1939, s. 3, Nastupujeme!

¹³⁷VHA Trnava, f. Bernolák, šk. 1, Vojnový denník – Slovenské armádne veliteľstvo Bernolák, s. 52.

¹³⁸Ako prví boli dňa 21. 9. v Spišskom Podhradí vyznamenaní vojaci I. práporu pešieho pluku 1, ktorý ako prvý prekročil pol'ské hranice. Prápor dostal čestný názov „Javorínsky“. Slovák, 22. 9. 1939, s. 3.

¹³⁹Slovák, 27. 9. 1939, s. 3, Musíme byť ešte na stráži!

Vojenská história

Aké boli reakcie širokej verejnosti? Je známe, že vojna proti slovanskému národu nebola vo verejnosti v predchádzajúcom období populárna. Vďaka rýchlemu víťazstvu, keď pominula obava z vojny, sa však situácia stabilizovala. Z viacerých hlásení Hlinkovej gardy (ktoré však treba brať s rezervou) vyplýva, že keď bolo jasné, že Slovensko získa poľské pomedzie, zavládlo v radoch obyvateľstva nadšenie. To sa však prelínalo so sklamaním z toho, že účasť vo vojne neprinesie aj revíziu maďarsko-slovenskej hranice.¹⁴⁰ Podobné poznatky o náladách verejnosti nadobudol tiež Sicherheitsdienst¹⁴¹, ale i nemecký vyslanec na Slovensku. Prítomnosť nemeckej armády podľa neho zanechala dobrý dojem, čoho dôkazom je, že sa zaobišla bez incidentov.¹⁴²

V dôsledku vojny sa výrazne posilnil vplyv radikálov okolo HG. Jej predstavitelia to využili a v podmienkach zmilitarizovanej spoločnosti chceli spojiť likvidáciu vonkajšieho nepriateľa s odstránením toho vnútorného, a teda s presadením vlastných mocenských ambícií. Podobne sa správali tiež príslušníci Freiwillige Schutzstaffel, ktorých sebavedomie narástlo prítomnosťou nemeckých jednotiek. Okrem slovných útokov v tlači prešla HG rýchlo k činom. Svedčia o tom návrhy na zriadenie väzníc a pracovných táborov riadených HG, iniciatíva pri perzekúcii odporcov režimu. Na základe rozkazu zo 14. septembra chcela HG vypracovať zoznamy majiteľov licencií Čechov, Židov, Slovákov, ktorí sa „nechovajú tak, ako to vyžaduje záujem štátu“. Vzostup radikálov však pribrzdil už zjazd HSL'S na prelome septembra a októbra, keď nepresadili svoju kandidátku vedenia strany. Po skončení vojny sa ako neutržateľné javilo aj vládne nariadenie o HG, čo dokazovali aj reakcie širokej verejnosti. Ako je známe, tento spor vyvrcholil prijatím nového vládneho nariadenia v decembri.¹⁴³

ZAHRANIČNOPOLITICKÉ DÔSLEDKY

Je známe, že nemecká strana bola s účasťou Slovenska na ťažení spokojná. Aké boli reakcie slovenských politikov na vystúpenie po boku nemeckej armády? Zaujímavé sú reakcie na rozkaz gen. Barckhausena, ktorým slovenskú armádu poveril novými úlohami v zázemí. Podľa názoru gen. Barckhausena najdôležitejším členom slovenskej vlády jeho znenie jednoznačne vyhovovalo. Postoj slovenskej vlády podľa neho výstižne charakterizovala reakcia ministra zahraničných vecí F. Ďurčanského na výzvu gen. Franca, ktorú adresoval zainteresovaným vládam, aby sa postarali o lokalizáciu vojnového konfliktu.¹⁴⁴ Podľa Ďurčanského slovenská vláda síce bola nútená siahnuť k vojenským opatreniam, čo však v zhode s oficiálnou propagandou zdôvodnil hroziacim útokom nepriateľa na vlastné územie.¹⁴⁵ U gen. Čatloša Barckhausen predpokladal, že tento rozkaz vnímal ako každý iný vojak, keďže ako veliteľ slovenských síl sa už ďalej nemohol podieľať na víťaznom postupe nemeckej armády. Pri hodnotení účasti slovenskej armády by sa však nemalo prehliadnuť ani to, ako sa správali aj ostatní vojenský veliteľia. V tejto súvislosti je zaujímavé hlásenie nemeckého vyslanca na Slovensku H. Bernarda, ktorý v súvislosti so zastavením bojovej aktivity slovenskej armády 11. septembra napísal: „V slovenskej armáde sa vystupňovalo bojové nadšenie do takej miery, že jej vedenie veľmi ľutovalo, že sa nemôže aj naďalej plece pri pleci s nemeckou armádou zúčastniť na nemeckom boji proti Poľsku.“ Rozhodnutie nemeckého velenia podľa Bernarda niektorí slovenskí dôstojníci

¹⁴⁰VÚA-VHA Praha, f. Sbirka – Slovenská armáda 1939 – 1945, šk. 66, sign. 53/39.

¹⁴¹AMV ČR, f. „135“, 135-2-5, hlásenie agenta SD z 9. 9. 1939.

¹⁴²SÚA Praha, f. „136“, šk. 31, sign. 136-21/6, s. 479791.

¹⁴³Bližšie pozri: BAKA, K pôsobeniu, ref 3, s. 51-53.

¹⁴⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, hlásenie gen. Barckhausena pre A. O. K. 14 z 11. 9. 1939; Pozri tiež BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Kriegstagebuch AOK 14.

¹⁴⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, Auszug aus Grenzbote 10. 9. 1939 – Francos Aufruf.

pochopili ako prejav znevažovania ich kvalít, a teda nespokojnosti s činnosťou slovenskej armády a v tomto duchu sa aj sťažovali nemeckému vojenskému atašé.¹⁴⁶

Snem Slovenskej republiky sa k otázke účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku nevyjadril, keďže vojnu Slovensko oficiálne nevyhlásilo. V pléne sa tejto témy počas vojny dotklo len vystúpenie Vojtecha Tvrdeho, ktorý však nevybočil z rámca oficiálnej propagandy.¹⁴⁷ Na jednom z ďalších zasadnutí 19. októbra poslanec P. Čarnogurský odsúdil čs. zahraničný odboj, a tým podporil prijatie zákona o zhabaní majetku pre niektoré trestné činy. Diskusiu však ani on nevyvolal, jej absencia však bola pre fungovanie snemu v nedemokratických podmienkach typická. V podobnom duchu sa nieslo tiež prijímanie zákona 22. decembra, ktorým sa schválila inkorporácia hraničného územia.¹⁴⁸ Účasťou slovenskej armády vo vojne sa 18. októbra zaoberal branný výbor. Podľa oficiálnej správy pre STK vyslovil jednohlasnú vďaku vláde a prezidentovi za „obhájenie vlasti a jej záujmov“. Obsah diskusie však zatiaľ známy nie je.¹⁴⁹

Oficiálnu bodku za poľskou kampaňou dala vojenská prehliadka, ktorá sa uskutočnila 5. októbra 1939 v Poprade. Je známe, že vojna posilnila postavenie Slovenska, ktoré sa tak etablovalo ako vzorový štát v nacistickej sfére vplyvu. Ľudácka propaganda v tejto súvislosti písala, „že budúcnosť Slovenska je už definitívne zabezpečená“. Ako dôkaz citovala tiež Hitlerov ďakovný telegram J. Tisovi.¹⁵⁰ Vyvrcholením bola dohoda medzi nemeckou a slovenskou stranou z 22. októbra 1939 o prinavrátení území zabratých Poľskom od roku 1920. Deň predtým sa dokonca A. Hitler osobne stretol so slovenským vyslancom M. Černákom, pričom zdôraznil, že odteraz Nemecko nebude viac znášať zasahovanie do práv Slovenska, a to z ktorejkoľvek strany. Hitler dal Ľudákovi určitú nádej aj v otázke revízie Viedenskej arbitráže, keď prisľúbil, že akonáhle tieto problémy dozrú k rozhodnutiu, kontaktuje slovenskú vládu.¹⁵¹ Postoj Nemecka k pomerom na Slovensku však nebol taký jednoznačný. Počas vojny Nemci získali množstvo informácií o pomeroch na Slovensku. Ako zásadná kritika tu vyznieva konštatovanie, že na slovenský politický a spoločenský život majú ešte stále veľký vplyv Židia, Česi, čechoslovakisti. Samotného ministra Ďurčanského nacisti už v tomto čase podozrievali zo spojenia s čs. odbojom.¹⁵²

Po vojne sa čiastočne upokojili aj napäté vzťahy s Maďarskom, a to na nátlak Nemecka. Nemci sa od začiatku obávali, aby Slovensko poľskú kampaň propagandisticky nespojilo s požiadavkou na revíziu južných a východných hraníc. Od začiatku preto slovenskú stranu razantne upozorňovali, aby sa akýmkoľvek verbálnym útokom týmto smerom vyhýbala.¹⁵³ V tlači a rozhlase sa napriek tomu objavilo niekoľko útokov proti rozhodnutiu Viedenskej arbitráže,¹⁵⁴ ktoré boli koordinované samotným A. Machom, čiastočne boli reakciou na maďarskú propagandu.¹⁵⁵ Oveľa otvorenejšie boli už spomínané letáky redigované A. Machom. Vzájomné vzťahy sa vyhrotili po zamietnutí slovenskej žiadosti z 11. septembra o povolenie prechodu vojenských transportov cez košickú peáž. Je známe, že krízu vyriešil zásah Nemecka,

¹⁴⁶SÚA Praha, f. „136“, šk. 31, s. 479 785.

¹⁴⁷Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky, 8. zasadnutie z 25. 9. 1939.

¹⁴⁸Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky, 22. zasadnutie z 22. 12. 1939.

¹⁴⁹SNA, f. Snem Slovenskej republiky, šk. 46, inv. č. 210, sign. II – 3a/4.

¹⁵⁰Slovenská politika, 10.10. 1939, Nemusíme sa báť.

¹⁵¹SÚA Praha, f. „136“, 479800, správa pre nemeckého vyslanca na Slovensku. Dokonca uvažoval aj o tom, že Slovensku ponúkne aj Zakopané, od čoho ho však jeho podriadení odradili. Dôvodom mal byť nezáujem slovenskej strany, či však o tom vôbec vedela, je otázne. SÚA Praha, f. „136“, 479 797.

¹⁵²AMV ČR, f. „135“, 135-2-5, hlásenia agentov SD.

¹⁵³SÚA Praha, f. „136“, 136-79-5.

¹⁵⁴Pozri napr. článok A. Macha v Slovenskej pravde, 3. 9. 1939, „Krivda na jednej strane bola pomštená – príde rátať i s druhou stranou.“

¹⁵⁵Napr. 6. 9. nariadil redakciám ľudáckych časopisov: „Zaoberať sa útočným protislovenským a protinemeckým písaním maďarských /Budapešť/ novín pred týždňom doma. Vtedy ešte netušili, že Nemecko tak rýchlo zvíťazí. Robili si posmech zo „samostatnosti“ Slovenska...“ SNA, f. NS, II A – 898, Tn Ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG zo 6. 9. 1939.

ktoré Maďarsko napomenulo, že akýkoľvek nepriateľský akt voči Slovensku by vyvolal jeho zodpovednú reakciu.¹⁵⁶

Vojna však mala pre Slovensko aj oveľa zásadnejšie zahraničnopolitické dôsledky. Priniesla totiž prerušenie diplomatických stykov so západnými mocnosťami (Francúzsko, Anglicko), ktoré okamžite odvolali svojich konzulov z Bratislavy, vojnu Slovensku však nevyprovokovali.¹⁵⁷ Slovenskému konzulovi v Londýne M. Harmincovi (vo Francúzsku SR konzula ešte nemala), ktorý svojej vláde odmietol poslušnosť a po odvolaní sa nevrátil na Slovensko, Foreign Office 12. októbra oznámila, že ho bude aj naďalej uznávať za slovenského konzula v Londýne. Neskôr sa pridala k čs. exilovej reprezentácii v Londýne.¹⁵⁸ Diplomatické vzťahy so Slovenskom rozviazalo tiež Poľsko. Členovia poľského vyslanectva opustili Bratislavu hneď 1. septembra 1939.¹⁵⁹ Vzhľadom na postavenie Slovenska je príznačné, že o ich bezodkladné vystaňovanie požiadalo 1. septembra samotné nemecké vyslanectvo.¹⁶⁰ Na druhej strane je známe, že 16. septembra ZSSR uznal Slovenskú republiku.

Očakávalo sa tiež vystúpenie viacerých slovenských politikov na stranu odboja. Iniciatívy sa chopil slovenský vyslanec vo Varšave Dr. L. Szathmáry, ktorý napísal list poľskému ministerstvu zahraničných vecí, v ktorom protestoval proti postupu slovenskej vlády a vyjadril podporu napadnutému Poľsku.¹⁶¹ 2. septembra svoje stanovisko oznámil aj v poľskom rozhlasení (keďže nemecká a slovenská propaganda ho vyhlásila za falzifikát) a citovala ho i poľská tlač.¹⁶² 3. septembra zaslal všetkým slovenským vyslancom telegram s protestom proti obsadeniu Slovenska Nemeckom. Zároveň ich informoval, že v mene slovenského národa zahájil odboj proti tretej ríši, a že požiadala Poľsko a jeho prostredníctvom i spojencov o pomoc. Informoval ich o vzniku Dočasného slovenského výboru vo Varšave, ktorý sa podujal organizovať odboj. Od oslovených vyslancov očakával „prístupenie a spolupôsobenie pri záchrane slobody, cti a budúcnosti Slovenska“. Vyslancu vo Vatikáne K. Sidora vyzval, aby prevzal vedenie Výboru. Ten však toto menovanie odmietol, predpokladal totiž rýchlu porážku Poľska.¹⁶³

Účasť Slovenska na vojenskej agresii potvrdila bezalternatívnu jeho zahraničnej politiky. Tieto udalosti predstavovali z dlhšieho časového horizontu dôležitý krok k uznaniu budúcej

¹⁵⁶SNA, f. MZV, šk. 155, 11 770; SÚA Praha, f. 136, šk. 12, 202 045; 202 047; Pozri tiež HRNKO, A.: Politický vývin a protifašistický odboj na Slovensku (1939 – 1941). Bratislava 1988, s. 71-72.

¹⁵⁷K francúzskej otázke bližšie pozri PETRUF, P.: Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1944. In: Historický časopis, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 697-698.

¹⁵⁸Čo sa týka V. Británie, tá vo svojom vyhlásení z 12. septembra pokladala Slovensko za okupovanú krajinu, z toho dôvodu sa s ním malo zaobchádzať ako s nepriateľským územím. Britské Foreign Office však zároveň upozorňovalo, že so Slovenskom nie sú vo vojne a Slováci nie sú príslušníkmi nepriateľského národa. Postoj Slovenska pre nich v dôsledku dominantného vplyvu Nemecka nebol čitateľný. Túto otázku preto nechalo otvorenú pre možné riešenia v čase vojny. IVANIČKOVÁ, E.: Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939 – 1941). In: Historický časopis, roč. 44, 1996, č. 2; s. 216-218; IVANIČKOVÁ, E.: Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie 1939 – 1945. In: Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. –16. októbra 2002 organizovanej Vojenským historickým ústavom, Historickým ústavom SAV a Sekciou pre vojenské dejiny pri SHS. Bratislava 2003, s. 174-175.

¹⁵⁹Slovák, 2. 9. 1939, mimoriadne vydanie.

¹⁶⁰SNA, f. MZV, šk. 215, č. 9480.

¹⁶¹AAN Varšava, f. MSZ, 6474; Dokument je v poľskom origináli publikovaný tiež v publikácii ORLOF, E.: Dyplomacja Polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939, s. 198-199.

¹⁶²Tamže. Pozri tiež ORLOF, E.: Dyplomacja Polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939, s. 199-200; K histórii týchto dokumentov bližšie pozri: NĚMEČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej vojny. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 3, s. 451-452.

¹⁶³Citované podľa JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 17-18; Bližšie pozri: SIDOR, K.: Šesť rokov pri Vatikáne. Scranton 1947, s. 69; Na MZV existovala obava, aby Szathmáryho príklad nenasledovali aj ďalšie zastupiteľské úrady. V tejto súvislosti MZV nariadilo všetkým slovenským zahraničným zastupiteľským úradom, aby s ním prerušili akékoľvek styky. So Sidorom sa v tejto súvislosti 4. 9. telefonicky spojili Galvánek, Klinovský, ako aj samotný minister Ďurčanský. Z ich rozhovorov je zrejmé, že Sidorovi príliš nedôverujú a nevedeli čo od neho môžu očakávať. Samotný Ďurčanský Sidora vyzval, aby sa vrátil na Slovensko a zúčastnil sa rokovania o zákone o znovunadobudnutých obciach. SNA, f. MZV, šk. 209, b.č.

Vojenská história

čs. vlády v Londýne. Naznačoval to aj fakt, že po vypuknutí vojny sa vytvorili lepšie podmienky pre činnosť čs. politickej emigrácie. Z dostupných dokumentov pritom vyplýva, že zavlečeniu Slovenska do vojny sa nikto z vtedajšej politickej a vojenskej elity nebránil, spolupráca s nemeckou stranou mala hladký priebeh. Aj keď viacerí politici to chápali ako vynútené gesto. V prípade radikálneho krídla HSĽS, ale tiež armády, však možno poukázať aj na viaceré prejavy dobrovoľnej participácie.

I. BAKA: SLOWAKEI IM KRIEG GEGEN POLEN IM JAHRE 1939

Am 14. März 1939 entstand der selbstständige Slowakische Staat. Er stellte einen Nebenprodukt der aggressiven Aussenpolitik des nazistischen Deutschlands dar. Eine von den wichtigen Bedingungen der Akzeptation weiterer Existenz des Slowakischen Staates aus der Seite des Dritten Reiches war die Gewährleistung seines Gebietes für den Aufmarsch der deutschen Truppen in den Krieg gegen Polen. Die deutschen Truppen konzentrierten sich an dem Gebiet der sog. Schutzzone in der Westslowakei, wo die deutsche Seite (laut des Schutzvertrags) eigene Garnisonen in der Kraft, die sie für nötig hielt, haben konnte. Nach dem Widerruf des Angriffsbefehls am 26. August breitete sich ihr Aufmarschgebiet auf die ganze Slowakei aus. Es ging um 6 Divisionen des 14. deutschen Armee. Schon in der zweiten Dekade von August verschärfte sich die propagandistische Kampagne. Zu ihrem Leitmotiv wurde die Forderung der Rückkehr von Gebieten, die in den Jahren 1920, 1924 und 1938 von Polen in Besitz genommen wurden. Die Regierungsrepräsentanten bemühten sich den Eindruck zu schaffen, dass die Slowakei diesen Konflikt nicht anbelangt, und dass sie ein Land von Stabilität und Ruhe ist. Den ganzen Konflikt sahen sie lokal, nur durch das slowakische Problem. Es interessierte sie überhaupt nicht, dass der Zweite Weltkrieg ausbrach. Der radikale Flügel der regierenden Hlinkas Volkspartei unter der Führung des Propagandachefs entfesselte eine Hetzkampagne gegen Polen. Der Propagandachef erteilte genaue Instruktionen sowohl der Presse, als auch dem Rundfunk. Die Regierungsrepräsentanten protestierten nicht gegen Hineinziehen der Slowakei in den Krieg. Der Regierungsvorsitzender J. Tiso erklärte schon am Anfang August in vertrauter Korrespondenz, dass die Slowakei unter gegebenen Umständen nicht neutral bleiben kann, ähnlich äusserte sich auch der Aussenminister F. Ďurčanský. Andererseits – laut deutschen Quellen – war Ďurčanský ein Fürsprecher der Neutralität, gegen den Krieg war die Gruppe um den Gesandten in Vatikan K. Sidor. Für die Neutralität engagierte sich in Warschau der Gesandter L. Szathmáry. In der Zeit verschlechterten sich die Beziehungen zwischen Slowakei und Polen markant, und zwar vor allem nach 28. August, als die slowakische Regierung veröffentlichte, dass die deutschen Truppen in die Slowakei kamen, ihr Gebiet vor der polnischen Gefahr zu schützen. Das deutsche Kommando wollte auch die slowakische Armee nutzen. Das erste bekannte Dokument, laut dem auch die slowakische Armee nach der Möglichkeit angesetzt werden sollte, ist der Befehl der Armeegruppe Süd aus dem 30. August. Bis heute ist es nicht klar, wann diese Information die slowakische Seite erfuhr. Der wurde für die Nutzung der slowakischen Armee bei der Verteidigung eigener Grenzen zugesagt, dass nach dem Ende des Krieges ihre Grenzen an Ungarn, als auch der Gewinn von Gebieten, die Polen im Jahre 1938 erwarb, garantiert werden sollte. Am 1. September schloss sich auch die Slowakei zur Aggression gegen Polen an. Die slowakische Armee sollte nur "die von Polen besetzten slowakischen Gebiete befreien", in der Wirklichkeit rückte sie auch ausserhalb diesen Gebietes vor. In einem Sektor der 3. Division rückten die slowakischen Divisionen nachweisbar aus eigener Initiative vor. Einige slowakischen Befehlshaber protestierten sogar gegen Befehl die Kampfaktivitäten der slowakischen Armee zu beenden. In dem Sektor der Tätigkeit der slowakischen Einheiten kam es trotzdem zu keiner Kampfaktivität grösseren Ausmass. Der Krieg beeinflusste auch den Charakter des Regimes des Slowakischen Staates, was sich vor allem in der vergrösserten Totalisierung äusserte. Die Bedeutung der Radikalen an der Spitze der paramilitärischen Organisation der Hlinkas Garde nahm zu, es verschärfte sich die Persekution der Gegner des Regimes. Durch die Teilnahme an dem Krieg stärkte der Slowakische Staat aus dem aussenpolitischen Hinsicht seine Stellung eines Satelliten in nazistischer Einflussphäre. Der slowakische Nationalismus feierte seinen Erfolg in der Form von Gewinn der Gebiete, die Polen nach dem Jahr 1920 gewann. Die slowakische Regierung trat andererseits eine alternativlose Politik an, was zum ersten Schritt zur Anerkennung der tschechoslowakischen Widerstandsbewegung im Ausland wurde. Sowohl Frankreich als auch Grossbritannien brachen diplomatische Beziehungen mit der Slowakei ab.

BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA ŠPANIELSKA V PRVÝCH ROKOCH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY (1939 –1943)

PETER SZÁRAZ

SZÁRAZ, P.: Security Policy of Spain in First Years of World War II (1939 –1943). *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 47 – 64, Bratislava.

The geopolitical position of Spain in the period of the World War II and associated circumstances represent issues having not a tiny vertone for the current Slovak society. A broader circle represents mapping of the position and goals of the Spanish foreign or security policy in this period in relation to its neighbours and great powers of both camps (to Allies and to Powers of Axis) that the published study describes from the end of the civil war to the beginning of the world war when the peace base of Spanish relations with great powers was formed. The author does not restrict only to stating of Spanish neutrality, but analyses concrete steps too. In further parts of the study the author focuses on the relation of Spain, great powers and direct neighbours – Portugal and France. Economic needs of the state are unequivocally and clearly explained by the author, e.g. on the relation of Spain and the USA or Great Britain.

Military History. Spain. World War II. Foreign Policy.

Takmer štyri desaťročia diktatúry, napadnutej najmä vo svojom druhom polčase vírusom evolúcie, výrazne sťažujú pokusy o jednoznačnú definíciu režimu. Nenáležité vtesnávanie rozdielnych vývinových etáp pod strechu jednotiacieho vzorca (poplatné algoritmom použitým vo vhodnejšom prípade nacizmu a fašizmu) je permanentným zdrojom inak tvorivých polemík politológov aj historikov. Pokusy o charakteristiku sa nevyhnutne a prioritne opierajú o analýzu vnútropolitického vývoja. Ak však uvažujeme o okolnostiach, ktoré prispeli k tomu, že režim zrodový za konjunktúry autoritatívnych hnutí mohol v 70. rokoch „v posteli“ dožívať s nálepkou jedného z najväčších súdobých anachronizmov, potom musíme obrátiť pozornosť nielen na jeho domáce nedemokratické špecifiká znemožňujúce riadnu činnosť opozície, ale predovšetkým na zahraničnopolitický kontext. V období, keď sa rozhodovalo o ďalšej existencii režimu, bol totiž práve on rozhodujúci. Cieľom tejto štúdie je podať obraz zahraničnej politiky frankistického Španielska a okolností, za akých pôsobila v pre krajinu zlomových momentoch druhej svetovej vojny.

Španielsko v nej nebolo skutočne neutrálnym štátom. Vojny sa však za cenu značného úsilia, s výnimkou Modrej divízie, nezúčastnilo. Balansujúc bližšie k Osi, medzi znepriatelenými blokmi, v zásobovaní však závislé od benevolencie demokratických veľmocí, bolo vystavené nátlaku z oboch strán a veľa z jeho politiky bolo len reagovaním na tieto podnety. Napriek tomu geopolitické charakteristiky (a zaneprázdnenosť Nemcov) mu umožnili v tejto situácii až nebyvalú variabilitu v konaní a od leta 1943, keď bolo zrejmé, že hlavný nápor Spojencov nepôjde cez Pyrenejský polostrov, malo aj istý priestor na realizáciu Jordánom presadzovanej politiky. Ak ale vychádzame z tézy, že cieľom zahraničnej politiky malo byť vytvorenie predpokladov na stabilizáciu, resp. pretrvanie režimu, potom musíme povedať i to, že popri zjavnej snahe frankistov závisel osud Španielska v rozhodujúcich chvíľach od vonkajších činiteľov.

Štúdia sa zaoberá obdobím rokov 1939 –1942/3, keď frankisti nedokázali viesť koncepčnú politiku, ale skôr reagovali na vojensko-politické ohrozenia krajiny a svojho režimu. Kvôli zachovaniu kontinuity a aj preto, že z pohľadu Španielska a jeho zahraničnej politiky je koniec

občianskej vojny vhodnejším medzníkom, než začiatok svetového konfliktu, venuje práca istú pozornosť aj jarným a letným mesiacom 1939.

Týždne pred koncom občianskej vojny a po nej predstavujú obdobie, keď sa víťaziaci frankisti plne aj de iure etablovali na medzinárodnej scéne. V tomto období uznalo Francov režim 52 štátov (vrátane ČSR), čo vytváralo podmienky pre realizáciu vyváženejšej zahraničnej politiky, než počas konfliktu so zákonnou vládou.

Charakter záväzkov, ktoré frankisti v tejto fáze prijali, vyjadrenia najvyšších predstaviteľov režimu a tiež v lete prezentovaná vízia zahraničnej politiky, nám dnes umožňujú urobiť si konkrétnejšie závery. Predovšetkým podľa môjho názoru pre obdobie od marca do začiatku svetovej vojny celkom neplatí kritický argument odporcov frankizmu o nekoncepcionisti zahraničnej politiky tak, ako to v užšom slova zmysle možno akceptovať v rokoch druhej svetovej vojny. Imperatívom tu bola stabilizácia diktátorského režimu. Pri jeho ideologických limitoch malo a mohlo ísť najmä v pomere k západným demokraciám predovšetkým o akceptovanie hospodárskej stránky vzájomných stykov, zatiaľ čo vo vzťahu k režimom, ktoré Franca podporovali v jeho revolte, zmluvné ukotvenie vzťahov bolo komplexnejšie o spoluprácu aj v politickej rovine (ak sa tak – ako v prípade Talianska – nestalo už predtým).

V januári 1939 bola podpísaná kultúrna dohoda s Nemeckom. Nerovnováha v niektorých aspektoch (napr. v školstve), predovšetkým však plánovaný prienik nacistických ideových postulátov medzi španielsku mládež, iritovali najmä tamojšiu cirkev a kruhy s ňou späté, takže nakoniec dohoda nebola ratifikovaná a spolupráca sa v pôvodnej podobe nere realizovala.

V posledný deň občianskej vojny podpísali nacisti s frankistami zmluvu o priateľstve, ktorá vo všetkých podstatných bodoch vychádzala z tajného protokolu podpísaného v marci 1937. Vzhľadom na neskoršie udalosti spomeňme, že, podobne ako tajný protokol, i zmluva z 31. 3. 1939 má článok o vzájomnom pomere v prípade vojny. Podľa neho žiadny zo signatárov neurobí nič, čo by uškodilo partnerovi alebo pomohlo tretej strane. Potenciálne je to pravdaže viac než o neutralite, ako to klasifikuje Dankelmann.¹ Zmluva, ktorej text bol utajovaný, mala byť čoskoro doplnená hospodárskou dohodou. Konkrétne kroky k jej uzavretiu začali Nemci robiť hneď po skončení občianskej vojny, v júni sa začali rokovania v Madride a (opäť) tajná hospodárska dohoda, ktorá riešila otázky španielskeho vojnového dlhu a exportu, predovšetkým nerastných surovín do Nemecka, bola uzavretá v decembri uvedeného roku.

Vo vzťahoch Španielska k fašistickým veľmociam bola už súčasníkom zjavná istá asymetria. Napriek politickej i hospodárskej dominancie Nemecka neformálnejšie a priateľskejšie vzťahy frankisti udržiavali s Mussoliniho Talianskom, ktorého režim bol ako vzor predovšetkým psychologicky prijateľnejší, než brutálny nacizmus s jeho rasovými teóriami, plánovanou extermináciou celých národov a s nezanedbateľným proticirkevným ťahom. Ešte v novembri 1936 uzavrela burgoská junta s Talianskom zmluvu o priateľstve, ktorá sa stala akýmisi predobrazom neskorších zmlúv s Nemeckom i Portugalskom. Tu bol po prvýkrát použitý termín benevolentná neutralita, prax ktorej sa stala cez svetovú vojnu terčom neustálej kritiky Angloameričanov.² Mussolini sa na Španielsko a víťazstvo frankistov díval cez svoju stredomorskú optiku, uvažujúc o komplikovaní situácie pre Francúzsko a možnostiach, ktoré by z toho mohli plynúť pre Rím v Afrike.³ Taliansko si robilo nárok na Tunisko a Alžírsko, Španielsko malo dostať celé Maroko, čo by Talianom umožnilo lepší kontakt na Atlantik ako v situácii, keď boli v Maroku aj Francúzi. Tak Mussolini ako neskôr i španielsky minister zahraničia Beigbeder v náznakoch uvažovali o osi Rím – Madrid, Franco mal v sebe viac realizmu, keď to odmietol ako prázdne gesto⁴. Na rozdiel od protifrancúzskeho naladeného Súñera

¹DANKELMANN, O.: Franco zwischen Hitler und den Westmächten. Berlín 1970, s. 66.

²Vid' čl. 4 taliansko-španielskej zmluvy o priateľstve z 28. 11. 1936 In: Dokumenty Ministerstva inostrannych del Germaniji. III. Germanskaja politika i Ispanija 1936 – 1943. Moskva 1946.

³PRESTON, P.: Franco. „Caudillo de España“. Barcelona 1999, s. 406.

⁴SECO SERANO, C.: Historia de España. Barcelona 1978, s. 322.

Franco realisticky upozornil svojich spojencov na skutočnosť, že z finančných dôvodov musia byť španielsko-francúzske vzťahy korektné.⁵

Tretím zo zahraničných spojencov frankistov v čase občianskej vojny bolo Portugalsko. Výrazom ich dobrých vzťahov, resp. aj vzájomného úsilia o garanciu hraníc, bola zmluva o priateľstve a nenapadnutí, uzatvorená 17. 3. 1939. Zo strany Španielska bola výsledkom intenzívnych rokovaní, ktoré mali pôvod ešte v čase mníchovskej krízy (súviseli aj s potenciálnou hrozbou narušenia integrity Španielska francúzskou armádou).

Portugalsko malo tiež záujem o garancie zo strany silnejšieho suseda a tak, i napriek tomu, že sa pre rozdielny postoj voči tretím krajinám do zmluvy nedostala klauzula o vzájomnej pomoci za každej situácie, bol to dobrý základ pre ďalší rozvoj vzájomných vzťahov.

Nakoniec, koncom občianskej vojny a relatívne tesne po nej, podnikla španielska frankistická diplomacia niektoré demonštratívne kroky, ktoré boli daňou jej totalitným spojencom a len zdôraznili miesto režimu v stále zrejmejšej medzinárodnej polarizácii. Inak bol ich ďalší efekt veľmi sporný.

27. marca 1939 pristúpilo Španielsko k Paktu proti Kominterne. Franco bol síce presvedčený antikomunista, ale za daných okolností mu pristúpenie k paktu nebolo príjemné. V tej dobe sa pôvodne zameranie paktu de facto reorientovalo aj proti západným štátom a momentálne hospodárskopolitické dôvody si vyžadovali nekomplikovať rozvíjajúce sa vzťahy práve so západnými demokraciami.

Vzťahy s demokratickými štátmi boli, ako sme už naznačili, poznamenané ideologickým antagonizmom a v hospodárskej sfére pragmatizmom. Najčistejším príkladom v tejto súvislosti boli Spojené štáty. Napriek širokej popularite republikánskej vlády v USA, aj ony po ukončení vojny z pragmatických dôvodov nadviazali diplomatické styky s frankistami. Oba štáty prišli rýchlo ku konsenzu, že vyhovujúcou platformou, na ktorej možno budovať ďalšie kontakty, bude hospodárska sféra. Tak sa bavlna, významný artikel španielskeho dovozu z USA pred občianskej vojny, stala prvým tmelom americko-španielskych vzťahov⁶, bezproblémovjším, než neskoršie úvery a nafta počas svetovej vojny.

Pre Londýn boli prioritou na Pyrenejskom polostrove síce vzťahy s Portugalskom, no aj Španielsko bolo tradičnou investičnou zónou. Koncom 30. rokov sa však hospodárske vzťahy s Madridom mali stať len nástrojom, keď podobne ako v prípade Francúzska, aj u Britov dominovali aspekty bezpečnostnej politiky. Španielsko malo kľúčovú polohu na britských spojenciach s kolóniami, preto neutralitu Španielska považovali britské vojenské kruhy za životne dôležitú už dávno pred koncom občianskej vojny. Pre Španielsko bola zase Británia významná predovšetkým ako strategický obchodný partner a zdroj možných úverov potrebných pre povojnovú obnovu krajiny.⁷ Politické vzťahy boli do istej miery aj v období jari a leta 1939 zaťažené otázkou Gibraltáru, živenu v tom období predovšetkým falangistickou propagandou, a v Británii aj celkovou medzinárodnou situáciou po rozbití ČSR.

Osobitným prípadom bol rozvoj vzťahov s Francúzskom – už len preto, že odhliadnuc od režimu šlo o silnejšieho suseda, ktorý navyše geograficky stál medzi Španielskom a zvyškom Európy. Pri zrode prvých kontaktov ešte v novembri 1937 stáli hospodárske dôvody. Ich význam pretrval aj po skončení občianskej vojny, keď v súvislosti so zhoršením medzinárodnej situácie získali obojstranne na význame bezpečnostné aspekty. Definitívnym katalyzátorom procesu zblížovania bol Francov útok na Katalánsko. 2. februára 1939 vyslali Francúzi do Burgosu senátora Leóna Bérarda, ktorý zastupoval v parlamente prihraničný región a mal dobré vzťahy so španielskymi nacionalistami. Napriek komplikáciám (Španieli neboli ochotní garantovať svoju

⁵CROZIER, B.: Franco. Mníchov 1967, s. 286.

⁶DANKELMANN, ref 1, s. 45.

⁷V máji 1939, keď Španielsko sondovalo možnosť 10 – 20-miliónového úveru od Veľkej Británie, ho v Londýne odmietli poskytnúť bez politických garancií Španielska, že sa nebude orientovať na Nemecko. Rovnako postupoval aj Paríž.

neutralitu v nožnej budúcej vojne), bola 25. 2. 1939 podpísaná tzv. zmluva Jordana – Bérard. Zo španielskeho aspektu patrí dokument do kategórie zmlúv, v ktorých frankistom susedia dávali základné záruky, potrebné na sústredenie sa na vnútropolitické upevnenie režimu.

Z tohto pohľadu sú v zmluve Jordana – Bérard dôležité predovšetkým formulácie „o otvorenej politike a spolupráci v Maroku“ a vylúčení „každej činnosti ohrozujúcej pokoj a bezpečnosť krajiny“.⁸ Pre Francúzsko to bola nevýhodná zmluva a len ukazuje na úpadok prestíže a sebavedomia v Paríži. V politickej oblasti nezískalo nič určité, veď odchod talianskych a nemeckých jednotiek bol beztak aj Francovým záujmom a ešte horšie vyznievajú hospodárske články zmluvy. Francúzsko sa zaviazalo, vlastne bez podmienok, odovzdať frankistom komodity, ktoré sa tam dostali pred a počas občianskej vojny. Práve kvôli vyriešeniu tejto témy boli niektoré zmluvné záväzky frankistov voči krajinám Osi utajované. Keď 7. 4. vyšlo najavo pristúpenie Španielska k Paktu proti Kominterne, Paríž odvolal veľvyslanca Pétaina na konzultácie. Ako sa dalo čakať, vo Francúzsku časť politikov nesúhlasila s automatickým plnením tých článkov dohody, ktoré hovorili o návrate španielskeho zlata a vydaní vojnového materiálu, ktorý patril republikánskej vláde. Bez ohľadu na komplikácie svedčí o delikátnosti vzťahov aj skutočnosť, že možno jediný dôvod, pre ktorý mohol Franco uvítať pakt Molotov – Ribbentrop, bol fakt, že nemecký oportunizmus ho do budúcnosti oslobodzoval od „akýchkoľvek záväzkov zaujať nepriateľskú pozíciu voči Francúzsku“.⁹

Čo sa týka celkovej línie zahraničnej politiky, zainteresovaným neuniklo, že na knižnom trhu sa objavila práca o hlavných úlohách španielskej zahraničnej politiky¹⁰, pričom okolnosti vydania dávali publikácii punc oficiality. Španielska zahraničná politika po občianskej vojne mala obnoviť obvyklé smery svojho záujmu. Vychádzali z historicky tradičného ponímania tejto krajiny ako mosta medzi kultúrami v mediteranskej oblasti, ale tiež zo vzťahu k Latinskej Amerike, čo odhliadnuc od toho, že to vyhovovalo imperiálnym rezíduám vtedajšej oficiálnej ideológie, platí aj pre súčasnú španielsku zahraničnú politiku. Španielsko tiež malo prispieť k udržaniu veľmocenského balansu v Stredomorí (to treba brať s rezervou vzhľadom na vzťahy s Talianskom a imperiálne reminiscencie frankistov).

V prípade vojny, a to zaujímalo najmä Britov a Francúzov, malo Španielsko zostať neutrálne.¹¹ Bol to nesporné signál, že frankisti vnímajú prudko sa zhoršujúcu medzinárodnú situáciu, rovnako sa Franco vyslovil aj počas hrozby francúzskej intervencie na jeseň 1938. V júni a júli 1939 sa Serrano Súñer a Franco v tomto zmysle niekoľkokrát vyjadrili pred Talianmi¹² a v auguste boli so španielskym postojom konečne oboznámené nervózne západoeurópske demokracie a Nemecko.¹³ Súčasťou tejto politiky však bola aj silná sprievodná tlačová kampaň namierená proti západoeurópskym demokraciám. Bola nielen v intenciách Francovho osobného postoja v týchto otázkach, ale (reflektujúc úsilie jeho švagra a ministra vnútra Serrana Súñera o čo najužšie spojenie režimu s krajinami Osi) vyjadrovala aj zrejmu a v tej dobe už typickú dvojkoľajnosť španielskej zahraničnej politiky, v tomto bode v rozpore s mienkou jej vtedajších rezortných šéfov, či už šlo o Jordanu alebo Beigbedera.

⁸Citácie zmluvy Jordana – Bérard podľa CANDELAS de la FUENTE, A.: El mariscal Pétain, primer embajador de Francia ante el gobierno de Burgos. In: Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea (Univ. Complutense Madrid), č. 8, 1987, s. 251-252.

⁹POŽARSKÁ, S. P.: Tajná diplomatija Madrida. Moskva 1971, s. 62.

¹⁰BARCIA TRELLES, C.: Puntos cardinales de la política exterior española. Madrid 1939.

¹¹Arriba, 6. 6. 1939.

¹²Keď Ciano počas návštevy Francovho švagra v Taliansku sondoval španielsky postoj k budúcej vojne, Súñer neuvažoval v najbližších 2 – 3 rokoch o podstatných zmenách v španielskej zahraničnej politike (SERRANO SÚÑER, R.: Entre Hendaya y Gibraltar. Madrid 1947, s. 47-48). V júli 1939 to isté, len vo väčšom časovom horizonte, povedal Ciano aj Franco (PRESTON, ref 3, s. 416). Obaja v tejto súvislosti považovali neutralitu za dočasnú a priaznivú pre mocnosť Osi (k tomu pozri tiež opis rozhovoru Franca s talianskym veľvyslancom Violom in: DDI, 8. serie, XII, Viola Ciano 5. 6. 1939, s. 362-364).

¹³POŽARSKÁ, ref 9, s. 60 cituje Stohrerovo hlásenie MZV z 31. 8. 1939.

Dnes už vieme, že rovnakú pozornosť ako postoj k vojne a blokom štátov si zasluhoval aj prístup k riešeniu zahraničnopolitických problémov. Notoricky zvykne byť v tejto súvislosti citovaný prejav na zasadaní Národnej rady Falangy 5. júna 1939, kde Franco ohlásil, že ním bude hábil prudencia – obratná prezieravosť. V júli Franco v interview redaktorovi lisabonského *Diario de Noticias* doplnil, že jeho zahraničná politika bude motivovaná viac geograficky, než ideologicky.¹⁴ Bol tak opakovane ohlasovaný najhrubší oportunizmus a možno viac než ne-koncepčnosť vyčítať neskoršej frankistickej politike bezzásadovosť. Politika balansu, ako nazvali španielske manévry medzi bojujúcimi stranami už súčasníci, nebola (objektívne vzaté však ani nemohla byť) politikou rovnováhy cudzích vplyvov.

Čoskoro sa ukázalo, že ohlasovaná koncepcia zahraničnej politiky je v plnej šírke realizovateľná v období mieru a rozpútanie vojny si vynútilo venovať pozornosť najzákladnejším otázkam postavenia Španielska v Európe. Prakticky nič zo zámorských cieľov frankistickej diplomacie nebolo možné v plnom rozsahu realizovať, či už z dôvodov vojnou limitovaných možností, alebo pre revitalizáciu Monroeovej doktríny Rooseveltovou administratívou (v Latinskej Amerike). Rovnako iluzórnym v meraní síl gigantov mal byť príspevok k balansu síl v Stredomorí. Na začiatku svetovej vojny ostalo málo, no podstatné – neutralita a, povedzme to eufemisticky, „hábil prudencia“.

Keď Taliani prejavili (v júli) záujem vytvoriť politicko-vojenskú alianciu¹⁵, Franco reagoval na ponuku diplomaticky – jeho krajina potrebuje čas, aby sa spamätala z občianskej vojny. Politika Španielska voči fašistickým štátom sa mala uberať v duchu už uzavretých zmlúv – vo vojne zachová voči nim priaznivú neutralitu. O neodvratnosti nemecko-poľskej vojny vedel Franco od Mussoliniho od 17. augusta a „cítil sa tým dotknutý“.¹⁶ Hneď po vypuknutí vojny sa obrátil na bojujúce štáty s výzvou, aby zastavili vojenské akcie a lokalizovali konflikt. Popri nesporné pravdivých slovách o utrpení sa Franco predovšetkým obával rozšírenia konfliktu do Stredomoria.¹⁷ Okrem toho Franco už dávnejšie (po sobáši s Carmen Polo) výrazne akcentoval svoje katolícke presvedčenie a na niektoré otázky sa pozeral naozaj cez ideologické okuliare. To bol jeden z dôvodov, prečo sa snažil chrániť Poľsko a prečo v dobe, keď Nemci stratili strategickú iniciatívu, vyzýval neustále k urovneniu konfliktu na Západe. Neustále zdôrazňovanie boľševického nebezpečenstva bolo síce patologické, ale u caudilla, podobne ako u Churchilla, viac-menej organické. Nakoniec sa mu dostalo zadosťučinenia v závere a po skončení druhej svetovej vojny, keď vývoj smeroval k polarizácii, o ktorej roky pri každej príležitosti hovoril.

Bezprostredne po neúspechu svojich iniciatív vyhlásilo Španielsko 4. 9. 1939 „striktnú neutralitu“¹⁸ (ktorá však, ako sa čoskoro ukázalo, bola priaznivá pre mocnosti Osi, tak ako to dovtedy frankisti neraz v rozhovoroch s talianskymi a nemeckými titulármi vyjadrili). Madrid, samozrejme, pokračoval v politike udržiavania vzťahov na oboch stranách. Výrazom toho boli hospodárske dohody s Francúzskom (v januári 1940), Britániou (v marci 1940)¹⁹, ale aj s Portugalskom, ktorých uzavretie obhajoval Franco rovnako pravdivým, ako vtedy univerzálnym argumentom – neutržateľnou situáciou v národnom hospodárstve.

¹⁴Interview uverejnila aj Arriba, 15. 7. 1939.

¹⁵TUSELL, X. – GARCÍA QUEIPO DE LLANO, G.: Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial. Barcelona 1985, s. 37.

¹⁶POŽARSKÁ, ref 9, s. 59.

¹⁷Text posolstva uvádza DOUSSINAGUE, J. Ma.: España tenía razón. Madrid 1949, s. 12-13.

¹⁸Text prejavu pozri: Boletín Oficial del Estado, 5. 9. 1939, tiež DÍAZ-PLAYA, F.: La posguerra española en sus documentos. Barcelona 1970, s. 25 a nasl.

¹⁹Vojna zmiernila najmä postoj Francúzska, ktoré sa obávalo o bezpečnosť tyla v prípade vojny s Nemeckom. Keď potom k skutočnej vojne na jar 1940 prišlo, Francúzsko ponúklo Španielsku nielen oblie, ale navrhlo aj politické ústretové kroky v podobe zatknutia expremiéra Negrína a zákazu činnosti španielskych exilových organizácií. Bližšie o tom VIÑAS, A.: Política comercial exterior en España 1931 – 1975. I. Madrid 1979, s. 330.

Medzitým mu výrazný impulz pre realizáciu jeho predstáv o usporiadaní pomerov v Európe poskytol svojím vianočným posolstvom pápež. Päť bodov Pia XII. z 25. 12. 1939, na ktorých sa mal organizovať mier, sa stalo oficiálnou bázou španielskej zahraničnej politiky po celé nami skúmané obdobie. Šlo o rovnaké právo na život a nezávislosť, vzájomné organické a progresívne odzbrojenie – materiálne aj duchovné, vytvorenie právnych inštitúcií, ktoré by garantovali zákonnú aplikáciu dohôd, pozornosť „oprávneným a skutočným“ potrebám národov a menšín, uznanie nadradenosti existujúcich základných noriem a neotrasiteľnosti božského práva.

O necelý týždeň, v silvestrovskej reči, sa Franco prihlásil k tomuto programu, pričom hľadal podporu v ďalších neutrálnych krajinách v rámci hispanidad, ale tiež v Európe (Maďarsko, Írsko, Portugalsko, Belgicko), domnievajúc sa, že predovšetkým prvý bod by mohol zaujímať malé neutrálne krajiny, ktoré vždy hrali len druhé husle.²⁰

V orientácii na neutrálne krajiny sa chceli Španieli oprieť o najdôležitejšiu z nich, o USA. Možnosť koordinovať svoju politiku s americkou videli Španieli počas februárovej konzultatívnej cesty Sumnera Wellesa do Ríma, Berlína, Paríža a Londýna. Američania vtedy kontaktovali niektoré neutrálne krajiny, aby zistili možnosti mierového urovnania konfliktu. Španielska diplomacia vyvinula veľké úsilie, aby nielen prezentovala svoje predstavy o mieri, ale aj návrh na koordináciu zahraničnej politiky Španielska, Vatikánu a USA a tiež návrh na zorganizovanie kongresu neutrálnych štátov. Frankisti tým sledovali niekoľko cieľov. Jednak by pri eventuálnom úspechu mierových iniciatív získali toľko potrebný pokoj pre stabilizáciu režimu, kým presadenie sa po boku USA v akomsi predobraze Hnutia nezúčastnených by Španielsku zaistilo nielen väčšie možnosti pre nezávislú politiku, ale súčasne aj akúsi morálnu satisfakciu režimu, ktorý vzišiel z rebélie voči zákonnej vláde. Bol to však práve tento dôvod, prečo sa nakoniec Welles odmietol stretnúť s vojvodom z Alby.

Potom, ako sa začali vojenské akcie na západnom fronte, Španielsko pohrozilo použitím zbraní v prípade narušenia svojich hraníc a v máji (1940) opätovne potvrdilo svoju neutralitu, navyše keď dostalo z Londýna a Paríža uistenia o rešpektovaní svojej zvrchovanosti i v prípade vojny v Stredomorí.²¹ V rovnakom zmysle sa MZV Beigbeder vyjadril aj pred nemeckým veľvyslancom Stohrerom.²²

Po prekvapujúco rýchlom zrútení Francúzska sa minimálne v dvoch aspektoch zmenilo i postavenie Španielska. Predovšetkým v perspektíve nového nemeckého susedstva hrozilo, že sa značne zúži manévrovací priestor španielskej diplomacie. V Madride mali obavy, že sa Nemci po dobytí Francúzska nezastavia a Beigbeder navrhoval pre tento prípad vojenský odpor v Pyrenejach. Pre svoj názor získal aj podporu armády.²³ Nakoniec mohlo Španielsko využiť možnosti, ktoré mu poskytovalo sprostredkovanie prímeria medzi Francúzmi a Nemcami. Ak bol prípad Poľska ukázkou čiastočne ideologicky motivovaných zmierovacích aktivít španielskej diplomacie, sprostredkovanie v roku 1940 je príkladom číreho pragmatizmu. Vznik kolaborantského francúzskeho štátu aspoň zmiernil obavy, ktoré Franco z blízkosti svojho veľkého spojenca pociťoval. Na druhej strane vzhľadom na zemepisnú polohu po porážke Francúzska značne stúpila cena španielskej neutrality, čo malo svoje kladné i negatívne stránky. Jednak to (vo vzťahu k Británii) kompenzovalo do istej miery problémy, ktoré sa po páde Francúzska pred španielskou diplomaciou vynorili, na druhej strane sa z tých istých dôvodov

²⁰Text rozhlasovej reči vyšiel tlačou: Mensaje del Caudillo a los españoles. Discurso pronunciado por S. E., el Jefe del Estado, por la noche del 31 de diciembre de 1939. Madrid 1939.

²¹SECO SERRANO, ref 4, s. 322.

²²ADAP, Serie D 1937 – 1945, Band IX. Frankfurt a/M 1962, dok. č. 166, von Stohrer pre Wilhelmstrasse 26. 4. 1940. Treba však povedať, že ešte v polovici apríla nielen Súňer, ale aj Beigbeder pred nemeckým veľvyslancom pripúšťali vstup Španielska do vojny, ak tak urobí Taliansko.

²³Doussinague sa pri opise príslušného zasadania vlády opiera o informácie, ktoré mu poskytol jeho priamy nadriadený minister Beigbeder. Pozri DOUSSINAGUE, ref 17, s. 57.

Španielsko načas stalo terčom silného nemeckého nátlaku, ktorý ohrozoval samotné základy koncepcie španielskej zahraničnej politiky, ba i režimu.

Bol to čas pokušenia, keď sny o koloniálnom impériu a rehabilitácii národnej hrdosti na okamžik prevážili nad rozvahou i oportunizmom. Vo všeobecnosti dva – tri faktory zásadnejšie ohrozovali postavenie Španielska ako krajiny mimo rámca bojujúcich štátov. Boli to psychologické momenty reprezentované vidinami zisku kolónií a navrátenia Gibraltáru, potom vojenské iniciatívy jednotlivých bojujúcich strán a konečne s výhradami v istom zmysle aj Modrá divízia.

Bezprostredne pred pádom Francúzska v súvislosti s ďalším možným postupom Nemcov na juh, vstupom Španielska do vojny a eventuálnou stratou Gibraltáru Churchill uvažoval o obsadení Kanárskych ostrovov.²⁴ Britskú neistotu a naliehavosť riešenia dokumentuje fakt, že už 13. 6. 1940, zhodou okolností deň po španielskom vypovedaní neutrality, mal vojnový kabinet k dispozícii plány operácie Pilgrim – obsadenia Kanárskych, Azorských a Kapverdských ostrovov a Madeiry ako preventívneho úderu pred nemeckou inváziou na ne.²⁵ Mala sa tak zabezpečiť cesta okolo Afriky a lepšia kontrola Atlantiku.²⁶ O tom, že podobným spôsobom uvažovali aj Nemci (Kanárske ostrovy ako základňa Kriegsmarine), svedčia rozhovory Hitlera a Ribbentropa so Serranom Súñerom v novembri 1940.

Tak portugalské, ako aj španielske ostrovy, boli významné aj z komunikačného hľadiska, boli na nich rádiové vysielacie a prístup k podmorským káblom spájajúcim Európu s Amerikou i Afrikou. Vzhľadom na dobré britsko-portugalské vzťahy sa komplikácie, vrátane vojenských, predpokladali najmä zo strany Španielska. Briti vyčlenili na operáciu dve pešie brigády a skupinu lodí, vrátane lietadlovej a dvoch krížnikov. V rámci príprav akceptovali aj účasť španielskych republikánov na obsadení ostrovov.

Pilgrim bol preventívnou operáciou, a hoci preprava expedičného zboru mala trvať niekoľko dní (hrozilo teda nebezpečenstvo omeškania), Churchill, ktorý si podobne ako Hitler neprial rozšírenie vojenských akcií na Španielsko, na jej vykonanie nedal príkaz.

Predsa však v podmienkach nemeckého nátlaku na elimináciu Gibraltáru od jesene 1940 do jari 1941 Churchill v apríli 1941 informoval o možnom obsadení ostrovov Roosevelta. Američania len pár dní predtým rozšírili bezpečnostné pásmo až po Azorské ostrovy a ako svedčí neskorší list Churchilla Edenovi z 11. augusta 1941²⁷, boli v prípade potreby USA ochotné Azory vojensky obsadiť (štyri mesiace pred Pearl Harborom).

V tom čase takmer osudovo aj v týchto zemepisných šírkach zasiahlo do vývoja ruskej ťaženie Wehrmachtu. Na jednej strane zamestnanosť Nemecka v ZSSR uvoľnila Britom ruky pre nátlakovejšiu politiku voči Madridu, keď predtým sa argumentovalo potrebou neprovokovať Hitlera k obsadeniu Španielska.²⁸ Hladinu verejnej mienky rozčeril, ale predovšetkým medzi politikmi v Londýne nevôľu vyvolal Francov agresívny prejav plný útokov nielen na komunizmus, ale aj na západné demokracie, ktorým reagoval na bleskový postup Wehrmachtu na východe.²⁹

V prvých reakciách sa dokonca Churchill rozhodol aktivovať časť plánu Pilgrim – operáciu Puma (obsadenie Kanárskych ostrovov). Z kapacitných dôvodov sa operácia mala uskutočniť

²⁴MORALES LEZCANO, V.: Historia de la no-beligerancia española durante la Segunda guerra mundial. Las Palmas 1980, s. 153.

²⁵Tamže, príloha 1 – plán operácie Pilgrim, s. 168 až 177.

²⁶CHURCHILL, W. S.: Druhá svetová válka. II. Praha 1993, s. 497.

²⁷CHURCHILL, W. S.: Druhá svetová válka. III. Praha 1993, s. 432.

²⁸Edenovo vyjadrenie z júla 1941 cituje PRESTON, ref 3, s. 550. Takéto argumenty sa používali v Británii a USA aj naďalej, napríklad v súvislosti s dopadom amerického naftového embarga na jeseň 1941. Blížšie k tomu HAYES, C.: Wartime mission to Spain. 1942 – 1945, s. 80.

²⁹Arriba, 18. 7. 1941. V Španielsku bezuzdnosť šéfa štátu na okamih v kritike zjednotila nezmieriteľných nepriateľov – ministra zahraničia Serrana Súñera a generalitu armády. Piatí generáli – monarchisti (všetko na vysokých veliteľských postoch) potom petíciou žiadali Franca, aby podobné vyjadrenia bez predchádzajúcej porady s vojakmi už nerobil.

až v septembri. Hoci pri rokovaní o Atlantickú chartu získal pre plán podporu Roosevelta, po čase prišiel k záveru, že „prejav bez ďalších udalostí sa nemôže stať základom pre Pilgrim ... taká akcia sa musí zakladať na iných dôvodoch“.³⁰ Plán ostal pripravený až do jarných mesiacov 1942. Pilgrim, zdá sa, bol potenciálne významnejší pre ohrozenie Francovho režimu, než Torch, hoci tú Franco vnímal oveľa dramatickejšie.³¹

Britská politika voči Španielsku bola počas celej vojny ovplyvňovaná existenciou Gibraltáru a britskou globálnou stratégiou. Udržať Gibraltár bolo jednou z priorít britskej koncepcie vojny, a preto Španielsko malo ostať neutrálne. Španielsko malo v Gibraltári anglického rukojemníka a hlavnou zbraňou Londýna zase boli hospodárske páky. Intenzita a kvalita vzájomných vzťahov závisela nielen od vzájomnej potreby, ale do značnej miery od všeobecnej situácie (na frontoch) a od možnosti Nemecka. Rozvoju španielsko-anglických vzťahov prospelo, že ani Londýn, ani Madrid svoje možnosti nátlaku nezneužili. Španielsko nakoniec najmä z obavy o budúcnosť nezaútočilo na Gibraltár, ani k tomu neposkytlo priestor a Británia sa z času na čas dostávala do rozporu s USA vzhľadom na rozdielne názory na hospodársky nátlak vyvíjaný na Španielov.³²

Pád Francúzska otvoril obdobie, keď dvojtvárnosť španielskej zahraničnej politiky dosiahla jeden zo svojich vrcholov. Španielsko pri sprostredkovaní prímeria ponúklo svoje služby v podstate z protinemeckých pohľadov. Angličania sa domnievali, že po Taliansku vstúpi do vojny tiež Španielsko. Nestalo sa tak, 12. júna ale Španielsko zmenilo štatút z neutrality na nebojujúcu stranu. Pseudoargumenty, ktoré vtedy zo strany Španielska zazneli, mali súvisieť s Francovou koncepciou dvoch vojen, keď sa Španielsko nezúčastní konfliktu na Západe. V skutočnosti šlo o kompromis medzi snahou ostať mimo vojenského diania, no nie natoľko, aby sa odcudzilo svojim fašistickým spojencom a stalo sa ich potenciálnym cieľom. Šlo o demonštráciu spojenectva bez záväzkov. O dva dni na to sa Španieli po predchádzajúcej dohode s Talianskom, Anglickom a Francúzskom stali jedinými garantmi neutrality medzinárodnej zóny v Tangeri. Paralelne s týmito akciami a dojednávaním prímeria však Franco poslal svojho náčelníka generálneho štábu Vigóna do Berlína, kde tento po týždňovom čakaní predstrel Francovu víziu ďalšieho priebehu vojny so žiadosťou o zbraň. Vigón priložil aj zoznam španielskych územných požiadaviek a zisťoval nemecké záujmy v severnej Afrike. Hitler vyslovil španielskym záujmom slovnú podporu a za Nemecko dezinteres na územiach, o ktorých bola reč. V tejto situácii došlo potom 19. 6. k odovzdaniu Francovho memoranda štátnemu tajomníkovi na Wilhelmstrasse. Franco v ňom vyjadruje ochotu po vyzbrojení

³⁰Citované podľa SMYTH, D.: Franco y los aliados en la Segunda guerra mundial in: BALFOUR, S. – PRESTO, P.: España y las grandes potencias en el siglo XX. Barcelona 2002, s. 160.

³¹Pravdou je, že aj pri projektovaní Torch boli chvíle, keď sa o narušení španielskej suverenity vážne uvažovalo. V Eisenhowerovom štábe vypracovali operáciu Backbone na elimináciu odporu v severnej Afrike, ktorá počítala aj s útokom v španielskom Maroku na Ceutu a Tanger, od čoho sa upustilo až po diplomatickej aktivite britského veľvyslanca Hoara v októbri 1942. Pozri: MORALES LEZCANO, ref 24, s. 198.

³²Kým Američania sa na nátlak v zahraničnom obchode pozerali predovšetkým z pohľadu dosiahnutia momentálnych cieľov, Angličania, ktorí už v decembri 1939 zaviedli udeľovanie tzv. navycerts pre lodnú dopravu neutrálnych krajín a žiadali od nich zákaz reexportu vybraných druhov tovaru, väčšmi brali do úvahy ohrozenia, ktoré z hospodárskej vojny plynuli pre stabilitu frankistického režimu. V ňom videli (aj po vojne) dostatočné záruky pre zaistenie svojich záujmov. Navyše Angličania prirodzene väčšmi než USA potrebovali stabilizované vzťahy so Španielskom a ako sa vyjadril svojho času Hitler, získali v prvých rokoch vojny mier v iberskej oblasti výmenou za potraviny. Celkovo možno povedať, že vo vzťahu Británie k Španielsku sa postupom času vymenili obavy o osud jej vojensko-strategických pozícií so starosťami o zabezpečenie pozícií hospodárskych a obchodných.

Cez druhú svetovú vojnu najdôležitejšou časťou zahraničného obchodu Španielska bol dovoz z krajín demokratickej aliancie, keďže tento predstavoval nevyhnutnú podmienku pre fungovanie zásobovania obyvateľstva a fungovania priemyslu. Z toho dôvodu slúžil ako jeden z najdôležitejších argumentov pre udržanie Španielska mimo bojujúcich krajín – argumentom Spojencov voči Španielsku a Španielov voči krajinám Osi.

Priamočiarejšia politika USA voči Španielsku vyplývala z odlišného postavenia USA v každej z etáp vojny, ako aj z rozdielnej mentality amerického prezidenta od Churchilla. Zaujímavý názor v tejto súvislosti vyslovil MORALES LEZCANO, ref 24, s. 126), keď túto črtu americkej politiky dával do súvisu s puritánskym ideovým dedičstvom.

Vojenská história

a zásobení vstúpiť do vojny po boku Nemecka a Talianska. Memorandum v Berlíne aj kópie v Madride sa „stratili“.³³ Súčasne odovzdal Beigbeder Stohrerovi zoznam španielskych územných požiadaviek. Zoznam bol totožný s tým, čo predostrel už Vigón (Orán, zjednotené Maroko pod španielskou nadvládou, rozšírenie Rio d'Oro po 20. stupeň s. z. š., rozšírenie Španielskej Guiney a samozrejme Gibraltár).

Španieli už v roku 1939 skúmali možnosti obsadenia francúzskych dŕžav, no ich anexiu vtedy vylúčili z dôvodov vlastnej vojenskej nedostatočnosti i z politických príčin, pretože Francúzsko malo pre nich plniť funkciu nárazníka v čase vojny.³⁴ Nemci, v lete 1940 na vrchole moci, nemali záujem na uspokojení španielskych požiadaviek. Jedným zo základných problémov o. i. bolo i to, že sa dostávali do zásadného rozporu s francúzskymi záujmami v severnej Afrike, čo z viacerých dôvodov bránilo ich naplneniu. Pétain podmieňoval kolaboráciu rešpektovaním francúzskych práv v Alžírsku, Maroku a Tunise.

Otázka kolónií mala v Španielsku zrejmy dopad aj na vnútropolitickú situáciu, keďže imperiálne ciele boli bodom, na ktorom sa zhodovali tak falangisti, ako aj vojaci, a ktorý vo všeobecnosti súvisel s neurgickým bodom celej španielskej spoločnosti – pocitom poníženia z roku 1898 i s krízou v 20. rokoch. Navyše, okrem týchto ideologických a politických dimenzií, kedy by získanie kolónií iste pomohol stmeliť režim, mali nové územia pomôcť postaviť sa zbedačenej krajine na nohy aj hospodársky.

V rovine politických rokovaní získala otázka nových území postupne dve polohy – okrem už spomínaných vážne myslených názorov poslúžili územné požiadavky ako protiargument v diplomatickom boji s Nemcami, keď už Španielsko opäť nemalo záujem vstúpiť do vojny proti Anglicku. Inak šlo o otázku výsostne časovú. Najneskôr v roku 1942 boli Španieli vyličení z imperiálnej horúčky – nenásilne, vývojom situácie na frontoch.

V lete 1940 však boli kolónie vážne mysleným hitom, natoľko vážnym, že mali oprávňovať k mandátu vstúpiť do krátkej a úspešnej vojny – ako dúfali niektorí španielski vodcovia. Jún a júl 1940 sú obdobím, kedy jedine nemecký nezáujem zabránil frankistom, že krajinu neprivedli do vojny. Boli jednoznačne rozhodnutí a všetky neskoršie interpretácie sú už len manipuláciou s faktami uľahčenou neskorším vývojom v tejto otázke. Konečne, aj preto sa memorandum z 19. 6. 1940 doteraz nenašlo.

V Berlíne po Dunkerque španielsky vklad do vojny nepovažovali za úmerný problémom, ktoré by zo sanovania španielskych požiadaviek vyplynuli. Na druhej strane Briti odmietli nemeckú ponuku na mier a Madridu diplomatickou cestou naznačili ochotu v budúcnosti rokovať o Gibraltári, pričom neoficiálne naznačili kompenzáciu za jeho nenapadnutie – francúzske Maroko.³⁵ Španieli najneskôr začiatkom augusta prišli modelovaním britských odvetných opatrení k záveru, že nie je v záujme režimu dobývať Gibraltár³⁶, a tak hoci Beigbeder aj Súňer zopakovali v auguste ponuku na vstup do vojny³⁷, Franco už špecifikoval podmienky tohto kroku výslovne na obdobie „po invázii nemeckých vojsk do Anglicka“³⁸.

Za Pyrenejami úžas z júnových spektakulárnych výsledkov Blitzkriegu pomaly opadal, keď prvé argumenty na vytriezvenie poskytol húževnatý odpor RAF. Na druhej strane potom, čo Britov nezlomila porážka Francúzska a aj plánovaná invázia na Ostrovy bola vzhľadom na priebeh bitky o Anglicko stále otáznejšia, v Berlíne získavali na dôležitosť alternatívne postupy

³³de la CIERVA, R. : c. d., s. 172. Odkaz na memorandum nájdeme aj v ADAP, Serie D : 1937 – 1945. Band IX. Frankfurt a/M 1962, dok. č. 488, Weizsäcker – Ribbentropovi 19. 6. 1940.

³⁴SERRANO SUÑER, ref 12, s. 361.

³⁵DOUSSINAGUE, ref 17, s. 233 cituje Albovu depešu z Londýna 4. 7. 1940 a rozhovor vojvodu s britským ministrom pre kolónie, ktorý prístup Španielska k francúzskomarockým územiám presadzoval u Churchilla.

³⁶TAMAMES, R. : España 1931 – 1975. Una antología política. Barcelona 1980, s. 344.

³⁷ADAP, Serie D: 1917 – 1945. Band X. Frankfurt a/M 1963, dok. č. 313, Stohrerova správa o predpokladoch vstupu Španielska do vojny z 8. 8. 1940.

³⁸NOWAK, J. R. : Hispania po wojnie domowej (1939 – 1971). Varšava 1972, s. 78; CHURCHILL, W. S.: Druhá svetová válka. D. II. Praha 1993, s. 498.

voči Albiónu. Preto rástol záujem Nemecka na španielskej spolupráci a vstupe do vojny. Tak by bolo ľahšie dobyť Gibraltár.

Ten bol iba medzníkom v širšom zámere Kriegsmarine a Wehrmachtu zaistiť si ďalším postupom na juhozápad kontrolu nad luzohispánskymi ostrovmi, dôležitú pre ďalší vývoj bitky o Atlantik.³⁹ Už 12. 7. 1940 sa uskutočnila porada námorného operačného veliteľstva a OKW, kde sa posudzovali možnosti gibraltárskej misie a 23. júla skupina vysokých dôstojníkov Abwehru (vrátane admirála), ženijného vojska a výsadkových jednotiek rokovala u generála Vigóna a u Franca v Madride a potom priamo na mieste urobili pozemný a letecký prieskum. Franco už vtedy v rozhovore s Canarisom vyjadril obavy z hospodárskych následkov takého kroku.⁴⁰

V septembri sa uskutočnila už predtým ohlásená návšteva Serrana Súñera v Berlíne. Napriek dávnejšej interpretácii socialistických a časti španielskych historikov, že Súñer mal dohodnúť čo najlepšie podmienky pre vstup Španielska do vojny, výsledky rozhovorov len potvrdili Francovo váhanie vstupe do vojny slabo zakrývané opakovanými koloniálnymi a zbrojnými požiadavkami. Rokovania zlyhali, keď Súñer odmietol všetky nemecké návrhy a výsledok poistil dovtedy nevznesenou požiadavkou na odovzdanie francúzskeho Katalánska Španielsku.⁴¹ Španielsko nehodlalo vstúpiť do vojny a explicitne vyjadrilo svoju neutralitu na opačnom diplomatickom fronte – americkému veľvyslancovi Weddelovi 30. 9. 1940 (po predchádzajúcom hospodárskom nátlaku USA).⁴²

Nemecká politická špička sa pokúsila ignorovať, čo bolo zrejme nemeckému veľvyslancovi v Madride aj tajnej službe – Španieli neverili v skorú britskú porážku a pre hospodársku slabosť nechceli riskovať dlhšiu účasť vo vojne.⁴³ Kľúčovou bola otázka „kedy?“. Španieli by boli ochotní, ale až vtedy, keď by už vojna s Britániou bola fakticky rozhodnutá, t. j. vtedy, keď by ich Nemci v podstate už zase nepotrebovali.

Minisummit Franca s Hitlerom priniesol v tomto zmysle len slabý posun. Hitler a Franco sa stretli v Hendaye 23. októbra 1940. Franco predtým sondať u Talianov podporu pre svoje koloniálne požiadavky. Taliani, ktorí v júni 1939 prišli s koncepciou rozdeliť si so Španielmi africké Stredomorie, avšak v súlade s Hitlerovou stratégiou odmietli čokoľvek, kým trvá vojna, v tomto smere sľubovať. Franco tiež konzultoval s Pétainom, ktorému oznámil, že nebude súhlasiť so vstupom Nemcov na španielske územie.

Výsledkom stretnutia v Hendaye bol kompromisný tajný protokol. Španieli ním pristúpili k trojstrannému paktu a zaviazali sa vstúpiť do vojny, avšak až v okamihu, keď to bude vyhovovať všetkým signatárom – inými slovami, len za svojho súhlasu. Úplne vágne zneli formulácie o novom usporiadaní kolónií v Afrike až po porážke Anglicka.⁴⁴

V pripravovaných akciách proti Gibraltáru jedným z hlavných problémov, okolo ktorého zväzali politici veľké taktické boje, bola otázka narušenia suverenity Španielska nemeckými vojskami – pre Španielsko v zásade neprijateľná. Ani v protokole z Hendaye nie je o vstupe vojsk do Španielska v súvislosti s dobývaním Gibraltáru zmienka. Predsa však o necelé tri týždne, 12. 11. 1940, schválil Hitler plán Felix, ktorý počítal s dobytím Gibraltáru v prípade potreby aj bez súčinnosti so Španielmi.⁴⁵ Franco v tej dobe získal ďalší argument, aby odolal nemeckému tlaku na vstup do vojny. Bolo ním talianske fiasko v balkánskom ťažení.⁴⁶

³⁹MORALES LEZCANO, ref 24, s. 71.

⁴⁰BURDICK, Ch. B.: *Germany's military strategy and Spain in World War II.*, s. 25.

⁴¹K španielskym požiadavkám na francúzske územia v Európe pozri ADAP. Série D : 1937 – 1945. Band XI. 1. Bonn 1964, dok.č. 66, záznam rozhovoru Serrana Súñera s Hitlerom zo 17. 9. 1940.

⁴²FRUS, 1940, vol. II. s. 805-806, Weddel C. Hullov 7. 9. 1940 a s. 810-812, záznam rozhovoru Weddela so španielskymi ministrami 30. 9. 1940. Šlo o dodávky obilia a kukurice výmenou za zachovanie španielskej neutrality. Podobne podmieňovali USA aj svoj májový úver (vid' SECO SERRANO, ref 4, s. 322).

⁴³SCHELLENBERG, W.: *Memuari.* Záhreb 1985, s. 101.

⁴⁴Text protokolu uvádza Serrano Súñer, ref 12, s. 312-313.

⁴⁵Šéf SD VI v tomto zmysle cituje priamo Hitlera. Pozri SCHELLENBERG, ref 43, s. 107.

⁴⁶Hitlerov list Mussolinimu z 27. 12. 1944 uverejnený v Times, 26. 5. 1945.

Vojenská história

Napriek tomu a napriek pôvodnému úmyslu realizovať plán Felix bez ohľadu na Španielov, vojenské a politické rokovania pokračovali a nemecký tlak na vstup Španielska do vojny neochaboval. V novembri sa pri Bordeaux sformovalo zoskupenie nemeckých divízií, ktorá mala realizovať operáciu Felix a o týždeň na to pozval Hitler Súñera do Berchtesgadenu. Francov švagar mal jasné inštrukcie vydržať.⁴⁷ Objektívne, hospodárska závislosť od potravín a palív zo zámoria, resp. po mori kontrolovanom Britmi, boli pre to silnými dôvodmi. Úspešný nebol v decembri ani Canaris, ktorému osobné vzťahy s Francom dávali v celej negociácii isté výsadné postavenie. Franco prvýkrát konfrontovaný s konkrétnym dátumom operácie Felix⁴⁸ (stanoveným na 10. 1. 1941) odmietol účasť pre nepripravenosť, práve tak ako stanovenie iného konkrétneho dátumu.

Začiatkom roku 1941 bola už netrepezlivosť Hitlera taká veľká, že potenciálne ohrozovala samotné postavenie Franca, beztak tiesneného rastúcou krízou vo vzťahu vojska a Falangy reprezentovanej osobou jeho švagra. Keď však začiatkom februára Hitler v liste apeluje na zviazanosť existencie frankistického režimu s výsledkom vojny a osudom Nemecka, Franco povzbudený stretnutím s Mussolinim v Bordighere, 26. 2. odvážne odpovedá v tom zmysle, že dohoda z Hendaye (o vstupe do vojny) je neplatná, pretože sa zmenili podmienky na frontoch.⁴⁹ Medzitým, 15. februára 1941, bola operácia Felix „odložená“ na jeseň. Zdá sa, že Nemci sú bezradní, pred nimi je útok na ZSSR a navyše sa angažovali na Balkáne, čomu sa chceli určite vyhnúť. Hitler rezignoval a, ako vyplýva z pokynov pre veľvyslanca v Madride, v termínovej tiesni akceptoval, že Španielsko ostane iba politickým spojencom.⁵⁰ Bola síce v najväčšej tajnosti vypracovaná náhradná operácia Isabella, plán preventívneho obsadenia polostrova ako zábezpeky pred britskou inváziou počas útoku na Rusko, ale minimálne pre komplikácie na Balkáne (vojna s Juhosláviou) sa ani Isabella neuskutočnila.⁵¹

Tak sa skončila niekoľkomesačná veľká kríza španielsko-nemeckých vzťahov, kde sa v plnej miere ukázala priepasť, aká zívala medzi možnosťami týchto dvoch diktatúr. Po vypätých jesenných a zimných mesiacoch 1940 – 1941 prišlo k prechodnému uvoľneniu tlaku na Španielsko, pretože pripravovaná vojna s Ruskom preniesla ohnisko Hitlerovej pozornosti ďaleko od španielskych hraníc. 22. júna si vydýchli nielen v Londýne, ale aj v Madride.

Boje na východnom fronte sa stali zároveň scénou pre ďalšiu modifikáciu španielskeho postoja k účasti na vojne. Rýchlosť, s akou sa o veci rozhodlo, naznačuje, že niektoré kruhy to chápali ako príležitosť. Dva dni po prepadnutí ZSSR španielske MZV sa obrátilo na Nemcov, aby im ponúklo účasť dobrovoľníkov na ťažení. Nemci súhlasili, hoci sami by dali prednosť, keby Španielsko vyhlásilo ZSSR vojnu.⁵²

Vyslanie dobrovoľníkov bolo viacvýznamové. Predovšetkým minister zahraničia Serano Súñer presadil, aby sa do Ruska nevysielala pravidelná armáda, ako navrhoval minister

⁴⁷ADAP. Serie D: 1937 – 1945. Band XI.2. Bonn 1964, dok. č. 352, záznam rozhovoru Hitlera so Súñerom v Berchtesgadene 19.11.1940.

⁴⁸ADAP. Serie D: 1937 – 1945. Band XI. 2. Bonn 1964, dok.č. 473, správa Rittera o ceste Jodla a Canarisa do Madridu zo 7. 12. 1940, dok.č. 500, Stohrer – MZV z 12. 12. 1940 (Vigónov protokol zo stretnutia Canarisa s Francom zo 7. 12. 1940).

⁴⁹ADAP. Serie D: 1937 – 1945. Band XII. 1. Gottingen 1969, dok.č. 22 Hitler – Francovi 6. 2. 1941 a dok.č. 95, Franco – Hitlerovi 26.2. 1941, odpoveď na dokument č. 22, tiež SERRANO SÚÑER, R.: Entre Hendaya y Gibraltar. Madrid 1947, s. 84.

⁵⁰Po stretnutí v Bordighere Mussolini odporučil Nemcom nenaliehať na Madrid. Pozri: Dokumenty MID Germaniji. III. Germanskaja politika i Ispanija / 1936 – 1943/. Moskva 1946, dok.č. 25, Weizsäcker Stohrerovi 17. 2. 1941

⁵¹Správa nemeckého veľvyslanca z 22. apríla ukazuje na slabosti alternatívnej nemeckej politiky voči Španielsku – Stohrer navrhuje odstrániť Franca z politiky, ale riešenia, ktoré ponúka spochybňujú úspešnosť či prospešnosť pre Nemecko. Navrhol podporiť pronemeckú skupinu okolo Serrana Súñera a pomôcť dostať sa k moci monarchistickým generálom. V tom prípade by však iste zohral úlohu ich tolerantný postoj voči Británii, zatiaľ čo v prípade podpory Súñera by sa len vygradoval konflikt medzi Falangou a vojskom. Bližšie pozri: MORALES LEZCANO, ref 24, s. 46-47.

⁵²ADAP. Serie D: 1937 – 1941. Band XIII. 1. Gottingen 1970, dok. č. 12, Stohrer pre Wilhelmstrasse 25. 6. 1941 a dok. č. 34, Stohrer pre Wilhelmstrasse 28. 6. 1941.

pozemného vojska Varela. To umožňovalo zúčastniť sa vojny bez jej vypovedania, čo samo o sebe by okamžite radikálne skomplikovalo postavenie režimu. Takto ostával dostatok priestoru na neskoršie zľahčujúce diplomatické interpretácie dôležité vo vzťahu k Británii. Okrem toho regrutovanie dobrovoľníkov malo aj svoj vnútropolitický rozmer – bolo výzvou pre Falangu, jeden z posledných impulzov jej kedysi bojovnému, avšak v roku 1941 už takmer celkom domestikovanému duchu. Ideovým vodcom intervencie bol podľa španielskeho súčasníka a historika Ramóna Garrigu jeden z najvýznamnejších predstaviteľov pôvodnej Falangy Dionisio Ridruejo, ktorý sa ťaženia potom i sám zúčastnil.

Najväčší horlivci hovorili dokonca o potrebe 100 tisíc dobrovoľníkov (čo by iste stálo režim existenciu). Serano Suñer predniesol svoj veľký militantný prejav, kde obvinil Rusko, že „je vinné za občiansku vojnu, za smrť Josého Antonia“, vysporiadanie sa s Moskvou označil za „požiadavkou histórie a budúcnosti Európy“ a vyzval Španielov k účasti „na krížovej výprave proti ruskému barbarstvu“⁵³. Nábor prebiehal v 4 najväčších mestách v Španielsku a v 2 v Maroku. O účasť bol veľký záujem hneď z niekoľkých príčin – jednak sa hlásili pre boj s komunizmom zapálení mladí muži, potom bývalí vojaci (ktorí sa nemohli adaptovať na mierové podmienky) – pre nich bolo vyhradených 75 percent stavu, ale najmä v neskoršom období dostali možnosť aj takí, čo ako sociálne slabí dávali prednosť zabezpečeniu v expedičnom vojsku pred mizériou civilu. Modrá divízia nebola produktom len vládnych kalkulácií, ale svoju úlohu pri vstupe do nej zohrali aj úvahy obyčajných ľudí, ktorí nechceli v povojnovom Španielsku ďalej hladovať. V každom prípade záujem bol veľký, podľa nemeckých diplomatov 40-násobne prevyšoval potreby.⁵⁴ Expedičné vojsko dostalo názov Modrá divízia, podľa farby falangistických košiel a napriek tejto poplatnosti straníckej propagande veliteľsky podliehalo armáde, to sa veľmi rýchle v škripajúcich vojensko-falangistických vzťahoch vyjasnilo. Modrá divízia bola oficiálne zriadená 28. 6. 1941 v počte presahujúcom 18 000 osôb.⁵⁵ O dva týždne začal presun do Nemecka a na fronte pri Leningrade sa španielski vojaci objavili v polovici októbra 1941. Jej prvým veliteľom sa stal generál Muñoz Grandes, jeden z mála profašistov a germanofilov v španielskej dôstojníckej špičke. Modrá divízia ako španielsky vojenský zväzok bojovala v zostave Wehrmachtu ako 250. pechotná divízia⁵⁶, aby tam oficiálne ostala až do 17. 11. 1943. Nebola však jediným španielskym telesom, ktoré bojovalo na východnom fronte. V zostave VIII. leteckého zboru generála Richthofena v skupine armád Stred bojovalo 5 španielskych stíhacích letiek.

Činnosť Modrej divízie mala svoje vnútropolitické i zahraničnopolitické dôsledky. Niektoré už boli spomenuté. Čo sa týka vnútornej politiky, expedičné vojsko odčerpávalo zo španielskej domácej scény príčinných horlivcov, potencionálnych nespokojencov s oportunistom, na ktorom bol postavený režim. Mnohí sa už nikdy nevrátili (z funkcionárov napr. Sotomayor), pre iných to bola príležitosť na sebareflexiu a precitnutie (Ridruejo). Tí, čo sa vrátili, po svojich skúsenostiach z frontu vyprovokovali „silný úpadok germanofílie v Španielsku.“⁵⁷ Boli ocenení, dostali niektoré privilégiá, ale až na výnimky neboli pustení

⁵³ABELLA, R.: Por el Imperio hacia Dios. Barcelona 1978, s. 74, TAMAMES, ref 36, s. 196.

⁵⁴ADAP, Serie D: 1937 – 1945. Band XIII. I. Gottingen 1970, dok. č. 70, Heberlein pre Wilhelmstrasse 4. 7. 1941 píše aj o infiltrácii komunistov do Modrej divízie „kvôli sabotážam a aby sa dostali do Ruska“.

⁵⁵Podľa najnovších údajov (MORENO JULIA, X.: División Azul. Sangre española en Rusia, 1941 – 1945. Barcelona 2005) odišlo v 19 expedíciách do Ruska v roku 1941 18. 104 ľudí, v roku 1942 ich tam bolo nad 16 000 (s. 403). Nemci až v marci 1942 súhlasili s pravidelnou výmenou mužstva, tak ako to bolo aj v prípade Légie Condor (TUSELL, J.: Franco, España y la II guerra mundial. Madrid 1995, s. 291). Spolu sa ťaženia zúčastnilo okolo 45 000 občanov frankistického Španielska, 130 Španielov (94 vojakov, 33 poddôstojníkov a 3 dôstojníci) tajne bojovalo v jednotkách Wehrmachtu a SS (Moreno Julia, tamže, s. 410-413) a v radoch Modrej divízie zase 29 Bielorusov, Ukrajincov a Rusov (Tamže, s. 399-401).

⁵⁶Tvorili ju 3 pechotné pluky, jeden pluk delostrelectva, prieskumná, ženijná, spojárska jednotka, zdravotná, veterinárna služba a doprava.

⁵⁷de la CIERVA, R.: c. d., s. 226.

do politiky. Modrá divízia sa od konca roku 1942 stala častým námetom upozornení a nátlaku zo strany USA a Británie. Hoci aj v samotnom Španielsku sa o jej stiahnutí uvažovalo už v roku 1942, v rozhodujúcej fáze jej návrat iniciovalo ministerstvo zahraničia v auguste 1943. Za súčasného tlaku Spojencov definitívne rozhodnutie padlo vo vláde 25. 9. 1943. Kompromisom s vojakmi bolo vytvorenie pluku z dobrovoľníkov divízie, ktorí chceli ostať na fronte, s tým, že táto jednotka sa už nebude dopĺňať. 17. 11. 1943 tak vznikla Modrá légia, jej veliteľom sa stal posledný náčelník divízneho štábu plk. García Navarro.⁵⁸ Keďže sa prítomnosť týchto asi 1500 Španielov nepodarilo utajiť, Hitler vo februári 1944 súhlasil s ich stiahnutím. Légia sa vrátila do Španielska do polovice apríla 1944. Po 12. apríli ostali na „východnom“ fronte už len dobrovoľníci, ktorí ako jednotlivci bojovali vo Wehrmachte alebo SS a zúčastnili sa aj bojov o Berlín.⁵⁹

Po roku 1941 všetky možnosti, ktoré mohli Španielsko dostať svojimi následkami do vojny, mali pôvod (i v prípade nemeckých aktivít) v spojeneckej strategickej iniciatíve v oblasti. Prevažná väčšina ohrozenia spočívala v možnosti obsadenia niektorého zo španielskych území mimo polostrova, Spojencami a preventívneho obsadenia pevninského Španielska, alebo jeho časti Nemcami. Napriek tomu jeden pokus vtiahnuť Španielsko do vojny po roku 1941 sa takto z naznačenej schémy vymyká.

Nemci prirodzene prehliadli Francovu politiku a už v lete 1941 v súvislosti s úmyslom dobyť Gibraltar pomýšľali na zvrhnutie Franca s využitím republikánov, ktorí boli vo Francúzsku.⁶⁰ Potom ako Franco v roku 1942 žiadal o stiahnutie Modrej divízie, rozhodli sa Nemci využiť ju proti nemu, pričom hlavnú úlohu mal zohrať jej veliteľ generál Muñoz Grandes. To bol ešte jeden rozmer Modrej divízie, o ktorom sme doteraz nehovorili. Keď Franco pochopil pravidlá hry, vymenil podozrivého generála za Estebana Infantesa. Po nemeckom nátlaku však Muñoz Grandes musel dosadiť späť. Ten v júlovom rozhovore s Hitlerom súhlasil so svojou misiou s tým, že Španielsko potom vstúpi do vojny po boku Nemecka. S akciou sa malo počkať do nemeckej ofenzívy v 1942 a na vlne úspechov s podporou autority Modrej divízie potom malo prísť k štátnemu prevratu.⁶¹

Základom neúspechu tejto konšpirácie bol nesprávny odhad postavenia Franca v Španielsku. Ten uspokojil pomery doma odvolaním Serrana Súñera a v dôsledku vývoja v Afrike zintenzívil kontakty so Spojencami. Zabránil ceste generálneho tajomníka Falangy Arreseho do Nemecka, aby sa tam nestretol s Muñozom Grandesom, o ktorého návrat už dlhší čas márne

⁵⁸IBÁÑEZ HERNÁNDEZ, R.: Españoles en las trincheras: La División Azul. In: Payne, S. – Contreras, D.: España y la Segunda Guerra Mundial. Madrid 1996, s. 80. Modrú légiiu tvorili tri prápory, štábná rota, sanitná služba a intendancia.

⁵⁹Španielska historiografia nezávisle od orientácie autorov zhodne konštatuje dobrú bojovú hodnotu svojich jednotiek v Rusku. Letcom priznali „vyššie 170 zostreliev ... pri vlastných stratách 25 z celkového počtu 89 pilotov“ (IBÁÑEZ HERNÁNDEZ, ref 58, s. 82.) Čo sa týka strat Modrej divízie, vo všeobecnosti sa dnes akceptujú čísla sanitnej služby divízie, ktoré vo svojej knihe ešte v 60. rokoch ponúkol gen. José Díaz Villegas (La División Azul en línea. Barcelona 1967.) Podľa neho straty divízie do augusta 1943 činili 20 875 chorých, ranených a mŕtvych a ako dodáva Moreno Julia (ref 55, s. 322) 372 zajatých. V roku 1954 sa do Barcelony vrátilo 286 bývalých vojakov Modrej divízie, pričom niekoľko ich ostalo žiť v ZSSR (MORENO JULIA, ref 55, s. 414-421). Pri celkovom počte asi 45 000 a vlastných stratách približne 21 000 spôsobili vojaci Modrej divízie Červenej armáde straty cez 49 000 osôb (Tamže, s. 312). Originálne svedectvo o španielskych vojakoch na fronte podal sám Hitler: „Považovaní za jednotku sú Španieli bandou tulákov. Puška je pre nich nástroj, ktorý netreba čistiť za žiadnych okolností. Stráže u nich existujú len teoreticky. Nie sú na svojich miestach, a ak sú, tak spia. Keď prichádzajú Rusi, musia ich domáci obyvatelia budiť. Ale Španieli nikdy nepustili ani piadť zeme. Nevieť si predstaviť srdnatejších. Sotva sa kryjú. Vysmieľajú sa smrti. Viem, v každom prípade, že naši muži sú vždy spokojní, keď ich majú za susedov v sektore. Ak ste čítali Goebenove spisy o Španieloch, máte dojem, že za sto rokov sa nič nezmenilo. Mimoriadne udatní ... ale príšerne nedisciplinovaní.“ (citované podľa IBÁÑEZ HERNÁNDEZ, ref 58, s. 73.)

⁶⁰de la CIERVA, R.: c. d., s. 202. Autor sa bez bližšieho spresnenia odvoláva na Trythalla, J. W. D. (Franco. Londýn 1970). Podľa neho získali Nemci na nimi okupovaných územiach pre uvažovanú akciu proti Francovi podporu asi 40-tisíc španielskych republikánov. V rovnakom zmysle sa vyjadril aj Seco Serrano, ref 4, s. 332.

⁶¹DOUSSINAGUE, ref 17, s. 136.

žiadal. Keď sa to nakoniec v decembri podarilo a bývalý veliteľ Modrej divízie presadzoval začiatkom roku 1943 Hitlerom požadovanú protispojeneckú politiku, Franco ho suspendoval a to bol definitívny koniec tejto nemeckej intrigy.

Nie je bez zaujímavosti, že aj Spojenci, najmä Briti uvažovali o využití generálskej opozície proti Francovi. Podobne ako Nemci v '41, aj oni kalkulovali s monarchistickou opozíciou v armáde. Monarchistický vplyv medzi generálmi pretrvával ešte z éry monarchie, avšak s výnimkou Varelu, ktorý preferoval karlistov, ako aj Kindelána, Vigóna a Arandu (reprezentujúcich stúpcov alfonzínskej vetvy) nebolo vo vojsku významnejšej postavy. Navyše ani nikto zo spomenutých nebol vodcovským typom schopným ostatných sústrediť okolo seba. Generáli sa vybíjali v slovnej opozícii a do konca svetovej vojny neprekročili hranice petičných akcií (1942). Aj keď Briti udržiavali kontakty s monarchistickými generálmi aj po roku 1945, zdá sa, že Spojenci samotní po úspechu Torch a následnom priaznivom vývoji stratili záujem na mocenských zmenách v Španielsku, lebo by to destabilizovalo tamojšiu situáciu.

Vývoj situácie v Stredomorí primäl Hitlera, aby 29. 5. 1942 dal pokyn na vypracovanie preventívnych operácií Anton (plán na obsadenie vichystického Francúzska) a Ilona, ktorá bola čiastkovou náhradou Felixa. Šlo o obsadenie severoškpanielskych prístavov a predpolia Pyrenejí až po Ebro. Malo ísť teda o obrannú operáciu s cieľom zastaviť Spojencov v prípade invázie pred hranicami Francúzska. Vo Francúzsku sa začala za tým účelom formovať nová skupina divízií. Odpoveďou Španielska bolo urýchlenie prác na pevnostnej línii Pérez. Situáciu komplikoval aj nepriaznivý vývoj obchodných vzťahov.

Nerovnováha vzájomnej obchodnej bilancie, taká typická pre Nemcov v tej dobe, viedla nakoniec Španielov ešte v polovici roku 1942 k obmedzeniu exportu, čo v Berlíne pocítili predovšetkým v súvislosti s volfrámom. Nemci začali rokovať, v hre boli aj dodávky zbraní, ale padol Súňer a rozhovory sa prerušili. Po nástupe do funkcie Jordana nechcel iritovať Spojencov rokovaniami s Nemcami a ťahal čas. Boli to práve týždne pred Torch.

Na druhej strane u Spojencov pri plánovaní operácie Torch prevažovala mienka, že Španielsko nevstúpi do vojny a bude sa brániť prechodu nemeckých vojsk cez svoje územie.⁶² Ako plynul čas, španielska nervozita vzrastala. Španieli pre prípad narušenia integrity svojich území dávali najavo, že sú rozhodnutí brániť všetky svoje územia a zaútočiť na Gibraltár.⁶³ Čo sa týkalo Spojencov, vyvíjali na Španielov nátlak prostredníctvom masmédií. V Spojených štátoch prebiehala od jari 1942 protiškpanielska tlačová kampaň a protiškpanielsky intervencionizmus bol populárny aj vo Veľkej Británii. Napriek všetkým ubezpečeniam, ktoré ohľadne integrity svojho územia dostali Španieli v období pred Torch, boli okamihy, kedy sa o narušení škpanielskeho územia vážne uvažovalo. Americký veľvyslanec Hayes vo svojich pamätiach uvádza, že musel intervenovať proti úmyslu štábných plánovačov obsadiť Kanárske ostrovy.⁶⁴ V odporúčaní Štátnemu departmentu dôvodil proti tým, že by to pred operáciou Torch, alebo v jej priebehu postavilo Španielov po boku Nemcov, čo Američanov presvedčilo. Operáciu Backbone na elimináciu odporu v severnej Afrike, ktorá počítala aj s útokom v Španielskom Maroku na Ceutu a Tanger, sa podarilo eliminovať až po aktivite britského veľvyslanca Hoara v októbri 1942.⁶⁵

OSS tiež aktivovala už predtým špionážnu sieť zloženú z bývalých interbrigadistov a uvažovala o využití Abd-el-Krime v protiškpanielskom vystúpení v Maroku. Posledné týždne pred uskutočnením invázie do severnej Afriky sa svojím napätím podobali obdobiu po Hendaye, s tým rozdielom, že teraz mohol prísť útok z oboch strán. Situácia sa vyvíjala tak, že hlavnou starosťou

⁶²CHURCHILL, W. S.: Druhá svetová válka. IV. Praha 1994, s. 526.

⁶³DOUSSINAGUE, ref 17, s. 70-71. K tejto alternatíve nakoniec neprišlo, takže všetky otázky s tým spojené ostali nezodpovedané.

⁶⁴Tamže, s. 74.

⁶⁵MORALES LEZCANO, ref 24, s. 198. Hoare sám o tom vo svojich pamätiach nehovorí.

Španielov vo vzťahu k Spojencom bola obava z invázie na Kanárske ostrovy a vo vzťahu k Nemecku obava z prekročenia Pyrenejí.⁶⁶

8. 11. odovzdal Francovi americký veľvyslanec známy osobný list od Roosevelta, v ktorom mu prezident ponúkol nedotknuteľnosť španielskych území v severnej Afrike výmenou za španielsku neutralitu.⁶⁷ O tri dni Nemci obsadili celé Francúzsko a Stohrer navrhol spoločnú nemecko-španielsko-francúzsku obranu v Maroku. Španielsko 12. 11. vyhlásilo čiastočnú mobilizáciu a Franco súčasne potvrdil svoju neutralitu voči spojeneckým akciám v severnej Afrike.⁶⁸ O tom Nemci nemohli vedieť, ale ohľadom mobilizácie a postoja Španielska telegrafoval Stohrer do Berlína, že v prípade akéhokoľvek narušenia suverenity sa Španieli budú brániť a v tom prípade môže dôjsť k protifrankistickým nepokojom, čo vláda nezvládne. Radil preto rešpektovať španielsku suverenitu. Podobné správy prišli do Berlína aj z iných zdrojov. Požarská tvrdí, že keďže aj druhá strana dospela k týmto záverom, Franca vlastne pred intervenciou chránila slabosť jeho režimu.⁶⁹

Ďalším z dôvodov mohli byť komplikácie, ktoré by obom stranám španielsky odpor spôsobil. Nemci na rozdiel od Spojencov však Španielom garancie ani slovné nedali – s poukazom, že dávať ich spriatelenej krajine nemá zmysel.⁷⁰ Rovnako ako pred rokom ani tento raz sa Hitler neodhodlal pre inváziu do Španielska. Problém s Francom sa snažil vyriešiť prostredníctvom zákulisných ťahov. Kľúčovou postavou tohto pokusu bol Muñoz Grandes. Ako sme už spomínali, Franco ho po predložení ultimáta 2. 1. 1943 s požiadavkou spoločnej obrany polostrova jednoducho vojenským rozkazom odstavil. Paralelne s touto značne rozpačitou snahou o prevrat sa v Nemecku v decembri 1942 pre prípad vstupu Spojencov do Španielska začína uvažovať o aktualizácii plánu Ilona. V januári bol hotový plán Gisela. V oblasti Toulouse – Perpignan sa sústredili vojská, ktoré mali okupáciu severného Španielska vykonať (v aprílovom termíne). Súčasne sa rokovalo o dodávkach zbraní, ktoré Španieli žiadali od Nemcov. Rokovania boli z oboch strán poznačené nedôverou. Španieli chceli, aby dodávka nebola viazaná na politické požiadavky a Nemci zase žiadali, aby zbrane boli použité len proti nemeckým nepriateľom.⁷¹ Až keď Nemci nakoniec odmietli ďalej rokovať vôbec, bol 12. februára podpísaný tajný protokol, v ktorom hoci Franco neprijal záväzok spoločnej obrany, sa Španieli zaviazali, že ak dostanú vojenskú výzbroj, budú ozbrojenou silou hájiť svoju územnú celistvosť v Stredomorí, v Afrike a Atlantiku proti Spojencom.⁷²

Týždeň pred podpísaním protokolu prišlo k incidentu, v dôsledku ktorého sa takmer zrútila celá dovtedajšia španielska politika a krajina sa ocitla na chvíľu naozaj na pokraji vstupu nemeckých vojsk. Možno intrigou, možno nepresnosťou, novinárskou chybou švajčiarsky rozhlas informoval 6. 2. o stretnutí Churchilla s Francom v Lisabone. Španieli okamžite poskytli dôkazy o Francovej prítomnosti v Španielsku, ale nemecké divízie vo Francúzsku čakali už iba na potvrdenie rozhlasovej správy veľvyslancom von Moltkem z Madridu.⁷³

Prijatie protokolu predznamenáva definitívnu nemeckú rezignáciu na vlastnú vojenskú aktivitu na polostrove, čo sa v máji potvrdilo v súvislosti s Dönitzovým návrhom.

⁶⁶Rámcový plán krytia kontinentálnych hraníc ako ho môžeme vidieť u Moralesa Lezcana dokumentuje názorne tieto obavy. 30 – 50-tisíc vojakov dislokovaných medzi Pyrenejami a Ebrom, toľko isto na zabezpečenie biskajských a galicijských prístavov, 20 – 30-tisíc na levanskom výbežku medzi Valenciou a Alicante, ale 100-tisíc v Andalúzii medzi Almeriou a Cádizom a ďalších 80 od južného atlantického pobrežia až po Valladolid, pozdĺž portugalských hraníc, ak by Spojenci využili výborné vzťahy Británie s Portugalskom. Tamže, s. 229.

⁶⁷DÍAZ-PLAYA, F.: La posguerra española en sus documentos. Barcelona 1970, s. 146-148. List mal Hayes u seba pripravený od 2. novembra.

⁶⁸Text vyhlásenia pozri tamže, s. 148-149.

⁶⁹POŽARSKÁ, S. P.: Tajná diplomacia Madrida. Moskva 1971, s. 185.

⁷⁰DOUSSINAGUE, ref 17, s. 103.

⁷¹Tamže, s. 204-206.

⁷²Text tajného protokolu pozri Dokumenty MID Germaniji III. Germanskaja politika i Ispanija /1936 –1943/. Moskva 1946, s. 156-157, dok. č. 49, von Moltke pre Wilhelmstrasse 9. 2. 1943.

⁷³DOUSSINAGUE, ref 17, s. 134-135, 137.

Ten veci posudzoval v kontexte obrany Sicílie a Sardínie a v polovici mája 1943 odporučal obsadiť Španielsko aj Portugalsko a okupovať Gibraltár. Spojenci vedeli o tejto možnosti a boli pripravení v takom prípade reagovať vylodením sa na polostrove.⁷⁴ Nakoniec Hitler neriskoval ďalšie ohnisko bojov a Dönitzov návrh zamietol.

Operácia Gisela bola v júni zrušená. Nemecko od leta 1943 definitívne akceptovalo španielsku zahraničnú politiku. Obdobie od stretnutia Hitlera s Muňozom Grandesom po uzavretie tajnej zmluvy vo februári 1943 bolo posledným veľkým vzopätím Nemcov v španielskom politickom priestore a aj vzhľadom na konšpirácie, na ktorých sa Nemci zúčastnili, patrí aj k najmenej zdokumentovaným. Z hľadiska priorit španielskej politiky patrí už toto obdobie do etapy prispôsobovania sa novým zahraničnopolitickým skutočnostiam.

V súvislosti s tým sa mení aj obsah zahraničnopolitických, resp. vojensko-politických aktivít madridskej vlády, ktorej neustálym leitmotívom boli stabilizácia režimu a s vývojom situácie jeho prežitie. Toto obdobie, ako sme videli, charakterizovalo niekoľko skutočností:

- Dokiaľ Nemecko mohlo intervenovať na Pyrenejskom polostrove, najdôležitejšie bolo vyhnúť sa účasti na vojne, resp. zabrániť vstupu cudzích armád na svoje územie. Keďže Španielsko neostalo neutrálnym, muselo v zahraničných vzťahoch balansovať tak, aby oba znepriatelené bloky akceptovali daný stav ako vyhovujúci. K tomu v konečnom dôsledku prispelo aj proklamované odhodlanie brániť sa proti každému narušeniu štátnej suverenity.
- Situáciu Španielsku do istej miery uľahčoval fakt, že aj západné demokracie aj Nemecko pôvodne vstupovali do konfliktu s kalkuláciou, že pyrenejské štáty sa vojny nezúčastnia. Túto premisu prví narušili samotní Španieli v lete 1940 a z pohľadu veľmocí Nemci, keď na jeseň 1940 už požadovali priame aktívne španielske spojenectvo. Španielsko sa už predtým, v lete uvedeného roku, stalo objektom vojenských priprav Británie.

Obdobie, keď existovala možnosť, že sa dostane do vojny, môžeme rozdeliť na niekoľko fáz. Prvá, najkratšia, súvisí s pádom Francúzska a s takmer efemérnou vlastnou španielskou snahou angažovať sa na strane Nemcov, skoro súčasne však aj s britskými prípravami operácie Pilgrim. Ďalšiu etapu, od jesene 1940 do útoku na Juhosláviu na jar 1941, charakterizuje stupňujúce sa, no márne nemecké úsilie zatiahnuť Španielsko do vojny kvôli Gibraltáru. Po vypuknutí rusko-nemeckej vojny sa už možnosť vojnových operácií v Španielsku redukovala. Nakoľko neprišlo k vojnovému stavu medzi Madridom a Moskvou (čo by spustilo reťaz nezvratiteľných vojenských opatrení), Španielsko vo vojenských plánoch tak Nemcov, ako aj Britov (Spojencov), figurovalo už len v zmysle prevencie, resp. ako reakcia na možný postup protivníka, nie v dôsledku vlastnej prvej ofenzívnej akcie. (U Britov to je vlastne konštantná črta ich stratégie voči Pyrenejskému polostrovu.) Nakoniec, hoci sa tým obe strany zaoberali, ani jedna z nich nebola dôrazná v konšpiráciách na zmenu vlády v krajine. Predovšetkým u Britov, ale postupom času aj u Američanov, bolo zrejmé, že sústredení na strategicky dôležitejšie méty akceptovali existenciu frankistického režimu ako istej záruky pokojného tyla, keď navyše ani španielsky demokratický exil, ani druhí generáli v Španielsku v tomto smere neboli zaručenou alternatívou.

Potom, ako sa stávalo stále viac zrejším, že Nemci v budúcnosti neprekročia Pyreneje, španielska zahraničná politika bez toho, aby zmenila spomínaný základný cieľ – pomôcť režimu zabezpečiť prežitie, sa mohla viac sústrediť na vlastnú aliančnú diplomaciu koncepcne sa opierajúcu o obdobie pred začiatkom nemeckého ťaženia proti Francúzsku, ktorá mala výraznou mierou prispieť k vytvoreniu prijateľného vonkajšieho imidžu diktatúry skompromitovanej úzkymi vzťahmi s Nemeckom a Talianskom. V zhode s postulátom o nezávislosti vlastnej politiky to bola pôda posvätená pápežským posolstvom na Vianoce 1939

⁷⁴CHURCHILL, W. S.: Druhá svetová válka. V. Praha 1994, s. 942.

Vojenská história

a na nej chceli Španieli stavať svoje nové, neskôr aj mierové iniciatívy. Hoci kontinuitu v tomto zmysle predstavoval už samotný minister zahraničia Jordana, ktorý vystriedal Serrana Súñera na jeseň 1942, počiatky tejto pozvoľnej zmeny nájdeme ešte v prvých mesiacoch toho roku, keď sa kládli základy nových španielsko-portugalských vzťahov. Hoci Iberský pakt ktorý v decembri '42 završil tieto pytačky, svojou podstatou ešte väzí v obavách z vojenského napadnutia Španielska a ako taký je integrálnou súčasťou bezpečnostnej politiky frankistov, partnerstvo Portugalska naznačuje (najmä v kontexte vojnových udalostí) istú reorientáciu dovtedajšej madridskej politiky.⁷⁵ Februárové predstavenie plánu D⁷⁶ a postupne stále väčšia koordinácia španielskej politiky s vatikánskou doplnané občasnými demonštratívnyymi gestami⁷⁷, spolu s čoraz jednostrannejšou obchodnou politikou dotvárali potom zmenu kurzu frankistickej diplomacie, ktorá tak reflektovala priebeh vojny a jej predpokladaný výsledok.

Nová orientácia bola pre frankistické Španielsko výhodnejšia už aj preto, že väčšmi zodpovedala naturelu vtedajšej politickej špičky, keď nielen ona, ale celý blok reakcie, ktorý vyhral občiansku vojnu, nemusel pritom (s výnimkou minoritných pôvodných falangistov) poskytovať žiadne koncesie nad rámec svojich, najmä vnútropolitických predstáv. Pravda, okrem tých kozmetických úprav, čo si v záujme ďalšej existencie diktatúry vynútilo víťazstvo Spojencov.

P. SZÁRAZ: SICHERHEITSPOLITIK SPANIENS IN DEN ERSTEN JAHREN DES ZWEITEN WELTKRIEGES (1939 – 1943)

Der Aufsatz widmet sich der Entwicklung der spanischen Aussenpolitik in den Jahren 1939 – 1942, bzw. 1943, in der Zeit der deutschen strategischen Initiative im Krieg. Die Aussenpolitik des Franco-Spaniens limitierten in diesem Zeitabschnitt einige Hauptfaktoren. Es war vor allem der Charakter des Regimes, der die politischen Bündnisse mit den Staaten der Achse favorisierte, und gleichzeitig die Schwäche des durch Bürgerkrieg zerstörten Landes, das auf die korrekten Beziehungen mit den westlichen Demokratien angewiesen war. Diese politisch-wirtschaftlichen, in mehreren Aspekten widersprüchlichen Motive bildeten den Grundrahmen der Aussenpolitik des Staates, der mehr als wann immer darauf angewiesen war, die Einflussbalance der beiden Blöcke zu bewahren. In wirtschaftlich zerstörtem Staat und politisch noch nicht stabilisiertem Regime war der Hauptimperativ der Regierungsgarnitur ihr eigenes politisches

⁷⁵Španielsko-portugalské vzťahy prešli počas svetovej vojny svojim vlastným vývojom. V roku 1941 Španieli uvažovali o obsadení Portugalska a znovunastolení vlády nad celým polostrovom. (Dokumenty MID Germaniji III. Germanskaja politika i Ispanija /1936 – 1943/. Moskva 1946, s. 74-82, dok.č. 26, Stohrer pre Wilhelmstrasse 10. 5. 1941, príloha k Stohrerovej správe – letecký atašé Krammer o názore španielskych vojenských kruhov na obsadenie Portugalska zo 7. 5. 1941.) Nemci tento úmysel nepodporili. Británia by totiž so všetkou pravdepodobnosťou intervenovala. Vo februári '42 v Seville mali byť tieto myšlienky dávno zabudnuté. Hlavnou témou rozhovorov Franca a Salazara bola koordinácia vojenskej politiky v prípade napadnutia jedného z partnerov. Najmä Španieli sa obávali vylodenia Spojencov v Portugalsku. Diktátori sa dohodli na vzájomnej pomoci proti komunistickým a iným režimom. 18. 12. 1942 španielsky minister zahraničia navštívil Lisabon. Výsledkom návštevy nebol len Iberský pakt, ktorý kodifikoval sevillské dohovory a hovoril o spoločnej politike založenej na pápežských princípoch v prospech udržania oboch krajín mimo vojny. Samotná návšteva i celý proces boli vzhľadom na širšie súvislosti interpretované ako „priblíženie Španielska k anglickému politickému priestoru“. (DOUSSINAGUE, ref 17, s. 118.)

⁷⁶Franco rozvíjal teóriu o spoločnom boji proti Sovietskemu zväzu a na základe toho o potrebe britsko-nemeckého mieru. Ten mali so Španielskom sprostredkovať Vatikán a niektoré neutrálne krajiny. To bola podstata plánu D. 21. februára 1943 kontaktoval MZV v tejto súvislosti Írsko, Švédsko, Švajčiarsko a Portugalsko. Tieto štáty mali vyzvať bojujúce strany do spoločného boja proti Moskve (Dokumenty MID Germaniji III. Germanskaja politika i Ispanija /1936 – 1943/. Moskva 1946, s. 160-162, dok. č. 51, von Moltke pre Wilhelmstrasse – MZV z 24. 2. 1943). Franco ponúkol sprostredkovanie aj Nemcom, no tí odmietli, iba Taliansko prejavilo určitý záujem. Z neutrálnych krajín sa Švédsko zachovalo indiferentne a Švajčiari odmietli. Bližšie k plánu D pozri: AMAE, R – 1370, exp. 7.

⁷⁷16. apríla t.r. napr. v barcelonskom Paláci aragonských kráľov Jordana vo svojom prejave dištancoval „katolícky“ frankistický režim od fašistických režimov.

Vojenská história

Überleben. Dieser Tatsache war vor allem ihre Aussenpolitik untergeordnet. Die vorgelegte Arbeit behandelt über ihre Meandern in den Bedingungen der Dominanz von Einflüssen der Grossmächte. Der Verfasser untersucht den Prozess der Anpassung an diese Drücke in der Zeit, als Spanien nicht im Stande war und objektiv auch schwierig fähig sein könnte, seine geostrategische Lage auf die Ausübung eigener aussenpolitischer Konzeption auszuüben. Die Studie beschäftigt sich mit Reaktionen der Franco-Anhänger auf die Entwicklung der Situation an den Fronten und auf die Kampfpläne der kämpfenden Seiten. Die Arbeit deutet auf die Prinzipienlosigkeit der Politik des Franco-Spaniens hin, als sie von der Neutralität durch Status der nicht-kämpfenden Seite und kurze Euphorie aus den deutschen Siegen am Rande des Eintrittes in den Krieg balancierte. Der Aufsatz spricht über die Stärke der Franco-Sicherheitspolitik im Zusammenhang mit den zubereiteten Operationen der Deutschen und ihren Alliierten, deren Ziel die militärische Nutzung des Halbinsels sein sollte, was in absolutem Widerspruch zu den Interessen nicht nur der Franco-Anhänger, sondern auch des ganzen Landes war. Gleichzeitig deutet die Arbeit einen Ausgangspunkt an, der der Franco-Aussenpolitik danach hervortrat, als der deutsche Einfluss über Pyrenäen zu sinken anfang. Die Franco-Anhänger fanden die verlorene Konzeption ihrer Aussenpolitik in der Kontinuität mit der Linie eines neutralen Staates, die sie auch in den ersten Monaten des Weltkrieges präsentierten.

LETOVY Š-328 V SLOVENSKÝCH VZDUŠNÝCH ZBRANIACH 1939 – 1944

PETER ŠUMICHRASŤ

ŠUMICHRASŤ, P.: Aircraft Letov Š-328 within Slovak Air Weapons 1939 – 1944. *Vojenská história*, 9, 3, pp 65 – 81, Bratislava.

The author belongs among leading experts in the issue of Slovak aviation during the World War II. In the reviewed study the author analyses the activity of the Slovak air weapons as well as the insurgent aviation. The author does not analyse and assess it according to their organisational division, but takes notes of the concrete type of the aircraft Letov Š-328, and at the same time he tries to describe process of activity of these aircraft in the observed period. In the first part of the study he takes notes of results of its deployment in the March armed conflict, as well as during the war against Poland, in which the Slovak Army participated at Nazi Germany's side. He pays great attention also to its participation in the eastern front. The author outlined an attempt on modernisation of the Slovak aviation in the years of the World War II. In the last part of the study he takes notes of deployment of this type of aircraft in the insurgent aviation.

Military History. Slovakia. World War II. Slovak Aviation. Technology. Š-328.

Slovenské Vzdušné zbrane, ktoré vznikli ako súčasť novosformovanej brannej moci Slovenskej republiky v tragických marcových dňoch roku 1939, prešli do 29. augusta 1944, keď sa značná časť jej príslušníkov zapojila do ozbrojeného vystúpenia demokratických síl, zložitou a neraz aj rozporuplnou cestou. Už v čase svojho neľahkého zrodu museli časťou svojich obmedzených síl zviest' neľútostný boj proti neočakávanej agresii maďarských vojsk na východnom Slovensku a od prvých dní druhej svetovej vojny aktívne zasiahli do bojov proti Poľsku po boku nemeckej Luftwaffe. Napokon, 22. júna 1941, vstúpili ako agresor na územie vtedajšieho Sovietskeho zväzu.

Príslušníci slovenského letectva počas týchto významných historických udalostí dokumentovali výsledkami bojovej činnosti, že napriek rýchlo zastarávajúcemu leteckému parku, ktoré predtým tvoril výzbroj predmníchovského československého vojenského letectva, ako aj obmedzenému počtu odborne pripravených leteckých špecialistov, dokážu zmobilizovať svoje fyzické a psychické sily a držať krok s letcami ostatných krajín sveta, ktoré sa zapojili do doteraz najničivejšej vojny v ľudskej civilizácii.

Jedným z typov lietadla, ktoré slovenskí letci s úspechom použili na uvedených bojiskách, bol pôvodom československý, viacúčelový jednomotorový dvojplošník Letov Š-328. Stroj, ktorý velenie slovenských Vzdušných zbraní predurčilo na plnenie úloh pozorovacieho lietadla, ľahkého bombardéra a lietadla zabezpečujúceho leteckú kuriérnu službu. Rozhodnutie o tomto širokom operačnom použití lietadla však nepodmieňovali jeho výborné vlastnosti, ale celková nepriaznivá situácia, ktorá vládla v leteckom parku slovenského letectva.¹

V súvislosti s celkovou technickou koncepciou, ako aj výkonmi tohto lietadla, treba zdôrazniť, že produkt Vojenskej továrny na lietadla Letov, typ Š-328, patril svojou koncepciou do 20. rokov 20. storočia. Už pri svojom zrode nevynikal vysokými výkonmi a bol morálne

¹ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: Letov Š-328 a Š-528. Poprad : HT model špeciál No. 910, 2004, s. 3; taktiež ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: Avia B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939 – 1944. Poprad : HT model špeciál No 905, s. 4.

zastaraný už pri zavedení do výzbroje československého vojenského letectva, tobôž nie v období druhej svetovej vojny, keď vývoj letectva prežíval búrlivý technický rozvoj.²

Tento názor zdieľali aj jeho vtedajší užívatelia – príslušníci slovenského letectva. Napríklad Matej Beznák, ktorému sa počas SNP podaril husársky kúsok: zostrel moderného nemeckého dvojmotorového pozorovacieho lietadla Fw 189 pozorovateľským dvojčat'om „Š-328-ky“, vo svojich memoároch spomínal na Letov Š-328 takto: „*Je to dvojmiestny, vyše desať metrov dlhý dvojplošník. Krídla majú rozpätie takmer štrnásť metrov. Kostra je síce pozváraná z ocelových rúrok, ale potáh je okrem niekoľkých duralových plôch plátenný. Zakrytovaný motor Walter Pegas poháňa drevenú dvojlistovú vrtuľu. Podvozok je pevný, vzadu je ostroha. Výzbroj Letova Š-328 tvoria dva pevné guľomety v spodných krídlach, ovládané z pilotného priestoru, a dvojča pre pozorovateľa. Mašina môže niesť aj bomby. Hore si to masť maximálne 325 kilometrov za hodinu a dolet má okolo sedemsto kilometrov.*“ Svoje hodnotenie zakončil: „*Na kravičky sme sa všetci pozerali ako na zázrak (rozumej poslucháči Školy pre dôstojníkov letectva v zálohe), pretože mali naplniť naše sny o lietani. V skutočnosti to však boli už dávno prekonané lietadlá, ktoré by mohli mať bojové úspechy tak niekedy v polovici, či skôr na začiatku tridsiatych rokov.*“ Toľko hodnotenie pamätníka.³

Na základe vyššie uvedeného je zrejme, že velenie letectva, ako aj piloti „kraviek“, museli pri vedení operačnej činnosti nad nepriateľským územím kalkulovať aj s ďalším z početných nedostatkov tohto stroja: absenciou prostriedkov pasívnej ochrany posádky. Nemožno zabudnúť ani na to, že lietadlu chýbali aj samosvorné palivové nádrže. Konečný výsledok, ktorý bol daný zastaranou technickou koncepciou lietadla, jeho nízkymi výkonmi a slabou výzbrojou, bol jasný a veľavravný: lietadlo Š-328 možno úspešne použiť len v bojovom priestore, kde sa nevyskytuje silné nepriateľské stíhacie letectvo, prípadne, ak mu vlastné stíhacie letectvo zabezpečí dostatočnú ochranu. O to prekvapujúcejšie vyznieva nespochybniteľná historická skutočnosť, že viacúčelové lietadlá Š-328 napriek technickej zastaranosti a nízkej bojovej hodnote používali slovenskí letci úspešne nielen počas celej existencie slovenských Vzdušných zbraní, ale aj v Slovenskom národnom povstaní už ako príslušníci 1. čs. armády na Slovensku.

Lietadlá Š-328 sa do výzbroje slovenského letectva dostali rovnakým spôsobom ako stíhačky B-534, resp. Bk-534. To znamená, že v čase vzniku vojnového Slovenského štátu v marci 1939 tvorili letecký park československých leteckých jednotiek dislokovaných na území Slovenska a dňom jeho vyhlásenia prešli do vlastníctva jeho brannej moci, resp. lietadlá tohto typu zakúpila slovenská vojenská správa pre svoje potreby od nemeckej ríše. V rokoch 1939 – 1944 sa do majetku slovenskej vojenskej správy takýmto kombinovaným spôsobom s určitosťou dostalo najmenej 86 lietadiel typu Š-328.⁴

Ako sme už spomenuli, v čase vojnovej Slovenskej republiky sa lietadlá typu Š-328 používali na praktický výcvik pilotov a leteckých pozorovateľov. Slovenskí letci s ich pomocou plnili aj náročné úlohy kuriérnej služby v poli aj v zázemí. Zároveň na „kravkách“ poskytovali leteckú podporu svojim druhom od pozemných jednotiek, a to, keď bombardovali a ostreľovali lokalizované nepriateľské ciele. Nemožno opomenúť ani to, že letci pri pozorovacích letoch na „Š-328-kách“ získavali mnohokrát cenné informácie, ktoré boli následne využité na úspešné vedenie bojovej činnosti na pozemných bojiskách.

Na základe poznania novodobej vojenskej histórie Slovenska je zrejme, že lietadlá typu Š-328 nečakala pri „novom majiteľovi“, t. j. v rámci slovenského letectva, pokojná mierová letecká služba. Opak bol pravdou.

²ŠUMICHRASŤ, ANĎAL, Letov Š-328 a Š-528, ref 1, s. 3.

³PROKEŠ, J. – BEZNÁK, M.: Takmer pravdivý príbeh. Bratislava : VITA 1997, s. 14.

⁴ŠUMICHRASŤ, ANĎAL, Letov Š-328 a Š-528, ref 1, s. 5-7. Porovnaj napr. RAJNINEC, J.: Typológia slovenského letectva 1939 – 1944. Študijný a dokumentačný materiál. Trenčín, 1977; taktiež VRANÝ, J. – HURT, Z. – HORNÁT, J. – SKALA, S.: Letov Š-328, Bristol Beaufighter, Mikojan-Gurjevič MiG 19. Praha : Naše vojsko, 1991.

Slovenskí letci v kabinách technických zastaraných „kraviek“ sa už pár dní po vzniku Slovenského štátu postavili na účinný odpor proti neočakávanej maďarskej agresii. V dňoch 23. – 24. marca 1939 sa zapojili do bojov s nepriateľom, ktorý disponoval neporovnateľne väčšími silami a prostriedkami ako novorodiaca sa slovenská branná moc. Slovenskí letci v kabinách „Š-328-iek“ a „B-534-iek“ však nebojovali len s nepriateľom, nedostatočnou organizáciou, absenciou bojových skúseností, nedostatkom vycvičeného pozemného technického personálu, ale aj so zlým, v niektorých úsekoch frontu aj takmer neletovým počasím.

Priamy účastník marcových bojov v roku 1939, des. V. Kotrán, príslušník letky 13, vyzbrojenej lietadlami „Š-328-kami“, o jednom zo svojich operačných letov proti Maďarom hlásil nasledovne: „Dňa 23. marca štartoval som v 3. členom roji na čísle 2. Za úkol dostali sme zistiť úsek Ulič – Berezne – Pavlovce. Pre nepriaznivé počasie a špatnú viditeľnosť ťažko sa nechalo poznať pochodujúce jednotky, či sú to naši alebo Maďari...“⁵ Čatár P. Salatnay, ďalší z priamych aktérov bojového letu proti postupujúcim maďarským vojskám dňa 23. 3. 1939, opísal atmosféru operačného letu vo svojom hlásení takto: „Dňa 23.III. sme išli na prieskum pohraničného kraja Snina – Stakčín – Veľké Berezné v trojčlennom roji, boli sme dohovorení, keď uvidíme nepriateľa, vedúci ppor. Vágner, urobí nálet, dá znamenie, budeme strieľať.“ Vo svojom hlásení ďalej pokračoval: „Videli sme pochodovať jednotku na vozoch. Pán poručík Vágner dal rozchod a spravili sme v prúde nálet na nich, oni sa rozutekali, a zahájili na nás palbu z guľometu a pušiek. Ačkoľvek ja a môj pozorovateľ čakali sme na znamenie vedúceho, aby sme strieľali, znamenie neprišlo...“ P. Salatnay na záver hlásenia zdôraznil: „Po pristaní sme zistili, že vedúci a dvojka boli trafení do kormidiel.“⁶

Slovenské letectvo v prvý deň leteckých bojov nestratilo žiadne lietadlo Š-328, avšak najmenej dve lietadlá tohto typu boli poškodené. Ale už druhý deň bojovej činnosti si vyžiadal prvú bojovú stratu slovenskej „Š-328-ky“. Išlo o Š-328, výr. č. 7, v kabíne ktorej sedeli slob. G. Pažický (pilot) a por. let. Ferdinand Švento (letecký pozorovateľ). Ppor. let. L. Schronk, príslušník letky 13, vylíčil ich tragický skon vo svojom hlásení takto: „Behom dopoludnia sme pripravili a do podrobnosti prerokovali bombardovací nálet 3-čl. rojom na nepriateľské jednotky zhromaždené na ceste severne Užhorodu a nastupujúc do Užhorodu. Posádka: ppor. Schronk, ako pozorovateľ, svob. Drlička ako pilot. Náklad: 6 pum trhacích po 20 kg. Bol ushovorený sraz s jedným 3-čl. rojom stíhačov, ako ochranou, nad Michalovcami. Odpoľudnia štart priamo na Michalovce, sraz podľa dohovoru.“⁷ L. Schronk vo svojom hlásení ďalej pokračoval a podrobne vylíčil udalosti až do priameho bojového stretu s nepriateľskými stíhačmi. Posledné okamžiky letu Šventovho „Letova“ opísal takto: „Podíval som sa za nimi (rozumej za vlastnými stíhačmi a číslom 2 jeho roja) a videl som vlastných stíhačov už v boji s nepriateľskými. Riadil som sa podľa vedúceho, ktorý letel smerom na Sobrance a prudkým letom po hlave sa snažil utiecť. Dal som svojmu pilotovi pokyn ho nasledovať a najkratšou cestou sme zleteli dolu. V tomto lete som vedúceho stratil a súčasne videl ako číslo 2 nášho roja je ostreľované tromi nepr. stíhačmi a súboj našich stíhačov s nepriateľskými trvá. Súčasne aj som pozoroval jeden padajúci letiún v plameňoch a jeden otvorený padák. Letiún spadol do lesa a horel...“⁸

L. Schronk sa naozaj nemýlil, padajúce horiace lietadlo, ktoré zostrelil npor. Palkó, príslušník letky 1./1 Ijász, skutočne patrilo jeho nešťastným spolubojovníkom: G. Pažickému a F. Šventovi. Šťastnejšiemu z dvojice, pozorovateľovi F. Šventovi, sa podarilo opustiť horiace lietadlo na padáku. Na ňom však márne hľadal svoju spásu. O jeho tragickom skone existujú dve odlišné

⁵ŠUMICHRASŤ, P. – BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 1, s. 78.

⁶Tamže, s. 77.

⁷ŠUMICHRASŤ, BAKA, ref 5, s. 85.

⁸Tamže, s. 85.

verzie: slovenská a maďarská. Podľa tej prvej bezbranného F. Šventa Maďari zabili ešte visiaceho na padáku, keď bol vydaný na milosť a nemilosť maďarským stíhačom a pozemným jednotkám. Podľa slovenskej dobovej tlače ho zasiahlo najmenej 18 rán. Túto verziu maďarská strana zásadne odmietla a jeho tragickú smrť pripísali nešťastnej náhode, resp. fatálnemu nedorozumeniu. Podľa nich F. Švento pristál na padáku v blízkosti skupiny maďarských husárov a jeho pohyb rukou pod kombinézu si vysvetlili ako jednoznačný ťah po zbrani a z tohto dôvodu naňho okamžite vystrelili. Strela ho zasiahla do hlavy a F. Švento namiesto zomrel.⁹

Dňa 24. 3. 1939 bol okrem Š-328-7 poškodený na zemi aj ďalší „Letov“, a to pri bombardovacom nálete maďarského kráľovského letectva na letisko Spišská Nová Ves.

Výsledok dvojdňového vojenského konfliktu s Maďarskom v marci 1939 potvrdil, že „Š-328-ky“ sú pomerne ľahkým cieľom pre nepriateľské stíhacie letectvo a jeho dobre organizovanú protiletadlovú obranu. Pomerne malá rýchlosť „Š-328-ky“, slabá obratnosť, ako aj nedostatočná pasívna ochrana posádky a dôležitých častí lietadla (motor, palivové nádrže) nedávali veleniu slovenského letectva do budúcnosti veľa dôvodov na prehnaný optimizmus...

Ďalšie operačné nasadenie slovenských „tristodvadsaťosmičiek“ sa uskutočnilo počas bojov proti Poľsku v septembri 1939. Počas nich posádky lietadiel Š-328 zabezpečovali vzdušný prieskum v prospech slovenskej poľnej armády, t. j. svojím dielom naplňali obsah operačného rozkazu č. 1 z 1. septembra 1939 pre postup jednotiek slovenskej armády na Javorinu. Okrem úloh leteckého prieskumu vykonávali aj kuriérnu službu medzi Vajnormi – Spišskou Novou Vsou a Prešovom. Príslušníci slovenských pozorovacích letiek v priebehu ťaženia proti Poľsku absolvovali celkom sedem prieskumných letov na Š-328, a to v dňoch 9., 10., 11. a 16. 9. 1939. Pri týchto letoch nebolo žiadne z použitých lietadiel Š-328 stratené, resp. poškodené.¹⁰

V súvislosti so septembrovým operačným nasadením slovenského letectva treba podotknúť, že v poľnom ťažení proti Poľsku zohralo len nevelikú úlohu, ktorá zodpovedala jeho obmedzeným materiálno-technickým možnostiam. Netreba však zabudnúť na tú skutočnosť, že rovnako ako v marcových bojoch v roku 1939, aj počas poľného ťaženia proti Poľsku, získali slovenskí letci neoceniteľné skúsenosti, ktoré postupne zúročovali či už pri praktickej výstavbe slovenských Vzdušných zbraní alebo pri vedení bojovej leteckej činnosti v rokoch 1941 – 1944.

Najťažšia etapa poľnej služby lietadiel typu Š-328 a ich posádok, neporovnateľná svojím rozsahom a náročnosťou s dovtedajším operačným použitím v rámci slovenského letectva, sa odohrala v rokoch 1941 – 1943.¹¹

V tomto období lietadlá typu Š-328 a ich posádky poskytovali všemožnú leteckú podporu pozemným jednotkám slovenskej armády bojujúcej na východnom fronte. Už počas štyroch mesiacov roku 1941, t. j. pri prvom operačnom nasadení slovenského letectva na východnom fronte, vykonali príslušníci pozorovacích letiek 73 prieskumných letov, 7 bombardovacích a 5 bitevných náletov. Jedna z jej posádok absolvovala aj letecký súboj so sovietskymi stíhačmi.¹²

Tento letecký súboj, v dobových materiáloch označovaný ako „vzdušný súboj“, sa odohral dňa 4. 10. 1941 v priestore Pereščepeino, keď na „Š-328-ku“ npor. let. P. Gašparoviča (pilot) a por. let. L. Jaroša (pozorovateľ) zaútočil 5-členný sovietsky stíhací roj, ktorý slovenskí letci identifikovali ako typ „I-17“, t. j. jeden z moderných typov sovietskych stíhačiek. Ich útok

⁹RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. zväzok. Bratislava : TIS, Magnet : Press, 1997, s. 25.

¹⁰ŠUMICHRASŤ, ANĎAL, Letov Š-328 a Š-528, ref 1, s. 4.

¹¹Podrobnejšie pozri napr.: RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. zväzok. Bratislava : TIS, Magnet-Press, 1997; taktiež ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 2. zväzok. Bratislava : Magnet Press, 2000; taktiež ŠUMICHRASŤ, P.: Bojové nasadenie slovenského letectva na východnom fronte 1941 – 1943. Doktorandská dizertačná práca v HÚ SAV Bratislava, odbor doktorandského štúdia: 71-02-9 história, slovenské dejiny. Bratislava, 2003.

¹²ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 61.

nastal potom, ako sa neúspešne pokúsili o bitevný nálet na nepriateľské ciele v priestore Dmitrijevky. Úmysel sovietskych stíhačov odhalili príslušníci slovenskej 8. batérie DPLP, ktorí na nich vypálili 24 rán. Po urýchlennom opustení „horúceho“ priestoru následne zaútočili na vypátrané slovenské pozorovacie lietadlo. Prekvapujúci útok a jednoznačná kvalitatívna a kvantitatívna prevaha na strane nepriateľa však nevyviedli P. Gašparoviča z rovnováhy a chladnokrvným manévrouaním sa vyhol útokom sovietskych stíhačov. Súčasne premysleným manévrouaním umožnil svojmu pozorovateľovi viesť efektívnu obrannú paľbu. Aj po opakovaných útokoch sa sovietskym stíhačom nepodarilo lietadlo zasiahnuť. P. Gašparovič a L. Jaroš sa so svojou „Š-328-kou“ vrátili na materskú leteckú základňu Bieliki. Od veliteľa Vzdušných zbraní dostali obaja slovenskí letci za činnosť počas bojového letu pochvalné uznanie.¹³

V súvislosti s bombardovacími náletmi na nepriateľské pozície možno spomenúť bombardovací nálet pozorovacej letky 1 npor. let. Rudolfa Galbavého siedmimi lietadlami Š-328 na zhromaždisko nepriateľskej autokolóny v priestore Prosev – Sofijevka – Voronkov. Tento bombardovací nálet sa uskutočnil 21. 9. 1941. Slovenskí letci na „Š-328-kách“ po prilete do určeného priestoru najprv zhodili svoje letecké bomby na nepriateľskú techniku a následne celý priestor ostrelovali z palubných zbraní. „Š-328-ky“ pri nálete ochraňovala päťica stíhačiek B-534 pod velením npor. let. J. Páleníčka, ktorá sa po bombardovacom nálete Galbavého „kraviek“ tiež zapojila do „spracovávaní“ nepriateľských cieľov. Svoje letecké bomby zhodili a muníciu z palubných zbraní vystrieľali na časť ustupujúcich sovietskych jednotiek zhromaždených pri obci Rogozov. Oba nálety sa uskutočnili napriek silnej nepriateľskej protilietadlovej paľbe.¹⁴ Hoci sa na bombardovací nálet použili všetky letuschopné stroje patriace do výzbroje letky 1, po ich návrate na letisko Mytnica dvojicu z nich technický personál urýchlene ošetril, dotankoval a vyzbrojil. Potom na týchto lietadlách vykonali príslušníci letky „Hektor“ (krycí názov letky 1) ešte dva ďalšie operačné lety za účelom prieskumu cestných komunikácií v prospech slovenskej Rýchlej divízie.

Úspech tohto bombardovacieho náletu letky 1 nezostal nepovšimnutý. Našiel svoj ohlas nielen vo velení slovenskej armády, keď veliteľ Rýchlej divízie plk. del. J. Turanec udelil letke 1 pochvalné uznanie za jej činnosť v období od 16. – 21. septembra 1941, keď „...pracovala letka 1 tak pre rýchlu divíziu, ako i pre HK XXXIV. s veľmi dobrým výsledkom a značnou mierou prispela k zdarným výkonom divízie a Höh. Kdo XXXIV. ...“ a veliteľ Vzdušných zbraní udelil štrnástim jej príslušníkom pochvalné uznanie, ale náležite ho využila aj vtedajšia slovenská tlač.¹⁵

Napríklad v časopise *Slovenské vojsko* priblížil čitateľom bombardovací nálet z 21. 9. 1941 jeho priamy účastník npor. let. F. Hanus. V propagandisticky ladenom článku pod názvom *Útok slovenskej letky na bolševické jednotky* opísal bombardovací nálet lietadiel Š-328 na nepriateľské ciele takto: „...*Letíme presne na východ, stále stúpame, výška tisícpäťsto, nad Dneprom stretávame sa s našim výzvedným lietadlom, ktoré veliteľ vyslal vypátrať, či naša drahocenná korisť ešte nezmizla. Všetko je v poriadku – lietadlo máva dva razy krídlami, ako bolo uzhovorené. A teraz pozor: sme nad frontom. Je nutné zvýšiť pozornosť. Všetky stroje pekne v hustom rannom vzduchu plávajú v rozstupoch. Pozorujeme zem, ale hlavne oblohu, či na nás niekde vo výške nečíha oko nepriateľského stíhača. Skúsím guľomety, fungujú bezvadne. Všetko je pripravené proti nečakanej návšteve. Nikde nič i dolu kľud.*“ Npor. let. F. Hanus vo svojom opise dramatických udalostí pokračoval ďalej: „*Sme ďaleko za Dneprom. Dolu už badať ruch i ojedinelé výbuchy a záblesky na zemi. To nás vítajú. Pod nami ležia tesne namačkané kolóny nepriateľských aut.*“ ... „*Veliteľ dal znamenie. Jeho roj*

¹³VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1941, č. j. 959, sign. 14/38/1.

¹⁴VHA Trnava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 43 z 8. 10. 1941, čl. 1.

¹⁵VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1942, č. j. 100.576, s. 132.

sa naklonil v ostrom uhle k zemi a z pilotových guľometov vyšľahli plamene ako ohnivé pozdravy tamtým dolu. V zapätí na zemi vybuchujú uprostred zmätku a paniky jeho pumy, ale záchrany ani rozprchnutím niet. Prichádzam na rad ja. Stroj sa nakloní, pilotné guľomety odspievajú svoju bojovú pieseň a ja nedočkavo, s rukou na klávesoch bombového zhadzovadla čakám... Dych sa mi zatajil ... Teraz... Bomby sedia. A teraz celkom k zemi. Okraj dediny horí, medzi domami a v záhradách desiatky áut. Náletom k zemi dostávam rýchlosť. To je moje šťastie: som menej zraniteľný. Na zemi sa spamätali a započali streľbu. Zo všetkých strán vyskakujú plamene, vyzerá to ako sviečky na dušičkovom cintoríne. Som trochu vzrušený. Červeno svietiace strely zanechávajú za sebou ohnivé dráhy. Vidím presne, kam strely dopadajú. Mieril som dobre. Pilot ostro potlačil k zemi. Ešte jedna dávka a teraz preč. Letím niekoľko metrov nad zemou, za nami, posliela nepriateľ tu a tam štekavé pozdravy guľometmi, ale tie nám už neublížia...“¹⁶

Opisom vyššie uvedených vojnových príbehov, v ktorých hlavnú úlohu zohrali lietadlá typu Š-328 a ich posádky, sme aspoň čiastočne priblížili dramatickú atmosféru prvého bojového nasadenia slovenského letectva na východnom fronte v roku 1941.

V súvislosti už so spomenutými výkonmi leteckého personálu slovenských pozorovacích letiek, ktoré mali vo výzbroji lietadlá typu Š-328, treba spomenúť, že okrem už vyššie uvedených operačných letov nad frontom vykonali aj 702 pozorovacích letov nad obsadeným územím. V tomto prípade ich úlohou bolo vyhľadávanie nepriateľských jednotiek, ktoré sa snažili dostať na územie ovládané Červenou armádou, ako aj zisťovanie situácie vlastných presunujúcich sa jednotiek. Sumárne pozorovacie letky do návratu na Slovensko vykonali 1 452 letov v čase 1 320 hodín, pričom nalietali až 264 000 km.¹⁷

Okrem operačných letov nad frontom a územím ovládanom okupačnými armádami sa slovenskí letci so svojimi „Š-328-kami“ podieľali aj na plnení úloh leteckej kuriérnej služby. V súvislosti s výkonom kuriérnej leteckej služby treba zdôrazniť, že prevažná časť z nich pripadá na letku 2 npor. let. F. Wágnera a lietadlá typu Š-328, ktoré od 25. 7. 1941 prevzali na seba úlohu zabezpečiť leteckú kuriérnu službu od kuriérnej letky stot. let. v zál. I. Kubiša. K tejto zmene došlo z dvoch hlavných dôvodov. Prvým z týchto dôvodov bolo, že na východnom fronte velenie slovenskej armády nasadilo až tri pozorovacie letky (1, 2, 3), ktoré však neboli dostatočne operačne vyťažené. Druhým z nich bola tá skutočnosť, že sa jednoznačne ukázalo, že malé športové lietadlá, ktorými bola predovšetkým vybavená Kubišova kuriérna letka (Be-50, Be-150, Be-555), svojimi technickými výkonmi nepostačovali na plnenie narastajúcich úloh v oblasti zabezpečenia presunu správ a materiálu medzi zázemím a čoraz vzdialenejším frontom.

O tom, že ani táto časť leteckej činnosti nebola na samom „konci záujmu“ velenia slovenskej armády, hovoria aj nasledovné riadky zverejnené v dobovom článku pplk. gšt. E. Novotného pod názvom *Slovenské vzdušné zbrane v poľnom ťažení proti SSR v roku 1941: „... Neoceniteľné služby v tomto poľnom ťažení preukázala letecká kuriérna služba. „... „Skoro 98% všetkej pošty sa dopravovalo leteckou kuriérnou službou. Denne brázdilo vzduchom jedno lietadlo z frontu do Bratislavy a jedno opačným smerom z Bratislavy na front. Celkom vykonala 704 preletov za 1108 hodín a pri tom nalietala 221.600 km a dopravila približne 33.600 kg pošty.“¹⁸*

O skutočnosti, že nielen lety nad frontom mohli ich posádkam priniesť smrť, ale že aj letecká kuriérna služba mala svoje záludnosti a nebezpečia, hovoria dve letecké nehody z obdobia prvého bojového nasadenia slovenského letectva na východnom fronte v roku 1941, jedna z nich s tragickým koncom.

¹⁶HANUS, F.: Útok slovenskej letky na boľševické jednotky. In: Slovenské vojsko, roč. 3, č. 3, s. 47-48.

¹⁷ŠUMICHRAS, Bojové, ref 11, s. 61.

¹⁸NOVOTNÝ, E.: Slovenské vzdušné zbrane v poľnom ťažení proti SSR v roku 1941. In: Slovenské vojsko č. 23-24, roč. 3, s. 371-372.

Prvou z týchto leteckých nehôd bola havária lietadla Š-328-71 posádky čtk. L. Pajtinu (pilot) a por. let. v zál. J. Čižmárika (pozorovateľ), ktorá sa odohrala dňa 26. augusta 1941 o 15.30 h na poľnom letisku Biela Cerkev. Výsledok nehody bol tragický: J. Čižmárik mŕtvy, L. Pajtina ťažko ranený, lietadlo totálne zničené. Podľa záverov vyšetrovacej komisie a vojenského súdu v Bratislave nehodu zapríčinila neopatrná pilotáž L. Pajtinu v súbehu s nespôsobilou pristávacou a vzletovou plochou letiska Biela Cerkev, na ktorej sa v čase pristávania stroja Š-328 nachádzali prekážky (stohy so slamou). Správne nefungovalo ani signalizačné zariadenie letiska. Stotník justície JUDr. L. Meislinger, samosudca vojenského súdu, po komplexnom zvážení všetkých dôkazov rozhodol vo veci havárie Š-328-71 takto: „*Súd za takéhoto stavu vecí, s poukazom na rozchádzajúce sa údaje jednotlivých svedkov, ako aj znalecký posudok, nevezal za dokázané, že by bol obžalovaný (rozumej čtk. L. Pajtina) zanedbal uložené povinnosti a preto ho z nedostatku iných dôkazov o vine spod obžaloby oslobodil.*“¹⁹

Druhá z leteckých nehôd slovenského kuriérneho „*Letova*“ sa stala dňa 7. septembra 1941 o 14.35 h nad lesom „*Rakytov*“ v katastri obce Klečenov, okres Trebišov. V tento deň dvojčlenná posádka: rtk. let. L. Jasík, pilot a npor. pech. D. Kunic, pozorovateľ, z dôvodu zlých poveternostných podmienok znížila výšku letu ich stroja Š-328-242 do takej miery, že s ním vrazila do kopca. Obom členom posádky sa podarilo z havarovanej „*kravičky*“ vyslobodiť. Lietadlo však hneď po náraze do zeme začalo horieť. Po príchode komisie na miesto havárie mohol jej predseda, por. let. J. Gurský, stroho konštatovať, že lietadlo úplne zhorelo...²⁰

V súvislosti s touto leteckou nehodou podal veliteľ leteckého pluku trestné oznámenie na hlavného aktéra leteckej nehody, t. j. pilota lietadla. K nemu sa následne pridala vojenský prokurátor, ktorý na L. Jasíka spracoval „*obžalobný návrh*“ z dôvodu: „*že 1) dňa 7. 9. 1941 neposlúchol letového rozkazu č. 13, vydaného veliteľom leteckého parku v Trenč. Biskupiciach ..., aby nelietal do mrakov a aby sa v prípade špatného počasia vrátil, ale napriek špatnému počasiu letel zo Lwova do Trenč. Biskupíc a vletel do mrakov, teda úmyselne odoprel poslušnosť nesplnením služobného rozkazu svojho predstaveného, 2) v dôsledku horeuvedeného rozkazu nesplnenia rozkazu toho istého dňa ako pilot kurírneho lietadla Š-328-242 pri lete z Lwova do Trenč. Biskupíc letel príliš nízko nad zemou, v mrakoch vrazil do kopca, v dôsledku čoho lietadlo zhorelo, pričom ohrozil telesnú bezpečnosť pozorovateľa npor. pech. Daniela Kunica ...*“²¹

Vojenský súd v Bratislave na svojom pojednávaní dňa 3. marca 1942 v predmetnej veci konštatoval, že „*nemôže byť pochyby o tom, že život človeka je statok právnej hodnoty najvyššej a že podľa zisteného skutkového deja bolo možné tento zachrániť len obetovaním lietadla...*“ Zároveň pokračoval: „*..., že obžalovaný (rozumej L. Jasík) konal z neodolateľného donútenia (v stave núdze), ktorý vylučuje ... bezprávnosť činu. Podľa zisteného skutkového stavu obžalovaný stav núdze ... si nezavinil ... sám, nakoľko v čase keď vzniklo nebezpečie života obžalovaného a spolu letca, iného východiska nebolo...*“ Na základe uvedených skutočností súd L. Jasíka oslobodil od obžaloby.²²

Toľko v skratke o leteckých haváriách „*Š-328-iek*“, ktoré počas prvého operačného nasadenia slovenského letectva plnili na východnom fronte náročné úlohy leteckej kuriérnej služby.

Prvé nasadenie slovenského letectva v roku 1941 sa skončilo dňom 15. 10. 1941, keď veliteľstvo Vzdušných zbraní vydalo operačný rozkaz č. 18, v ktorom sa upresňoval presun jednotiek Vzdušných zbraní do materských posádok na Slovensku.

V súvislosti s odchodom slovenských leteckých jednotiek do zázemia treba so všetkou vážnosťou zdôrazniť, že v žiadnom prípade nebol zapríčinený morálnym zlyhaním nasadených

¹⁹VHA Trnava, f. Vojenský súd Bratislava, V tr. 883/42-II.

²⁰VHA Trnava, f. Vojenský súd Bratislava, V tr. 45/42.

²¹VHA Trnava, f. Vojenský súd Bratislava, V tr. 45/42.

²²VHA Trnava, f. Vojenský súd Bratislava, V tr. 45/42.

jednotiek, tak, ako to v minulosti tvrdili niektorí historici, ale z dôvodu celkovej technickej nepripravenosti leteckých jednotiek na ďalšie vedenie bojovej činnosti.

Na technickú nepripravenosť, ktorá prakticky znemožňovala ďalšiu aktívnu účasť slovenského letectva v poli, upozornil zástupca veliteľa Vzdušných zbraní spisom ministra národnej obrany ešte 24. 9. 1941. Vo svojom spise, v ktorom žiadal o odsun pozorovacej letky 1, stíhacej letky 12, Armádneho leteckého parku, 4. a 15. batérie DPLP, objasňoval dôvody navrhovaného riešenia, pričom kládol enormný dôraz na plastické vykreslenie nepriaznivých výsledkov technických odborných prehliadok lietadiel (Š-328, B-534, Bk-534) patriacich oboj frontovým letkám. Okrem iného uvádzal, že boli zistené také vážne chyby, ktoré ohrozujú bezpečnosť lietania (prasknuté drevené vrtule, poopadávaná izolačná vrstva potľahu lietadiel, vlhké, plesnivé a čiastočne nahnité drevené súčiastky, hrdzavé kovové súčiastky, atď). Zároveň upozorňoval na skutočnosť, že ak „by lietadlá zostali v poli i cez podzim a zimu následkom podzemných dažďov a mrazu v zime by sa tieto tak poškodili, že by ich na jar nebolo možné použiť na lietanie“.²³ Nezabudol zdôrazniť, že lietadlá, ktorými disponujú obe poľné letky, nie je možné použiť v zimných podmienkach, pretože nie sú vystrojené „saňami“ (rozumej lyžami). Svoju žiadosť ukončil tým, že proti navrhovanému odsunu jednotiek Vzdušných zbraní nemá žiadne námietky ani zástupca šéfa nemeckej leteckej misie Obst. Menne.²⁴

Súhlas s navrhovaným odsunom jednotiek do zázemia dostal už 2. 10. 1941. Avšak kladné stanovisko bolo podmienené predchádzajúcim súhlasom predstaviteľov Nemeckej leteckej misie na Slovensku a tým, že neprítomnosť jednotiek Vzdušných zbraní nebude na úkor bojových akcií.

Aj tieto prekážky boli postupom času prekonané a dňom 16. 10. 1941 sa začal praktický presun jednotiek slovenského letectva do zázemia.²⁵

V súvislosti s nasadením slovenského letectva na východnom fronte, a tým aj operačným použitím lietadiel typu Š-328, treba zdôrazniť, že hoci nasadenie slovenského letectva v roku 1941 bolo z hľadiska bojových výsledkov nesporne úspešné, na druhej strane jasne dokumentovalo celkovú zastaranosť leteckého parku Vzdušných zbraní. Slovenské letectvo už nebolo schopné ďalej úspešne plniť náročné bojové úlohy na východnom fronte proti otrávenému, avšak stále nebezpečnému protivníkovi. Slovenská strana si túto skutočnosť jasne uvedomovala a predstavitelia slovenského MNO hodlali využiť bojové nasadenie slovenskej armády na východnom fronte po boku hitlerovského Nemecka na získanie modernej nemeckej výzbroje a výstroja. Za týmto účelom predložili vojenskému atašé Nemeckého veľvyslanectva v Bratislave Obstl. Heinrichovi Beckerovi presne vyšpecifikované požiadavky na prezbrojenie slovenskej armády. V komplexnej požiadavke boli zapracované aj potreby slovenských Vzdušných zbraní. V decembri 1941 spracovali príslušníci zbrojníctva Vojenskej správy prehľad materiálu, ktorý sa mal objednať a dodať z Nemecka. Figurovali v ňom aj konkrétne materiálne požiadavky slovenského letectva: 36 lietadiel typu Focke-Wulf Fw 189, 60 stíhacích lietadiel typu Messerschmitt Bf 109 (v dokumente nesprávne označované ako Me 109), 27 ľahkých bombardérov Dornier Do 215, 24 lietadiel Messerschmitt Bf 108, resp. Fieseler Fi 156, 10 lietadiel Junkers Ju 52, ako aj 15 lietadiel pre školnú jednotku (Arado Ar 96, Focke-Wulf Fw 58, Junkers Ju 52). Po dodaní nemeckých lietadiel v uvedenej typovej skladbe a požadovanom množstve hodlalo velenie letectva prezbrojiť jestvujúce letecké jednotky a vytvoriť jednotky nové.²⁶ Za predpokladu, že by nemecká strana akceptovala slovenskú požiadavku a jej vojenskej správe by dodala požadovaný materiál, šéf VÚ a veliteľ VZ by mal

²³VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1941, sign. 14/6/2, č. j. 908.

²⁴VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1941, sign. 14/6/2, č. j. 908.

²⁵ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 59-60.

²⁶ŠUMICHRASŤ, KLABNÍK, ref 11, s. 17-18.

k dispozícii 16 moderne vyzbrojených leteckých jednotiek (4 pozorovacie, 5 stíhacích, 3 bombardovacie, 2 kuriérne, 1 transportnú a 1 školnú leteckú jednotku). Spolu by tieto letky mali 172 lietadiel.²⁷

Plány velenia slovenskej armády na modernizáciu výzbroje a výstroja dostali výrazné trhliny, keď 24. 1. 1942 postúpila nemecká strana MNO SR stanovisko k požiadavke z júla 1941. V ňom jednoznačne konštatovala, že „*nemecké vojenské kruhy nevidia možnosti nám dodať potrebný materiál*“. V otázke leteckého materiálu vôbec nerefletovali na slovenské požiadavky a v oblasti automobilového materiálu a munície hodlali vyriešiť problém len čiastočne.

O mesiac neskôr, t. j. vo februári 1942, predložilo velenie slovenskej armády minimálny program na prezbrojenie Rýchlej divízie. Obsahoval aj požiadavku na dodávku 12 lietadiel Fw 189 pre pozorovaciu letku, 15 lietadiel Bf 109 pre stíhaciu letku, 24 lietadiel rozličného typu pre kombinovanú letku (po šiestich lietadlách Ju 52, Fi 156, Bf 110 a Ju 87), a ďalej na dodávku 4 ťažkých kanónov kalibru 8,8 cm a 36 ľahkých kanónov kalibru 2 cm.²⁸

Vzhľadom na opakované zamietavé stanoviská nemeckej strany vypracovalo slovenské MNO v marci 1942 dokument, ktorý postúpilo predsedovi vlády SR Dr. Vojtechovi Tukovi a kancelárii prezidenta Slovenskej republiky s cieľom: „*predostretia prehľadu doterajších požiadaviek MNO a pre vysvetlenie postupu MNO pri požadovaní výzbroja pre slovenskú armádu*“.²⁹ Dokument zahŕňal minimálne požiadavky slovenskej strany na dodávky výzbroje a výstroja, ktoré slovenská armáda nevyhnutne potrebovala pre úspešné vedenie bojovej činnosti na východnom fronte. Požiadavka v leteckej časti rátala s dodávkou materiálu pre dve diaľkozvedné (pozorovacie) letky, tri stíhacie letky Bf 109, jednu transportnú letku Ju 52 (12 lietadiel + 2 záložné), jednu kuriérnu letku Bf 108 Taifun, tri lietadlá Fi 156 Storch, tri ťažké kanónové batérie kalibru 8,8 cm a 3 ľahké kanónové batérie kalibru 2 cm s príslušným spojovacím materiálom. V závere tohto úradného spisu apeloval minister národnej obrany gen. F. Čatloš nasledovným spôsobom: „*Keby ani týmto minimálnym požiadavkám nemohlo byť vyhovené, prosíme, aby boli určite zabezpečené aspoň objednávky učené 20. januára (1942) v brnenskej Zbrojovke /príloha 2/, lebo tým sa čiastočne nahrádza materiál, ktorý z Nemecka nemôžeme dostať a bez neho by naše vojsko bolo nemožné*“.³⁰

Na vysvetlenie: F. Čatloš spomenul požiadavku, v ktorej slovenská strana požadovala pre Vzdušné zbrane aspoň lietadlá zo zásob bývalej čs. armády nachádzajúce sa na území Protektorátu Čechy a Morava. V tomto prípade išlo o lietadlá, ktorými by bolo možné vyzbrojiť tri stíhacie a dve pozorovacie letky (aj s rádiostanicami) a delostreleckú výzbroj pre dve ťažké kanónové kalibru 8,8 cm (úplné) a tri ľahké kanónové batérie kalibru 2 cm.³¹

Na záver možno konštatovať, že ani tento vojenský materiál sa slovenskej strane neodpredal. Z tohto dôvodu nebolo možné plánované letecké jednotky zostaviť a materiálne vybudovať. Napriek všetkým uvedeným problémom stiahnutie prevažnej časti jednotiek Vzdušných zbraní z východného frontu v roku 1941 do zázemia umožnilo veleniu slovenského letectva realizovať nevyhnutné personálne a materiálno-technické opatrenia súvisiace s opätovným bojovým nasadením slovenského letectva do bojov na východnom fronte v druhej polovici roku 1942.

Štvrtým a de facto posledným operačným použitím lietadiel typu Š-328 v rámci Vzdušných zbraní bolo ich nasadenie v rámci bojovej zostavy slovenskej Zaisťovacej divízie, resp. 2. pešej divízie v rokoch 1942 – 1943 a kuriérnej leteckej služby medzi zázemím a poľom. Ich ďalšie

²⁷Tamže, s. 18.

²⁸VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, sign. 15/74/69.

²⁹VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82.025.

³⁰Tamže.

³¹ŠUMICHRASŤ, KLABNÍK, ref 11, s. 18.

nasadenie v poli vzišlo po komplexnom posúdení personálnych a materiálnych možností slovenského letectva, ako aj požiadaviek frontových veliteľov.³²

Na základe rozkazu MNO vydal veliteľ Vzdušných zbraní plk. gšt. Š. Jurech 1. 6. 1942 nariadenie na odoslanie pozorovacej letky 1, stíhacej letky 11, 4. batérie DPLP spolu s dvomi spojovacími čatami a dielenským družstvom z leteckého pluku do poľa k Zaisťovacej divízii. Na výkon kuriérnej služby, ktorá spočívala v doprave služobnej a súkromnej pošty, novín a časopisov k slovenským jednotkám nasadeným na fronte, a na okupovanom území Sovietskeho zväzu, určil letku 2, ktorá disponovala lietadlami typu Š-328. Jej veliteľstvo bolo dislokované v ukrajinskom Ľvove.³³

Presun leteckých jednotiek k Zaisťovacej divízii nebol náhodný, ale mal priamu súvislosť s nárastom aktivity partizánskych jednotiek v priestore vtedajšej dislokácie divízie. Partizánske oddiely odvážnymi sabotážnymi akciami vážne ohrozovali presuny živej sily a cenného vojenského materiálu po železničnej trati Pinsk – Gomeľ, ktorú chránili príslušníci divízie. Rozsiahly priestor, v ktorom jednotky Zaisťovacej divízie vykonávali bojovú činnosť, si podľa veliteľa divízie vyžadoval, aby okrem posilnenia peších plukov tretími pešími prápormi boli divízii pridelené aj lietadlá a ľahké tanky.³⁴

Novopríchodzie letecké a protiletadlové jednotky boli začlenené do skupiny Vzdušných zbraní pri Zaisťovacej divízii (ďalej SVZ pri ZD). Po taktickej a materiálnej stránke podliehali priamo veliteľovi ZD plk. pech. P. Kunovi. Aby sa zabezpečil odborný a efektívny systém velenia jednotiek Vzdušných zbraní pri ZD, sa pri štábe divízie zriadila funkcia veliteľa SVZ pri ZD.³⁵

Presun do nového operačného priestoru, t. j. k slovenskej k Zaisťovacej divízii, začali dňa 22. 6. 1942 príslušníci letky 1 npor. let. R. Galbavého (krycí názov „Kamčatka 2“). Prelet šiestich „Š-328-iek“ do Žitomira trval dva dni a bol vykonaný na trase Tri Duby – Ľvov (pristátie) – Žitomir. Do bojovej činnosti zasiahli už 29. 6. 1942. Prvou bojovou úlohou letky 1 bol letecký prieskum v priestore obce Kliviny, v ktorom sa predošlého dňa odohralo niekoľko bojových stretov okupačných jednotiek patriacich pod Ortskommandaturu Ovruč so silnou skupinou partizánov.³⁶

Dňa 23. 6. 1942 za letkou 1 nasledovala letka 2 stot. let. R. Wágnera, ktorá v súlade s nariadením VVZ zabezpečovala v období od 1. 7. 1942 do 23. 10. 1942 leteckú kuriérnu službu na trase Bratislava – Žitomir (neskôr na trase Bratislava – Trenčianske Biskupice – Žilina – Ľvov – Žitomir – Dnepropetrovsk – Rostov – Krasnodar) za účelom prepravy súrnej služobnej pošty, súkromnej (listovej) poľnej pošty a denných časopisov (denníkov).³⁷

Zriadenie leteckej kuriérnej služby na trase Bratislava – Trenčín – Ľvov – Žitomir – Dnepropetrovsk sa realizovalo v súlade s dôverným nariadením veliteľa VZ z 12. 6. 1942 a jeho dodatkom z toho istého dňa. Za účelom zabezpečenia prevozu súrnej služobnej pošty zriadila letka 2 na letiskách vo Vajnorochoch a Ľvove dva samostatné detašmány. Letecký detašmán vo Vajnorochoch disponoval dvoma lietadlami typu Š-328 a dvoma 2-člennými posádkami. Ďalšie štyri lietadlá rovnakého typu boli umiestnené na Ľvovskom letisku, kde boli k dispozícii detašmánu letky stot. let. Fr. Wágnera. Prelet stanovenej trasy mali vykonať dve dvojčlenné posádky lietadiel typu Š-328 v čase 7.00 až 16.30 h. Prvý úsek na trase Bratislava – Trenčín – Ľvov mala vykonať posádka detašmánu Vajnory, ktorá mala v Ľvove odovzdať poštu zástupcovi ZD, resp. leteckej posádke patriacej Ľvovskému detašmánu. Táto mala súrne

³²ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 65-66.

³³VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82.581.

³⁴BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 4, s. 37-38.

³⁵ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 67.

³⁶VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82. 808.

³⁷VHA Trnava, f. VVZ, Rozkaz VVZ č. 52 z 20. 11. 1942, čl. 212.

poštu bezpečne doručiť až do Dnepropetrovska, kde ju osobne prevzali určení príslušníci RD. Starostlivosť o posádku, ako aj lietadlo typu Š-328, zabezpečovali príslušníci detašnému Dnepropetrovsk, ktorí patrili k letke 1. V prípade nepriaznivého počasia sa plánovaný prelet uskutočňoval na trase Vajnory – údolie Moravy – podľa železničnej trate na Krakov (možnosť pristátia) – Lvov.³⁸

Od 1. 7. 1942 bola základná trasa modifikovaná o medzipristátie na letisku Žilina, kde posádka lietadla odobrala od pracovníkov ústredne poľných pôšt zásielky v „*plombovaných uzáveroch*“. Posledná zmena súvisiaca s kuriérnou leteckou službou v roku 1942 sa uskutočnila dňom 16. 9. 1942, keď bola pôvodná trasa predĺžená až do Krasnodaru s medzipristátím v Rostove. Predmetná zmena sa uskutočnila na základe žiadosti veliteľa RD.³⁹

Podľa „*Osobitného rozkazu pre činnosť skupiny vzdušných zbraní pri ZD*“ z 15. 6. 1942, ktorý vydal veliteľ ZD plk. pech. P. Kuna, tvorili pozorovacia letka 1 s lietadlami typu Š-328, stíhacia letka 11 a 4./DPLP batéria skupinu Vzdušných zbraní. Základným letiskom pre obe letecké jednotky sa stalo letisko Žitomir – Juh. Velenie divízie pri spracovaní osobitného rozkazu kalkulovalo aj s tou eventualitou, že na základnom letisku nebude môcť byť vedená letecká prevádzka a z tohto dôvodu určilo tzv. zámenné letisko. Ním sa stalo letisko Žitomir – Sever nachádzajúce sa pri cestnej komunikácii spájajúcej Žitomir s Kyjevom. Okrem vyššie uvedených letiskových plôch mali slovenskí letci využívať aj tzv. pracovné letiská Korosten, resp. Ovruč a Kozinki.⁴⁰

Vzhľadom na obsahové zameranie a limitujúci stranový rozsah publikácie uvádzame len úlohy letky 1, ktoré mala stanovené plniť v zostave SVZ pri ZD: prieskum ciest, železníc a vodných tokov s dôrazom na železničnú trať Gomel – Pinsk, spolupráca s vlastnými pozemnými jednotkami, bitevné nálety na zistené nepriateľské ciele, kuriérna služba v priestore ZD a v neposlednom rade evidencia nepriateľských letísk v oblasti divízie.

Okrem letiska Žitomir – Juh, na ktorom boli dislokované letecké jednotky SVZ pri ZD, sa 6. 7. 1942 zriadil aj letecký detašmán na letisku v Kozinkách. Jeho výzbroj tvorili dve stíhacie lietadlá typu B-534 a dve pozorovacie lietadlá typu Š-328. Veliteľom leteckého detašmánu bol npor. let. Ján Frátrič, príslušník letky 1. Úlohou príslušníkov Frátričovho detašmánu bolo spolupracovať v priestore dislokácie pešieho pluku 102 s jeho jednotkami pri trestných akciách proti partizánom. Ďalej mal kontrolovať železničnú trať v úseku Rečica – Mikaševiči a v nevyhnutných prípadoch vykonávať aj bitevné nálety na bezpečne identifikované nepriateľské ciele.⁴¹ Nálety nasledovali spravidla po leteckom prieskume, ktorý zistil a vyhodnotil priestor, v ktorom sa nachádzali nepriateľské sily.

Jednoznačne kladné hodnotenie skutočnosti, že „*letky 1 a 11 sa včlenili do bojovej zostavy ZD a bok po boku so svojimi spolubojovníkmi z pozemných jednotiek plnili náročné bojové úlohy*“, môžeme nájsť už v situačnom hlásení veliteľstva ZD za obdobie od 10. 6. 1942 do 10. 7. 1942. V tomto hlásení pplk. del. Ladislav Šišovský, I a dôstojník štábu ZD konštatoval, že: „*...,lietadlá majú i veľký morálny vplyv jednak na naše jednotky, ktoré sa už necítia osamotené. Na nepriateľa pôsobia tak, že sa neodvážia postaviť sa do otvoreného boja a radšej utečie.*“ V hlásení v časti „*IV. Vzdušná zbraň*“ taktiež uvádzal: „*Koná cenné úlohy (rozumej letectvo) prieskumné a bojové. Zasahuje bojove pri zistení partizánskych skupín a spolupracuje s pechotou na akciách.*“⁴²

³⁸ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 68.

³⁹Tamže, s. 68.

⁴⁰VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82. 703.

⁴¹VHA Trnava, f. VZD, Dôverný rozkaz VZD č. 64 z 8. 7. 1942, čl. 105.

⁴²VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82.808.

O tom, že letectvo pri ZD „*nezasahovalo bojove len pri zistení partizánskych skupín*“, ale že spolupracovalo s pozemnými jednotkami pri všetkých druhoch akcií, dokumentuje činnosť príslušníkov leteckého detašmánu v Kozinkách dňa 2. 8. 1942. V tento deň sa aktívne zúčastnili na neslávne známej trestnej akcii, ktorú nariadil veliteľ pešieho pluku 102 (krycí názov „*Grónsko 5*“) pplk. pech. Michal Lokšík, ako odvetu za smrť ôsmich slovenských vojakov príslušníkov III/102 práporu, ktorých predchádzajúceho večera usmrtila počas prepadu slovenskej automobilovej kolóny pri obci Besujevo približne päťdesiat až šesťdesiatčlenná skupina sovietskych partizánov.⁴³ V súlade s Lokšíkovým nariadením vykonali príslušníci kozinského detašmánu bitevný nálet na obec Maloduša, v ktorej sa však toho dňa nenachádzali žiadne ozbrojené nepriateľské jednotky, ale len bezbranné civilné obyvateľstvo.⁴⁴

Na druhý deň po tragédii v tejto obci vydal veliteľ pešieho pluku 102 rozkaz na vykonanie veľkej vyčisťovacej akcie, ktorá bola spoločnou akciou príslušníkov slovenského pešieho pluku 102, nemeckých jednotiek (nemecký prápor SS pod velením Sturmbannführera Massela, štyri nemecké tanky z pancierového vlaku 25 a jedna pionierska rota s tromi kanónovými člmi) a príslušníkov leteckého detašmánu v Kozinkách.

Trestná akcia proti partizánom v priestore Vasileviči – Babiči – Demeči – Rečica pod krycím názvom „*ADI*“ začala 4. 8. 1942 a skončila 10. 8. 1942. Jej cieľom bolo „*obce a lesy očistiť od nepriateľských živlov*“. Zámer veliteľa protipartizánskej akcie, ktorého jednotky operovali v priestore Babiči – Karovotiči – Budka – Molčany – Rabusa – Demeniči, t. j. „*v silne nepriateľsky naladenom území, kde obyvateľstvo je pod vplyvom nepriateľa a bude preto zákernosťou napomáhať partizánskym odrazom*“, sa však nepodarilo splniť.⁴⁵ Výsledkom akcie bolo len zničenie opustených partizánskych táborov a vypálenie niekoľkých obcí. Napriek tomu veliteľ pešieho pluku 102 pplk. pech. M. Lokšík vysoko oceňoval činnosť slovenských letcov príslušníkov detašmánu v Kozinkách. Podľa jeho hodnotenia sa zhostili svojej úlohy „*veľmi dobre a prieskumom i náletmi okrem bojovej činnosti pôsobili na nepriateľa i civilné obyvateľstvo deprimujúco a výstražne*“. Ďalej zdôrazňoval, „*že tento účinok najmä u civilného obyvateľstva nedá sa ani dobre oceniť*“. Rovnako vysoko hodnotil bojové výkony slovenských vojakov nasadených v tejto akcii aj vojenský veliteľ Ukrajiny, Gen.d.Flieg. Kitzinger. Ten vyslovil „*svoje úplné uznanie a svoju mimoriadnu vďaka všetkým na tejto akcii zúčastneným dôstojníkom, poddôstojníkom a mužstvu slovenskej zaisťovacej divízie, ktorí v boji s prefikaným a úskočným súperom neprestajne dokazovali hrdinskú zasadzovaciu pohotovosť pri znášaní námah všetkého druhu v nesnadných územných pomeroch*“.⁴⁶

O skutočnosti, že protipartizánske ofenzívne akcie podnecovali odvetné prepady, sa slovenskí letci mohli presvedčiť v dňoch 7. 8. a 15. 8. 1942, keď partizáni napadli letiská v Kozinkách a Žitomire. Obe udalosti boli zaznamenané aj v situačnom hlásení veliteľstva ZD za obdobie od 10. 7. do 10. 8. 1942. V hlásení sa medzi iným konštatovalo, že 7. 8. 1942 partizáni prepadli letiská v Žitomire a v Kozinkách, ale ich útoky boli odrazené bez vlastných strát.⁴⁷ O týždeň neskôr, čiže 14. 8. 1942, slovenský pilot zistil o 06.30 h partizánsky tábor nachádzajúci sa medzi obcami Chaboje a Borzuvka. Letec s novým veliteľom divízie plk. gšt. R. Pilfouskom na palube lietadla ostreloval tábory palubnými zbraňami. Je zrejmé, že letecký nálet na partizánsky tábor bol úspešný, pretože ešte v tú noc sovietski partizáni zaútočili na letisko v Kozinkách. Ich úmysel „*zničiť lietadlá a zlikvidovať personál letiska*“ sa im ale nepodaril z dôvodu obrannej paľby slovenských vojakov.

⁴³ŠUMICHRAST, ANĎAL, Letov Š-328 a Š-528, ref 1, s. 4.

⁴⁴BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 4, s. 40.

⁴⁵Tamže, s. 41.

⁴⁶VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1942, č. j. 82.983.

⁴⁷ŠUMICHRAST, Bojové, ref 11, s. 73.

Napriek dosiahnutým bojovým úspechom a preukázateľnému prínosu letectva, nasadeného v rámci ZD, bolo velenie slovenskej armády prinútené vydať pokyn na jeho návrat do materských posádok na Slovensko, s ohľadom na celkovú technickú nepripravenosť Vzdušných zbraní zabezpečiť nepretržitú a bezpečnú prevádzku leteckej techniky a materiálu v tvrdých poľných zimných podmienkach. Z týchto dôvodov už 21. 10. 1942 odletel lietajúci sled letky 1 na materskú základňu Tri Duby. Pozemný sled tejto letky bol od 23. 10. 1942 pripravený na letisku Žitomir – Juh na odchod do zázemia. Po návrate z poľa do vlasti ich bojovú činnosť v poľnom ťažení v roku 1942 ocenil veliteľ VZ tak, že veliteľovi letky npor. let. R. Galbavému a všetkým príslušníkom letky 1 vyslovil svoje veliteľské uznanie a vďaka. Osobitne vyzdvihol: „*veľmi dobrý výkon mechanického personálu a hladké, obratom vykonávané zásobovanie letky potrebným technickým materiálom zo strany leteckého parku*“.⁴⁸

Veliteľ letky 1 okrem pochvalného uznania dostal od prezidenta republiky aj vyznamenanie Za hrdinstvo III. stupňa a Pamätný odznak 1. stupňa, ktoré mu boli udelené za to, že „*pod jeho velením od 3. 6. 1942 do 15. 10. 1942 zúčastnila sa jeho letka úspešne boja proti záškodníkom, kde konala táto letka lety prieskumné, bitevné nálety a bombardovacie útoky. Zhotovila 237 jednotlivých a 14 radových snímok leteckých železnice Pinsk-Gomel oblasti ZD*“.⁴⁹

Dňa 23. 10. 1942 sa vrátili na materské letisko v Spišskej Novej Vsi aj príslušníci letky 2, ktorí ukončili činnosť kuriérnej letky. Veliteľ VZ vyslovil príslušníkom letky 2 v rozkaze VVZ č. 52 z 20. 11. 1942, čl. 212, pochvalné uznanie menom služby (rozumej leteckej) za príkladnú činnosť, ktorou prispeli k vzornému a úspešnému vykonaniu leteckej kuriérnej služby, niekedy za veľmi ťažkých podmienok. V rozkaze zároveň konštatoval, že: „*Veliteľ letky 2 svojimi iniciatívnymi a včasnými zásahmi prekonal všetky ťažkosti, ktoré sa vyskytli a prosper tým nie malou mierou k tomu, že celá letka vykonávala bezchybne svoju ťažkú a zodpovednú úlohu*“.⁵⁰

Návratom pozorovacích letiek 1 a 2 do materských posádok na Slovensku sa definitívne neuzatvorila účasť lietadiel typu Š-328 na východnom fronte. Lietadlá tohto typu sa opäť dostali na front koncom marca, resp. začiatkom apríla 1943, keď začali opätovne lietať nad priestorom zabezpečovaným slovenskou Zaisťovacou divíziou. Tentoraz osvedčené „*kravky*“ používala letka 11 (v niektorých dobových materiáloch označovaná aj ako kombinovaná letka) v boji so sovietskymi partizánmi na území Ukrajiny a Bieloruska.

Posilnenie letky 11 o lietadlá typu Š-328 riešilo nariadenie z 22. 3. 1943, v ktorom sa veliteľovi leteckého pluku nariadilo, aby od letky 3 odoslal „*za najbližšieho priaznivého počasia*“ do poľa k stíhacej letke 11 trojicu lietadiel typu Š-328. V poli mali plniť úlohy podľa rozkazov veliteľa SVZ pri ZD. Berúc do úvahy skutočnosť, že letka 11 v tomto období disponovala len stíhačkami B-534, mali byť „*kravky*“ pri odlete do poľa vybavené aj najnutnejším materiálom na ich obsluhu, ošetrovanie a prevádzku.⁵¹

Do apríla roku 1943 vykonali príslušníci slovenských letiek v rámci ZD celkom 243 bojových náletov a 316 prieskumných letov. Pri bombardovacích letoch zhodili na zistené nepriateľské ciele celkom 2 900 kg leteckých bômb. Ich bojovú činnosť na Ukrajine a v Bielorusku charakterizovala dobová slovenská tlač nasledovne: „*K úspechom a víťazným činom slovenských letcov na východnom fronte v tichosti sa pridružujú ich kamaráti na Ukrajine*

⁴⁸VHA Trnava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 17 zo 14. 4. 1943, čl. 5.

⁴⁹VHA Trnava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 6 zo 9. 2. 1943, čl. 3.

⁵⁰ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 76.

⁵¹O tom, že rozkaz veliteľa leteckého pluku sa realizoval nedbanlivo a povrchno, vypovedá článok zverejnený v dôvernom rozkaze veliteľa leteckého pluku č. 19 zo 4. 5. 1943, v ktorom sa konštatovalo, že dočasný veliteľ letky 3 npor. let. Imrich Výrostko odoslal do poľa tri lietadlá typu Š-328, ktoré neboli vybavené bubnovými zásobníkmi pre pozorovateľské guľomety. Svojím konaním spôsobil: „*..., že lietadlá dolietnuvšie k poľnej jednotke neboli schopné poľnej prevádzky*“ (VHA Trnava, f. Letecký pluk, Dôverný rozkaz leteckého pluku č. 19 zo 4. 5. 1943, čl. 1.)

*a Bielorusku a zapisujú sa tak do dejín boja proti bolševizmu. Bok po boku s kamarátmi od pozemných zbraní, združení s ostatnými národmi Európy v jeden celok, bojujú naši letci ďaleko od domova za lepšiu budúcnosť kontinentu, za bezpečnosť svojho národa a vlasti.*⁵²

Napriek vyššie uvedeným propagandistickým vyjadreniam, ktoré oslavovali činnosť a vysokú bojovú morálku letcov príslušníkov SVZ pri ZD, sa aj v rámci tejto, doposiaľ veľmi kladne hodnotenej jednotky, začali prejavovať rozkladné javy, ktoré vyvrcholili 17. 5. 1943, keď od leteckej jednotky „Atlas 1“ zbehli z letiska Ovruč na lietadle typu Š-328 slob. Imrich Haščík, stk. v zál. Pavol Hrivík (obaja príslušníci letky 11) a stk. v zál. Jozef Jančo (príslušník SPVZ). Ich úmysel bol jednoznačný: navždy sa vyhnúť výkonu vojenských povinností a prejsť na stranu nepriateľa. Podľa výpovede J. Janča z 22. 6. 1943, podanej na veliteľstve oddielu poľného žandárstva v Kozinkách, svoj čin uskutočnili na základe popudu I. Haščíka. Ten bol k SVZ pri ZD premiestnený z LŠ, z ktorej ho pre disciplinárne záležitosti vylúčili. Je zrejmé, že sa I. Haščík s „*odobratím krídel*“ nikdy vnútorne nevyrovnal a v novom služobnom zaradení nevidel ďalšiu budúcnosť. Podľa Jančovho vyhlásenia chcel nájsť novú budúcnosť v sovietskom Rusku. Na realizáciu svojich plánov však potreboval odhodlaných pomocníkov. Nimi sa stali strelníci v zálohe P. Hrivík a J. Jančo. Trojica bola rozhodnutá svoj plán realizovať už v nedeľu 16. 5. 1943. Lenže pre nevhodné letové počasie musela zámer odložiť na druhý deň, t. j. na pondelok 17. 5. 1943. Aby mali voľný prístup k lietadlu, vzal si I. Haščík dobrovoľne službu veliteľa stráže na letisku v Ovruči. V stanovený deň traja sprisahanci spoločne s nič netušiacimi príslušníkmi stráže vytlačili z hangára na letiskovú plochu lietadlo typu Š-328. Prirodzene, že pri realizácii príprav na samotný úlet nepotrebovali žiadnych svedkov, resp. vojakov, ktorí by im mohli plán úletu skomplikovať, preto I. Haščík ako veliteľ stráže odoslal príslušníkov strážneho družstva na strážnicu, kde mali zotrvať až do fiktívneho príchodu veliteľa letky 11. Po krátkej inštrukcii sa trojica zbehov vzniesla na palube lietadla do vzduchu a zamierila smerom na Kursk, odkiaľ mali preletieť líniu nemecko-sovietskeho frontu.

Let sa však nevyvíjal podľa predstáv trojice utečencov a pri obci Černigov bol I. Haščík nútený pristáť pre technickú poruchu lietadla. Po jej odstránení sa opäť vzniesli do vzduchu a pokračovali v dobrodružnom lete smerom na Briansk. Vzhľadom na daždivé počasie stratil I. Haščík orientáciu a po druhýkrát „*sadol*“ s lietadlom v neznámom teréne v blízkosti obce Prvý Vojin, vzdialenej asi 40 km od Brianska. Tam hodlal získať informácie o polohe. V obci však utečencov zadržala nemecká hliadka. Na základe Haščíkovej nepravdivej informácie, že boli vyslaní z Ovruča na prieskum do priestoru Gomel', ale že pre nepriazeň počasia zabľúdili, ich nemecká hliadka prepustila. Následne boli ubytovaní v civilnom dome a taktiež im bola prisľúbená materiálno-technická pomoc (letecký benzín, kyslík ...), aby sa mohli na druhý deň vrátiť k svojej leteckej jednotke. Po istej chvíli sa však Nemci vrátili, slovenských vojakov zatkli a eskortovali do vojenskej väznice v meste Orel. Po desiatich dňoch väznenia ich odoslali na pomocné práce do kuchyne, kde sa im podarilo nájsť na smetisku píľku na železo, ktorou za päť ďalších dní prepílili väzenské mreže, a tým si otvorili cestu na slobodu. Ich útrapy sa však neskončili, pretože na úteku ich zadržala miestna milícia, ktorá ich odovzdala maďarskej vojenskej jednotke v obci Narov'ja. Odtiaľto ich bez eskorty odoslali priamo do Brianska. Zo železničnej stanice v Briansku ich osobným automobilom odviezli na nemecké veliteľstvo brianskeho letiska. Tam opätovne zopakovali svoju verziu o nešťastnom „*prieskumnom lete*“ do priestoru Orel. Po vypočutí troch „*zblúdilých spojeneckých letcov*“, ich následne ubytovali v nemeckých kasárňach a sľúbili im, že do Ovruča pošlú fonogram s informáciou o ich osude.

Je pochopiteľné, že zbehovia nečakali na odpoveď z Ovruča. I. Haščík spolu s P. Hrivíkom utiekli ešte v ten istý deň. Unavený J. Jančo však zotrval v priestoroch nemeckých kasární

⁵²ŠUCHA, E.: Slovenské letectvo na Ukrajine a Bielorusku. In: VZLET – mesačník vzdušných zbraní, roč. 2, 1943, č. 6, s. 117.

jeden deň. Potom načerpajúc nové sily tiež zutekal. Jeho anabáza sa skončila 21. 6. 1943 o 0.10 h, keď bol na základe dôverných informácií zaistený por. Rudolfom Chabenom (veliteľom oddielu poľného žandárstva) v obci Kozinky. Stk. v zál. J. Jančo bol neskôr na základe rozsudku poľného súdu uznaný za vinného v plnom rozsahu a následne uväznený vo vojenskej väznici. Jeho dvaja spoločníci, I. Haščík a P. Hrivík, boli v neprítomnosti odsúdení na trest smrti.⁵³

Napriek tomuto činu trojice slovenských vojakov možno konštatovať, že bojová činnosť letky 11 npor. let. L. Hrona sa nijak výrazne neznižila. Opak je pravdou. Bola veľmi intenzívna a jej príslušníci sa aj na lietadlách Š-328 aktívne zapájali do ofenzívnych protipartizánskych akcií, čo pozitívne hodnotili nielen príslušní slovenskí, ale aj nemeckí velitelia. Rovnakú činnosť vyvíjali aj na mieste novej dislokácie divízie v priestore Minska, kde sa letka 11 presunula z letiska Ovruč aj s trojicou „Š-328-iek“.

V súvislosti s bombardovacími a bitevnými, resp. hĺbkovými náletmi, treba poznamenať, že v mnohých prípadoch sa cieľmi slovenských letcov stávali obce, ktoré sa nachádzali v tzv. „partizánskych oblastiach“. Jeden z dokladov o intenzívnej leteckej činnosti „Š-328-iek“ priniesol aj deň 16. 7. 1943, keď trojčlenný roj lietadiel typu Š-328 o 09.50 h zbombardoval a ostreloval z palubných zbraní obce Rybakovčina a Kolodín. O 11.40 h rozšíril paletu bombardovacích náletov ďalší trojčlenný roj lietadiel typu Š-328, ktorý zbombardoval obce Gudnich a Tarasovo. O 13.30 h sa do bombardovania obce Rybakovčina pustilo lietadlo typu Š-328. Od 13.35 do 13.45 h bombardovalo lietadlo typu Š-328 obce Krugloje a Gatnoje. Dobové dokumenty hodnotili nálety ako úspešné akcie, keďže všetky obce po bombardovaní horeli. Už o deň neskôr, t. j. 17. 7. 1943 o 10.45 h, štartoval trojčlenný roj lietadiel typu Š-328, aby zbombardoval obec Borki, ktorú leteckými bombami rozbil a zapálil. Pri týchto typoch leteckých útokov, ktoré neboli v rámci SVZ pri ZD vôbec ojedinelé, bolo veľmi často zasiahnuté aj miestne civilné obyvateľstvo.

Činnosť letky npor. let. L. Hrona pokračovala až do 25. 10. 1943, keď sa definitívne uzavrela jedna z kapitol novodobých vojenských dejín Slovenska – bojová činnosť slovenského letectva v rámci Zaisťovacej divízie, resp. 2. pešej divízie na Ukrajine a Bielorusku. Návratom lietadiel Š-328 k materským jednotkám sa prakticky uzavrela ich bojová činnosť v rámci slovenských Vzdušných zbraní.

Osud osvedčených, avšak totálne zastaraných „kraviek“, ako strojov patriacich do leteckého parku slovenského letectva, sa definitívne uzavrel v ranných hodinách dňa 31. 8. 1944, keď spoločne s ostatnými 26 lietadlami skupiny Vzdušných zbraní pri východoslovenskej armáde preleteli z poľného letiska Išľa pri Prešove na stranu Červenej armády aj osem „Š-328-iek“ patriacich do výzbroje pozorovacej letky 2.⁵⁴

LETOV Š-328 V POVSTALECKOM LETECTVE 1944

Jedným z typov lietadla, ktoré povstaleckí letci použili v bojoch v Slovenskom národnom povstaní, bolo aj lietadlo Š-328. V období vyhlásenia Slovenského národného povstania sa tieto lietadlá nachádzali nielen na letiskách roztrúsených po celom území Slovenska, ale aj na generálnej oprave v materskom závode Letov v Olomouci.⁵⁵

⁵³ŠUMICHRASŤ, Bojové, ref 11, s. 85-86.

⁵⁴RAJLICH, J. – SEHNAL, J.: Sloveňští letci 1939 – 1945/ Slovak airman 1939 – 1945. Kolín : Kolínske noviny, 1991, s. 54; taktiež STANISLAV, J. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1944 –1945. Bratislava : Magnet Press, 2003, s. 18-22.

⁵⁵Podrobnejšie pozri napr.: ŠUMICHRASŤ, ANĎAL, Letov Š-328 a Š-528, ref 1.

Časť z týchto lietadiel padla do rúk nemeckým okupačným jednotkám pri postupnom obsadzovaní vojenských objektov na západnom a východnom Slovensku. Napriek skutočnosti, že išlo o lietadlá s nízkou bojovou hodnotou, pre povstalecké letectvo, ktoré sa borilo s akútnym nedostatkom akejkolvek na bojovú činnosť vhodnej leteckej techniky, to predstavovalo nenahraditeľnú stratu.⁵⁶ Takto povstalecké letectvo prišlo aj o dve lietadlá Š-328, ktoré sa nachádzali na letisku vo Vajnorochoch, jednon Š-328 v Spišskej Novej Vsi⁵⁷

Do priamych bojov s postupujúcimi okupačnými jednotkami sa v kabínach „Š-328-iek“ okrem príslušníkov povstaleckej Kombinovanej letky zapojili aj letci operujúci z letiska Poprad, ako aj ich kolegovia z Mokrade.

Už 31. 8. 1944 vykonala trojica pilotov (J. Žálik, F. Preis-Potocký, Kovalinka) celkom 21 operačných letov s úsilím spomaliť postup nepriateľských kolón do priestoru Kežmarok – Poprad. Napriek ich odvahe nezastavili postupujúce nemecké jednotky, ktoré bez väčších ťažkostí postupovali vpred. Jeden z týchto bojových letov opísal v knihe *Takmer pravdivý príbeh* aj M. Beznák, ich priamy účastník. Po prilete do priestoru Kežmarku, kde por. let. J. Pejko pri predchádzajúcom prieskumnom lete našiel nemecké tanky, opísal svoje pocity takto: „Na vežiach tankov sa otvárajú príklopy. Nemci vyliezajú von. Čo chystajú? Uvitací výbor? V ich rukách rozoznávam akési čierne tyče. Doriti, zabudli sme na protiletadlové guľomety! Trpnem od prekvapenia a strachu.“ ... „Vykľáňam sa z lietadla, aby som zamieril čo najpresnejšie. Lavou rukou sa držím trupu, pravú mám pripravenú na bombardovacím prístroji.“ ... „Zamierené! Uvoľňujem všetkých šesť bômb. Vidím, ako sa oddeľujú od trupu. Na krídle sa trepecú franforce rozstrieľaného plátna.“⁵⁸

Ich útoky ustali až krátko pred obsadením popradského letiska, keď čtk. J. Žálik a čtk. F. Preis-Potocký zamierili so značne poškodenými lietadlami Š-328 na letisko Mokrad'. Stav ich „kraviek“ nebol najlepší. Preisová „kravka“ pristála s roztrhnutým poťahom krídla a s najmenej 32 zásahmi. Technickému personálu letiska sa ju už nepodarilo uviesť do letuschopného stavu, pretože krátko po prilete ju spoločne s druhou z dvojice popradských „kraviek“ zničilo nemecké letectvo pri bombardovaní letiska Mokrad'.⁵⁹

Letci na Mokradi do priletu popradských „kravičiek“ taktiež nezaháľali a so svojim jediným a naviac neozbrojeným „Šmolíkom“ ešte 30. 8. 1944 vykonali niekoľko prieskumných letov. V poobedňajších hodinách podnikla posádka rtk. let. Š. Zúber, pilot a por. let. M. Chrapčiak, pozorovateľ, už aj s čiastočne vyzbrojenou „Š-328-kou“, letecký prieskum severného Spiša, pričom prenikla až nad územie Poľska. V priestore Ždiaru ostreľovali postupujúce nemecké jednotky a pozorovateľ na ne zhadzoval aj zväzky ručných granátov (na Mokradi sa v tej dobe nenachádzali žiadne letecké bomby). Na napádanie nemeckých predsunutých kolón sa podieľala aj ďalšia posádka: npor. let. J. Kolembus, pilot a por. let. A. Strýček, pozorovateľ.⁶⁰

Krátky „život“ mokrad'skej povstaleckej „Š-328-ky“ sa uzavrel už o deň neskôr, keď ju pri bojovom lete v priestore medzi Popradom a Kvetnicou zostrelila dvojica nemeckých Ju 87. Posádka tvorená rtk. Š. Zúberom a por. let. A. Strýčkom sa z ťažko poškodeného a horiaceho stroja zachránila núdzovým pristátím. Pred nemeckými vojakmi sa včas ukryla v blízkom lese.

Boj slovenských „kraviek“ sa však ani teraz neuzavrel a na povstaleckom nebi tento typ lietadla ďalej reprezentovali stroje patriace do výzbroje Kombinovanej letky, ktoré sa úspešne zapojili do boja na celom úseku frontu, a to nielen z letiska Tri Duby, ale aj krátko tiež z poľného letiska Dražkovce pri Turčianskom Svätom Martine, v súlade s požiadavkami velenia 1. čs. armády na Slovensku.⁶¹

⁵⁶Tamže, s. 5.

⁵⁷STANISLAV, KLABNÍK, ref 54, s. 65.

⁵⁸PROKEŠ, BEZNÁK, ref 3, s. 60.

⁵⁹PROKEŠ, BEZNÁK, ref 3, 61-62; taktiež STANISLAV, J.: Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP. Bratislava: VEDA, 1996, s. 144; taktiež STANISLAV, KLABNÍK, ref 54, s. 53.

⁶⁰Tamže, s. 52-53.

⁶¹STANISLAV, KLABNÍK, ref 54, s. 74-75.

Vojenská história

Posledný let na „Š-328-kách“ vykonali čat. J. Bielopotocký, pravdepodobne vo dvojici so slob. ašp. E. Rizmannom a rtm. let. M. Žlnka dňa 25. 10. 1944. Ich odletom z ohrozeného povstaleckého letiska Tri Duby na území ovládané Červenou armádou sa definitívne uzavrela história lietadla typu Š-328 na území Slovenskej republiky.⁶²

P. ŠUMICHRAST: DIE LETOV Š-328 IN DEM ARSENAL DER SLOWAKISCHEN LUFTKRÄFTE 1939 – 1944

Die Waffen der slowakischen Luftstreitkräfte, die als Bestandteil der neu geformten Wehrmacht der Slowakischen Republik in den tragischen März-Tagen des Jahres 1939 entstanden, gingen bis zum 29. August 1944, als sich ein beträchtlicher Teil ihrer Angehörigen zum bewaffneten Aufstand der demokratischen Kräften anschloss, einen komplizierten und nicht einmal widersprüchlichen Weg durch. Schon in der Zeit der nicht gerade leichten Entstehung der slowakischen Luftstreitkräfte mussten sie mit einem Teil ihrer beschränkten Kräfte einen unbarmherzigen Kampf gegen die unerwartete Aggression der ungarischen Armee in der Ostslowakei führen und schon in den ersten Tagen des Zweiten Weltkriegs nahmen sie an den Kämpfen gegen Polen an der Seite der deutschen Luftwaffe aktiv teil. Schliesslich, am 22. Juni 1941, betraten sie als Aggressoren das Gebiet der Sowjetunion.

Die Angehörigen der slowakischen Luftstreitkräfte dokumentierten durch die Ergebnisse ihrer Kampfleistungen während diesen historischen Ereignissen, dass trotz der schnell alternden Flugtechnik, die vorher einen Bestandteil der Ausrüstung der tschechoslowakischen Luftstreitkräfte bildete, als auch der begrenzten Anzahl von fachlich vorbereiteten Fliegerspezialisten, fähig sind ihre physische und psychische Kräfte zu mobilisieren und mit den Fliegern der übrigen Ländern der Welt, die sich in den bis zu der Zeit am meisten vernichtenden Krieg in der Geschichte der menschlichen Zivilisation anschlossen, Schritt zu halten.

Ein von den Flugzeugtypen, den die slowakischen Flieger an den angeführten Schlachtfeldern erfolgreich nutzten, war die ursprünglich tschechoslowakische einmotorige Mehrzweckmaschine – der Zweidecker Letov Š-328. Die Maschine wurde von dem Kommando der slowakischen Luftstreitkräfte zur Ausfüllung der Aufgaben eines Beobachtungsflugzeuges, leichten Bombenflugzeuges und Flugzeuges, das den militärischen Luftkurierdienst sichert, bestimmt. Die Entscheidung über diese breite Operationsverwendung des Flugzeuges wurde jedoch nicht durch seine ausgezeichnete Eigenschaften bedingt, sondern durch die ungünstige Situation, die im Flugpark der slowakischen Luftstreitkräfte herrschte.

Im Zusammenhang mit der ganzen technischen Konzeption, als auch den Ausstößen dieses Flugzeuges ist es nötig zu betonen, dass das Produkt der Flugzeugmilitärfabrik Letov, Typ Š-328 mit seiner Konzeption in die 20er Jahre der 20. Jahrhundert gehörte. Schon bei seinem Entstanden hob sich das Flugzeug mit seinen Leistungen nicht ab und war schon bei seiner Einführung ins Arsenal der tschechoslowakischen Luftstreitkräfte moral veraltet. In der Zeit des Zweiten Weltkrieges, als das Flugwesen eine stürmische technische Entwicklung erlebte, wurde die Veralterung dieser Maschinen noch evidenter.

Das Kommando der Luftstreitkräfte, als auch die Piloten der „kleinen Kühen“ (*Spitzname der Maschine Letov Š-328*), mussten bei der Durchführung von Operationstätigkeiten über feindliche Gebiete auch mit weiteren Mangelhaftigkeiten rechnen – z.B. mit der Absenz der Mitteln passiven Schutzes der Besatzung. Das Endresultat, das durch veraltete technische Konzeption, begrenzte Leistung und schwache Ausrüstung des Flugzeuges gegeben war, war klar und bedeutsam: das Flugzeug Š-328 ist möglich erfolgreich nur in dem Kampfraum anzusetzen, in dem sich keine starke feindliche Abfangjäger befindet, bzw. ihm die eigenen Abfangjäger hinreichenden Schutz gewähren. Desto überraschender wirkt die unstrittbare historische Tatsache, dass die Mehrzweckflugzeuge Š-328 – trotz ihrer technischen Veralterung und niedrigen Kampfwert – die slowakischen Flieger nicht nur während der Existenz der slowakischen Luftstreitkräfte, sondern auch in der Zeit des Slowakischen Nationalaufstandes schon als Mitglieder der 1. tschechoslowakischen Armee in der Slowakei erfolgreich benutzten.

⁶²Tamže, s. 97.

Vojenská história

PERSONÁLIE

GENERÁL BRANISLAV MANICA (1894 – 1980)

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: General Branislav Manica (1894 – 1980). *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 82 – 98, Bratislava.

In the published study the author outlined the characteristics of one important personality in the military history of Slovakia in the 20th century. He points out that referring to just mentioned military history of Slovakia, the Czecho-Slovak Legions and involvement of Slovaks in the establishment of the Czecho-Slovak Republic (ČSR), the movement of former legionnaires – Slovaks in the 20's and partially also in the 30's, the anti-fascist resistance during the 1st Slovak Republic as well as the Slovak National Uprising, are inseparably connected with the name of this general. Military History. Slovakia. World War II. Military Personalities. Personal Data.

Medzi významné osobnosti vojenských dejín Slovenska v 20. storočí, ktoré sa svojou individuálnou mierou podieľali na ich tvorbe, určite patrí aj generál československej armády Branislav Manica (1894 – 1980).

S menom tohto generála sú z hľadiska práve spomenutých vojenských dejín Slovenska neoddeliteľne spojené československé légie a podiel Slovákov na vzniku Československej republiky (ČSR), hnutie bývalých legionárov – Slovákov v dvadsiatych a čiastočne v tridsiatych rokoch, protifašistická rezistencia počas 1. Slovenskej republiky a tiež Slovenské národné povstanie (SNP).

Počas svojho života tento postavou síce menší, ale vôľou veľký, muž potom slúžil vo viacerých armádach. V rakúsko-uhorskej armáde, v československých légiách a v československej armáde, v slovenskej armáde, v 1. československej armáde na Slovensku a po prechodnom období pôsobenia v partizánskych radoch na prelome rokov 1944 – 1945, nakoniec opäť v armáde československej. Dvakrát, počas prvej a neskôr počas druhej svetovej vojny, sa ocitol na fronte proti Rusku a Sovietskemu zväzu, čo však bolo v rozpore s jeho presvedčením Slovana. Aj tento úvodný heslovitý prehľad najlepšie dokumentuje vývin štátoprávneho usporiadania slovenského národa v 20. storočí, na ktorý bol Branislav Manica vždy nútený svojím spôsobom reagovať.

Popritom však život generála Branislava Manicu bol rovnakou mierou ovplyvňovaný aj ďalším fenoménom – politikou. Od mladosti išlo v jeho prípade o jednoznačnú ľavicovú politickú orientáciu.

Informácie týkajúce sa života generála sme čerpali z rozličných knižných publikácií vydaných na Slovensku i v zahraničí, z osobných archívnych dokumentov¹ a spomienok, dobovej

¹Na tomto mieste musíme poďakovať aj pracovníkom Vojenského ústredného archívu-Vojenského historického archívu v Prahe za nezištné poskytnutie kópií viacerých osobných archívnych dokumentov gen. Branislava Manicu.

tlače a iných prameňov, napr. spomienok pamätníkov. V tejto súvislosti by sme preto chceli poďakovať dcére nebohého generála pani Lýdii Martákovej za možnosť prehliadnuť si rodinný archív i za jej vzácny čas vyplnený jej spomienkami na otca. Takisto úprimne vďačíme aj ďalším pamätníkom.

Našou snahou potom, po dôkladnom preštudovaní spomínaných pramenných materiálov, bolo komplexne a zároveň hlbšie zobrazíť pozoruhodný život tejto osobnosti vojenských dejín Slovenska. Encyklopedické heslá², novinové články³ a publikovaný fragment pamätí⁴ totiž nedokážu z priestorových dôvodov priblížiť v nadväznosti viaceré dôležité a pozoruhodné momenty a stimuly jeho života.

PRED „VEĽKOU“ VOJNOU (MLADOSŤ A ŠTÚDIA)

Neskorší dôstojník československých légii v Rusku a generál Branislav Manica sa narodil 27. februára 1894 v Tisovci (dobovo maďarsky Tiszolcz – pozn. P. Ch.) na území historického Malohontu⁵, vtedy už súčasťou Gemersko-malohontskej župy. Tisovec v dobe jeho narodenia patril po Turčianskom Svätom Martine medzi významné centrá slovenského národného života a v Uhorsku vôbec bol známy ako „panslávske hniezdo“.

Otec Imrich (Emerich) Manica vykonával kníhviazačské remeslo a knihy tiež predával. V staršom veku, keď remeslo odovzdal najstaršiemu synovi, pôsobil ako pokladník v miestnej slovenskej sporiteľni a aj ako poľnohospodár. Matka Karolína, rodená Čechová, pochádzala z remeselníckej rodiny. Od rodičov zdedil mladý Branislav bytostný vzťah k práci, silné sociálne cítenie i oddanosť a hrdosť k vlastnému národu – vlastnosť, ktorá vtedy samozrejmosťou medzi Slovákmi rozhodne nebola.

Po absolvovaní slovenskej ľudovej evanjelickej školy v rodisku odišiel chlapec študovať na české reálne gymnázium do Uherského Brodu. Odtiaľ po roku prestúpil na srbské pravoslávne gymnázium do Nového Sadu. Tu však musel začať študovať zase iba od prvého ročníka, keďže nestačil vykonať rozdielovú skúšku z latinčiny.

Príčiny jeho stredoškolského štúdia mimo Uhorska kotvili vo vtedy reálnych dôvodoch, ktoré neskôr zdôraznil aj v životopise: „...Otec, tuhý národovec a slavian, nechcel nás (deti – pozn. P. Ch.) dať do maďarských škôl, v ktorých striežili na to, aby sa slovenskí žiaci privátne nevzdelávali v svojej rodnej reči a literatúre, a o ktorých to zistili, vyhodili ich zo školy...“⁶ Slované prostredie srbského Nového Sadu bolo pre mladého slovenského študenta rozhodne príťažlivejšie ako vzdialenosťou bližšie, ale úplne pomäťarčené a odcudzené školy, napr. v Banskej Bystrici, Kežmarku, Prešove a inde. Počas školského voľna, trávneho doma v Tisovci, pôsobil Branislav aj v miestnom slovenskom spevokole, hudobnom orchestri, divadelnom združení i tajne založenej sokolskej telovýchovnej družine.

Maturita znamená v živote každého mladého človeka dôležitý medzník i dobrý odrazový mostík k ďalším štúdiám. B. Manica sa po vykonaní „skúšky dospelosti“ a letných prázdninách rozhodol na jeseň roku 1913 zapísať na lekársku fakultu univerzity v Budapešti. Tu hneď na začiatku štúdia vstúpil aj do tamojšieho slovenského študentského spolku. Angažoval sa najmä

²Slovenský biografický slovník, IV. zväzok, M – Q. Martin 1990, s. 59; Dejiny Slovenského národného povstania 1944, 5. zväzok, Encyklopédia odboja a SNP. Bratislava 1984, s. 300; Encyklopédia Slovenska, III. zväzok, K – M. Bratislava 1979, s. 488.

³Napr.: (nekrológ) Bojovník. 25, 1980, č. 30, s. 2; (nekrológ) Život Turca, 21, 1980, č. 29, s. 1.

⁴Branislav Manica. In: Z minulosti a prítomnosti Turca. 2, Martin 1974, s. 105-107.

⁵O špecifickom územno-správnom vývine Malohontu do jeho spojenia s Gemerom v roku 1803 bližšie pozri: SOKOLOVSKÝ, L.: Stručné dejiny Malohontu do roku 1803. Martin 1997.

⁶Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica (ďalej len A M SNP BB), MANICA, B.: Životopis. f. XII, príř. č. 330/64, s. 1.

Vojenská história

v literárnom odbore tohto spolku a stal sa dokonca jeho zapisovateľom. Jeho predchádzajúce životné skúsenosti i vlastné charakterové dispozície boli príčinou toho, že koncom roka 1913 vstúpil do Slovenskej sociálnodemokratickej strany Uhorska. Bol to jeho prvý konkrétny krok v politike.

Ukončiac prvý ročník štúdia v Budapešti vypukla prvá svetová vojna. A rakúsko-uhorská branná moc na výkon vojenskej služby povolala aj mladého slovenského medika Branislava Manicu.

Keď ho ako študenta pohltil v roku 1914 vír „veľkej“ vojny, mal iba niečo vyše dvadsať rokov. Napriek tomu už stihol pre slovenský národ vykonať kus národno-emanipačnej práce.

V RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDE

Do činnnej služby v rakúsko-uhorskej armáde nastúpil Branislav Manica dňa 26. októbra 1914 ako jednoročný dobrovoľník v banskobystriickom 16. uhorskom honvédskom pešom pluku. (V čase jeho prezentácie pluku velil pplk. János Mestitz – pozn. P. Ch.).⁷

Základný výcvik absolvoval vo výcvikovejrote jednoročných dobrovoľníkov náhradného práporu pluku. Následne bol vo februári, resp. v marci roku 1915, vzhľadom na svoje predchádzajúce štúdium, zadelený k zdravotnej službe. Konkrétne k Vojenskému pozorovaciemu ústavu v Banskej Bystrici – Majeri.⁸

9. mája 1915 bol desiatnik (tizedes) B. Manica zaradený do pochodovej stotiny a zároveň povýšený do hodnosti čatár (szakaszvezető). O dva dni neskôr (11. mája 1915) bol s X. pochodovým práporom pluku odvelený na východný front.⁹

16. honvédskejší pluk v sledovanom čase postupoval v gorlickej ofenzíve, podriadený veleniu 11. nemeckej armády gen. A. von Mackensena. Čat. B. Manica bol pridelený ako ošetrovateľ plukovnímu obväzisku.¹⁰

S týmto útvaram sa zúčastnil postupu na cársku pevnosť Brest-Litovsk. Po jej dosiahnutí bol pluk stiahnutý mimo front, na juh – do Lubaczówa. Odtiaľ boli honvédi – „šestnástnici“ v septembri najprv vlakmi presunutí do východnej Haliče (obec Podwisokie), aby o niekoľko dní neskôr zaujali pozície v priestore Dobropole pri rieke Strypa (juhovýchodne od Brzezan – pozn. P. Ch.). Vojna sa aj v tomto regióne zmenila na zákopovú, čo spôsobilo, že pluk tu zostal celú zimu a jar, prakticky až do júna nasledujúceho roku 1916.

Medzitým, na Vianoce roku 1915, bol B. Manica vymenovaný za námestníka práporného lekára pri XVI. pochodovom prápore uvedeného pluku honvédov,¹¹ ktorý odchádzal na front začiatkom nasledujúceho roku. Zároveň bol funkčne zadelený aj do 309. honvédskeho pešieho pluku.¹²

⁷Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv Praha (ďalej len VÚA-VHA Praha), Služební výkaz – Branislav Manica.

⁸V archívnych dokumentoch je táto inštitúcia označovaná aj ako Vojnový ošetrovací ústav (Hadigondozó intézet), Pozorovacia stanica (Beobachtungsstation) či Baraková nemocnica. Teoreticky je možné, že poddôstojník – medik B. Manica mohol svoje denné zamestnania vykonávať okrem uvedenej inštitúcie aj v c. – k. záložnej nemocnici alebo v iných priestoroch, ktoré boli v Banskej Bystrici dané k dispozícii rakúsko-uhorskej armáde pre umiestňovanie ranených a chorých.

⁹VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Branislav Manica; Takisto: VÚA-VHA Praha, Osobní výkaz – Branislav Manica.

¹⁰Manicov ďalší hodnostný postup v rakúsko-uhorskej armáde:

1. júna 1915 – kadet-ašpirant (hadapród jelölt);

20. decembra 1915 – kadet (hadapród);

1. februára 1916 – fähnrich (zászlós).

¹¹VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Branislav Manica.

¹²VÚA-VHA Praha, Tamže.

Vojenská história

V čase Brusilovovej ofenzívy bol 16. honvédscky peší pluk početne i materiálne disponovaný ako ešte nikdy predtým.¹³

Napriek tomu boli obranné postavenia útvaru na rieke Strypa dňa 10. júna 1916 citeľne zasiahnuté ruským prielomom pri Bobulinciach a Kujdanówe. Je pravdepodobné, že práp. B. Manica sa v tomto čase zdržiaval v severnej sfére náporu, v skupine mjr. I. Békássyho. Skupina pod vplyvom obchvatov protivníka na krídlach bola prakticky zlikvidovaná a množstvo vojakov, vrátane veliteľa skupiny, padlo do zajatia.

Medzi jedenástimi zajatými práporčíkmi pluku bol i Branislav Manica.¹⁴ Do zajatia padol pri už spomínanom Kujdanówe dňa 13. júna 1916.¹⁵ O konkrétnych okolnostiach tejto udalosti sa nám nepodarilo získať relevantné informácie. Sám Manica sa k tomu neskôr v publikovaných i nepublikovaných spomienkach vyjadroval iba stručne v tom zmysle, že sa tak stalo jeho vlastným pričinením.¹⁶

Napriek tomu, že Branislav Manica bol v júni 1916 zajatý, je v schématickoch uhorského honvédstva a žandárstva za roky 1917 a 1918 aj naďalej evidovaný ako rezervný práporčík.¹⁷

ZO ZAJATIA DO ČESKOSLOVENSKÝCH LÉGIÍ

Automatickým dôsledkom zajatia práp. B. Manicu ruskou cárskou armádou bolo po prechodnom pobyte v zbernom tábore umiestnenie do niektorého zo zajateckých táborov. Takýchto zariadení vo vojnovom cárskom Rusku vzniklo postupne takmer tritisíc a podmienky v nich boli napospol otrasné.¹⁸

B. Manica strávil v zajateckých táboroch Birjuč, Nižnedevick a Bobrov vo vtedajšej Voronežskej gubernii jeden rok.

Napriek zložitej osobnej situácii však neupadol do depresií a apatie. Silný slovanský náboj v ňom spôsobil, že si štúdiom beletrie a vojenských predpisov osvojoval ruštinu. V októbri 1916 počas pobytu v Birjuči sa prostredníctvom svojho krajana JUDr. Vladimíra Daxnera prihlásil do československých légií. V snahe podporovať boj Ruska proti Ústredným mocnostiam, podľa vlastných spomienok, každý mesiac adresoval miestnemu vojenskému veliteľstvu žiadosť o odoslanie na „...hocijaké práce na obranu Ruska...“.¹⁹

Výsledkom týchto aktivít bolo po dlhom čase (až po februárovej revolúcii – pozn. P. Ch.) presunutie do tábora v Bobrove. Sem sústredovali tých, ktorí mali podobné zmýšľanie i ciele ako on sám. Ani v tomto tábore sa však nič významné neudialo. Tento fakt môžeme pripísať na vrub nerozhodnosti ruského velenia účinne využiť potenciál takýchto rakúsko-uhorských zajatcov, ako aj povestnej pomalosti cárskej byrokracie. Nie je bez zaujímavosti

¹³DESEŐ, L.: A m. kir. besztercebányai 16. honvéd gyalog ezred története. Budapest 1941, s. 245.

¹⁴Tamže, s. 246.

¹⁵Manica v životopise neskôr uviedol, že do zajatia padol dňa 16. júna. Tento údaj považujeme za nesprávny a za relevantný považujeme dátum 13. júna 1916, ktorý je uvedený v jeho legionárskom služobnom výkaze a v iných dokumentoch.

¹⁶Branislav Manica. In: Z minulosti a prítomnosti Turca. 2, Martin 1974, s. 105.; Tiež A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 2.

¹⁷Bližšie pozri: A magyar királyi honvédség és csendőrség névkönyve 1917. évre. Budapest 1917, s. 267.; A magyar királyi honvédség és csendőrség névkönyve 1918. évre. Budapest 1918, s. 336. Ortografická podoba mena je v týchto dokumentoch v duchu dobového maďarského pravopisu Manicza Braniszlav.

¹⁸PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha 1996, s. 55.

¹⁹A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 2.

tiež to, že v Bobrove konvertoval z evanjelickej na pravoslávnu vieru a prijal krstné meno Vladimír.²⁰

Veci sa konečne dali do pohybu po bitke pri Zborove v lete 1917. Dňa 7. júla 1917 bol Vladimír Manica prijatý do československých légií v Rusku. Rozkazom komisie formujúcej československé vojenské časti (to znamená útvary – pozn. P. Ch.) v Kyjevskom vojenskom okruhu bol zaradený do 7. československého streleckého pluku „Tatranského“ v hodnosti podporučíka.²¹

Jeho osobné číslo v čs. légiách bolo 29633. Nasledujúceho dňa sa dostavil k pluku dislokovanému v Brzezanoch, bol zapísaný do zoznamu jeho dôstojníkov a menovaný za mladšieho dôstojníka 1. roty.²²

Vo formujúcom sa 7. „Tatranskom“ pluku V. Manica stretol alebo spoznal viacerých, neskôr významných slovenských príslušníkov tohto útvaru i čs. légií vôbec. Okrem krajana a švagra Jána Gustáva Čipku spomeňme napríklad aj Ferdinanda Čatloša, Mikuláša Gaceka, Rudolfa Slabeja, Martina Oriška a ďalších.

Počas júla a augusta 1917 ppor. V. Manica pôsobil ako mladší dôstojník 6. a 7. roty III. práporu pluku. V septembri uvedeného roku bol prevelený do 12. roty, ktorej velil už spomenutý ppor. J. G. Čipka.²³

S príchodom nových bývalých rakúsko-uhorských zajatcov do légií vznikala otázka, či všetkých Slovákov koncentrovať len do 7. „Tatranského“ pluku alebo ich zadeľovať do jednotiek 2. divízie čs. légií všeobecne.

V tejto kauze Vladimír Manica zastával stanovisko sústreďovania Slovákov v jednom útvaru, čo odôvodňuje aj vo svojich životopisných spomienkach: „...bolo treba pred svetom dokumentovať, že Slováci tiež bojujú za samostatnosť spolu s Čechmi, a preto, že aj výchova slovenských legionárov bude intenzívnejšia, keď budú všetci slovenskí legionári pospolu...“.²⁴ Na margo tohto problému môžeme ešte dodať, že výlučné sústreďovanie Slovákov v jednom útvaru sa nakoniec z viacerých príčin neuskutočnilo.

Zimu na rozhraní rokov 1917 – 1918 strávil 7. „Tatranský“ pluk stále v Brzezanoch. S príchodom jari 1918 nastali aj nové komplikácie. Čs. légie boli vzniknutou vojensko-politickou situáciou donútené postupne sa sťahovať na východ. Bitka pri Bachmači²⁵ bola jednou z kapitol tohto transferu.

Po svojom krátkodobom ochorení v druhej polovici mája 1918, ktoré sa istotne viazalo k tragickému úrazu a smrti ppor. J. G. Čipku, sa V. Manica začiatkom júna vrátil z Tomska do útvaru. Bol pridelený 1.rote pluku a koncom augusta prevzal velenie tejto jednotky. To už bolo v čase, keď sa naplno rozohrel konflikt medzi légiami a sovietskymi vojskami. V. Manica sa týchto operácií, samozrejme, nemohol nezúčastniť. Môžeme napríklad spomenúť, že v auguste uvedeného roka bojoval ešte ako veliteľ čaty pri Murine a takisto sa zúčastnil vojenského ťaženia proti sovietskym vojskám v Zabajkalsku.

Ako inštruktor bol ppor. V. Manica 5. októbra 1918 pridelený do tzv. výchovného tábora pre Slovákov v Irkutsku (Československého tábora pre Slovákov).²⁶ Tábor bol zriadený pre

²⁰Počas pobytu v čs. légiách preto krstné meno Vladimír oficiálne používal (v rokoch po návrate do ČSR sa toto krstné meno objavuje v súvislosti s jeho osobou len sporadicky). V § 7 Rozkaze č. 3 Československého tábora pre Slovákov z 3. januára 1919 bolo dokonca dodatočne publikované „...opraviť meno por. Branislav Manica na Vladimír Manica a evang. náb. na pravoslávne...“. Rozkaz č. 3 Československému táboru pre Slovákov, Irkutsk, 3. januára 1919. Dokument v zbierke autora.

²¹VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Branislav Manica.

²²Tamže.

²³Tamže.

²⁴A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 2.

²⁵Je treba konštatovať, že ppor. V. Manica sa osobne nezúčastnil (zvýraznil – P. Ch.) bitky pri Bachmači.

²⁶PRÁŠEK, V.: Historie 12. čs. střel. pluku „M. R. Štefánika“. Praha 1938, s. 92.; Tiež VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Branislav Manica.

Vojenská história

Slovákov z radov bývalých rakúsko-uhorských zajatcov. Úlohou V. Manicu, ale aj ďalších pridelených slovenských dôstojníkov, práporčíkov a poddôstojníkov (klasifikované súčasno slovenskou vojenskou hodnostnou terminológiou – pozn. P. Ch.) bolo vojensky, osvetovo i vlastenecky vplývať na zajatcov s cieľom získať ich pre službu v légiách a pre myšlienku samostatnej Československej republiky. Tu sa ppor. V. Manica dočkal povýšenia na poručíka. V tábore zastával funkciu veliteľa III. práporu a neskôr bol poverený dozorom nad školami a kurzami. Bližšie môžeme napríklad uviesť, že 3. februára 1919 bol por. V. Manica spolu s kpt. Zacharom, ppor. Kernom a práp. Topolským, členom skúšobnej komisie, ktorá povyšovala do vyšších hodností vojakov a poddôstojníkov-legionárov.²⁷

S existenciou tábora i reáliami po jeho rozpustení bol spojený aj nový „slovenský problém“ súvisiaci s nevyriešenou otázkou postavenia legionárov-Slovákov. Dňa 4. júna 1919 bol V. Manica medzi signatármi Memoranda slovenských legionárov, ktoré poukazovalo práve na tieto otázky.²⁸

Po rozpustení tábora boli jeho bývalí príslušníci zaradení do formujúceho sa 12. československého streleckého pluku v Krasnojarsku. Por. V. Manica bol vymenovaný do funkcie veliteľa 8. roty. V kvalifikačnej listine zostavenej 23. júla 1919 nájdeme pozitívne hodnotenie od kpt. R. Viesta (neskôr tiež čs. generála – pozn. P. Ch.).²⁹ Aj v tomto čase však aktívne vystupoval v záujme presadzovania slovenských požiadaviek.

V spomenutom funkčnom zaradení bol por. V. Manica rozkazom Československého vojska na Rusi č. 51 zo dňa 4. októbra 1919 povýšený na kapitána radovej služby.

V posledných mesiacoch vykonával na Sibíri 12. československý strelecký pluk „M. R. Štefánika“ naďalej strážnu službu na Sibírskej magistrále a kryl postupnú evakuáciu čs. légií do vlasti. K bojovým aktivitám kpt. V. Manicu v rokoch 1919 – 1920 patrila práve účasť na obrane tejto magistrály v úseku Krasnojarsk – Filimonovo. Taktiež sa podieľal na obrane zadného voja (ariergardu) čs. légií, ktoré sa z tohto územia postupne evakovali.

So záverečnou fázou pôsobenia légií v Rusku je spojená v živote Vladimíra Manicu aj udalosť súkromného charakteru. Dňa 31. mája 1920 sa v Charbine zosobášil so slečnou Máriou Ivanovnou Freibergovou, ktorá bola pôvodom Estónka.

Do slobodnej vlasti sa kpt. V. Manica vrátil spolu s poslednými ruskými legionármi v septembri 1920.

Pôsobenie v čs. légiách v rokoch 1917 – 1920 bolo pre Branislava Vladimíra Manicu dôležitou životnou etapou. V nich sa jeho charakter vyprofiloval. Aj tento dôstojník – Slovák má vojenskou účasťou svoj podiel na vzniku ČSR. Treba povedať tiež to, že ako jeden z mála Slovákov dosiahol v légiách hodnosť kapitána. Rekapitulujúc jeho niekoľkoročný pobyt v tomto vojsku môžeme ešte dodať, že okrem manželky si do vlasti priniesol aj dôležitú vlastnosť – možnosť do istej miery ovplyvňovať svoj život. Táto charakterová črta bola v príkrom rozpore s dovtedajším tradičným fatalizmom slovenského národa.

²⁷Rozkaz č. 36 Československému tábore pre Slovákov, Irkutsk, 5. februára 1919. Dokument v zbierke autora.

²⁸Bližšie k memorandu pozri napr.: HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok, 1914 – 1939. Bratislava 1996, s. 63-64.

²⁹VÚA-VHA Praha, f. Kvalifikační listina, rok 1919 – Branislav Manica. V uvedenej kvalifikačnej listine sa okrem iného konštatuje: „...Schopný zastávat úrad vyšší, odporučuje sa na povýšení...“

DŮSTOJNÍK MEDZIVOJNOVEJ ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY

Vrátil sa do oslobodenej vlasti, prežil svoju práporčícku hodnosť v pluku honvédov, zajatie i sibírsku anabázu légii. Stal sa hrdinom... Tak by sa to mohlo prozaicky vyjadriť, keby výsledná realita v mladej Československej republike nevyzerala trochu inak.

Príchod 12. československého streleckého pluku „M. R. Štefánika“ do Bratislavy a následne do Komárna nevzbudil patričnú pozornosť verejnosti. Ľudia mali už vojny dosť a chceli na toto obdobie konečne zabudnúť.

Kapitán ruských légii Branislav Vladimír Manica sa po mesačnej repatriačnej dovolenke vrátil do útvaru dislokovaného v Komárne a rozhodol sa naďalej pôsobiť v armáde.³⁰ Spočiatku bol pridelený na výcvik nováčikov. 6. decembra 1920 bol vzatý do stavu a o mesiac neskôr (8. januára 1921) prevzatý do československej armády ako dôstojník z povolania.³¹ Zároveň sa týmto dátumom zaväzoval zotrvať v činnej službe tri roky. Zaradený bol na post veliteľa 9. poľnej roty unifikovaného československého pešieho pluku č. 12 v Komárne.³² Z jeho päťročného pôsobenia v československej armáde môžeme v krátkosti heslovito spomenúť ešte niekoľko ďalších dôležitých medzníkov. V roku 1922 bol B. Manicovi priznaný charakter legionára³³ a zároveň toho istého roku bol povýšený do hodnosti štábného kapitána.³⁴ V roku 1923 absolvoval niekoľkomesačný informačný kurz pre dôstojníkov-veliteľov rôt v Míloviciach. Vo februári 1924 bol prevelený na Zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave, konkrétne na spravodajské oddelenie. Dôvodom bola aj jeho znalosť maďarského jazyka. V marci 1925 si podal žiadosť o penzionovanie. Na základe toho bol k 31. máju 1925 z činnej služby preložený do zálohy.

Činnosť v rokoch 1920 – 1925 B. Manica spojil s Československou brannou mocou. Vsadil na istotu, stabilné zamestnanie a z toho vyplývajúci pevný plat aj kvôli manželke a maloletej dcérke. Ako v mnohých iných legionároch však aj v ňom zrejme postupne narastalo roztrpčenie a nespokojnosť nad pomermi v novej republike. Vysnívané ideály z légii sa tvrdo konfrontovali s realitou všedného dňa. Trápil ho hospodársky i sociálny obraz Slovenska v 1. ČSR. Kritikou pomerov a otvorenou povahou sa medzi dôstojníkmi pluku dostával do určitej izolácie, aj sám sa však súkromne stretával iba s niekoľkými z nich.

Podľa nášho názoru mu skutočne nič nebránilo naďalej ostať pôsobiť v armáde. Mal na to všetky predpoklady a aj nadriadenými bol ako dôstojník klasifikovaný predovšetkým pozitívne.³⁵

Domnievame sa ale, že nástojčivo pociťoval potrebu osobne sa angažovať vo veciach verejných, avšak v širšej miere, ako mu to dovoľovala deklarovaná apolitickosť armády. Ešte počas pôsobenia v Komárne bol pri voľbách do obcí a žúp zvolený za vojakov do mestského výboru.³⁶

Chcel však toho verejne a politicky azda vykonať omnoho viac, a preto z armády odišiel.

³⁰Dôvodom rozhodnutia nepokračovať v predvojnovom štúdiu medicíny a zotrvať v armáde bol predovšetkým ten fakt, že bol ženatý a jeho manželka bola v tom čase tehotná.

³¹VÚA-VHA Praha, f. Kmenový list – Branislav Manica.

³²Tamže.

³³V potvrdení Ministerstva národnej obrany je v rubrike poznámka uvedená: „...Podľa leg. potvrdenia č. 57041 v zmysle čl. 6. vl. nar. čl. 51. vydaného dňa 2. novembra 1922 započítaná leg. služba od júla 1917 (sedemnást') do konca septembra 1920 (dvadsať) celkom DEVÄT rokov DEVÄT mesiacov...“

³⁴VÚA-VHA Praha, f. Kmenový list – Branislav Manica.

³⁵V hodnoteniach nadriadených nachádzame aj takéto pasáže: „...Kapitán Manica je vzorným dôstojníkom, schopným k zastávaní vyššieho úradu...“ (VÚA-VHA Praha, Osobní výkaz, rok 1921 – Branislav Manica); „...Velmi dobrý důst. a velitel roty. Převyšuje obyč. průměr...“ (VÚA-VHA Praha, Vložka k čistopisu kvalifikační listiny, rok 1923 – Branislav Manica).

³⁶A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 3.

CIVILNÝ ŽIVOT

Rozvzäujúc svoje zväzky s armádou, v ktorej pôsobil aj vplyvom doby a okolností takmer jedenásť rokov, sa Branislavovi Manicovi týmto momentom otvárali nové obzory života.

A rozhodol sa v nich pokračovať tam, kde prestal v roku 1914. Na jeseň roku 1925 sa opätovne zapísal na štúdium medicíny – na Lekársku fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Nasledujúceho roku sa s rodinou presťahoval do Petržalky.³⁷

V roku 1926 B. Manica stál pri kolíske Sdruženia slovenských legionárov, ktoré bolo založené v Turčianskom Svätom Martine dňa 28. augusta uvedeného roku. Bol zvolený za ústredného tajomníka tohto orgánu. Vznik združenia úzko súvisel s diferenciaciou bývalých legionárov v Čechách. Ciele organizácie boli podľa jeho spomienok: „...vyvinúť starosť o zaopatrenie nezamestnaných a chudobných slov. legionárov, o ktorých sa Obec legionárska veľmi málo starala...“³⁸ V programových cieľoch Sdruženia bolo okrem iného zastúpené aj dosiahnutie autonómie Slovenska.

Počas svojho pôsobenia v Petržalke prijal v roku 1927 funkciu predsedu správnej komisie v obci, keďže obecné zastupiteľstvo bolo rok predtým rozpustené. Vo funkcii predsedu tejto komisie B. Manica často riešil problémy patriace do kompetencie starostu. V úrade sa usiloval o reálne hospodárske povznesenie obce, čoho dôkazom bolo, že pri voľbách v roku 1928 mu voliči vyjadrili dôveru zvolením do obecného zastupiteľstva. Množstvo starostí súvisiacich s prácou v rôznych obecných i krajských organizáciách však viedli vo vzťahu k vysokoškolskému štúdiu k tomu, že sa dostával do „...bezvýchodnej situácie...“.³⁹ Vysokoškolské štúdiá teda druhý raz a naposledy ukončil v roku 1928.

Z rodinných dôvodov (opatera o matku – vdovu – pozn. P. Ch.) sa aj s rodinou v roku 1929 presťahoval do svojho rodiska – do Tisovca. Odchodom z Petržalky prestal pracovať aj v Sdružení slovenských legionárov. Tu žil dva roky do matkinej smrti (1931). Keďže ešte pred príchodom do Tisovca sa opäť začal angažovať v sociálnej demokracii – v slovenskej časti Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej – v mestečku prevzal funkciu jej dôverníka (predsedu).⁴⁰

Po smrti matky ešte niekoľko mesiacov usporadúval jej pozostalosť. Nakoľko sa aj pomery medzi sociálnymi demokratmi v Tisovci zmenili (nesúhlasil s konštituovanou politickou situáciou v regióne – pozn. P. Ch.), vrátil sa s rodinou do Petržalky. K politike v tomto čase dosť primkol.⁴¹ Dôkazom toho bolo, že po novom presťahovaní sa do Bratislavy začal pracovať ako člen a zapisovateľ v II. organizácii sociálnych demokratov. Opäť sa podieľal na činnosti Sdruženia slovenských legionárov. To už bolo v období nástupu fašizmu v Nemecku. V neskoršom období sa činnosti v Sdružení vzhľadom na politické smerovanie jeho vedenia prestal venovať a dištancoval sa od jeho aktivít.⁴²

1. januára 1937 opäť zmenil v rámci Slovenska svoju pôsobnosť. V Turčianskom Svätom Martine nastúpil ako pohotovostný referent v slovenskej divízii Československého Červeného kríža (ČSČK). Ani tu samozrejme nemohol nepôsobiť v miestnej organizácii sociálnych demokratov. Po vyhlásení autonómie Slovenska strana pozmenila svoj názov na: Slovenská

³⁷Tamže, s. 3.

³⁸Tamže.

³⁹Tamže, s. 4.

⁴⁰K jeho spoločensko-politickým aktivitám v tejto dobe treba prirátat aj členstvo v Sväze pre kultúrne a hospodárske styky so SSSR a v robotníckej akadémii.

⁴¹Vo vzťahu k politike vôbec v tomto období môžeme ešte uviesť, že B. Manica bol stúpencom politických názorov prezidenta republiky T. G. Masaryka. Zúčastnil sa aj na jeho pohrebe. Spomienky Lýdie Martákovéj. Dokument v zbierke autora.

⁴²A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 5.

sociálnodemokratická strana robotnícka. Dňa 16. novembra 1938 Krajinský úrad jej činnosť na Slovensku zakázal.

Obdobie hľadania, tak by sme mohli označiť túto zaujímavú fázu civilného života Branislava Manicu. Odhladiadnuc od jeho dosiahnutej vojenskej kariéry, kreditu legionára a vlastenca, nadpriemernej znalosti cudzích jazykov, musíme uviesť, že rozhodnutím viesť civilný život začínal v roku 1925 vlastne od nuly. O to ťažšie bolo potom jeho „rozbiehanie sa“ a nachádzanie uplatnenia. Postupne však pozorujeme opäť jeho typický zápal pre veci a pre riešenie problémov. Osvedčil sa vo funkcii na úrovni obecnej správy i v hnutí pri založení Sdruženia. Ešte väčšími primkol k sociálnej demokracii. Ako člen tejto strany pôsobil vo viacerých regionálnych centrách na Slovensku až do jej zákazu a rozpadu Česko-Slovenska. Sledujúc jeho civilný život nie je ľahké identifikovať stimuly, ktoré ho v roku 1939 priviedli na myšlienku opäť vstúpiť do armády, slovenskej armády.⁴³

V SLOVENSKEJ ARMÁDE A V PROTIFAŠISTICKEJ REZISTENCII

Dňa 14. marca 1939 bol v Bratislave pod nátlakom Adolfa Hitlera vyhlásený Slovenský štát (od júla 1939 názov oficiálne zmenený na Slovenská republika – pozn. P. Ch.). Nový štátny útvar vzhľadom na špecifiká a dobu svojho vzniku naliehavo potreboval spoľahlivú armádu a s ňou aj adekvátne množstvo skúsených dôstojníkov. Vpád maďarskej kráľovskej armády na východné Slovensko zo začiatku tretej dekády marca tento fakt potvrdil a ešte viac vysunul dopredu.

Príčiny, prečo štátny kapitán vo výslužbe Branislav Manica požiadal ešte v marci 1939 o reaktivovanie⁴⁴, ako sme už spomenuli, nie sú celkom zrejmé.

Jeho žiadosť však, vzhľadom na to, čo sme už spomenuli, bola vybavená kladne. Ešte v tomto mesiaci bol povolaný do činnnej služby a ustanovený za veliteľa práporu I horského pešieho pluku 1 dislokovaného v Turčianskom Svätom Martine. Zároveň mu pripadla smutná úloha preberania peších kasární v tomto meste od odchádzajúcich českých dôstojníkov.

Konštituovanú slovenskú armádu očakával proces konsolidácie a z toho vyplývajúcich mnohostranných problémov. Chýbali osvedčení a schopní poddôstojníci, práporčiaci a samozrejme dôstojníci, nehovoriac o špecialistoch rôznych zložiek armády. Vznikla rivalita medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou. Situácia bola okrem Turčianskeho Svätého Martina zložitá aj v blízkom Ružomberku.⁴⁵

Pripomeňme, že B. Manica v armáde prestal pôsobiť v roku 1925 a bojovej jednotke naposledy velil začiatkom roku 1924. Potreboval opätovne získať prax, čo však nebolo možné zo dňa na deň.

V máji tohto roku bol pridelený na Ministerstvo národnej obrany – Hlavné veliteľstvo vojska v Bratislave v hodnosti stotníka pechoty.⁴⁶

K 1. júnu 1939 bol oficiálne reaktivovaný a povýšený do hodnosti majora pechoty. Od októbra do polovice novembra toho roku krátko pôsobil na inšpektoráte brannej moci. Počas niekoľkomesačného pôsobenia v Bratislave bol konkrétne evidovaný ako referent pre veci Slovenského Červeného kríža, pre otázky Civilnej protiletectvej ochrany (CPO) a chemického

⁴³Podľa názorov dcéry jedným z dôvodov mohla byť neurčitá situácia a z toho vyplývajúce ekonomické zretele. Ďalším dôvodom mohol byť samotný fakt nedostatku dôstojníkov, prípadne záujem ministra národnej obrany gen. F. Čatloša. Spomienky Lýdie Martákovovej. Dokument v zbierke autora.

⁴⁴Branislav Manica. In: Z minulosti a prítomnosti Turca. 2, Martin 1974, s. 105.

⁴⁵O súdovej situácii v ružomerskej posádke vedúcej k vojenskej vzbure v júni 1939 bližšie pozri: CHYTKA, S.: Podmienky a formovanie protifašistického odboje v dolnom Liptovč (jaro 1939), II. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania. 15, Martin 1990, s. 94-122.

⁴⁶VÚA-VHA Praha, Kontrolný kmeňový list – Branislav Manica; Tiež VÚA-VHA Praha, Evidenční list počátků postupových lhůt – Branislav Manica.

a zdravotného výcviku. V týchto funkciách aplikoval svoje vedomosti a schopnosti z predvojnovnej práce v ČSČK v Martine. V tejto súvislosti môžeme napríklad uviesť, že po ukončení ťaženia proti Poľsku sa osobne angažoval vo veciach uľahčenia života poľských zajatcov, konkrétne ich korešpondencie.⁴⁷ V novembri roku 1939 bol mjr. pech. B. Manica opäť prevelený naspäť na stredné Slovensko, k 2. divízii slovenskej armády. Prevzal post veliteľa práporu III. pešieho pluku 6 dislokovaného v Ružomberku.⁴⁸ Takýto „stahovavý“ život dôstojníka pechoty sa na istý čas zastavil, no len do septembra 1940, keď bol na krátky čas opäť prevelený k Ministerstvu národnej obrany do Bratislavy.

V januári 1941 bol menovaný do funkcie veliteľa – správcu Západnej pracovnej skupiny Pracovného sboru MNO (PSb MNO) v Turčianskom Svätom Martine.⁴⁹ V porovnaní s predchádzajúcim pôsobením v armáde išlo o funkciu novú a Manicove veliteľské právomoci boli v rozsahu veliteľa pluku. Do podriadenosti Západnej pracovnej skupiny patrili okrem hospodárskej správy a zdravotného referátu predovšetkým tri pracovné prápory (I – III), v ktorých slúžili pracovníci (v neskoršom období nazývaní „tvorníci“).⁵⁰ K 1. januáru 1942 bol na svoje veľké prekvapenie povýšený na podplukovníka pracovného zboru (pplk. PSb).

24. augusta roku 1942 bol pplk. PSb. B. Manica prevelený na východný front k Rýchlej divízii ako veliteľ poľného pracovného práporu.⁵¹ V politických a armádnych kruhoch už predtým vychádzali na povrch niektoré Manicove názory a stanoviská na politickú situáciu. Nadriadení mu preto odporúčali na istý čas radšej „zmiznúť“.⁵² Podmienkou sine qua non Manicovej prítomnosti v poli však bolo, že nebude priamo podliehať veliteľovi Rýchlej divízie gen. J. Turancovi.⁵³ Jeho príchod na front spadá do doby, keď sa situácia v jednotkách bojujúcej Rýchlej divízie vyznačovala „výrazným poklesom disciplíny a morálky dôstojníkov i mužstva“.⁵⁴ K podobnému stavu postupne zrelo aj nasadenie Zaisťovacej divízie.⁵⁵ Po príchode na front bol poľný pracovný prápor dočasne dislokovaný v Amvrosijevke, o mesiac neskôr sa presunul do Mariupolu na pobreží Azovského mora, kde úlohou poľných pracovných rôt bolo postaviť cintorín a pamätník padlým slovenským vojakom. 30. decembra tohto roku sa pplk. PSb. B. Manica vrátil z frontu späť na Slovensko.⁵⁶

Vzrastajúce zdravotné problémy primerané veku a zamestnaniu boli dôvodom, prečo bol pplk. PSb. Manica po prieťahoch k 1. októbru 1943 penzionovaný.⁵⁷

⁴⁷PEJS, O.: Poľstí zajatci z války německo-polské na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 24; uvádza, že B. Manica listy poľských zajatcov internovaných na Slovensku začiatkom októbra 1939 osobne odniesol na hlavnú poštu v Bratislave a tamojšej cenzúre ich odovzdal na odoslanie do Ženevy.

⁴⁸VÚA-VHA Praha, Kontrolný kmeňový list – Branislav Manica; Pri reorganizácii slovenskej armády k 1. októbru 1940 bol pluk premenovaný na peší pluk 4.

⁴⁹VÚA-VHA Praha, Evidenční list počátků postupových lhot – Branislav Manica; VÚA-VHA Praha, Kontrolný kmeňový list – Branislav Manica.

⁵⁰Na rozdiel od Západnej pracovnej skupiny, mala Východná pracovná skupina (veliteľstvo v Sabinove) svoj VI. „robotný“ prápor tvorený z „neárijských“ – Židov a Rómov.

⁵¹Poľný pracovný prápor tvorili poľné pracovné roty č. 41, 42 a 43 v počte 244 pracovníkov. BYSTRICKÝ, J.: Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 1, s. 55.

⁵²A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 6.

⁵³Táto podmienka sa stala irelevantnou, keď gen. J. Turanca na poste veliteľa Rýchlej divízie dňa 23. septembra 1942 vystriedal plk. gšt. Š. Jurech.

⁵⁴BYSTRICKÝ, ref 51, s. 53.

⁵⁵O pôsobení Zaisťovacej divízie na východnom fronte od jej vzniku po november 1942 bližšie pozri: BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 4, s. 29-54.

⁵⁶Po návrate z frontu Manicovi udelili trojmesačnú zdravotnú dovolenku, keďže už v Mariupole mal zdravotné problémy a pociťoval slabosť. Po jej uplynutí a následnej zdravotnej prehliadke mu dovolenku ešte predĺžili. V júni 1943 mu doručili doklad o penzionovaní so spätnou platnosťou od 1. mája 1943. Manica proti takémuto postupu protestoval a dosiahol opätovné prešetrenie svojho prípadu a s tým súvisiaceho zdravotného stavu.

⁵⁷VÚA-VHA Praha, f. Kmenový list – Branislav Manica.; Tiež VÚA-VHA Praha, Evidenční list počátků postupových lhot – Branislav Manica.

Vojenská história

Jeho reaktivovanie v auguste 1944 už súviselo s jeho pevným zapojením sa do odboja a bolo ovplyvnené postojom osobností Vojenského ústredia (predovšetkým mjr. J. Marka – pozn. P. Ch.). Podľa vlastných údajov⁵⁸ 16. augusta 1944 opäť nastúpil do činnnej služby v armáde ako veliteľ Civilnej protiletectvej ochrany na Slovensku so sídlom v Banskej Bystrici. Úradne bol však reaktivovaný až v 29. augusta – čiže v deň vypuknutia Slovenského národného povstania.

* * *

Postoj B. Manicu k protifašistickému hnutiu na Slovensku bol úzko spojený so všetkými životnými etapami do roku 1939, najmä však s aktívnym členstvom v sociálnej demokracii. Jeho presvedčenie a názory sa počas pôsobenia v slovenskej armáde postupne vyvíjali a kryštalizovali. Mala na to vplyv totalitná politika Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, nadradenosť Hlinkovej gardy voči armáde, vojenské spojenectvo Slovenska s nacistickým Nemeckom v ťažení proti Poľsku a Zväzu sovietskych socialistických republík, osobná skúsenosť z pobytu na východnom fronte, počúvanie zahraničného rozhlasu a mnohé ďalšie faktory.

Rozhodujúcim pre začatie ilegálnej činnosti bol pre Branislava Manicu rok 1943. V novembri tohto roku založil v Turčianskom Svätom Martine, kde žil na penzii, ilegálny výbor sociálnodemokratickej strany, v ktorom okrem neho boli aj A. Zaťovič, J. Vávra a F. Hoffman. Už týmto momentom začal hľadať ďalšie kontakty s odbojom nielen v Turci, ale aj na východnom Slovensku v priestore Humenného a Vranova nad Topľou, v rodnom Tisovci, v Žiline, ale aj v Bratislave. Pre historika je zaujímavé pozorovať aktivity týchto odbojových skupín, ktoré o sebe navzájom spočiatku veľmi málo vedeli. Po nadviazaní spojenia so zástupcami Komunistickej strany Slovenska a občianskeho odboja bol v Turčianskom Svätom Martine v mesiaci apríl 1944 vytvorený ilegálny okresný národný výbor. B. Manica po vzniku tzv. východoslovenskej armády kontaktoval aj jej odbojových dôstojníkov.

V júni 1944 založil aj výbor pre koordináciu zásobovania takisto v Turčianskom Svätom Martine, ktorý bol tvorený z predstaviteľov všetkých zložiek odboja. Cieľom výboru bolo ziskávať materiálne a finančné prostriedky pre odboj s rozhodujúcim dôrazom na jeho ozbrojenú partizánsku zložku.

Z iniciatívy Branislava Manicu sa v júli 1944 podarilo v tomto meste konečne zjednotiť rôzne, už existujúce ilegálne národné výbory do podoby jednotného národného výboru.

Iba koncom júna 1944 sa B. Manica dozvedel o existencii Vojenského ústredia v Banskej Bystrici na čele s pplk. gšt. J. Golianom. Nasledujúceho mesiaca sa s ním zoznámil prostredníctvom mjr. J. Marka. Onedlho začala ich vzájomná spolupráca a Manica bol poverený udržiavať spojenie medzi Vojenským ústredím a partizánmi. Výrazom tohto prepojenia bolo napríklad aj to, že sa v Manicovom byte 27. augusta 1944 uskutočnila tajná porada npor. sovietskej armády a partizánskeho organizátora P. A. Veličku s pplk. gšt. J. Golianom. J. Golian apeloval na Velička, aby partizáni boli trpezliví a vyčkali s akciami väčšieho rozsahu.

Manicovo úzke prepojenie na partizánske hnutie sa prejavilo aj v jeho pôsobení počas Slovenského národného povstania (SNP).

⁵⁸Branislav Manica, ref 4, s. 107.; Tiež A M SNP BB, MANICA, B.: Spomienky na partizánske hnutie a na partizánske boje na Slovensku. /Časť I – IV/. f. XII, príř. č. 5/66, s. 14.

BRANISLAV MANICA A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa pplk. pech. B. Manica stal dôstojníkom 1. československej armády na Slovensku, ktorá sa konštituovala v Banskej Bystrici dňa 30. augusta 1944. Spočiatku pôsobil vo funkcii člena štábu armády a zároveň ako prednosta partizánskeho referátu Veliteľstva 1. československej armády na Slovensku.

Dňa 16. septembra 1944 bol ustanovený Hlavný štáb partizánskych oddielov (HŠPO) na Slovensku.⁵⁹ Za jeho veliteľa bol vymenovaný Karol Šmidke. Pplk. pech. B. Manica bol spolu s ďalšími dôstojníkmi uvoľnený z Veliteľstva 1. československej armády na Slovensku. Hneď začal s intenzívnou výstavbou a organizovaním HŠPO, pričom sa stal prvým zástupcom K. Šmidkeho a okrem toho mu podliehali aj služby HŠPO. Druhým zástupcom a zároveň prednostom osobného oddelenia sa stal mjr. pech. JUDr. V. Daxner. Je zaujímavé uviesť, že obaja zástupcovia boli aj rodáci, bývalí dôstojníci československých légii a istú dobu aj príslušníci medzivojnovej československej armády. Ich životné osudy boli, ako vidíme, dosť podobné.

Charakter činnosti HŠPO bol v súlade so špecifikami partizánov ako ozbrojenej zložky SNP.⁶⁰ Po zjednocujúcom zjazde sociálnych demokratov a členov komunistickej strany v Banskej Bystrici dňa 17. septembra 1944 sa pplk. pech. B. Manica od 1. októbra 1944 stal členom komunistickej strany.

Funkciu prvého zástupcu HŠPO vykonával do 6. októbra 1944, keď túto funkciu prevzal plk. Alexej Nikitič Asmolov, ktorý bol na povstalecké územie prepravený letecky koncom septembra. Po tejto zmene pplk. pech. B. Manica prevzal post zástupcu pre finančné a materiálne veci.

V kritickvej vojensko-strategickej situácii Povstania, v druhej polovici októbra 1944, dostal pplk. pech. B. Manica od K. Šmidkeho a plk. A. N. Asmolova rozkaz pripraviť štáb na prechod do hôr.

26. októbra 1944 pplk. pech. Manica v radoch personálne zmenšeného HŠPO, ktorý prechádzal na partizánsky spôsob boja, opustil Banskú Bystricu. Príslušníci štábu sa najprv presunuli do Hornej Tureckej a odtiaľ nasledujúceho dňa na Donovaly. Aj armáda sa mala po poslednom rozhlasovom prejave gen. R. Viesta transformovať na už spomenutý partizánsky spôsob boja. Situácia sa stávala kritickou, pričom okrem prenikajúcej nemeckej armády problémom bol aj vznikajúci zmätok v jednotkách a nepriazeň počasia. Stiaľto B. Manica postupoval cez hory smerom na Prašivú. Počas cesty lesom z obce Donovaly sa na horskom hrebeni v blízkosti Kozieho chrbtu naposledy stretol s generálmi R. Viestom a J. Golianom. Pri namáhavých výstupoch a pochodoch na hranici kosodreviny sa podplukovníkovi (vekovovo päťdesiatnikovi – pozn. P. Ch.) obnovila stará bolesť kolena. Počas týchto prvých dní v horách ho postihli však aj iné nepríjemné udalosti (napr. krádež osobnej zbrane alebo premočenie veľkého obnosu bankoviek a následne strata ich časti – pozn. P. Ch.). Z masívu Prašivej

⁵⁹O štruktúre, úlohách a aktivitách, personálnom zložení HŠPO podrobnejšie pozri: KUCHTA, C.: Vznik a činnosť Hlavného štábu partizánskych oddielov na Slovensku. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania. 11, Martin: 1986, s. 73-156.

⁶⁰Úlohami HŠPO bolo:

- riadiť partizánske hnutie podľa potrieb povstaleckého frontu;
- starať sa o bojovú pripravenosť partizánov na Slovensku, o ich politickú a morálnu úroveň;
- koordinovať bojové akcie medzi jednotlivými partizánskymi jednotkami;
- určovať úseky pôsobenia a presuny partizánskych jednotiek;
- zastupovať partizánov voči ostatným povstaleckým zložkám (čiže armáde – pozn. P. Ch.);
- posilniť partizánske hnutie v tyle nepriateľa na Slovensku, v Čechách a na Morave vysielaním partizánskych jednotiek z povstaleckého územia. (Citované podľa: CSÉFALVAY, F.: Alexej Nikitič Asmolov. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania 14, Martin 1989, s. 319.)

B. Manica spolu s príslušníkmi reorganizovaného HŠPO⁶¹ a ustupujúcimi povstalcami smeroval na Latiborskú hoľu a Soliská. V tomto priestore ho plk. A. N. Asmolov poveril úlohou splnomocnenca Hlavného štábu partizánskeho hnutia (HŠPH) s pôsobnosťou pre Gemer – Malohont. B. Manica sa od štábu na istý čas oddelil a s mjr. pech. J. Stanekom zvládol výstup na Chabenec. Po príchode do Lomnistej doliny sa opäť stretol s velením štábu, kde sa potvrdilo jeho ďalšie predpokladané pôsobenie v Gemeri – Malohonte, čiže mimo štábu.

Dlhšieho odpočinku bolo Manicovi dopriate, keď v polovici novembra 1944 dosiahol tábor povstalcov v lokalite Lom nad Hornou Lehotou. Tu sa sústredili viacerí dôstojníci a vojaci rozbitých jednotiek armády, 2. československej samostatnej paradesantnej brigády, HŠPH i partizánov vôbec. V Lome sa dostal do prudkej hádky s veliteľom paradesantnej brigády plk. V. Příkrylom. Jej dôsledkom bolo, že Příkryl Manicu „vylúčil“ z radov paradesantnej brigády, ktorej Manica nikdy nebol príslušníkom (!).⁶² Táto frapantná disproporcía však nijako nezmenila fakt, že slabo strážený tábor v Lome sa stal cieľom nemeckého prepadu. Manica si za dramatických okolností útekem zachránil holý život. Ďalej sa však už rozhodol prežiť samostatne, strácajúc načas kontakty s HŠPH. V civilnom oblečení sa dostal do Tisovca k príbuzným a tu sa stretol aj s rodinou. Neskôr sa pod nepravým menom „Vojtek“ skrýval striedavo v Tisovci, v Klenovci, v Kokave nad Rimavicou a v Hnúšti – Likieri, vydávajúc sa za lesného robotníka, obchodníka s dobytkom... V regióne Gemera – Malohontu sa mu podarilo nadviazať spojenie s miestnymi partizánskymi zväzkami.

31. decembra 1944 sa počas svojho pobytu v Klenovci stal priamym svedkom nemeckej razie, ktorú riadil zradca a kolaborant Anton Vazač – „Antek“.⁶³ V priestore Bujakova na Horehroní sa B. Manica v posledných dňoch januára 1945 dočkal aj príchodu oslobodzujúcej rumunskej armády.

OPĚĚ V ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDE

Prvoradou Manicovou aktivitou bolo po prechode frontu a zorientovaní sa vo vojenskej situácii prihlásenie sa na Hlavnom štábe partizánskeho hnutia. Štáb sa mu podarilo dosiahnuť v Spišskom Štiavniku pri Poprade. Tu napísal po rusky správu o vlastných osudoch od toho momentu, keď sa v novembri 1944 oddelil od štábu.

Ešte koncom marca roku 1945, pravdepodobne v Krempachoch pri Nowom Targu, napísal Manica pre sovietske velenie takisto po rusky vlastné spomienky na partizánske hnutie a partizánske boje na Slovensku.⁶⁴

Začiatkom apríla 1945 sa v Poprade prihlásil k náhradnému pluku československého armádneho zboru. Slovenskou národnou radou v Košiciach bol delegovaný riadením Prijímacej komisie dôstojníkov, rotmajstrov a ďalejslúžiacich poddôstojníkov práve v Poprade, neskôr v Martine. Po skončení práce komisie a prechodnom pôsobení na Veliteľstve 4. oblasti v Bratislave (II. spravodajské oddelenie – pozn. P. CH.) bol 1. apríla 1946 menovaný za náčelníka správy výchovy a osvetu MNO pri 4. vojenskej oblasti v Bratislave.

Charakter práce plk. B. Manicu v armáde bol od roku 1946 predovšetkým osvetovo-politický. Bol zároveň ako vedúca osobnosť a tiež ako člen komunistickej strany agilný v mnohých

⁶¹Už 29. októbra 1944 na Prašivej bol plk. A. N. Asmolov menovaný do funkcie veliteľa Hlavného štábu partizánskeho hnutia (HŠPH) v Československu.

⁶²A M SNP Banská Bystrica, MANICA, B.: Spomienky na partizánske hnutie a na partizánske boje na Slovensku. /Časť V – VI/, September 1944 až január 1945. f. XII, príř. č. 53/66, s. 22.

⁶³K prípadu „Antek“ bližšie pozri publikáciu: CHNOUPEK, B.: Antekova zrada. Bratislava 1994.

⁶⁴Originál tejto správy sa zrejme doposiaľ nachádza v Rusku. Archív Múzea SNP v Banskej Bystrici disponuje iba časťou prekladu.

Vojenská história

spoločensko-politických organizáciách.⁶⁵ Plk. B. Manica sa prevzatia moci Komunistickou stranou Československa vo februári 1948 zúčastnil vo vojenskej skupine plk. A. Rašlu.⁶⁶ Úlohou plk. B. Manicu i pplk. P. Marcelyho bolo sledovať vývin situácie a dohliadať na to, aby žiadny veliteľ so svojou jednotkou nezasiahol proti týmto udalostiam.

GENERÁL

23. októbra 1948 bol plukovník Branislav Manica povýšený do hodnosti brigádneho generála československej armády. Podľa spomienok dcéry prijal svoje povýšenie s určitými rozpakmi a bez veľkolepých osláv.⁶⁷ Pri analyzovaní otázky tohto služobného postupu môžeme na základe prameňov rozhodne vylúčiť karieristické ambície. Takáto črta nebola nikdy jeho povaha vlastná. Z predchádzajúceho života do roku 1945 mal Branislav Manica na svojom konte konkrétne vojenské zásluhy pre samotný vznik Československa v roku 1918 i pre jeho obnovenie po druhej svetovej vojne. Domnievame sa, že vzhľadom na uvedené skutočnosti bolo jeho povýšenie na generála opodstatnené a je už iba témou do teoretickej diskusie, prečo sa to neudialo skôr po ukončení druhej svetovej vojny.

DÔCHODCA

K 1. augustu 1949 bol brigádny generál Branislav Manica definitívne preložený do výslužby a k 1. októbru toho istého roku mu bol v tomto smere aj upravený branný pomer (na vo výslužbe resp. zálohe – pozn. P. Ch.). Keďže mal byť v Martine, usadil sa tam. Aj tu sa angažoval vo viacerých regionálnych centrách spoločensko-politických organizácií.

Nastali päťdesiate roky. Podľa spomienok dcéry, pravdepodobne práve začiatkom tohoto desaťročia dostalo pražské Ministerstvo národnej obrany anonymné listy.⁶⁸ Vychádzajúc z týchto spomienok môžeme uviesť, že pisateľ v nich zavádzajúco a nepravdivo informoval o činnosti B. Manicu počas jeho služby v slovenskej armáde a na východnom fronte.⁶⁹ Tieto nepravdivé písomné ataky boli pre generála vo výslužbe ťažkými ranami, hoci vôbec nesúviseli s regulárnym bojom vo vojne. A následne prišli ďalšie. V roku 1952 ho Okresný výbor komunistickej strany v Martine pozbavil všetkých funkcií a citujúc z jeho životopisu: „...keďže bolo treba uvoľňovať byty, odišiel som dobrovoľne z Martina...“.⁷⁰ Bol donútený usadiť sa v obci Horný Turček pri Kremnici v hygienicky nevyhovujúcom dome. Po šesťročnom pobyte v Hornom Turčeku, čiastočnom uvoľnení pomerov a vyriešení otázky bývania, sa mohol vrátiť do Martina.

Tu žil životom dôchodcu – generála vo výslužbe. Zúčastňoval sa rôznych kultúrnych podujatí i vojenských spomienkových slávností. Sporadicky sa venoval prekladu zo srbochorváčtiny a ruštiny i písaniu spomienok. Publikované i nepublikované spomienky majú viac alebo menej politický podtext.

Zhodou okolností v tomto meste svoju jeseň života trávil aj bývalý generál slovenskej armády Ferdinand Čatloš. Osudy oboch generálov sa náhodou stretli v mladosti, keď spolu pôsobili ako

⁶⁵Z týchto organizácií môžeme napríklad spomenúť Národný front, Spoločnosť priateľov federatívnej národnej republiky Juhoslávie na Slovensku (Spoločnosť priateľov Titovej Juhoslávie), Sväz československo-sovietskeho priateľstva, Sväz slovenských partizánov, Sväz vojakov Povstania (SVOJPOV, vstup do akčného výboru po februári 1948) a mnohé ďalšie i regionálne a miestne.

⁶⁶A M SNP BB, MANICA, ref 6, s. 7.

⁶⁷Spomienky Lýdie Martákovéj. Dokument v zbierke autora.

⁶⁸Tamže.

⁶⁹Tamže.

⁷⁰A M SNP Banská Bystrica, MANICA, ref 6, s. 7.

Vojenská história

dôstojníci v légiách (Čatloš sa zúčastnil aj na Manicovej svadbe v Charbine ako svedok – pozn. P. Ch.), spolu krátky čas slúžili aj v Komárne. Počas 1. Slovenskej republiky bol B. Manica hodnostne Čatlošovým podriadeným, od roku 1945 to bolo opačne. (Po obnovení ČSR bola Ferdinandovi Čatlošovi hodnosť generála v roku 1945 zrušená a v roku 1947 stratil aj hodnosť dosiahnutú do 14. marca 1939 – podplukovník gšt. – pozn. P. Ch.). Vieme, že Manica mal k Čatlošovi pozitívny vzťah.⁷¹ Podľa spomienok dcéry sa obaja starí muži v Martine aj stretli.

V dobe, keď mu to zdravie dovoľovalo a mal ešte dostatok fyzických síl, rád trávil čas na poľovnickej chate „Starý krám“ pod vrchom Holica v Hiadel'skej doline v Nízkych Tatrách.⁷² Prostredie divjej nízkotatranskej prírody miloval. Evokovalo mu istotne mnohé prežité okamihy z Povstania. Neskôr si sám postavil chatku v Martine na Podstráňach, kde často víkendoval s manželkou. Obľuboval aj rybárčenie. V spoločnosti si rád zaspieval alebo zahral na husliach či klavíri.⁷³ Rád sa vracal do rodného Tisovca, na hroby blízkych či na stretnutia manicovskej rodiny.⁷⁴ Aj v dôchodcovskom veku si uchoval charakteristické vlastnosti generála v zálohe, a tak ho vnímalo aj okolie.⁷⁵

ZÁVER

Generálmajor vo výslužbe Branislav Manica zomrel dňa 14. júla 1980 v Martine. Smútočný obrad s vojenskými poctami sa konal v bratislavskom krematóriu dňa 19. júla 1980.

Čo možno stručne povedať záverom o živote tohto dôstojníka a generála? Branislav Manica mal odvahu vstúpiť v Budapešti pred prvou svetovou vojnou do slovenského študentského spolku, riskujúc vylúčenie zo všetkých škôl Uhorska. Mal odvahu prihlásiť sa do česko-slovenských légií a bojovať so zbraňou v ruke za štátny útvar, ktorý počas prvej svetovej vojny ani neexistoval. Mal odvahu vzdať sa v prospech ideálov stabilného zamestnania v česko-slovenskej armáde v roku 1925. Mal odvahu vykonávať konšpiratívnu činnosť počas 1. Slovenskej republiky a zúčastniť sa SNP.

Ak by sme podrobne študovali biografie bývalých československých legionárov, ktorí dosiahli generálske hodnosti,⁷⁶ iste by sme, v súvisi s osudmi generála Manicu, s viacerými z nich našli zhodné rysy. V takomto kontexte však vystupuje do popredia predovšetkým fakt, že bol Slovak.

Bol osobnosťou prvého aj druhého československého odboja. Ako legionár a starší dôstojník mal v protifašistickom zápase veľkú autoritu medzi odbojármi – krajanmi i niektorými mladšími dôstojníkmi armády.

Žijúci príbuzní a pamätníci nezávisle hodnotia Manicove charakterové vlastnosti predovšetkým pozitívne. Aj keď bol povýšený na generála, zachoval si sebe vlastnú skromnosť a pracovitosť.

⁷¹ „Boli dobrí priatelia“ – poznamenala na adresu vzťahov B. Manicu a F. Čatloša Lýdia Martáková. Spomienky Lýdie Martákovovej. Dokument v zbierke autora.

⁷²Spomienky Dušana Manicu. Dokument v zbierke autora.

⁷³Spomienky Lýdie Martákovovej. Dokument v zbierke autora; Spomienky Tatiany Čipkovej. Dokument v zbierke autora; Spomienky Dušana Manicu. Dokument v zbierke autora.

⁷⁴Spomienky Dušana Manicu. Dokument v zbierke autora.

⁷⁵Podľa spomienok Dušana Manicu: „Braňo Manica...bol maličký, útyl, tenký, ale rozhodný a taký dosť prísny. Vyžadoval presnosť, vyžadoval poriadok a... črty správneho generála mal...Hovoril nahlas, aby ho každý rozumel...“ Spomienky Dušana Manicu na generála Branislava Manicu. Dokument v zbierke autora.

⁷⁶K tejto problematike pozri biografické portréty devätnástich československých generálov – legionárov v knihe: FIDLER, J.: Generálové – legionári. Brno 1999.

Vojenská história

Branislav Manica bol nositeľom rakúsko-uhorských, československých (medzivojnových i povojnových), slovenských, chorvátskych, poľských a takisto sovietskych vojenských vyznamenaní, medailí a odznakov.

GENERÁL BRANISLAV MANICA:

- 27. február 1894** – narodený v Tisovci
- jún 1913** – zmaturoval na srbskom pravoslávnom gymnáziu v Novom Sade
- 1913 – 1914** – absolvoval dva semestre lekárskej fakulty v Budapešti
- 1913 jeseň** – na univerzite v Budapešti vstúpil do slovenského študentského spolku, pracoval najmä v jeho literárnom odbore ako zapisovateľ; stal sa členom Slovenskej sociálnodemokratickej strany Uhorska
- 26. október 1914** – nastúpil do činnnej služby pri 16. uhorskom kráľovskom honvédskom pešom pluku (16. magyar királyi honvéd gyalog ezred) v Banskej Bystrici ako jednoročný dobrovoľník
- 11. máj 1915** – v hodnosti čatára (szakaszvezető) prevelený na východný front
- 13. jún 1916** – zajatý ruskou armádou pri Kujdanóve v Haliči
- 7. jún 1917** – zaradený do československých légií do formujúceho sa 7. československého streleckého pluku „Tatranského“ v hodnosti podporučíka
- 4. október 1918** – Rozkazom 7. československého streleckého pluku „Tatranského“ č. 159Š6 prevelený do Československého tábora pre Slovákov v Irkutsku
- 8. júl 1919** – vrátil sa z tábora; pridelený 12. československému streleckému pluku
- 19. október 1919** – povýšený na kapitána radovej služby
- 31. máj 1920** – sobáš so slečnou Máriou Ivanovnou Freibergovou v Charbine
- 14. september 1920** – vrátil sa do vlasti
- 8. január 1921** – prevzatý do československej armády
- 4. jún 1921** – narodenie dcéry Lýdie
- 22. december 1922** – menovaný za štábneho kapitána
- 26. február 1924** – pridelený na spravodajské oddelenie Zemského vojenského veliteľstva v Bratislave
- 31. máj 1925** – preložený do výslužby
- 1925 – 1928** – opätovné štúdium medicíny – na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského, nebolo dokončené
- 28. august 1926** – podieľal sa na založení Sdruženia slovenských legionárov
- 1. január 1937** – prevzal funkciu pohotovostného referenta pri slovenskej divízii Československého Červeného kríža v Turčianskom Svätom Martine
- 19. marec 1939** – na vlastnú žiadosť nastúpil do činnnej služby v slovenskej armáde; poverený velením práporu I horského pešieho pluku 1 v Turčianskom Svätom Martine
- 1. jún 1939** – Ministerstvom národnej obrany v Bratislave oficiálne reaktivovaný a povýšený do hodností major pechoty
- január 1941** – nastúpil do funkcie veliteľa – správcu Západnej pracovnej skupiny v Turčianskom Svätom Martine
- 1. január 1942** – povýšený na podplukovníka pracovného zboru

Vojenská história

- 24. august 1942** – prevelený na východný front ako veliteľ poľného pracovného práporu nasadeného v Amvrosijevke a Mariupole
- 30. december 1942** – návrat z frontu na Slovensko
- 1. október 1943** – penzionovaný
- 16. august 1944** – nastúpil do činnnej služby vo funkcii veliteľa Civilnej protiletectkej ochrany (CPO) na Slovensku so sídlom v Banskej Bystrici
- 29. august 1944** – oficiálne reaktivovaný; po vypuknutí SNP člen štábu 1. československej armády na Slovensku a prednosta partizánskeho referátu pri jej veliteľstve
- 16. september 1944** – menovaný za zástupcu veliteľa konštituovaného Hlavného štábu partizánskych oddielov (HŠPO) na Slovensku a poverený organizáciou štábu
- 3. október 1945** – povýšený na plukovníka pechoty
- 1. apríl 1946** – menovaný za náčelníka správy výchovy a osvetu MNO pri 4. vojenskej oblasti v Bratislave
- február 1948** – účastník prevzatia moci komunistickou stranou vo vojenskej skupine plukovníka Antona Rašlu
- 23. október 1948** – povýšený do hodnosti brigádny generál
- 1. august 1949** – preložený do výslužby
- 14. júl 1980** – zomrel v Martine; telesné pozostatky uložené dňa 19. júla 1980 v urnovom háji v Bratislave – Lamači

DOKUMENTY A MATERIÁLY

OBRNENÝ TRANSPORTÉR OT-62

PETER TURZA

TURZA, P.: The Armoured Carrier OT-62. *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 99 – 104, Bratislava. The Study is a contribution to deeper knowledge of issues and associations of modernisation of the combat equipment of the former ČSLA (the Czechoslovak People's Army). The author focuses on mapping the process of development and production of the armoured carrier OT-62 TOPAS that was in the half of the 60's of the 20th century introduced to the armament of tank units. Main attention is given to issues of initialisation and development of the project as well as to removal of errors found during tests of produced prototypes. Military History. Czechoslovakia. The 60's. Armoured Equipment.

Prudký rozvoj bojových prostriedkov v povojnovom období, hlavne zavedenie jadrových zbraní a rakiet do výzbroje armád v 50. rokoch 20. storočia, ako aj súvisiace zmeny v názoroch na vedenie boja, výrazne ovplyvnili požiadavky na vybavenie pozemného vojska ČSĽA novými typmi obrnených vozidiel. Medzi ne patrili i obrnený transportér OT-62 TOPAS (stredný obrnený transportér pásový plávajúci).

Impulz pre vývoj transportéra dal veliteľ tankomechanizovaného vojska, ktorý začiatkom marca roku 1956 predložil Technickej správe Generálneho štábu ČSĽA predbežné technicko-taktické požiadavky na stredný obrnený transportér na prepravu mechanizovanej pechoty a materiálu po cestách a teréne. Vozidlo o hmotnosti 12 ton s nosnosťou 3,5 tony malo mať priemernú i maximálnu rýchlosť a priechodnosť v teréne vyššiu ako tank T-34/85. Vodné prekážky s rýchlosťou prúdu do 2,5m/sek mal transportér prekonávať bez prípravy za pomoci vlastného pohybu.¹ Ochranu osádky a prepravovanej pechoty proti účinkom zbraní kalibru 7,62 mm, črepinám mín a granátov, ako aj vniknutiu rádioaktívneho prachu, mala zabezpečiť korba celozakrytým bojovým priestorom.²

Koncom roka 1956 sa tieto požiadavky písomne prekonzultovali s technickými a vojenskými odborníkmi v Sovietskom zväze. Na základe ich pripomienok a po vykonaní technicko-taktického výskumu, v úzkej spolupráci s odbornými pracoviskami Vojenskej akadémie K. Gottwalda a Vojenskej technickej akadémie A. Zápotockého, boli technicko-taktické požiadavky upravené, pričom za kľúčové sa požadovali tie, ktoré bezprostredne riešili otázky

¹VHA Praha MNO 1956 TS – č. j. 006277.
VHA Praha MNO 1968 SUP 3/18.

²VHA Praha MNO 1956 TS – č. j. 006277.
VHA Praha MNO 1957 TS č. j. 001158/57.
VHA Praha MNO 1957 TTS 24/2-28.
VHA Praha MNO 1968 SNP 3/18.

nasadenia a vysadenia z vozidla, pohonu na vode pomocou vodomerov a doplnenia výzbroje o adekvátnu protitankovú zbraň.³

Všetky tieto požiadavky, ako i ďalšie odporúčania ohľadne korby a spojovacích prostriedkov, zadalo MNO Vývojovému a výskumnému stredisku závodu J.V. Stalina v Martine, ktoré na ich základe spracovalo dva predbežné projekty: TOPAS 1 s dvomi motormi a TOPAS 2. Do konečného projektu napokon rozpracovalo verziu TOPAS 2.⁴ V polovici februára 1958 bol projekt TOPAS 2 zaradený do štátneho výskumu vojenskej techniky pod č. 00402/58.⁵

Riaditeľom úlohy na návrh TTS MNO zostalo naďalej Vývojové a výskumné stredisko závodu J.V. Stalina v Martine.⁶ Hlavným garantom projektu TOPAS bolo ministerstvo všeobecného strojárstva. To od konštrukčného tímu vedeného Ing. Zdenkom Sedláčkom vyžadovalo využiť pri konštrukcii transportéra súčiastky a agregáty používané v domácom programe výroby tankov T-34/85 a T-54 A. Za prvoradú požiadavku však stanovilo, aby sa v najširšej možnej miere využili agregáty a diely sovietskeho plávajúceho tanku PT-76. Týmito opatreniami sa mal urýchliť vývoj i samotná výroba prototypu transportéra TOPAS.⁷ Prax však ukázala, že vzhľadom na širokú a obtiažnu problematiku vývoja, boli tieto požiadavky absolútne nereálne.⁸ Preto v júni v roku 1958 došlo k opätovným konzultáciám v ZSSR. V ich priebehu spoločná komisia expertov všeobecne konštatovala príslušnú zložitost' čs. konštrukcie, majúcu svoj pôvod v požiadavke zadného nástupu a výstupu z vozidla.⁹ S ohľadom na jednoduchosť, spoľahlivosť, pevnosť a exploataciu, bolo čs. strane odporučené preveriť požiadavku výstupu z transportéra v jeho zadnej časti a zvážiť možnosti riešenia, aké ponúkol OT-BTR-50PA. Pritom sovietski experti poukázali na účelnosť modernizácie prevodovky, smerového ústrojenstva, napínacieho ústrojenstva a niektorých ďalších agregátov v prípade využitia konštrukcie BTR-50 PA v našich podmienkach.¹⁰

Na základe týchto záverov, vyplývajúcich z konzultácie, si náčelník TTS vyžiadaval od riešiteľa spracovanie ideového projektu modernizácie OT-BTR-50PA a od generálneho štábu rozbor otázky potreby výstupu z transportéra v zadnej časti. Stanoviská správy bojovej prípravy, veliteľstva ženijného vojska a organizačnej správy GŠ ČSLA, boli jednoznačne za zadný výstup. Vedecko-technická rada náčelníka TTS dňa 15. 7. 1958 odporučila na ďalšie riešenie alternatívu obrneného transportéra so zadným vstupom a predným náhonom, a to i za cenu zvýšenia hmotnosti obtiažnejšieho utesnenia bojového priestoru, zložitej transmisie a problematickeho vyváženia vozidla. Samotný náčelník TTS naproti tomu navrhol zamerať ďalšiu prácu na vyriešenie modernizácie sovietskeho BTR-50 PA s cieľom rýchlo zaviesť jeho sériovú výrobu a zabezpečiť tak armádu týmto typom transportéra.¹¹ Oba tieto návrhy boli 24. 9. 1958 predložené na prerokovanie Vedecko-technickej rade ministra národnej obrany. Tá s prihliadnutím na potreby typizácie unifikácie základnej výzbroje v rámci Varšavskej zmluvy, ako aj s ohľadom na možnosti vývoja a výroby československého priemyslu, jednoznačne odporučila zamerať ďalší vývoj stredného obrneného transportéra na modernizáciu BTR-50 PA.¹² Na urýchlenie vývojových prác sa cestou náčelníka GŠ ČSLA vyžiadali 3 kusy vzorových vozidiel BTR-50 PA zo zásob Sovietskej armády a na výrobu samotného prototypu bola vyžiadaná cestou ministerstva zahraničného obchodu úplná licencovaná do-

³VHA Praha MNO 1957 TS – č. j. 0011858/57.

⁴VHA Praha MNO 1958 NTV.

⁵VHA Praha MNO 1962 Sek. min. 1/8-4.

⁶JEŽEK, F.: Přehľad vojenských a civilných projektov vypracovaných ZTS VVU Martin....

⁷VHA Praha MNO 1957 TTS č. j. 0011858/57.

⁸VHA Praha MNO 1958 NTV – č. j. 005202.

⁹VHA Praha MNO 1962 Sek. min. 1/8-4.

¹⁰VHA Praha MNO 1958 TTS 34/12-5.

¹¹Archív TTS-VVÚ Martin – N-TTS č. j. 012189/58.

¹²VHA Praha MNO 1959 TTS 24/2-50.

VHA Praha MNO 1960 Sek. ministra 1/3-12.

kumentácia.¹³ Na základe uvedeného stavu, ako aj zhodnotenia výsledkov študijnej etapy Vedecko-technická rada náčelníka TTS vo februári 1959 pod. č.j. 005855/59 schválila konečný projekt a výrobu dvoch prototypov OT-TOPAS.¹⁴

Začiatkom apríla 1959 Vývojové a výskumné stredisko závodu J.V. Stalina Martin zistilo neúplnosť dodanej licencovanej dokumentácie BTR-50 PA. Jej chýbajúce časti vzhľadom na pripravovanú výrobu prototypov žiadalo doplniť najneskoršie do mája 1959. Na základe tejto, ako i ďalších žiadostí ministerstva zahraničného obchodu, sa v dňoch 7. až 20. mája 1959 uskutočnil v Stalingradskom výrobnom závode za účasti vybraných odborníkov zo závodov J.V. Stalina Martin a Podpolianskych strojárni Detva výber potrebnej chýbajúcej licencovanej dokumentácie.¹⁵ Samotné dodávanie dokumentácie, ako aj dodávky vzorových vozidiel BTR-50 PA, sa však i napriek žiadostiam najvyšších vládnych predstaviteľov ČSR nepodarilo v potrebných termínoch zabezpečiť.¹⁶ Tieto skutočnosti na jednej strane zapríčinili predloženie vývojových prác zhruba o päť mesiacov, na strane druhej však umožnili realizáciu modernizácie transportéru TOPAS, ktorá oproti pôvodnej dispozícii BTR-50PA obsahovala zásadné konštrukčné zmeny.

Originálny motor V-6 bol na základe úpravy piestovej skupiny sacieho a výfukového potrubia prepracovaný na preplňovací so zvýšeným výkonom o 25 % (na 220 kW) s použitím radiálneho vysokootáčkového turbodúchadla československej konštrukcie PDH-10 RN. Pôvodná transmisia bola nahradená novým moderným riešením, a to päťstupňovou prevodovkou s kolesami v stálom zábere a kombinovaným smerovým ústrojenstvom. V rámci podvozkovej časti došlo k zvýšeniu dynamického zdvihu pojazdných kolies na základe použitia nových torzných tyčí vyrábaných technológiou tzv. predpínania. Súčasne bolo rekonštruované hnacie koleso a napínací mechanizmus pásov sa umiestnil dovnútra vozidla. Čiastočnými úpravami prešla i samotná korba transportéra. V jej prednej časti bola okrem vežičky veliteľa zabudovaná aj vežička strelca s úchytnými pre lafetáciu guľometu vz. 59 a kolisky na upevnenie tarasnice vz. 21. Zvláštna pozornosť sa venovala tesnosti korby, inštalovaniu filtroventiláčného zariadenia a kolektorovému rozvodu vzduchu pre osádku.¹⁷ Prvý prototyp vozidla TOPAS bol vyrobený do konca roka 1959. Podnikové skúšky vykonané v priestore Veľký a Malý Šturec, pri ktorých prototyp najazdil viac ako 1 000 km, odhalili technické chyby na motore a podvozku. Plavebné skúšky sa uskutočnili začiatkom mája 1960 na Oravskej priehrade. Počas nich sa utopilo vozidlo, čo viedlo k zastaveniu skúšok a ďalším konštrukčným úpravám, ktoré skončili koncom júla 1960.¹⁸ V tom čase bol dokončený aj druhý prototyp, ktorý prešiel skrátenými jazdnými skúškami. O necelý mesiac neskôr boli oba prototypy pripravené na podnikové skúšky. Ministerstvo všeobecného strojárstva v snahe maximálne urýchliť vývoj objektu TOPAS požiadalo MNO o možnosť zlúčenia podnikových a kontrolných skúšok. Po vydaní súhlasu boli tieto vykonané na základe rozkazu náčelníka TTS číslo 09123 v troch etapách.¹⁹ V ich priebehu sa prejavili funkčné poruchy na lafetácii zbraní, zvlášť na druhom prototypu, nedostatky spojené s fungovaním turbodúchadla a kombinovaného smerového ústrojenstva.²⁰ Plavby na rieke Váh ukázali zhoršené plavebné vlastnosti z dôvodu nedostatočného

¹³VHA Praha MNO 1998 NTV – č. j. 005202.

¹⁴VHA Praha MNO 1959 TTS 24/2-501.

Archív TTS-VVÚ Martin – TTS č. j. 008979/1959.

¹⁵Archív TTS VVÚ Martin N-TTS č. j. 007142/1959.

VHA Praha MNO 1959 TTS 24/2-50.

¹⁶VHA Praha MNO 1962 Sek. min. 1/8-4

¹⁷JEŽEK, F.: Prehľad vojenských a civilných projektov vypracovaných ZŤS VVU

Martin a.s. od roku 1955 do roku 1985. TTS VVU, Martin, 1996.

¹⁸Archív TTS-VVU Martin-N-TTS č. j. 005855/1959.

VHA Praha MNO 1959 TTSD 24/2-15.

¹⁹VHA Praha MNO 1962 Sekr. ministra 1/8-4.

²⁰VHA Praha MNO 1960 NTV č. j. 001650/60.

vyváženia vozidiel.²¹ Odstraňovanie uvedených chýb predĺžilo priebeh kontrolných skúšok zhruba o štyri mesiace. Koncom novembra 1960 po vykonaných konštrukčných úpravách a bežných opravách odovzdalo ministerstvo všeobecného strojárstva obidva prototypy TOPAS na vojskové skúšky. Tie MNO rozdelilo do dvoch etáp. V prvej etape od 28. 11. do 15. 12. 1960 sa overovala konštrukcia vozidiel z hľadiska technických vlastností a vojskového použitia. Pri skúškach druhý prototyp z dôvodu technických chýb na turbodúchadle neuspel. Skúšky boli okamžite zastavené a po výmene turbodúchadla a technickej kontrole motorov prototypov sa opäť rozbehli 8. 1. 1961. O niekoľko dní nato, 14. 1. 1961, nastala opätovná porucha turbodúchadla a následná havária motora druhého prototypu. Skúšky však v plnom rozsahu pokračovali na základe nariadenia náčelníka TAS s prvým prototypom až do konca januára 1961 bez akýchkoľvek ďalších chýb.²² V druhej etape vojskových skúšok od 15. 2. do 28. 4. 1961 sa prototypy TOPAS preverili v rámci taktických cvičení 1. a 9. tankovej divízie. Vykonané cvičenia ukázali veľmi dobré vlastnosti vo všetkých pohyblivých fázach bojovej činnosti. Vysoké manévrovacie možnosti a priechodivosť v teréne, ako aj účinné vedenie strelby z vozidiel z ručných lafetovaných zbraní podľa odbornej podkomisie 1. a 9. tankovej divízie plne zabezpečovali vysoké tempo možného vedenia „boja“.²³ Veľký dôraz v závere cvičení bol položený na plavebné skúšky. Tie sa koncom apríla 1961 vykonali na Machovom jazere. Komisia pre vojskové skúšky vysoko ohodnotila vyváženosť vozidiel, plynulosť plavby, ako aj výjazd na breh. Nad rámec cvičení sa preverilo využitie TOPASU na prevoz 82 mm BzK vz. 59 s palebným priemerom a obsluhou, ako aj preprava vozidla GAZ-69 cez vodný tok. Ďalej boli preskúšané možnosti prevozu dvoch 82mm mínometov vz. 52, vrátane streliva a strelby mínometu z idúceho vozidla. Výsledky týchto skúšok boli viac ako dobré, hoci TOPAS nebol na toto využitie konštrukčne riešený. Na základe týchto skutočností navrhla komisia poverená vykonaním vojskových skúšok náčelníkovi TAS zaviesť v čo najkratšom čase OT-TOPAS do výzbroje ČSLA. Súčasne však komisia odporučila riešiť v ďalšom období účinnejšiu výzbroj a vybavenie každého vozidla rádiostanicou R-113.²⁴

Začiatkom mája 1961 sa s výsledkami skúšok oboznámil cestou náčelníka TAS minister národnej obrany. Ten na ich základe nechal pripraviť návrh na zavedenie transportéra TOPAS do výzbroje armády.

Vydanie návrhu však oddialili problémy súvisiace s investičnou výstavbou novej prevádzky v Podpolianskych strojárnach Detva (ďalej PPS Detva) a zložitá kooperácia výroby. Tá sa najviac prejavila v rezorte ťažkého strojárstva a v hutnej výrobe. Jej priamym dôsledkom bolo nezaistenie výroby pancierových plechov.²⁵ V júli 1961 bolo rozhodnuté previesť túto výrobu zo závodov v Moravských Budějoviciach do KSB Brno. Týmto opatrením, ako aj dovozom hotových dielov z vtedajšieho ZSSR, sa podarilo začiatkom novembra 1961 pripraviť nábeh výroby overovacej série i za cenu výnimky z technologickej disciplíny.²⁶ Od 24. 11. 1961 sa v PPS Detva začala montáž 10 kusov vozidiel tejto série, ktorá skončila 30. 6. 1962. V jej priebehu bola doriešená problematika živnosti piestovej skupiny motora a mazania ložísk, ktoré niesli hriadeľ motorov turbodúchadla.²⁷ Dňa 20. 11. 1962 bol na 157 schôdzi MNO konečne realizovaný návrh na zavedenie stredného pásového obrneného transportéra pod

²¹Archív TTS-VVÚ Martin – MVS č. j. 001451/60.

²²VHA Praha MNO 1960 TTS č. j. 006132/601.

VHA Praha MNO 1960 TTS 39/1-10.

Archív TTS-VVÚ Martin – MVS č. j. 002139/1961.

²³VHA Praha MNO 1962 Sekr. ministra 1/8-4.

²⁴VHA Praha MNO 1962 Sekr. ministra 1/8-4.

Archív TTS-VVÚ Martin – N TAS č. j. 005131/1961.

²⁵Archív PPS-Detva NTV č. j. 01388/1961.

VHA Praha MNO 1962 Sekr. ministra 1/8-4.

²⁶Archív PPS-Detva – TAS č. j. 0020283/1961.

²⁷Archív PPS-Detva – TAS č. j. 0020283/1961.

Vojenská história

označením OT-62 do výzbroje ČSLA. Tento 6. 6. 1963 schválila Vojenská komisia obrany ÚV KSČ, pričom uvoľnila jeho vývoz aj pre spriatelene armády.²⁸ Od polovice júna 1963 ministerstvo všeobecného strojárnenstva v maximálnej miere za cenu prísnych opatrení urýchlilo návrh sériovej výroby. Do konca roka 1963 sa v PPS Detva za rozsiahlej kooperácie s podnikmi PBZ KG Brno MOTORPAL Jihlava a strojárne Prakovce vyrobilo 110 transportérov v základnom variante.²⁹ V rokoch 1964 – 1968 bolo pre potreby vtedajšej ČSLA nakúpených ďalších 770 kusov OT-62. Tie v priebehu druhej polovice 60. rokov postupne nahradili vo výzbroji motostreleckých plukov a ženijných práporov 1, 13, 4, 9, 16 a 14. tankovej divízie všetky dovtedy používané OT-810³⁰. Dňom 1. 1. 1969 mala ČSLA k dispozícii 890 kusov OT-62. Z tohto počtu sa 821 transportérov nachádzalo vo výzbroji šiestich tankových divízií a 69 transportérov tvorilo mobilizačnú zálohu.³¹

Koncom 70. rokov, tak ako narastali dodávky BVP-1 do vojsk, sa začalo s postupným sťahovaním OT-62 z výzbroje prvosledových tankových divízií. Po stredných a generálnych opravách vo VOP 026 Štamberk sa väčšia časť týchto transportérov uložila v skladoch nedotknuteľných zásob pre potreby druhosledových divízií. Transportéry, ktoré sa nachádzali na teritóriu Východného okruhu, boli do polovice roka 1990 používané na plnenie výcvikových úloh. Od konca roka 1990 sa začalo ich postupné vyradovanie z výzbroje a likvidácia. Túto v rokoch 1991 – 1992 vykonával VOP 026 Štamberk.³² Po rozdelení ČSFR na dva samostatné štáty armády ČR a SR pokračovali v ich likvidácii. Za roky 1993 – 1994 sa zlikvidovalo 268 kusov OT-62.³³ Armáda SR pre muzeálne účely ponechala dve vozidlá, ktoré sú uložené vo Vojenskom historickom ústave – Vojenskom múzeu Trenčín.³⁴

²⁸VHA Praha MNO 1962 Sekr. ministra 1/8-4.

VHA Praha MNO 1963 Sekr. ministra 1/1-6.

Medzi najväčších záujemcov o transportér OT-62 patrila India, Irak a Egypt.

²⁹GŠ /TAS Praha Pomůcka č. j. 0212/19-Taj.

³⁰VHA Praha MNO 1967 Zvláštní fond MNO č. j. 005777/67.

³²Archív VÚ 2155 Nitra.

³³Rozkaz MO SR č. 4 z 9. 3. 1993.

Rozkaz MO SR č. 81 z 7. 11. 1993.

³⁴Rozkaz MO SR č. 4 z 9. 3. 1993 príloha 2.

OBRNENÝ TRANSPORTÉR OT-62

TAKTICKO-TECHNICKÉ ÚDAJE:

Hmotnosť vozidla13 000 kg

Prepravná kapacita20 mužov, vrátane osádky

Rozmery:

- dĺžka 7 000 mm
- šírka 3 140 mm
- výška s vežičkou 2 375 mm
- svetlá výška 410 mm

Rýchlosť vozidla:

- maximálna 58,4 km
- priemerná na ceste 35 – 45 km
- priemerná na poľných cestách 25 – 35 km
- rýchlosť plavby 10,8 km

Akčný rádius:

- na ceste 450 – 550 km
- na poľných cestách 300 – 360 km
- pri plavbe 50 – 70 km

Schopnosť prekonávať prekážky:

- maximálne stúpanie 38°
- maximálny bočný náklon 25°
- maximálny bočný náklon vo vode 12°
- šírka priekopy 2,8 m
- výška kolmej steny 0,9 m

Výzbroj:

- 7,62 mm guľomet UK 59
- 82 mm tarasnica T-21
- spojovacie prostriedky rádiostanica R-113

Hnacie ústrojenstvo:

- Motor PV 6
- Maximálny výkon 221 kW

ORGÁNY RIADENIA SPRAVODAJSKÝCH, PARTIZÁNSKÝCH A ŠPECIÁLNYCH VÝSADKOVÝCH SKUPÍN NA ÚZEMÍ BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA

OLDŘICH V A N Ě K

VANĚK, O.: Bodies to Control Intelligence, Reconnaissance-Diversionary, Organiser's Counter-intelligence and Further Parachute Groups in the Territory of the Former Czecho-Slovakia. *Vojenská história*, 9, 3, 2005, pp 105 – 129, Bratislava.

The author who professionally deals with the period of the World War II – the antifascist resistance movement in Slovakia and the Slovak National Uprising as well as with history of special intelligence and diversionary groups parachuted in the territory of Slovakia from the USSR territory, now focused on control staffs in the USSR territory – management bodies of these groups. This topic has not been elaborated in Slovakia yet. The author resulted from information obtained from Russian and Czech professional literature enriched by the study of Russian Internet pages and supplemented by photos from our archives.

Military History. Czecho-Slovakia. World War II. Soviet Parachutes.

Spravodajský záujem o územie bývalého Československa v čase druhej svetovej vojny zo strany Sovietskeho zväzu prejavoval celý rad politických, vojenských a spravodajských organizácií a orgánov. Ich spravodajské a prieskumné orgány podľa svojich záujmov a cieľov určovali poslanie i zloženie výsadku.

Výsadkom zo Sovietskeho zväzu na územie Československa rozbitého v roku 1939 bola v literatúre venovaná značná pozornosť, i keď bola dlhý čas jednostranná. Spravidla sa písalo len o skupinách organizátorov partizánskeho hnutia a takmer vždy boli menovaní len občania ZSSR. Menej sa hovorilo – a často vôbec nie – o podiele výsadkárov českej, slovenskej, rusínskej, nemeckej, maďarskej a poľskej národnosti.

Minimálna pozornosť bola venovaná riadiacim orgánom spravodajských, prieskumno-diverzných, organizátorských, kontrarozviednych a ďalších špeciálnych výsadkových skupín. Táto problematika zostáva stále nespracovaná. Základnou a hlavnou príčinou tohto stavu je utajenie tejto činnosti a nedostupnosť archívnych prameňov, najmä sovietskych.

Vo všeobecnosti *spravodajskými* orgánmi Sovietskeho zväzu boli *Hlavná spravodajská správa Červenej armády* a *Prvá správa Hlavnej správy štátnej bezpečnosti ministerstva vnútra ZSSR*. Funkciu *kontrarozviedky* plnili jednotky *Druhej správy ministerstva vnútra ZSSR* a od roku 1943 skupiny *Smerš*¹ zriadené pri ministerstve obrany ZSSR. Z hľadiska časovej postupnosti a obsahového zamerania spravodajskú a prieskumnú činnosť², ako aj diverznú činnosť počas druhej svetovej vojny v ZSSR, organizovali, riadili a vykonávali orgány (1) štátnej bezpečnosti (NKVD³, NKGB⁴), (2) ozbrojených síl (GRU NKO⁵, GRU GŠ ČA⁶),

¹V origináli skratka za Smerť špionam (Glavnoe upravlenie kontrazviedky – Hlavná správa kontrarozviedky).

²V ruskom origináli „rozviedka“. V ďalšom budeme preto používať tento pojem.

³Narodnyj komitet vnutrennich del – ministerstvo vnútra.

⁴Narodnyj komitet gosudarstvennoj bezopasnosti – ministerstvo štátnej bezpečnosti.

⁵Glavnoe razveditel'noe upravlenie NKO – Hlavná spravodajská správa Ludového komisariátu obrany.

⁶Glavnoe razveditel'noe upravlenie GŠ RKKa – Hlavná správa prieskumu Generálneho štátu Robotnícko-roľníckej Červenej armády.

(3) armády (orgány vojskového prieskumu frontov, armád, zborov). Spravidajstvom a prieskumom sa zaoberali tiež vyčlenené skupiny v partizánskych jednotkách, resp. výsadkových organizátorských skupinách (ÚŠPH⁷, UŠPH⁸, resp. štábov partizánskeho hnutia pri vojenských radách jednotlivých frontov).

Rozvedka bola vnútorne rozdelená na (1) zahraničnú, (2) vnútornú a (3) vojenskú, ktorá sa ďalej delila na (a) agentúru, (b) operatívnu, (c) vojskovú. Zahraničnú rozvedku riadili orgány štátnej bezpečnosti (GUGB⁹, NKVD, NKGB). Agentúru rozvedku organizovala a riadila GRU LKO. Operatívnu rozvedkou sa zaoberali orgány Hlavného stanu, GRU GŠ ČA a veliteľov frontov. Vojskovú rozvedku riadili prieskumné rezorty veliteľstiev frontov a im podriadené zväzy a zväzky.

Kontrarozvednou činnosťou a zaoberali orgány SMERŠ ozbrojených síl tak v prifrontovom pásme, ako aj vo vlastnom tyle. Na územiach okupovaných protivníkom a v jeho vlastnom tyle rovnakú činnosť vykonávali výsadkové skupiny SMERŠ.

Systematizované **prieskumno-diverzné jednotky**¹⁰ v Červenej armáde na začiatku vojny neexistovali. V narychlo utváraných skupinách tohto určenia mala ich činnosť v prvom roku vojny skôr partizánsky charakter a trpela najmä nedostatkom rádiových staníc. Fakticky každá druhá prieskumno-diverzná skupina zahynula.

Zmena nastala v máji 1942, keď bol vytvorený Ústredný štáb partizánskeho hnutia, republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia a pri štáboch frontov a armád operatívne skupiny ÚŠPH. V týchto orgánoch sa spojili sily stranických a komsomolských pracovníkov, dôstojníkov armády, pohraničných vojsk a NKVD. Takáto organizácia umožnila zlepšiť spravodajskú a diverznú činnosť frontov a armád v hlbokom tyle nepriateľa. Avšak činnosť partizánskych zoskupení v prifrontovom pásme nebola a objektívne ani nemohla byť úspešná. Preto do tohto priestoru boli vysielané prieskumno-diverzné jednotky Červenej armády.

Zostavovaním, prípravou, riadením a zásobovaním prieskumno-diverzných jednotiek sa začali zaoberať prieskumno-diverzné odbory (13 osôb) v referátoch prieskumu štábov frontov. Každý takýto orgán disponoval rádiovým uzlom, leteckou skupinou (jeden Li-2 a dva Po-2) a zabezpečovacou jednotkou¹¹.

Prieskumno-diverzné jednotky mali od päť do dvadsať príslušníkov, veliteľom skupiny bol dôstojník a v skupine nesmel chýbať radista, míner, tlmočník a vo väčších skupinách medik alebo lekár. Do operačného priestoru sa väčšinou dostávali vzdušným výsadkom, spravidla v noci, ale tiež hladinovými plavidlami, ponorkami a pod. Padák sa najmä v záverečnom období druhej svetovej vojny stal hlavným prostriedkom dopravy na cieľ.

Ak v lete 1942 z 387 týchto jednotiek vysadených do nemeckého tyla bolo vybavených prenosnou rádiostanicou len 39, t. j. asi 10 %, potom už na jeseň toho roku boli všetky skupiny vybavené rádiostanicami typu Sever a ak v prvý rok vojny zahynul každý druhý diverzant, potom v roku 1943 zahynul už len jeden z dvadsiatich¹².

Neskôr sa novým typom prieskumno-diverzných jednotiek stal prieskumno-diverzný zväzok, ktorý tvorilo niekoľko samostatných oddielov. Na Slovensku ako príklad možno uviesť Osobitnú partizánsku brigádu Gottwald (kpt. A.V. Kvitinskij) alebo výsadkovú skupinu UŠPH pod velením A.M. Sadilenka.

⁷Центральный штаб партизанского движения – Устредный штаб партизанского движения.

⁸Український штаб партизанського руху – Український штаб партизанського руху.

⁹Главное управление государственной безопасности – Главная служба государственной безопасности.

¹⁰Разведывательно-диверсионные формирования (RDF).

¹¹MILLER, D.: Komandos – formovanie, príprava, najznámejšie operácie zvláštnych jednotiek. Harwest 1999. www.militera.lib.ru

¹²Tamže.

Prieskumná a spravodajská činnosť partizánskych oddielov bola čoraz previazanejšia s činnosťou orgánov rozviedky ČA, a to najmä tam, kde k partizánskym oddielom boli dodatočne vysadení odborníci na prieskum. Tí sa pripravovali v ústredných kurzoch, ktoré sa konali od roku 1943 na pôde Vysokej školy Generálneho štábu Robotnícko-roľníckej červenej armády a každoročne pripravovali okolo 500 ľudí. Okrem toho pri Spravodajskej správe GŠ ČA bola vytvorená osobitná skupina pre prípravu veliteľského zboru prieskumno-diverzných orgánov. Jednotlivých rozviedčikov – diverzantov pripravovali školy v rámci každého frontu.

Okrem Spravodajskej správy GŠ ČA do tyla nepriateľa vysadzovala svojich ľudí tiež 4. správa NKVD.

1. ORGÁNY ROZVIEDKY V ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Spravodajská činnosť bola od júla 1939 sústredená v 5. odbore Hlavnej správy štátnej bezpečnosti ZSSR. Po reorganizácii vo februári 1941 bola spravodajská činnosť v zahraničí (zahraničná rozviedka) prevedená do 1. správy NKVD ZSSR. Od apríla 1943 až do konca druhej svetovej vojny (presnejšie do marca 1946) sa celá spravodajská činnosť sústredila v kompetencii 1. správy NKGB ZSSR.

● **Ľudový komisariát vnútra – NKVD, resp. Ľudový komisariát štátnej bezpečnosti – NKGB**

Krátko pred napadnutím ZSSR – 3. 2. 1941 – rozhodnutím Najvyššieho soviету ZSSR boli orgány bezpečnosti reorganizované. Od NKVD (na čele L. Berija) sa oddelila Hlavná správa štátnej bezpečnosti ako samostatný NKGB (na čele s Berijovým zástupcom Vsevolodom Nikolajevičom Merkulovom)¹³.

Lavrentij Pavlovič Berija

Vsevolod Nikolajevič Merkulov

Zo spravodajských služieb do NKGB prešli: Správa rozviedky, Správa kontrarozviedky, Tajná politická správa a ďalšie. 26. februára 1941 začala platiť nová organizačná štruktúra NKVD. Bývalé OGPU¹⁴ (Spoločná štátna politická správa) – oddelenie bezpečnosti a rozviedky bolo z NKVD vyčlenené a prevedené do NKGB. Kompetencie boli rozdelené takto: NKVD riadilo vnútorné vojská, Hlavnú správu riadenia táborov (GULAG) a miestnu protivzdušnú obranu, kým NKGB zodpovedalo za rozviedku, kontrarozviedku a vyhodnocovanie správ, riadilo pohraničné vojsko a teroristickú činnosť na cudzom území.

¹³Podrobne o výstavbe NVKD od jej vzniku po súčasnosť pozri www.mvd.ru.

¹⁴Obedinennoe gosudarstvennoe političeskoe upravlenie – Spoločná štátna politická správa. Existovala v rokoch 1923 – 1934. V rokoch 1934 – 1943 ju nahradila GUGB – Glavnoe upravlenie gosudarstvennoj bezopasnosti, Hlavná správa štátnej bezpečnosti.

Po vstupe ZSSR do vojny sa oba orgány opäť spojili. Ku dňu 31. júla 1941 v ústrednom aparáte NKVD sa spravodajskou a kontrarozviednou činnosťou zaoberali operatívno-bezpečnostné (v origináli operatívne-čekistické) správy (1. správa zahraničnej rozviedky; 2. správa kontrarozviedky; 3. správa tajne politická a ďalšie správy a odbory).

ZAHRANIČNÁ ROZVIEDKA V ROKOCH VOJNY

Vedením zahraničnej rozviedky v rezorte štátnej bezpečnosti bola počas vojny poverená Prvá hlavná správa NKVD. Jednou z jej rozhodujúcich úloh bolo získavanie spravodajských informácií o Nemecku a jeho vojenských plánoch na východe. Prvú správu NKVD na začiatku vojny tvorilo desať odborov a dve skupiny. Spravodajskú činnosť v regióne strednej Európy riadil stredoeurópsky odbor (referát), v ktorom boli oddelenia pre Nemecko, Poľsko, Československo, Maďarsko a ukrajinské oddelenie. Počas druhej svetovej vojny pracovalo v zahraničnej rozviedke vyše 90 rezidentúr¹⁵.

Na čele Prvej hlavnej správy NKVD stál vtedy tridsaťjedenročný Pavel Michailovič Fitin¹⁶. P. A. Sudoplatov ho hodnotil ako jedného z najschopnejších mladých komunistov, ktorí po náboře v roku 1938 mali nahradiť likvidovaných pracovníkov NKVD¹⁷. Zahraničnú rozviedku riadil nepretržite počas druhej svetovej vojny.

Bezprostredne po útoku Nemecka proti ZSSR (22. 6. 1941) boli urobené v sovietskej bezpečnosti opäť rozsiahle organizačné zmeny: NKGB a NKVD sa dňa 30. 7. 1941 znovu spojili a začali vystupovať jednotne pod hlavičkou NKVD. Pod vedením P. A. Sudoplatova bola v rámci NKVD vytvorená Zvláštna skupina. K jej hlavným úlohám patrilo: vykonávať spravodajskú činnosť proti Nemecku a jeho satelitom; organizovať partizánsku vojnu v tyle protivníka; vytvárať agentúrne siete na územiach okupovaných Nemeckom; riadiť rádiovhy s nemeckou rozviedkou s cieľom dezinformácie protivníka. V októbri 1941 bola Zvláštna skupina reorganizovaná na samostatný **2. odbor (referát) NKVD** priamo podriadený L. Berijovi. Na čele odboru stál Pavel Anatolievč Sudoplatov¹⁸.

¹⁵Činnosť zahraničnej rozviedky v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny (1941 – 1945). In: Kolpakidi, A.I.: Vnejšnja-ja razvedka Rossii. Moskva : OLMA-PRESS 2000 (www.svr.gov.ru/history).

¹⁶Generálporučik. Narodený v roku 1907 rovnako ako P. A. Sudoplatov. Po absolvovaní Fakulty Poľnohospodárskej akadémie Timirazeva pracoval v rokoch 1932 – 1934 ako vedúci redakcie vydavateľstva „Selchozgiz“ a nasledujúce dva roky slúžil v Červenej armáde. Do roku 1938 bol zástupcom hlavného redaktora.

V marci 1938 bol v straníckom náboře získaný pre spravodajskú prácu a vyslaný študovať na vysokej škole NKVD a ešte toho istého roku bol stážistom 5. správy Hlavnej správy štátnej bezpečnosti NKVD ZSSR (zahraničná rozviedka). Katastrofálny nedostatok spravodajských kádrov v dôsledku stalinských čistiek ho na jeseň 1938 (!) vyniesol do funkcie zástupcu náčelníka tej istej 5. správy (GUGB NKVD ZSSR) a o rok neskôr sa dostal na čelo zahraničnej rozviedky orgánov štátnej bezpečnosti. V tejto funkcii bol až do roku 1946.

V nasledujúcich rokoch vykonával rôzne funkcie a v dôsledku Berijovho tlaku bol uvoľnený z práce orgánov štátnej bezpečnosti. Po odsúdení a poprave L. Beriju P. M. Fitin pracoval až do konca života ako riaditeľ fotokombitátu Zväzu sovietskych spoločností družby. Zomrel 24. 12. 1971.

¹⁷SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-Press, 1997. In: www.agentura.ru/history.

¹⁸Generálporučik, v rokoch 1939 – 1941 zástupca vedúceho referátu 1. Hlavnej správy NKVD ZSSR. Od 5. 7. 1941 náčelník Zvláštnej skupiny pri Ľudovom komisariáte vnútra, k úlohám ktorej patrili diverzie, teroristické a iné akcie v tyle protivníka. Súčasne referát kontroloval partizánske hnutie. Od 3. 10. 1941 náčelník 2. správy, od 18. 1. 1942 náčelník 4. správy (diverzie) NKVD.

Po skončení druhej svetovej vojny bol od 22. 5. 1945 náčelníkom referátu „F“ NKVD (práca v územiach oslobodených Červenou armádou), ktorý krátkodobo plnil obdobné úlohy ako Osobitná skupina. Avšak už 27. 9. 1945 bol poverený zorganizovať referát „S“, ktorý sa zaoberal získavaním informácií o výrobe jadrových zbraní.

V rokoch 1951 – 1952 P. A. Sudoplatov stál na čele oddelenia čís. 1 Ministerstva vnútorných vecí (MDV). V roku 1952 uväznený. Po smrti J. V. Stalina oslobodený a ustanovený za zástupcu náčelníka 2. Hlavnej správy (zahraničná

*generálporučík
Pavel Michailovič
Fitin*

*generálporučík Pavel
Anatolievič Sudoplatov*

ostatných územiach – v USA, Veľkej Británii, Latinskej Amerike, Indii a Austrálii. Štvrtá správa mala okrem riadenia spravodajskej a diverznej činnosti za úlohu pátranie po vojenských plánoch nemeckého vrchného velenia a na okupovaných územiach ZSSR organizovať partizánske hnutie. 4. správa zamestnávala takmer polovicu všetkých rozviedčikov. Na okupovaných územiach pracovali tak v samostatných prieskumno-diverzných skupinách, ako aj v rámci jednotlivých partizánskych oddielov²¹. Správa mala k dispozícii letku²² dopravných lietadiel PS-84 (od roku 1942 Li-2) a bombardérov ďalekého doletu TB-3 a DB-3.

Podobná reorganizácia bola vykonaná tiež vo vojenskej línii rozviedky. Pri každom armádnom štábe sa utvorilo zvláštne oddelenie NKVD, ktoré disponovalo dobre vyvíčenými, vyzbrojenými, spravodajsky pripravenými a komunistickej ideológii vernými ľuďmi.

- Z celkového počtu 50 hlavných správ, správ, oddelení a skupín k 1. 1. 1942 sú z hľadiska našej témy dôležité najmä:
 - 1. správa – rozviedka – pod velením P. M. Fitina
 - 2. správa – kontrarozviedka – pod velením P. B. Fedotova
 - 2. oddelenie – rozviedka, teror a diverzie v týle nepriateľa – pod velením P. A. Sudoplatova.

rozviedka) MDV. Na osobný príkaz L. Beriju vytvoril 9. správu MDV, ktorá sa zaoberala individuálnym terorom a diverziou. Po Berijovom páde bol v auguste 1953 opäť zatknutý a väznený. Predstieral duševnú chorobu a do roku 1958 bol v psychiatrickej liečebni. Toho istého roku odsúdený na 15 rokov straty slobody. Rehabilitovaný v roku 1968. Zomrel v roku 1996.

¹⁹SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-Press, 1997. In www.agentura.ru/history.

²⁰Bývalá Zvláštna skupina a neskôr 2. správa NKVD.

²¹V roku 1942 bolo prostredníctvom 4. správy NKVD ZSSR do týla nepriateľa vysadených 2 027 samostatných rozviedčikov a 595 spravodajských skupín. Z nich sa vrátilo 400 rozviedčikov (20 %) a 34 skupín (6 %). Ostatní zahynuli alebo zostali nezvestní. Prameň: www.memo.ru.

²²PS-84 dopravil na vzdialenosť 2 400 km 20 osôb alebo 2 000 kg nákladu. Pozri NENACHOV, J.: Vojska specnaznačenia vo vtoroj mirovoj vojne. ACT, 2 000, s. 342.

- V organizačnej štruktúre NKVD k 1. 1. 1943 bolo spolu 52 hlavných správ, správ, oddelení a skupín a jediná zmena – z pohľadu nami skúmanej problematiky – spočívala v tom, že 2. oddelenie – rozvedka, teror a diverzie v tyľe nepriateľa – sa zreorganizovalo na 4. správu. Na jej čele zostal P. A. Sudoplatov.
- V organizačných štruktúrach platných k 1. 1. 1944 a 1. 1. 1945 už nie sú 1. a 2. správa, avšak objavuje sa nové 9. oddelenie kontrarozvedky NKVD Smerš, ktorému velili v roku 1944 S. P. Juchimovič a v roku 1945 V. I. Smirnov.

Aleksadras Kokurinas²³ uvádza organizačnú štruktúru NKVD, platnú na základe Uznesenia prezídia Najvyššieho sovietsu ZSSR č. P 40/91 zo 14. apríla 1942²⁴. V porovnaní s prehľadmi organizačných štruktúr NKVD tak ako ich uvádza zborník *Kto rukovodil NKVD 1934 – 1941*²⁵, sú Kokurinasove vývody a tvrdenia, že organizačná štruktúra NKVD sa v podstate nezmenila až do roku 1946, veľmi nepresné.

Okrem Správy prieskumu generálneho štábu (RU GŠ) zostavovala, pripravovala, vysielala a zásobovala vlastné skupiny 4. správa NKVD. Hlavným centrom prípravy jej spravodajsko-diverzných skupín bol Samostatný motostrelecký prápor (neskôr brigáda) zvláštneho určenia (OMSBON). Na jeho základňach počas vojny pripravili 212 zvláštnych oddielov a skupín, s celkovým počtom 7 316 osôb²⁶.

V rokoch 1941 – 1945 sa v útvaroch zvláštneho určenia NKVD i NKGB (OMCBON a OSNAZ) sformovalo, pripravilo a do nemeckého tyľa v okupovaných častiach Ruska, Ukrajiny, Bieloruska, baltských republík, Poľska, Československa a Maďarska bolo vysadených 212 špeciálnych (operatívno-bezpečnostných) skupín a špeciálnych oddielov. V špeciálnej skupine bolo od troch do desať príslušníkov, v špeciálnom oddiele dvadsať až sto ľudí²⁷. Spolu bolo takto vysadených asi 7 000 osôb. Spolu za líniou frontu pracovalo 2 222 operatívnych skupín orgánov bezpečnosti. Z nich asi 600 sa stalo jadrom väčších partizánskych oddielov a útvarov²⁸.

Svoje 4. správy mali tiež republikové orgány NKVD. S vývojom na Slovensku – no najmä v Čechách – je úzko spätá

● 4. správa NKVD Ukrajinskej SSR

V Štátnom archíve Bezpečnostnej služby Ukrajiny (SBU) je uložený 46-stranový doklad o činnosti 4. správy UNKVD, ktorý publikoval prof. Evgen Skliarenko, DrSc.²⁹ V správe je niekoľko informácií tiež o činnosti skupín zvláštneho určenia (tzn. operatívno-bezpečnostných a prieskumno-diverzných), ktoré pôsobili na území Slovenska (Banská Bystrica, Bratislava), Moravy (Brno), no hlavne v Čechách, v súvislosti s tzv. pražským povstaním (Dobříš, Beroun, Praha). Boli to skupiny FAKEL, PRIBOJ, ŠKVAL, GROM, PRAGA, URAGAN, SEVER, ktoré operovali o.i. tiež v Prahe. Skupiny ZAREVO, VPERED a ZAPAD operovali v priestore Brna. Na Slovensku to bola skupina ZAREVO pod velením V. J. Bukina.

²³KOKURINAS, A.: SSRS NKGB-MGB struktura. In www.genocid.lt, s. 1-2.

²⁴1. správa – rozvedka; 2. správa – kontrarozvedka; 3. správa – doprava; 4. správa – teror a diverzie v zahraničí; 5. správa – šifrovanie a dešifrovanie; 6. správa – archívne oddelenie, oddelenie technických operácií, oddelenie cenzúry, sekretariát NKVD ZSSR, kádrové (personálne) oddelenie, administratívna a finančná správa.

²⁵PETROV, N. V. – SKORKIN, K.V.: *Kto rukovodil NKVD 1934 – 1941*. Moskva 1999.

²⁶MILLER, D.: Komandos – formovanie, príprava, najznámejšie operácie zvláštnych jednotiek. Harwest 1999. In: www.militera.lib.ru.

²⁷História vytvorenia jednotiek zvláštneho určenia orgánov štátnej bezpečnosti 1941 – 1945. In www.artowar.ru.

²⁸Tamže.

²⁹Správa o bojovej a agentúrno-operatívnej činnosti 4. správy NKVD USSR v rokoch 1941–1945. In: ww.sbu.gov.ua.

Vojenská história

V operácii FAKEL boli zo Slovákov vysadení Gejza Horňák a Andrej Dulka, v operácii GROM Jozef Kopec, príslušníkmi skupín URAGAN I. a URAGAN II. boli Jozef Chudý, Štefan Lochan, Petro Stebila, František Prokop, Juraj Mirilovič.

Na rozsah činnosti NKVD v oblasti agentúrneho a operatívneho prieskumu ukazujú nasledovné údaje:

- len v období ústupu Červenej armády v rokoch 1941 – 1942 zostalo v tyle nemeckých armád 12 726 agentov, z toho 43 rezidentúr so 644 agentmi, 41 diverzných skupín s 502 bojovníkmi, 1 367 samostatne pôsobiacich rozviedčikov, 9 541 agentov s individuálnymi úlohami a 619 ďalších ilegálnych pracovníkov³⁰;
- v rokoch 1941 – 1943 bolo za líniu frontu do nemeckého tyla vysadených 2 030 samostatných agentov, 29 rezidentúr v počte 89 ľudí a 595 diverzno-prieskumných skupín s celkovým počtom 1 892 ľudí³¹;
- len v roku 1942 bolo 4. správou NKVD USSR do tyla nepriateľa vysadených 2 027 jednotlivých rozviedčikov a 595 spravodajských skupín. Z nich sa vrátilo 400 rozviedčikov, t. j. 20 % a 34 skupín, t. j. 6 %. Ostatní buď zahynuli alebo sa stali nezvestnými³²;
- proti antisovietskym zoskupeniam, so spravodajskými a diverznými úlohami na územiach obsadených nepriateľom, bolo 4. správou UNKVD len v priebehu roku 1944 a na začiatku roku 1945 vysadených, resp. zverbovaných, v nemeckom tyle 759 agentov, z toho len na územie bývalého Československa 345 ľudí³³;
- 4. správa UNKVD v rokoch 1941 – 1945 vyškolila, vybavila a do tyla nepriateľa vysadila spolu 153 radistov, z toho najviac v roku 1944 – 61 osôb³⁴.

Tieto údaje dávajú len tušiť o rozsahu činnosti sovietskych spravodajských orgánov, o počte skupín a jednotlivcov vysadených na územie bývalého Československa. Z uvedeného je zrejmé, že poznáme len zlomok účastníkov takýchto operácií.

2. NKVD A PARTIZÁNSKE HNUTIE

Partizánskemu hnutiu NKVD venovala veľkú pozornosť už od leta 1941. Organizácia partizánskeho hnutia patrila do kompetencie 4. správy NKGB³⁵, na čele ktorej stál genpor. P. A. Sudoplatov. Od roku 1943 NKVD budovala spravodajskú službu priamo v partizánskych oddieloch; jej náčelníkom bol plk. Michajlov, podriadený náčelníkovi 1. správy (rozviedka) genpor. P. M. Fitinovi. Garantmi spravodajskej prípravy partizánskych veliteľov boli špecialisti tak z NKVD, ako aj z GRU³⁶.

Ešte na začiatku vojny NKVD zaviedla výcvikový program partizánov v Tbilisi (Tiflisu). Tento program bol pomenovaný „OO“. Tieto stíhacie prápory (istrebitelnye bataliony) ako jadro prvých špeciálnych jednotiek NKVD, určených na zvláštne operácie, vykonávali sabotážne akcie za nemeckými líniami. Špeciálna jednotka NKVD č.10 veľmi skoro po na-

³⁰Správa o bojovej a agentúrno-operatívnej činnosti 4. správy NKVD USSR v rokoch 1941–1945, s. 6.

³¹Tamže, s. 7.

³²www.memo.ru.

³³Tamže, s. 10.

³⁴Tamže, s. 13.

³⁵Neskôr sa údaje pod velením P. A. Sudoplatova mala sformovať samostatná partizánska správa NKVD. V žiadnej z organizačných štruktúr sa nám ju nepodarilo identifikovať.

³⁶P. A. Sudoplatov vo svojej knihe uvádza, že nemecká vojenská kontrarozviedka Abwehr do leta 1944 odhalila 20 000 sovietskych agentov a predpokladal, že každé tri mesiace toto číslo vzrástlo o ďalších 10 000... Pozri SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-Press, 1997. In: www.agentura.ru/history.

cistickom vpáde do ZSSR riadila celú partizánsku činnosť³⁷. Prvky tohto programu sa objavili, pochopiteľne, tiež vo výcvikovom programe prvých výsadbárov vyslaných Komunistickou internacionálou do bývalého Československa v auguste 1941. V roku 1942 už existovali samostatné partizánske oddiely NKVD, resp. NKGB. Po utvorení Ústredného štábu partizánskeho hnutia mu mohla 4. správa NKVD odovzdať početné partizánske oddiely a skupiny. Avšak v tyľe protivníka operujúce prieskumno-diverzné skupiny zvláštneho určenia, spravodajské agentúry a rezidenti, kuriéri a spojky, a taktiež (rádiová) korešpondencia, zostali v podriadenosti NKVD.

Pre potreby partizánskeho hnutia orgány štátnej bezpečnosti v svojej Samostatnej mostreleckej brigáde zvláštneho určenia NKVD ZSSR (OMSBON) pripravili na vysadenie v tyľe nepriateľa 803 radistov, 534 mínerov-inštruktorov, 5255 mínerov a približne 4 000 iných špecialistov³⁸.

Do tyľa protivníka bolo v kompetencii NKVD dopravených vyše dve tisíc operatívnych skupín v celkovom počte 15 000 osôb³⁹. Vo vzťahu k operačnému priestoru na území bývalého Československa bol zodpovedný komisár štátnej bezpečnosti genpor. G. S. Žukov.

Od augusta do októbra 1944 NVKD vysadili 14 operatívnych skupín pod velením N. V. Volkova, O. I. Ždanova, P. F. Zborovského, A. I. Kalinova, M. K. Kliukina, A. D. Kovalenka, O. T. Krasnoperova, M. S. Lavrika, P. P. Lucenka, I. P. Mogil'nika, M. F. Morozova, M. P. Osipova, O. Ju. Popova, P. F. Fedorova, P. F. Jakuboviča⁴⁰. Najmenej osem z nich pôsobilo na Slovensku.

Len v priebehu dvoch mesiacov – marec a apríl – bolo roku 1945 na územie bývalého Československa vysadených 12 skupín orgánov bezpečnosti Ukrajiny, ktorým velili P. M. Bel'tiukov, F. V. Zacharenko, H. E. Mel'ničuk, I. V. Simonenko, M. P. Sobolev, A. E. Sokolov, N. M. Charitonov⁴¹ a ďalší.

3. ORGÁNY ROZVIEDKY V REZORTE OBRANY:

- Hlavná správa rozviedky Ľudového komisariátu obrany – GRU NKO

- Hlavná správa rozviedky Generálneho štábu Červenej armády – GRU GŠ ČA:

Generálny štáb Robotnícko-roľníckej červenej armády (neskôr Červenej armády) bol zriadený 22. 9. 1935. Bol pracovným orgánom Hlavného stanu ozbrojených síl ZSSR⁴² a podliehal výlučne vrchnému veliteľovi ozbrojených síl ZSSR (J. V. Stalin). Organizačná štruktúra generálneho štábu sa v priebehu vojny menila; optimalizovala a ustálila sa v druhej polovici roku 1942. V podstate ho tvorili jednotlivé správy druhov vojsk a služieb, ktoré sa ďalej členili na oddelenia a skupiny. Rozhodujúcu úlohu mala operačná správa a správa rozviedky. Obdobná štruktúra bola na stupni front, armáda, zbor a divízia.

Získavaním, zhromažďovaním a vyhodnocovaním spravodajských informácií bola poverená 2. správa GŠ – Hlavná správa rozviedky (GRU). Náčelnikom GRU v rokoch 1939 – 1940 bol

³⁷CHLÍBEK, M.: Historie ruských speciálních jednotek. In www.specnaz.cz.

³⁸CVETKOV, A.: Čekisty v Velikoj Otečestvennoj vojne. In www.nasledie.ru.

³⁹SUDOPLATOV, ref 36.

⁴⁰CVETKOV, A.: Čekisty v Velikoj Otečestvennoj vojne. In www.nasledie.ru.

⁴¹Tamže.

⁴²Hlavný stan vrchného velenia bol najvyšším orgánom strategického riadenia, zriadený Radou Ľudových komisárov a ÚV VKS/b/ ku dňu 23. 6. 1941. „Stavka“ bol orgán vytvorený v počiatkovom období vojny z prvkov Generálneho štábu a vrchného velenia ČA.

Vojenská história

generálporučík Hrdina Sovietskeho zväzu (1937) Ivan Proskurov⁴³, od roku 1940 a na začiatku druhej svetovej vojny generálporučík (neskorší maršal) Filipp Ivanovič Golikov⁴⁴. V rokoch 1941 a 1942 armádu rozvedku riadil Alexej Panfilov⁴⁵. GRU bola tiež známa – podľa čísla vojenskej pošty – ako útvar 44388.

Náčelníci GRU v rokoch 1939 – 1945

*I. I. Proskurov
(1939 – 1940),*

*F. I. Golikov
(1940 – 1941)*

*a A. P. Panfilov
(1941 – 1942)*

V roku 1942 bola vykonaná neodkladná reorganizácia orgánov rozvedky, ktorá vyplývala z množstva nedostatkov v práci a v riadení správy prieskumu GŠ ČA. Výsledkom bol rozkaz ľudového komisára (ministra) obrany č. 0033 zo 16. februára 1942. Podľa rozkazu bola štruktúra Hlavnej správy prieskumu GŠ ČA nasledovná:

- Náčelník – generálmajor A. P. Panfilov
- Vojenský komisár – brigádny komisár I. I. Il'jičev
- 1. správa (výzvedná) s 8 referátmi (nemecký; európsky; ďalekovýchodný; blízkovýchodný; diverzný; frontovej, armádnej a okruhovej rozvedky; operatívnej techniky; agentúrneho spojenia a rádiového prieskumu)
- 2. správa (informácií) so 7 referátmi (nemecký; európsky; ďalekovýchodný; blízkovýchodný; redakčno vydavateľský; vojskových informácií; dešifrovací)
- referát zvláštnych úloh
- referát špeciálneho spojenia a ďalšie, ktoré nemajú bezprostredný vzťah k skúmanej problematike.

⁴³Letec, veliteľ divízie. Od mája 1940 generálporučík. Popravený.

⁴⁴Narodil sa v roku 1900 a ako 18-ročný dobrovoľne vstúpil do Robotnícko-roľníckej Červenej armády. V roku 1940 menovaný za generálporučíka a ustanovený do funkcie náčelníka Hlavnej správy rozvedky (GRU). Od októbra 1941 do roku 1957 zastával rôzne veliteľské funkcie v ozbrojených silách, určitý čas bol náčelníkom Hlavnej politickej správy Sovietskej armády. V roku 1961 povýšený do hodnosti maršala Sovietskeho zväzu. V máji 1962 odišiel mimo službu. Zomrel v roku 1980.

⁴⁵Do augusta 1941 zastával funkciu zástupcu náčelníka, od októbra 1941 do augusta 1942 náčelník GRU GŠ ČA. Po skončení svojej činnosti v GRU sa vrátil k vojskám a až do konca vojny velil tankovým zborom.

Dňa 23. októbra 1942 ľudový komisár obrany J.V. Stalin rozkazom č. 00222 nariadil reorganizovať správu prieskumu Generálneho štábu ČA:

1. z počtov generálneho štábu ČA vyčleniť Hlavnú správu prieskumu a podriadiť ju priamo Ľudovému komisariátu obrany (GRU LKO),
2. GRU ČA poveriť vedením agentúrneho prieskumu cudzích armád tak za hranicami, ako aj na územiach ZSSR obsadených protivníkom,
3. vojskový prieskum vyňať z kompetencie GRU GŠ a na jeho riadenie zriadiť v rámci GŠ samostatnú Správu vojskového prieskumu,
4. dešifrovaciu službu odovzdať NKVD, a niektoré ďalšie úlohy.

22. novembra 1942 bol z organizácie GRU vyňatý vojskový prieskum a prieskumným oddeleniam frontov bolo zakázané viesť agentúrny prieskum. Súčasne GRU prešlo z podriadenosti GŠ ČA do podriadenosti LKO (ministerstva obrany) a jeho úlohou sa stala výlučne agentúrna rozviedka za hranicami ZSSR a na Nemeckom okupovaných územiach. Rovnakým rozkazom bola v generálnom štábe vytvorená Správa prieskumu (RU), ktorá okrem toho, že riadila vojskový prieskum, zabezpečovala aj spojenie s diverznými skupinami a partizánskymi jednotkami.

Za náčelníka GRU LKO bol vymenovaný generálporučík I. I. Il'jčev⁴⁶ a náčelníka RU GŠ ČA generálporučík F. F. Kuznecov⁴⁷.

I.I. Il'jčev (1942 – 1945)

F.F. Kuznecov (1945 – 1947)

Nakoniec rozkaz Ľudového komisára obrany č. 0071 z 19. apríla 1943 v podstate ukončil proces reorganizácie vojenskej rozviedky. Organizačná štruktúra Spravodajskej správy GŠ ČA bola stanovená nasledovne:

- náčelník – generálporučík F. F. Kuznecov
- zástupca náčelníka – generálmajor L.V. Onianov a generálmajor P. N. Vavilov

- prvý odbor vojskového prieskumu
- druhý odbor agentúrneho prieskumu
- tretí odbor riadenia agentúrnej rozviedky frontov
- štvrtý odbor operatívnych informácií
- piaty odbor rádiového prieskumu
- šiesty odbor rádiového spojenia a ďalšie odbory, oddelenia a skupiny.

⁴⁶22. 11. 1942 rozkazom ministra obrany vymenovaný za náčelníka GRU LKO.

⁴⁷Tým istým rozkazom vymenovaný za náčelníka Správy rozviedky GŠ ČA. V čase druhej svetovej vojny zastával funkciu zástupcu náčelníka Hlavnej politickej správy ČA, v rokoch 1942 a 1943 bol členom Vojenskej rady 60. armády a Voronežského frontu. Od roku 1943 bol zástupcom náčelníka generálneho štábu a náčelníkom Správy prieskumu GŠ.

Správe ďalej podliehal letecký oddiel, rádiouzol a škola agentúrnej prípravy.

GRU vysielala parašutistov – rezidentov, ktorí spravidla vytvárali a riadili spravodajské siete v určitom priestore a získavali informácie na strategickej a operačnej úrovni. Vysadeniu rezidenta spravidla predchádzalo vyslanie tzv. ubytovateľa, ktorý pripravoval podmienky na etablovanie rezidenta. Takto bol 15. 1. 1945 pri Jesenici (ČR) vysadený ubytovateľ skupiny Suliga – Šahur Štefan Korčíš. Ďalej GRU zostavovala, pripravovala a do tyla protivníka vysádzovala spravodajské skupiny, ktoré mali za úlohu zbierať spravodajské informácie a odozdváhať ich centru.

V období od mája 1943 do mája 1945 bolo do tyla protivníka vysadených 1 236 prieskumných alebo prieskumno-diverzných skupín s celkovým počtom viac ako 10 000 osôb⁴⁸.

V júni 1945 sa Správa prieskumu generálneho štábu a Hlavná spravodajská správa ministerstva obrany opäť zlúčili pod hlavičkou Hlavnej správy prieskumu Generálneho štábu Čerenej armády.

4. SPRAVODAJSKÉ ORGÁNY ARMÁDY

(ORGÁNY VOJSKOVÉHO PRIESKUMU FRONTOV, ARMÁD, ZBOROV)

Po vstupe ZSSR do druhej svetovej vojny spravodajská správa generálneho štábu – najmä jej 7. odbor partizánskej rozviedky – rozvinula prieskumnú činnosť v nových podmienkach. Začala urýchlenú prípravu jednotlivých rozviedčikov, radistov a spravodajských skupín, ktorá trvala niekoľko dní až mesiacov. Vo výcvikovom stredisku v Schodnej pri Moskve sa v prvých mesiacoch vojny sústredilo vyše päťsto ľudí rôznych národností, včítane Slovákov a Čechov. V priebehu dvoch mesiacov sa ich pokúsili naučiť základom ilegálnej práce rozviedčika. Len časť vyškolených rozviedčikov, radistov a spravodajských skupín bola do operačného priestoru dopravená padákovým výsadbom. Napriek tomu bolo celkové číslo spravodajcov vysadených tak „Centrom,“ ako aj spravodajskými orgánmi frontov za prvých šesť mesiacov vojny fantastické – okolo 10 000 ľudí, z toho väčšina s rádiostanicami⁴⁹.

● Vojsková rozviedka

V prvých dňoch vojny orgány vojskovej rozviedky formovali prieskumno-diverzné skupiny, ktoré vysadili do tyla protivníka. Mali za úlohu získavať spravodajské informácie o vojskách protivníka, uskutočňovať diverzie vojenských objektov a komunikácií atď. Po splnení úlohy sa tieto skupiny spájali s existujúcimi partizánskymi jednotkami.

Podobne ako ostatné centrálné úrady, bola koncom októbra 1941 do Kujbyševa evakuovaná tiež Správa rozviedky generálneho štábu (RU), kým ústredný rádiový uzol sa presunul do Čity. V novembri 1941 namiesto F. I. Golikova, ktorý odišiel späť do vojsk (prevzal velenie 10. údernej armády), sa náčelníkom RU GŠ ČA stal genmjr. Aleksej Petrovič Panfilov.

V dôsledku novembrovej reformy prieskumu v ČA stratili spravodajské rezorty frontov právo viesť agentúrnu rozviedku, čo sa čoskoro ukázalo ako vážna chyba. Preto sa na jar 1943 veliteľia frontov obrátili na Stan hlavného veliteľa (Stavka) so žiadosťou zmeniť toto opatrenie. 18. apríla 1943 im Hlavný stan vyhovel a agentúrnou rozviedkou bola poverená Správa rozviedky GŠ ČA. Hlavnej správe rozviedky (GRU) pri LKO ZSSR zostala zodpovednosť za zahraničnú rozviedku. Tento stav pretrval až do konca vojny.

⁴⁸KOLPAKIDI, A. I. – PROCHOROV, D. P.: Imperia GRU. Očerki istorii rossijskoj voennoj razvedki. Moskva: OLMA-PRESS, 1999. Prílohy In www. Agentura.ru.

⁴⁹PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 28. In: www. Agentura.ru.

Vojenská história

Správa rozviedky generálneho štábu sídlila v Moskve na ulici K. Marxa v dome č. 17 a jej organizačná štruktúra bola nasledovná⁵⁰:

- 1. oddelenie (plk. S. I. Zajcev) riadilo vojenskú rozviedku
- 2. oddelenie (genmjr. N. V. Šerstnev) organizovalo agentúrnu rozviedku v severozápadnom (pplk. Smirnov), západnom (pplk. Nikoľskij) a juhozápadnom (pplk. Sokolov) smere. Prvý zástupca náčelníka oddelenia (plk. Pitalev) riadil úsek agentúrneho prieskumu, druhý zástupca (plk. Kosivanov) riadil úsek diverzný.
- 3. oddelenie (plk. Romanov) zabezpečovalo spracovanie informácií.

Okrem týchto rozhodujúcich oddelení boli v RU i ďalšie: politické oddelenie, oddelenie rádiovkej a rádiotechnickej rozviedky, letka zvláštneho určenia, oddelenie špeciálneho rádiového spojenia⁵¹ a oddelenie špeciálneho spojenia, ktoré pripravovalo agentov a rozviedčikov v práci so šiframi a pri udržiavaní spojenia s centrálou.

Obdobná bola organizačná štruktúra odborov prieskumu v štáboch frontov. Mali päť oddelení: prvé riadilo podriadené orgány rozviedky, druhé sa zaoberalo agentúrnou rozviedkou, tretie zodpovedalo za diverznú činnosť, štvrté bolo oddelenie spracovania informácií a nakoniec piate oddelenie sa zaoberalo rádiovým prieskumom. Každý štáb mal k dispozícii útvar zvláštneho určenia; pri 4. UF to bol napríklad útvar 5 053 pod velením plk. Petrova.

Odbory prieskumu v štáboch frontov sa podľa prílohy k rozkazu LKO č. 0071 z 19. 4. 1943⁵² skladali:

- 1. oddelenie vojskového prieskumu
- 2. oddelenie agentúrnej rozviedky
- 3. oddelenie diverznej činnosti
- 4. oddelenie informačné
- 5. oddelenie leteckého prieskumu
- 6. oddelenie rádiového prieskumu
- 7. oddelenie agentúrnej techniky
- 8. oddelenie šifrovacie
- vyšetrovacia skupina
- administratívno-hospodárska skupina
- personálne oddelenie
- finančná skupina
- tajná spisovňa
- rádiouzol
- motorizovaná prieskumná rota.

Funkciu náčelníka spravodajského odboru v štáboch jednotlivých frontov zastávali:

- 1. UF – generálmajor I. T. Lenčik
- 2. UF – plukovník M. Ch. Chanin
- 3. UF – generálmajor A. S. Rogov
- 4. UF – generálmajor M. J. Griaznov.

⁵⁰PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 29. In [www. Agentura.ru](http://www.Agentura.ru).

⁵¹O mimoriadnom význame, aký bol prikladaný spojeniu s rezidentmi a spravodajskými skupinami, svedčí fakt, že na čele tohto pracoviska stál generálmajor, kým ostatným velili plukovníci a podplukovníci.

⁵²Rozkazy a prílohy publikované na internetovej stránke Federálnej bezpečnostnej služby Ruskej federácie www.fsb.ru. Sú tu uvedené tiež organizačné štruktúry prieskumných odborov štábov zboru, divízie a pluku.

Vojenská história

Prieskumný odbor v štábe armády mal nasledovnú organizáciu:

- 1. oddelenie vojskového prieskumu
- 2. oddelenie informačné
- vyšetrovacía skupina
- administratívna skupina.

Na konci roku 1942 a na začiatku roku 1943 na okupovaných územiach Sovietskeho zväzu výrazne vzrástlo partizánske hnutie. Na zvýšenie efektívnosti jeho spravodajskej zložky a súčinnosti s vojskami boli od roku 1943 zriaďované operatívne strediská. Ich hlavnou úlohou bolo budovať agentúrne siete a vykonávať diverzné akcie na okupovaných územiach. Každé takéto stredisko („centr“) malo vlastný rádiový uzol, ktorý udržiaval spojenie s patričným štábom frontu. Na prelome rokov 1942/1943 len na tento účel vysadili 650 radistov⁵³.

Keď sa na jeseň 1943 a hlavne počas letného ťaženia ČA prenieslo ťažisko bojov za hranice ZSSR na územie štátov strednej a juhovýchodnej Európy boli skúsenosti získané z budovania agentúrnych sietí použité i tu. Aj na Slovensko sa vrátili niektorí z rezidentov, ktorí tu pôsobili na začiatku vojny. 24. júla 1944 EKO vydal smernicu, ktorá náčelníkom štábov frontu a ich prieskumným orgánom ukladala vytvárať fungujúce agentúrne siete najmä na území Nemecka, Maďarska, Rumunska, Poľska a Československa. Siete mali pracovať do hĺbky 500 kilometrov za líniou frontu a hlavnú pozornosť mali venovať dôležitým vojenským objektom, rôznym nacionalistickým a iným organizáciám a zoskupeniam. Tak sa napríklad 16. 3. 1943 vrátili na Slovensko s novou misiou Ján Lazar a Ján Junas, alebo v protektoráte mali pracovať Adolf Szinay a jeho radista Gustáv Janek, ktorých orgány GRU vysadili 25. 3. 1943 pri Sandomierzi⁵⁴.

Na začiatku augusta 1944 boli do východného Pruska vysadené operatívne skupiny RU GŠ, ktoré koordinovali 36 výsadekových spravodajských skupín. Len jedna z nich vysadila do nemeckého tyla vyše 120 rozvedčikov a agentov. Obdobne oddelenie prieskumu 1. UF vyslalo 18 spravodajských skupín⁵⁵. Z týchto príkladov (pri absencii adekvátnych dokumentov, ktoré sa týkajú česko-slovenského priestoru v hraniciach z roku 1937) je možné interpolovať, aké množstvo podobných skupín, rezidentov a radistov bolo vysadených na Slovensku a v Protektoráte Čechy a Morava.

K ďalším úlohám operatívnych skupín patrilo samostatne organizovať a vysielat' do nepriateľského tyla partizánske, diverzné a prieskumné skupiny, ako aj jednotlivých prieskumníkov s cieľom destabilizovať blízke tylo nepriateľa v pásme armády, narušovanie komunikácií, zber informácií o živej sile a bojovej technike nepriateľa. Do týchto operačných skupín sa neskôr začleňovali partizánske oddiely a rôzne skupiny, ktoré sa spojili s jednotkami armády.

V polovici leta 1943 Moskva nariadila vytvoriť pri zvláštnych oddeleniach armád osobitné vyšetrovacie komisie. Ich úlohou bolo podrobne vypočúvať zajatcov s cieľom získať čo najkomplexnejšie poznatky o nepriateľovi, jeho úmysloch, o najnovšej bojovej technike, systémoch obranných stavieb, palebných prostriedkoch a na ich základe sa lepšie pripraviť na ďalšiu bojovú činnosť.

⁵³PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 36. In [www. Agentura.ru](http://www.Agentura.ru).

⁵⁴Podrobnejšie pozri VANĚK, O.: Pošleme vás do vlasti. Rkp., s. 40-41.

⁵⁵PAVLOV, A.: Sovietska vojsková rozviedka v rokoch 1941 – 1945. Novaja i novejšaja istoria, 2, 1995. s. 37. In www. Agentura.ru.

Je len logické, že podobnými úlohami boli poverované aj niektoré, na to osobitne vytvorené, prieskumné skupiny, resp. skupiny hĺbkového prieskumu. Konfrontácia poznatkov získaných od zajatcov a od prieskumných skupín potom dávala štábom armád i frontov pomerne presný obraz a umožňovala presne plánovať operácie vojsk na jednotlivých strategických a operačných smeroch. Tam, kde táto činnosť nebola realizovaná – ako v prípade Karpatsko-duklianskej operácie – tam sa tempo postupu vojsk spomaľovalo a boli vysoké straty na životoch i technike.

Také skupiny boli vysadené či už GRU alebo prieskumnými orgánmi frontov, najmä na Morave a v Čechách, resp. na západnom Slovensku, avšak až na konci roku 1944 a najmä v roku 1945. Za ich činnosť boli zodpovední náčelník operatívnej skupiny pri VR 4.UF (v máji 1945 to bol kpt. Nemcov) a náčelník operačno-prieskumného oddelenia štábu 4.UF (v septembri 1944 túto funkciu zastával mjr. Kuprikov). Boli to napríklad skupiny STAS v zložení Štefan Bandur, Ján Velík, Emil Šimko, vysadená 20. 2. 1945 na Českomoravskej vysočine v katastri obce Heřmanec pri Telči; jej sesterská skupina PAVEL (Jozef Hanuska, Ján Balla, Ján Plavec), vysadená toho istého dňa v priestore Žerotice pri Znojme; skupina 4. UF BOHUŠ (Bohumil Uličný, Ján Valaštiak, Ján Juraška), vysadená 21. 2. 1945 v katastri obce Košíky pri Napajedlách alebo skupina OLES (Daniel Sadloň, Adam Cvajniga, Alexander Dudáš), vysadená 16. 3. 1945 v priestore Dlhá Lúka pri Piešťanoch.

5. RIADIACE ORGÁNY PARTIZÁNSKEHO HNUTIA

Skúsenosti z organizovania a riadenia partizánskeho hnutia, ako aj z jeho rozvoja v Sovietskom zväze, počnúc začiatočným obdobím druhej svetovej vojny, sa zákonite prejavili tiež v systéme organizácie a riadenia partizánskeho hnutia na území bývalého Československa.

Prvé regulárne partizánske oddiely v ZSSR vznikali už na začiatku vojny pod vedením NKVD (NKGB), neskôr partizánske hnutie riadili územné stranické orgány a na konci druhej svetovej vojny formoval vlastné partizánske oddiely tiež SMERŠ. V konečnom dôsledku však boli partizánske jednotky pod kontrolou NKVD, pretože v každom partizánskom oddiele bola funkcia náčelníka zvláštneho odboru – a to bol vždy alebo príslušník NKVD, alebo smeršovec.

Štátna rada obrany ZSSR sa 30. mája 1942 rozhodla vytvoriť centrálny orgán riadenia partizánskeho hnutia – vznikol Ústredný štáb partizánskeho hnutia. Bol to zbor zložený z náčelníka a predstaviteľov NKVD a GRU LKO, ktorý bol podriadený Hlavnému stanu vrchného veliteľa (Stavka). Okrem toho bola 5. septembra 1942 zriadená funkcia Hlavného veliteľa partizánskeho hnutia, do ktorej bol ustanovený maršal K. J. Vorosilov, avšak už 19. novembra toho istého roku bola táto funkcia zrušená.

● Ústredný štáb partizánskeho hnutia

Pri Hlavnom stane vrchného velenia bol rozhodnutím Štátneho výboru obrany ZSSR vytvorený k 30. 5. 1942 Ústredný štáb partizánskeho hnutia (ÚŠPH), na čele ktorého stál generálporučík Pantelejmon Kondratievič Ponomarenko, tajomník ÚV Komunistickej strany Bieloruska. ÚŠPH bol vojenským operačným orgánom ÚV Všetvázovej komunistickej strany (bolševikov). Riadil republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia a zriaďoval operatívne skupiny pri vojenských radách jednotlivých frontov. Od roku 1943 podliehal Hlavnému stanu vrchného veliteľa.

generálporučík
P. K. Ponomarenko

Organizačnú štruktúru ÚŠPH tvorili štyri správy – operačná, rozvedky (prieskumná), politická a zásobovania, spolu so siedmimi oddeleniami, ako napr. spojovacím, diverznej techniky a taktiky a ďalšie⁵⁶. Vo funkcii zástupcu náčelníka ÚŠPH sa vystriedali komisár štátnej bezpečnosti 3. stupňa V. T. Sergienko a generálmajor Sergej Savvič Belčenko. Náčelníkom správy rozvedky bol najskôr plk. A. S. Anisimov, ktorého vo funkcii vystriedal genmjr. Nikolaj Jemeljanovič Argunov, spojovaciemu oddeleniu velil vojenský inžinier 1. stupňa I. N. Artemiev. Celý štáb mal 289 pracovníkov. Taktiež v ÚŠPH bol vytvorený samostatný referát prieskumu, v ktorom v rokoch 1943 – 1944 pracovalo 30 dôstojníkov.

K hlavným úlohám ÚŠPH patrilo organizovať a riadiť partizánske hnutie tak, aby sa zlepšila jeho organizácia, výzbroj partizánskych jednotiek, aby sa dosiahol efektívny rozmach partizánskeho hnutia s dopadom na destalibizáciu tyla protivníka a konečne, aby sa zvýšila efektívnosť bojovej činnosti proti nepriateľovi.

K povinnostiam ÚŠPH patrilo:

1. nadväzovať spojenie s partizánskymi jednotkami,
2. riadiť a koordinovať ich činnosť,
3. zásobovať ich zbraňami, muníciou, liekmi a iným materiálom,
4. pripravovať veliteľské kádre a špecialistov,
5. organizovať súčinnosť medzi partizánmi a jednotkami Červenej armády.

Na začiatku marca 1943 bol ÚŠPH zrušený, avšak už 17. apríla ho znovu obnovili. Avšak s tým, že mu medzičasom vzniknutý Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia nebol podriadený. Definitívne bol ÚŠPH rozpustený 13. januára 1944 po tom, čo bola oslobodená väčšina územia Sovietskeho zväzu a v snahe spružniť riadenie partizánskeho hnutia. Spolu s ním ukončili činnosť ústredná škola prípravy partizánskych kádrov a ústredná škola prípravy radistov.

ÚŠPH existoval spolu osemnásť mesiacov, z toho posledných sedem mesiacov pod jeho kompetencie nespadal ÚŠPH. K hlavným opatreniam ústredného štábu patrili nariadenia náčelníka ÚŠPH:

- o zriadení a organizácii agentúrnej rozvedky zo 14. júla 1942, podľa ktorého sa o.i. v partizánskych jednotkách zavádzala funkcia zástupcu veliteľa pre agentúrnu a vojskovú rozvedku;
- o boji s nepriateľskou agentúrnou rozvedkou z 3. augusta 1942, ktorý mali riadiť náčelníci štábov partizánskych jednotiek.

Informácie o tom, že by ÚŠPH vyslal na územie bývalého Československa svoje skupiny, nie sú k dispozícii. Existencia takýchto skupín je však nepravdepodobná.

● Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia

Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia (UŠPH) bol vytvorený v Moskve 29. júla 1942 na základe uznesenia Štátneho výboru obrany ZSSR. Od decembra 1943 sídlil v Kyjeve. Pod-

⁵⁶V roku 1942 ÚŠPH tvorili informačná a spravodajská správa (9 pracovníkov!), spojovací odbor s ústredným rádiovým, odbor diverznej techniky a taktiky, šifrovací odbor.

riadený bol priamo ÚV VKS(b) Ukrajiny a operatívne Ústrednému štábu partizánskeho hnutia pri Hlavnom stane vrchného velenia Červenej armády⁵⁷. Do kompetencie štábu boli 4. odborom ukrajinského NKVD odovzdané už existujúce partizánske jednotky, operačné skupiny, kuriéri a spojky. Naopak, mimo kompetencie štábu zostali agenti, konšpiračné adresy a rezidentúry rozvedky v nepriateľskom tyle, resp. osoby, ktoré sa na plnenie týchto úloh pripravovali⁵⁸.

Úlohou UŠPH bolo organizovať a riadiť partizánske hnutie v nepriateľskom tyle v prirfrontovom pásme vojsk ukrajinských frontov. Jeho politickým predstaviteľom bol prvý tajomník ÚV KSU a predseda Rady ľudových komisárov Ukrajinskej SSR Nikita Sergejevič Chruščev a náčelníkom štábu generálporučík Timofej Amvrosievič Strokač⁵⁹, od apríla 1944 (podľa iných zdrojov až od roku 1945) generálmajor Vasilij Andrejevič Andrejev. Vo funkcii zástupcu UŠPH pôsobil Il'ja Grigorievič Starikov. Organizácia a úlohy UŠPH boli obdobné ako v ÚŠPH.

UŠPH vysadil na území Slovenska spolu 53 skupín s 1 200 mužmi. Len od konca júla do konca septembra 1944 to bolo 24 skupín so 404 bojovníkmi⁶⁰.

Organizácia, podriadenosť a kompetencie jednotlivých prvkov štruktúry tak ÚŠPH, ako aj UŠPH, sa menili v súlade s vývojom vojenskopolitickej a bojovej situácie. Súčasťou štruktúry UŠPH boli operatívne skupiny a štáby partizánskeho hnutia, zriadené pri vojenských radách jednotlivých frontov.

Spravidla do organizačnej štruktúry republikových štábov partizánskeho hnutia patrilo 10 oddelení: operačné, spravodajské, informačné, spojovacie, šifrovacie, výcvikové, dopravné, ženijnotechnické, utajenia, administratívno-finančné. Štáb disponoval zdravotníckym štáбом, výcvikovou základňou, dopravnými a leteckými prostriedkami.

● Štáby partizánskeho hnutia pri jednotlivých frontoch

Štáb partizánskeho hnutia pri VR 1. UF bol zriadený rozhodnutím vrchného veliteľa k 26. 9. 1944 pod velením Hrdinu Sovietskeho zväzu pplk. I. N. Bovkuna. Do svojho odchodu na Slovensko bol jeho zástupcom kpt. V. N. Kokin, po ňom mjr. Kuprikov. Zástupcom náčelníka operačného oddelenia ŠPH 1. UF bol mjr. Suvorov. Československým zástupcom v štábe bol mjr. Augustín Schramm (tiež Šram).

Štáb PH pri VR 1. UF bol zrušený ku dňu 20. januára 1945 v súvislosti so zmenou pásma bojovej činnosti 1. UF a jemu podriadené partizánske jednotky boli odovzdané do operačnej podriadenosti ŠPH pri VR 4. UF.

generálporučík
Timofej Amvrosievič Strokač

⁵⁷Do 17. apríla 1943, keď prešiel do podriadenosti hlavného stanu vrchného veliteľa.

⁵⁸Pozri Dok. čís. 46 NKVD USSR o odovzdaní partizánskych oddielov do UŠPH zo 7. júla 1942, publikovaný na www.sbv.gov.au.

⁵⁹T. A. Strokač (1903 – 1963) od roku 1924 pracoval v pohraničných vojskách. V októbri 1940 bol námestníkom ministra vnútorných vecí USSR. Od júna 1941 riadil formovanie tzv. stíhacích práporov a partizánskych oddielov na Ukrajine, zúčastnil sa bojov pri Kyjeve a pod Moskvou. V rokoch 1942 – 1945 bol náčelníkom UŠPH. Po vojne v rokoch 1945 – 1946 bol zástupcom ministra a potom do roku 1956 ministrom vnútra USSR. 28. 5. 1956 ustanovený za náčelníka Hlavnej správy pohraničných a vnútorných vojsk MVD ZSSR a zástupcu ministra vnútorných vecí ZSSR. 30. 3. 1957 „pre chorobu“ odoslaný do dôchodku. Bol zodpovedný za povojnové masové represie proti „nacionalistom a spolupracovníkom fašizmu“ na Ukrajine.

⁶⁰Archív Múzea SNP, fond 62 UŠPH, a.j. 96 Operatívne spravodajské hlásenia UŠPH.

Štáb partizánskeho hnutia pri Vojenskej rade 1. ukrajinského frontu v čase od 20. 9. 1944 do 1. 4. 1945 sformoval, vyškolil a vysadil na Slovensko 11 desantov, v ktorých bolo 210 osôb, ako aj jednu trojčlennú spojovaciu skupinu⁶¹. Boli do nich zaradení väčšinou slovenskí príslušníci sovietskych partizánskych zoskupení, uvoľnení na špeciálne operácie v Československu.

ŠPH pri VR 2. UF bol zriadený rozhodnutím vrchného veliteľa v roku 1943. Na jeho čele stál plk. V. J. Pogrebenko, funkciu zástupcu náčelníka štábu zastával mjr. Pogrebnoj a staršieho pomocníka náčelníka operačného oddelenia kpt. Nemcov.

Sovietske hlavné velenie sa 30. júla 1944 rozhodlo vytvoriť z vojsk bojujúcich v Karpatoch samostatný 4. ukrajinský front. Činnosť začal 4. augusta 1944. Po vstupe Červenej armády do Moldavska a Rumunska bolo na základe direktívy GŠ ČA z 19. 9. 1944 rozhodnuté dňom 20. septembra 1944 nariadenie partizánskych akcií na území Československa previesť ŠPH 2. UF do operatívnej podriadenosti vojenskej rady pri 4. UF.

Vo vzťahu k územiu Slovenska tento štáb vyslal do septembra 1944 pravdepodobne deväť partizánskych oddielov a diverzno-spravodajských skupín. Štábu partizánskeho hnutia pri VR 1. UF odovzdal jeden partizánsky zväzok a šesť partizánskych oddielov⁶².

ŠPH pri VR 4. UF bol zriadený rozhodnutím vrchného veliteľa k 26. 9. 1944 pod velením plk. V. J. Pogrebenka⁶³. Jeho zástupcom bol pplk. P. A. Metelev. Československým zástupcom v štábe bol mjr. Augustín Schramm.

Od 20. 1. 1945 operačné riadenie všetkých partizánskych akcií na území ČSR prešlo na VR 4. UF.

Pri každom ŠPH jednotlivých frontov bol aj útvar zvláštneho určenia, ktorý zabezpečoval po technickej stránke zostavenie a prípravu jednotlivých výsadkových skupín. V 4. UF to bol útvar s kódovým označením vojenského útvaru 5053 OSNAZ, ktorému velil plk. Petrov.

6. RIADIACE ORGÁNY KONTRARozVIEDKY

Na začiatku druhej svetovej vojny služba kontrarozvedky spadala pod riadenie ministerstva štátnej bezpečnosti NKGB, resp. ministerstva vnútra NKVD. V období od februára do júla 1941 to bola **2. správa NKGB ZSSR**, od júla 1941 do apríla 1943 **2. správa NKVD ZSSR** a nakoniec v období od apríla 1943 do marca 1946 opäť **2. správa NKGB ZSSR**. Ich zvláštne oddelenia riadili kontrarozvedku tiež v ozbrojených silách. V rokoch 1941 – 1945 bolo za líniu frontu touto službou vyslaných vyše 2 000 operačných skupín, v ktorých bolo spolu asi 15 000 osôb⁶⁴.

● Hlavná správa vojenskej kontrarozvedky SMERŠ

V predvečer napadnutia ZSSR Nemeckom, vo februári 1941, bol z jednotného systému NKVD vyčlenený samostatný NKGB. V organizácii tohto nového úradu už neboli zvláštne oddelenia. Vojenská kontrarozvedka bola podriadená Ludovému komisariátu obrany (a komisariátu vojenského námorníctva). V NKVD ZSSR z bývalej Hlavnej správy štátnej bez-

⁶¹VHA Trnava, Sb. PH, inv. j. 515. Správa o činnosti Štábu partizánskeho hnutia pri vojenských radách 1., 2. a 4. UF o rozvoji partizánskeho hnutia na dočasne okupovaných územiach Moldavska, Rumunska, Maďarska a Československa. Porovnaj BENČÍK, A. a kol.: Partizánské hnutie v Československu za druhé svetové války. Praha : Naše vojsko. 1961, s. 256.

⁶²VHA Trnava, Sb. PH, inv. j. 515. Správa o činnosti Štábu partizánskeho hnutia pri vojenských radách 1., 2. a 4. UF o rozvoji partizánskeho hnutia na dočasne okupovaných územiach Moldavska, Rumunska, Maďarska a Československa.

⁶³Niektoré materiály ako NŠPH 4.UF uvádzajú pplk. Kondraševa, resp. generálmajora Vasilija Andrejeviča Andrejeva.

⁶⁴www.memo.ru/memory/voennaja_kontrazvedka.

pečnosti zostal len 3. referát, ktorého náplň práce tvorilo kontrarozviedne zabezpečenie pohraničných a vnútorných vojsk. Koordináciu činnosti nejednotných vetiev systému špeciálnych služieb zabezpečoval za tým účelom zriadený Ústredný výbor.

Krátko po nemeckom útoku na ZSSR – 17. júla 1941 – bola vojenská kontrarozviedka podstatne zreorganizovaná. Orgány 3. správy LKO sa opäť zmenili na zvláštne oddelenia NKVD ZSSR. Bol vytvorený jediný Ľudový komisariát vnútorných vecí. Na vrchole vertikály orgánov vojenskej kontrarozviedky bola Správa zvláštnych oddelení (UOO – upravenie osobných oddelov) na čele s náčelníkom správy Viktorom Semionovičom Abakumovom. Náčelníci zvláštnych oddelení v štáboch divízií a splnomocnenci zvláštnych oddelení v plukoch boli podriadení vojenským komisárom, teda politickým orgánom v armáde.

Nové orgány vojenskej kontrarozviedky len za obdobie od 22. 6. do 1. 12. 1941 zadržali 35 738 osôb – 2343 (údajných) špiónov, 699 diverzantov, 4647 zradcov atď. 14 473 z nich bolo zastrelených⁶⁵. Ďalej na východnom fronte odhalili 130 spravodajských, diverzných a kontrarozviednych kománd SD a Abwehru, 60 škôl, ktoré pripravovali spravodajcov a agentov pred vysadením v tyle Červenej armády⁶⁶.

*generálplukovník
Viktor Semionovič Abakumov*

Vývoj vojnových udalostí, analýza vývoja situácie a praktické skúsenosti prinútili vedenie štátu vrátiť sa k pôvodnej koncepcii jednotného riadenia celej obrany štátu, včítane zabezpečenia bezpečnosti v armáde. Reforma tiež sledovala zvýšenie efektívnosti činnosti vojenskej kontrarozviedky a priblíženie jej úloh potrebám frontu.

Tak bola uznesením Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR z 9. 10. 1942 do Červenej armády zavedená zásada nedeľiteľnej veliteľskej právomoci. To súčasne znamenalo obmedzenie miesta a úlohy politických orgánov, včítane operatívneho riadenia zvláštnych úloh na úrovni divízie a pluku. Uznesením Rady Ľudových komisárov ZSSR č. 415-138 z 19. apríla 1943 bola Správa zvláštnych oddelení premenená na Hlavnú správu kontrarozviedky SMERŠ Ľudového komisariátu obrany ZSSR a na báze deviatich zvláštnych oddelení NKVD ZSSR bola vytvorená Správa kontrarozviedky SMERŠ Ľudového komisariátu vojnového námorníctva.

V organizačných štruktúrach NKVD ZSSR však zostal odbor kontrarozviedky Smerš. V organizačných tabuľkách NKVD

k 1. 1. 1944 bol náčelníkom tohto odboru S. P. Juchinovič. K 1. 1. 1945 túto funkciu zastával V. I. Smirnov⁶⁷.

Organizačnú štruktúru vojenskej kontrarozviedky SMERŠ, ktorá bez podstatných zmien platila od 14. 4. 1943 do 15. 3. 1946, tvorili:

- Náčelník Hlavnej správy vojenskej kontrarozviedky (GUKP) a jeho zástupcovia, priamo podriadení Ľudovému komisárovi (ministrovi) obrany
- Sekretariát náčelníka GUKP
- 1. referát (odbor) kontrarozviedneho zabezpečenia ústredných orgánov Červenej armády
- 2. referát práce medzi vojnovými zajatcami
- 3. referát odhaľovania nepriateľských špiónov a vedenia rádiových protihier

⁶⁵KONDAČIGOV, V.: Smrť špiónom!. In Nezavisimoe voennoe obozrenie čís. 15, Moskva, 25. 4. 2003.

⁶⁶Tamže.

⁶⁷www.memo.ru/memory/voennajakontrrazvedka.

Vojenská história

- 4. referát kontrarozviednej činnosti za frontom (v tyle Čerenej armády)
- 5. referát riadenie orgánov SMERŠ vojenských okruhov
- 6. referát vyšetrovania
- 7. referát evidencie a štatistiky
- 8. referát šifrovací

Niektorí autori⁶⁸ uvádzajú až 11 referátov: prvý až siedmy rovnaké, avšak 8. referát operatívnej techniky, 9. referát (domových) prehliadok, väzení, zariadení a vonkajšieho dozoru, 10. referát špeciálny a 11. referát šifrovací.

Náčelník Hlavnej správy kontrarozviedky SMERŠ generálplukovník Abakumov bol postavený na úroveň zástupcu ľudového komisára obrany, teda samého J. V. Stalina, a len jemu tiež podriadený. Námestníkom (zástupcom) náčelníka GUKP bol generálporučík Moskalenko⁶⁹.

SMERŠ plnil tieto úlohy:

- viesť boj s podvratnou činnosťou rozviedky protivníka vo frontovom pásme, v tyle (operačná hĺbka tyla na stupni frontu bola 600 km – pozn. O. V.) a na okupovaných územiach;
- viesť boj s kontrarozviedkou protivníka;
- nepriedušne uzavrieť líniu frontu proti prenikaniu nepriateľských špiónov, diverzantov a teroristov;
- viesť boj so zradcami a zbabelcami, s provokatérmi a panikármi vo vojskách Čerenej armády a v prifrontovom pásme;
- prenasledovať dezertérov a vojakov, ktorí sa vyhýbajú bojom sebapoškodzovaním;
- ochrana partizánskych jednotiek proti agentúrnemu prenikaniu protivníka;
- spravodajské vyťažovanie a vypočúvanie vojakov, ktorým sa podarilo uniknúť z obkľúčenia, resp. dostať sa zo zajatia a ďalšie.

Samostatné oddelenie, ktoré sa zaoberalo prepravou skupín agentúrneho prieskumu a diverzných skupín do tyly nemeckých ozbrojených síl, bolo vytvorené v apríli 1943 nielen v NKVD, ale tiež vo vojenskej kontrarozviedke Smerš. Ako uvádza P. Sudoplatov⁷⁰ bol to od roku 1943 samostatný referát pod vedením Selivanovského, ktorý sa zaoberal dopravou a vysadzovaním agentúrnych a diverzných skupín do tyly nemeckých vojsk.

V rokoch 1943 a 1944 GUKP SMERŠ a jej frontové orgány široko uplatňovali plnenie svojich úloh prostredníctvom výsadek spravodajských skupín do nemeckého tylu. V zostave týchto skupín boli operatívni pracovníci, agenti a radiši. Len od januára do októbra 1943 bolo vysadených 7 agentúrnych skupín GUKP SMERŠ, v ktorých bolo 44 osôb. Počas svojej činnosti v nepriateľskom tle stratili len 4 mužov⁷¹. Od 1. septembra 1943 do 1. októbra 1944 frontové orgány vojenskej kontrarozviedky vysadili do nemeckého tylu 10 skupín s celkovým počtom 78 osôb⁷².

Iný prameň uvádza, že sovietska vojenská kontrarozviedka v období od 1. 10. 1943 do 1. 5. 1944 vysadila do nepriateľského tylu 345 svojich agentov. Z nich bolo 50 „prevrátených“

⁶⁸RAŤKOVSKIJ, I.S. – CHODIAKOV, M.V.: Istorija sovetskoj Rossii. Sankt-Peterburg, 2001 (In www.znz.ru)

⁶⁹Dokument o činnosti SMERŠ počas Druhej svetovej vojny, uverejnený prof. A. Cvetkovom, doktorom vojenských vied na www.nasledie.ru.

⁷⁰SUDOPLATOV, P. A.: Specoperacii. Lubianka i Kreml 1930 – 1950. Moskva : OLMA-PRESS, 1997. In: www.agentura.ru

⁷¹KONDAČIGOV, V.: Smrt' špiónom!. In Nezavisimoe voennoe obozrenie čís. 15, Moskva, 25. 4. 2003.

⁷²Tamže.

nemeckých spravodajcov. Po splnení úlohy sa vrátilo 102 osôb. Za uvedené obdobie bolo odhalených 620 spolupracovníkov a 1 103 agentov nemeckých spravodajských služieb⁷³.

3. referát GUKP SMERŠ pod vedením Barišnikova v rokoch 1943 až 1945 uskutočnil 183 rádiových protihier so spravodajskými orgánmi nepriateľa. V súvislosti s odhaľovaním a zabránením diverzií a teroristickým akciám na území strednej a juhovýchodnej Európy v tle postupujúcej Červenej armády bolo vyšetrovaných 208 239 osôb „schopných nosiť zbraň“ a 61 573 nižších funkcionárov pronemeckých stranických a administratívnych orgánov⁷⁴.

Vo vzťahu k operáciám na území Slovenska a Protektorátu Čechy a Morava sa výkonné jednotky SMERŠ zaoberali najmä identifikáciou rezidentúr špeciálnych služieb nepriateľa a ich operácií, kontrarozviednou ochranou partizánskych jednotiek, odhaľovaním agentov a konfidantov infiltrovaných do partizánskeho hnutia, identifikáciou kolaborantov a exponentov fašistických a nacionalistických organizácií a v niektorých prípadoch aj ich fyzickou likvidáciou. V rokoch 1944 až 1945 niekoľko takýchto skupín operovalo aj na Slovensku a v českých krajinách a v nich pôsobili aj osobitne vybraní a pripravení občania predmníchovského Československa. Hlavnými objektmi spravodajského záujmu boli kontrarozviedna ochrana partizánskych jednotiek, činnosť rezidentúr nepriateľských špeciálnych služieb, exponenti ukrajinských nacionalistov a armáda generála Vlasova kolaborujúceho s Nemcami.

Orgány SMERŠ zaistili okrem mnohých iných tiež Gustáva (Augustína) Janeka⁷⁵, ktorého zadržali v Prahe 20. 5. 1945, deportovali do ZSSR, kde bol odsúdený na 10 rokov nútených prác v tábore NKVD INTA II na Kome, odkiaľ sa vrátil až 4. 4. 1955. V dokumente z Archívu bezpečnostných služieb Ruskej federácie (FSB RF), uverejnenom na Internete⁷⁶, zástupca náčelníka GUKP SMERŠ genpor. Moskalenko na margo A. Janeka uviedol: „Agent Janek, vysadený GRU v Československu, v súlade so zadanou úlohou mal prísť do mesta Jordanov, asi 540 km južne od Krakova, kde sa mal stretnúť s agentom GRU, ktorý mu mal pomôcť dostať sa do mesta Češin (rozumej Czieszyn, poľský náprotivok Českého Těšína – pozn. O. V.) a ďalej cez československú (!) hranicu a dostať sa do Prahy. Avšak posledný spomenutý ho zradil gestapu, v dôsledku čoho bol Janek zatknutý.“

Podľa informácií príbuzných orgány SMERŠ stíhali tiež ďalšieho z výsadbárov GRU Vincenta Tkáčika v Turzovke. O jeho ďalšom osude nie sú žiadne informácie – dátum 7. 5. 1945 je dňom, odkedy bol oficiálne vyhlásený za mŕtveho...⁷⁷

Dôležitú a významnú úlohu zohrávali orgány SMERŠ vo vojskách Červenej armády. V streleckom pluku boli traja kontrarozviedčiaci. V štábe divízie bolo 21 dôstojníkov, vrátane náčelníka a zástupcu, šifrantu, vyšetrovateľov a čaty ochrany štábu. Na stupni armáda bolo v priemere 400 pracovníkov SMERŠ⁷⁸.

Správa SMERŠ 4. UF pracovala na čele s generálporučikom Kovalčukom. Jeho zástupcom bol kpt. Černý. Podliehalo im kádrové oddelenie, finančné oddelenie a štyri oddiely: 1. oddiel sa zaoberal kontrolou politického stavu Červenej armády, 2. oddiel bol operatívny a mal približne

⁷³KONDAČIGOV, V.: Smrt špiónom!. In Nezavisimoe voennoe obozrenie čís. 15, Moskva, 25. 4. 2003.

⁷⁴Tamže.

⁷⁵Narodený 14. 4. 1917 v Šášovskom Podhradí v bývalom okrese Žiar nad Hronom. V lete 1939 vykonával prezenčnú vojenskú službu v 2. pešom pluku v Bardejove. 18. 6. 1939 zbehol do Poľska, vstúpil do tzv. poľského legiónu, s ktorým sa dostal na územie ZSSR. Bol príslušníkom tzv. východnej skupiny čs. armády v internačnom tábore NKVD v Suzdale. Patril do skupiny tzv. hviezdárov. V roku 1942 ho získala sovietska spravodajská služba a 25. 3. 1943 ho vysadila ako radistu veliteľa skupiny A. Szinaya. V Jordanóve bol zadržaný gestapom na jednej z konšpiračných prepážok. Eskortovaný do Prahy, kde ho gestapo využilo v rádiových protihre PURPUR. Pozri ŠOLC, J.: Za frontou na východe. Cheb: Svět křídel, 2003, s. 219.

⁷⁶CVETKOV, A.: Organy gosudarstvennoj bezopasnosti v gody vojny. In www.nasledie.ru.

⁷⁷Matričný úrad Turzovka.

⁷⁸CVETKOV, A.: Organy gosudarstvennoj bezopasnosti v gody vojny. In www.nasledie.ru

100 dôstojníkov. Velil mu pplk. Šabalín, jeho zástupcom bol pplk. Dušník (od mája 1945 veliteľ oddielu, jeho zástupcom sa stal plk. Kozakevič). 3. oddiel bol spojovací, 4. vyšetrovaciemu oddielu velil pplk. Meščeriakov. 5. oddiel bola prokuratúra. Z hľadiska nami skúmanej problematiky bol najdôležitejší 2. operatívny oddiel, ktorý vyhľadával, sledoval, zatýkal a vykonával predbežné výsluchy „nepriateľov komunizmu“ a vytváral aj vlastné agentúrne siete⁷⁹.

V závere druhej svetovej vojny aj Smerš formovala vlastné partizánske skupiny so špeciálnym poslaním, ako bola napr. likvidácia protisovietskych exponentov, jednotiek Vlasovovej armády a pod. V máji 1946 sa Smerš transformoval na zvláštne oddelenia a bol podriadený Komisariátu vnútornej bezpečnosti (KGB).

7. ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ MISIA V ZSSR

A 2. ODDELENIE ŠTÁBU I. ČS. ARMÁDNEHO ZBORU V ZSSR

Časť výsadvok a skupín hĺbkového prieskumu zostavili, pripravili a riadili čs. orgány. Československá vojenská misia v ZSSR (ďalej len ČSVM) bola vojenským styčným orgánom čs. vlády v Londýne pri vláde ZSSR. Zriadená bola podľa dohody s Dr. E. Benešom z decembra 1940, neoficiálne začala pracovať ešte ako Čs. spravodajská skupina v ZSSR v apríli 1941. Právny stav bol navodený jednak čs.-sovietskou dohodou z 18. 4. 1941, jednak súhlasom sovietskej vlády z 2. 8. 1941, ktoré legalizovali postavenie skupiny už ako misie.

Na čele ČSVM bol v celom období rokov 1941 – 1945 plukovník, od 1945 divízny generál Heliodor Píka. V misii sa vystriedal rad dôstojníkov, k hlavným patrili pplk. František Hieke (krycie meno Stoj), mjr. gšt. Jaroslav Kašpar (Pátý), mjr. (neskôr pplk.) Jan Pernikář, kpt. Jindřich Macháček, pplk. Josef Berounský, pplk. Karel Mareš – Toman a d. Radistom ČSVM bol čatár (neskôr rotmajster) František Caletka.

ČSVM plnila tieto hlavné úlohy:

- organizovanie čs. vojenských jednotiek v ZSSR,
- organizovanie čs.-sovietskej spravodajskej spolupráce, sabotážnej a deštruktívnej činnosti na území Československa,
- politická a diplomatická činnosť vo vzťahu k protifašistickému odboju.

Pri riadení spravodajskej činnosti z východného frontu sa ČSVM stala náprotivkom Zvláštni skupiny D II. Odboru čs. ministerstva obrany v Londýne. Z ambiciózneho programu rozvoja samostatnej, na sovietskych orgánoch viac-menej nezávislej spravodajskej činnosti sa nakoniec realizoval len program spravodajských, spojovacích a diverzno-sabotážnych úloh uskutočňovaných v súčasnosti alebo pod priamou kontrolou sovietskych spravodajských orgánov GRU a NKVD.

Za zostavenie a prípravu jednotlivých výsadvkových skupín zodpovedali pplk. František Hieke a po jeho odchode (1. 1. 1942) pplk. Jan Pernikář.

ČSVM vo vlastnej réžii pripravila program S/1 a čiastočne ho aj realizovala vysadením jeho dvoch častí „N“ pre Slovensko (vysadená 31. 8. 1941) a „R“ pre české krajiny (10. 9. 1941). Pripravovaný výsadok S/2, ako aj projektovaný S/3, už neboli realizované.

generál Heliodor Píka

⁷⁹Podrobne pozri ČUKA, P.: Deportace Augustina Vološina. In Sborník Securitas imperii č. 1, Praha: MV ČR, 1994, s. 128, 132-133.

Vojenská história

Na jednej strane neúspech operácie S/1 a rozpory medzi čs. a sovietskymi spravodajskými službami znamenali zastavenie *samostatných* čs. akcií zo ZSSR až do roku 1943. ČSVM obnovila zvláštne operácie až po víťazstve Červenej armády pri Stalingrade – šlo o vyslanie styčnej misie k jednotkám Rýchlej (1. pešej) divízie v spolupráci s NKVD. Tak boli vysadené

- skupina čat. Karol Grün (veliteľ), desiatnik Juraj Lakota (pomocník veliteľa), čatár Vincenc Blažíček (radista) 29. 10. 1943 pri Podstepnoe
- rotmajster Jozef Dvořák 1. 12. 1943 pri Nikolaeve.

V oboch prípadoch šlo v konečnom dôsledku o prechod slovenskej divízie na sovietsku stranu.

V zime 1943/1944 boli pracovníkmi ČSVM z dôstojníkov a poddôstojníkov čs. vojenskej jednotky v ZSSR vybrané nové skupiny dobrovoľníkov, ktoré sa mali podieľať na príprave vojenského prevratu a následného povstania na území bývalého Československa. Tak bolo vysadených päť spravodajských dvojíc – dve na zakarpatskú časť Ukrajiny a tri na Slovensko:

- skupina MARUŠA-VIERA v zložení rotný Vasil' Kučeravý a rotný Vasil' Kohut bola vysadená v priestore Veľký Berezný 10. 6. 1943,
- skupina OLENA-ANNA, ktorú tvorili rotný Pavel Balega a rotný Ivan Ivančulíneec, bola vysadená pri Davidkove v rovnakom termíne,
- 26. 6. 1943 boli vysadení rotný Karol Grün a čatár Štefan Kuchárek v skupine MILAN pri Sliači,
- rotný Anton Bukový s rotným Jurajom Lakotom v skupine DUNAJ pri Detsianskej Hute,
- rotný Karol Čapliar a slobodník Filip Kopinec v skupine MARTIN pri Príbovcich.

Skupiny boli vybavené rádiostanicami NABLA s dosahom 3 000 kilometrov. Spojenie mali udržiavať jednak s ústredňou NKVD v Moskve, jednak s Vojenskou rádiovou ústredňou v Londýne. Navyše mali osobitný šifrovací kľúč PALACKÝ mimo kontrolu NKVD.

V období vrcholiacich príprav SNP ČSVM 6. augusta 1944 vysadila na Ploskej svojho styčného dôstojníka pri Vojenskom ústredí npor. Michala Pavloviča⁸⁰. Uvedenou akciou výsadvkové spravodajské aktivity ČSVM smerom do Československa skončili. Počas SNP túto oblasť plne pokrývali jednak GRU a NKVD, a tiež UŠPH a štáby partizánskeho hnutia pri jednotlivých frontoch.

SPOJOVACIE CENTRÁLY (RÁDIOUZLY) JEDNOTLIVÝCH RIADIACICH ORGÁNOV

K dispozícii máme len torzo informácií o organizácii spojenia a výsledkoch činnosti rádioslužieb jednotlivých garantov, avšak všetky materiály sa zhodujú v tom, že otázkam spojenia venovali všetky orgány mimoriadnu permanentne vysokú pozornosť, počnúc vývojom a výrobou vhodných spojovacích prostriedkov cez prípravu radištv a zabezpečením pravidelného spojenia s jednotlivými výsadvkami, resp. partizánskymi jednotkami, ktoré sa okolo výsadvkov vytvorili, končiac.

Ilustračný príklad poskytuje už citovaná správa o činnosti 4. správy NKVD USSR⁸¹. Na základe skúsenosti z predchádzajúceho obdobia v prvom rade jej orgány vybudovali technickú

⁸⁰Podrobnejšie o všetkých skupinách pozri VANĚK, O.: Špeciálne operácie zo Sovietskeho zväzu do Československa počas druhej svetovej vojny. Liptovský Mikuláš 2000, s. 40 a 41, resp. 54 a 55 alebo ŠOLC, J.: Za frontou na východe. Cheb: Svět křídla, 2003.

⁸¹Správa o bojovej a agenturno-operatívnej činnosti 4. správy NKVD USSR v rokoch 1941 – 1945.

základňu a zabezpečilo vývoj a výrobu špeciálnej rádiostanice pre spravodajské, diverzné a partizánske skupiny a oddiely. Ako prvá vznikla rádiostanica RPO (rádiostanica partizánskeho oddielu), napájaná batériami. Vyrábala ju Charkovský rádiozávod od roku 1942. Výrobno-opravárenská základňa 4. správy UNKVD k tejto rádiostanici vyvinula ručné dynamo DRP ako náhradný zdroj napätia pre rádiostanice RPO.

Systém spojenia, rádiových ústrední (centier), prípravy radistov a celej spojovacej služby, vytvorený NKVD, bol po vzniku Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia v júli 1942 odovzdaný do jeho kompetencie.

Prostredníctvom 4. správy UNKVD bolo v januári 1943 pripravených v Kalači (Vorošilovská oblasť) 14 kvalifikovaných pracovníkov pre rádiové spojenie. V nasledujúcom roku správa pripravila 20 radistov. Špeciálna rádioškola UNKVD – jej veliteľom bol P. J. Ryžkov – bola v osade Repnoe pri Voroneži. Za celé obdobie 1941 – 1945 správa pripravila, vyzbrojila a do nemeckého tyla vysadila 153 radistov, z toho len v roku 1944 šesťdesiatjeden a ešte v roku 1945 ďalších tridsať⁸². S postupným oslobodzovaním Ukrajiny a prenosom pôsobnosti na Nemeckom okupované územia strednej a juhovýchodnej Európy narastal počet školených radistov, ktorí sa museli vyrovnáť so skutočnosťou, že jednotlivé skupiny teraz pracovali 1 000 až 1 500 km od riadiaceho centra. Preto boli v Kyjeve a vo Lvove vytvorené nové rádiové centrály s výkonnejšou aparatúrou.

Hlavná správa rozviedky Eudového komisariátu obrany mala svoju stacionárnu rádiovú ústredňu („Centr“) v Moskve. Okrem toho mala tiež poľné rádiové uzly. Podobne i na stupni front a armáda boli adekvátne rádiové uzly. Údaje o organizácii a činnosti týchto spojovacích jednotiek sú dodnes predmetom utajovania a nie sú k dispozícii⁸³.

Najmä partizánske oddiely a výsadvkové skupiny rôzneho určenia, včítane vojskových skupín hĺbkového prieskumu, používali v rokoch 1940 – 1941 rádiostanice typu BELKA, ktoré nahradila rádiostanica SEVER, resp. SEVER-bis. BELKA s rozmermi 264 x 196 x 115 mm vážila 2,4 kg, pracovala vo frekvenčnom rozsahu 2,600 – 8,560 MHz s výkonom 3,5 W. Jej dosah sa pohyboval v závislosti od terénu od 400 do 2 000 km.

Rádiostanica Belka M2

Výroba rádiostaníc typu SEVER sa rozbehla v júli 1941 v Leningrade (Sankt Peterburg). Pracovali v pásmach krátkych vln⁸⁴ s výkonom 2, resp. 2,5 wattu, vážili maximálne 3 kilogramy (celý komplet včítane štyroch batérií BAS-80 alebo BAS-60 však okolo 10 kg) a svojimi rozmermi 180 x 150 x 100 mm boli mimoriadne vhodným spojovacím prostriedkom pohyblivých prieskumných, diverzných a partizánskych formácií – skupín, oddielov, operatívnych centier a pod. Zabezpečovala spojenie na vzdialenosť až 400 kilometrov a so smerovou anténou až 700 km. Od roku 1942

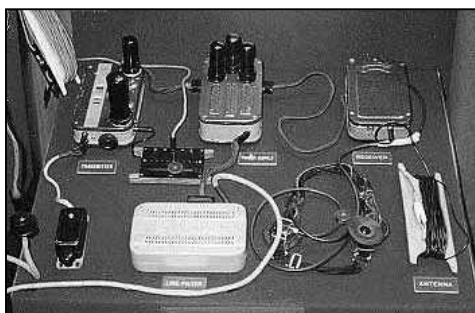
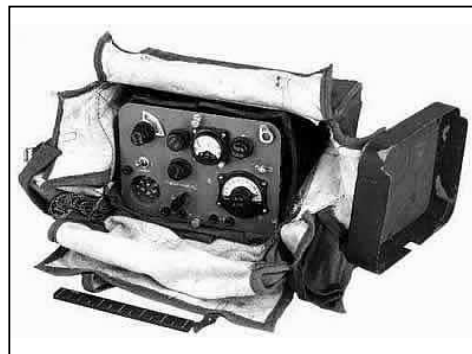
sa týchto rádiostaníc vyrábalo okolo 2 000 kusov mesačne a pracovalo s nimi viac ako 3 000 rozviedčikov.

⁸²Tamže, s. 11-12.

⁸³Zo zoznamu krycích čísel poľnej pošty môžeme niektoré z nich odhaliť. Napr. Poľný rádiouzol GRU v Novochopersku mal označenie VÚ 5375, Špeciálny rádiouzol GRU Zakaukazského frontu v Tbilisi VÚ 5391, Poľný rádiouzol GRU Zabajkalského frontu VÚ 6955, Poľný rádiouzol GRU Ďalekovýchodného frontu v marci 1943 mal označenie VÚ 7081.

⁸⁴Sever v pásmach 3,62 – 12,25 MHz a 3,62 – 6,25 MHz, Sever – bis v pásmach 2,22 – 6,66 MHz, resp. 2,56 – 5,77 MHz.

Agentúrny prieskum, agenti a rezidenti GRU požívali špeciálnu agentúrnu rádiovú stanicu (prijímač a vysielateľ), vyvinutú KGB, ktorá niesla označenie TENZOR. Vážila od štyroch do siedmich kilogramov, pracovala vo frekvenčnom rozsahu 3,7 až 14,3 MHz, mala dosah 2 500 kilometrov a bola napájaná zo siete striedavým prúdom. Jej výkon bol od 20 do 45 wattov⁸⁵. Prijímač TENZOR sa používal v súprave s vysielateľom „DŽEK“ s výkonom 45 W, resp. 50 W (v tom prípade sa váha kompletu zvyšovala na 10 kg).

Rádiová stanica TENZOR

Rádiová stanica SEVER-bis

Výsadky Československej vojenskej misie v ZSSR boli vybavené aparátúrou NABLA, dodanou do ZSSR v rámci amerického landlease. Bola to krátkovlnná rádiová stanica (prijímač a vysielateľ), napájaná zo sieťového adaptéra s rozsahom od 90 do 235 V. Každý z jej troch komponentov mal rozmery 188 x 105 x 55 mm. Pracovala v dvoch pásmach (žlté s rozsahom 2,3 – 5,2 MHz a modré s rozsahom 4,5 – 10 MHz) s dosahom 3 000 km.

Rádiová stanica NABLA

⁸⁵Podrobnosti o týchto typoch rádiových staníc pozri na www.radiomuseum.ur.ru alebo www.cqham.ru

ZÁVER

Skutočne len letný pohľad do odbornej literatúry ruskej proveniencie po roku 1991 a zlomkovité informácie dostupné na Internete, stačia na to, aby sme si uvedomili, ako málo doposiaľ vieme o činnosti sovietskych spravodajských, kontrarozviednych a bezpečnostných orgánov na území bývalého Československa a o účasti jeho občanov v týchto operáciách. Obmedziť sa len na organizátorské výsadky partizánskeho hnutia a viac-menej hanblivé spomenutie slovenských a českých občanov a ich bývalých spoluobčanov zo Zakarpatskej Ukrajiny považujem za nedostatočné a voči ich aktérom za diskriminačné.

O celom rade skupín vyslaných GRU EKO a GRU GŠ ČA nevieme vôbec nič. Kusé a nedostatočné informácie máme o skupinách vyslaných ústrednými orgánmi Smerš a NKVD. Takmer nič nevieme o aktivitách ich republikových, resp. frontových a armádnych expozitúr. Dokonca ani nemáme prehľad o všetkých organizátorských výsadvkových skupinách, ktoré vyslali iné štáby partizánskeho hnutia ako ŠPH 4. UF.

Každá z výsadvkových skupín bola riadená a podliehala zásadne tomu orgánu alebo tej organizácii, ktorá ju vyslala. Len svojmu riadiacemu orgánu podávala správy spravodajského a taktického charakteru. Riadiaci orgán ním riadené skupiny zásoboval. Pri každom zo štábov týchto orgánov bol rádiový spojovací uzol, ktorý udržiaval rádiové spojenie s každou skupinou, s vojskami v jeho podriadenosti (ktorým odovzdával získané a vyhodnotené spravodajské informácie) a s navzájom kooperujúcimi spravodajskými orgánmi a organizáciami.

Uvedené – a ďalšie, skôr tušené – údaje by mali byť impulzom venovať sa komplexne výskumu a štúdiu problematiky špeciálnych operácií v oveľa širšom a hlbšom zábere, ako sme to urobili v uplynulých 60 rokoch od skončenia druhej svetovej vojny.

RECENZIE

TSOURAS, P. G.: NĚMECKÉ TANKY NA VÝCHODNÍ FRONTĚ. GENERÁL ERHARD RAUS A JEHO TANKOVÉ DIVIZE V RUSKU 1941 – 1945. Brno : Jota Military 2003, 335 s.

Na konci druhej svetovej vojny americká armáda rozbehla monumentálny projekt, ktorého hlavným zámerom bolo zmapovať dianie vojenských udalostí na európskych bojiskách z pohľadu nepriateľskej strany. Šlo o vôbec prvý pokus vo vojenskej histórii systematicky priblížiť udalosti z „druhej strany barikády“. Americký program vychádzal z jedinečnej príležitosti, ktorá spočívala v dosiahnutí totálneho víťazstva, ako aj v tom, že väčšina nepriateľských vyšších dôstojníkov, ktorá čelila ozbrojeným silám (nielen západných) Spojencov, bola v americkom, resp. britskom zajatí. Na základe pripraveného plánu bola zorganizovaná pomerne široká skupina vysokých nemeckých dôstojníkov, ktorá sa za postupného rozširovania plne venovala produkovaniu naratívnych textov (komentárov, posudkov a analýz) pojednávajúcich o operáciách nemeckých jednotiek proti americkým vojskám. Medzi najplodnejších „autorov“ sa zaradili poľný maršal Albert Kesselring a generálplukovník Franz Halder (ktorý bol šéfom programu pätnásť rokov), ďalšími, ktorí vo väčšej miere prispeli do projektu svojimi prácami, boli generálplukovník Lothar Rendulic, generáli tankových vojsk Fritz Bayerlein a Heinrich von Lüttwitz, generál pechoty Günther Blumentritt, generál delostrelectva Walter Warlimont či generál jazdectva Siegfried Westphal. Do roku 1954 sa do programu postupne zapojilo 501 nemeckých generálov pozemných síl, Waffen-SS a Luftwaffe, jedenásť admirálov a stovky špecialistov. Väčšina z týchto nemeckých dôstojníkov bola po roku 1947 prepustená zo zajatia a formálne zamestnaná v americkej armáde na písanie manuskriptov na rôzne témy, opierajúc sa o vlastné skúsenosti a ukoristené archívne dokumenty a materiály, ktoré dostali k dispozícii. Výsledným efektom ich niekoľkoročného úsilia boli brožúrky amerického ministerstva obrany vydané v edícii *German Report Series*.

Jedným z hlavných prispievateľov do tejto série bol aj generálplukovník Erhard Raus – bol autorom hneď štyroch medzi prvých štrnástich vydaných spisov z nich: *Military Improvisations during the Russian Campaign* (Vojenské improvizácie behom ruskej ofenzívy), *German Defense Tactic against Russian Breakthroughs* (Nemecká obranná taktika proti ruským prielomom), *Russian Combat Methods* (Ruské bojové metódy) a *The Effects of Climate on Combat in European Russia* (Účinky klímy na boje v európskom Rusku). Prvé dve monografie boli obsiahnuté v knihe *The Anvil of War: German Generalship in Defense on the Eastern Front* (Vojnová nákovka: nemecká generalita v obrane na východnom fronte) vydané spoločne s prácou generálporučíka Oldwiga von Natzmera v roku 1994. Ďalšie dve boli zahrnuté v publikácii *Fighting in Hell: The German Ordeal on the Eastern Front (Boje v pekle: nemecká skúška ohňom na východnom fronte)*, vydané spoločne s kratšími príspevkami generálov pechoty Waldemara Erfurtha a Hansa von Greiffenberga v roku 1995. V Čechách vyšla v roku 1998 zásluhou pražského nakladateľstva Naše vojsko, avšak pod upraveným názvom *Válka jako peklo*. Táto kniha, ktorá sa dostala na naše knižné pulty v priebehu roka 2004 (tento raz zásluhou brnianskeho nakladateľstva Jota), obsahuje Rausove ďalšie dve, doposiaľ nepublikované, štúdie *The Pomeranian Battle and the Command in the East* (Bitka v Pomoransku a velenie na východe) a *Small Unit Tactics – Unusual Situations* (Taktiky nižších jednotiek – neobvyklé situácie).

Erhard Franz-Josef Raus (1889 – 1956) bol vedúcim predstaviteľom bleskovej vojny na východnom fronte a jedným z najlepších tankových veliteľov nemeckej armády. Ako veliaci ge-

Vojenská história

nerál tankovej divízie, neskôr armádneho zboru a nakoniec veliteľ niekoľkých tankových armád, sa zúčastnil nespočetného množstva bojových operácií, absolvoval nekonečné série bojov a ako skúsený „harcovník“ bol preverený v každej mysliteľnej bojovej situácii – zažil neuveriteľný útok a zdanlivo nezadržateľný postup nemeckých vojsk v úvodnej fáze operácie Barbarossa, potom postupný nárast ruského odporu, čoraz účinnejšie a ničivejšie nepriateľské protiútoky a nakoniec dlhý a vleklý ústup nemeckých vojsk. Neprejavil sa však len ako skvelý veliteľ, ale aj ako nadaný spisovateľ. Už v predchádzajúcich statiach preukázal svoj talent pri opise a vysvetľovaní bojov, či vykreslení ich samotnej atmosféry. Výnimočné osobné skúsenosti z ruského ťaženia v podaní penzionovaného generála Rausa sú aj v tejto knihe vzrušujúce a poučné. Práce nemeckých dôstojníkov nemali byť v rámci spomínaného amerického projektu koncipované podľa vzoru metodicky usporiadanej histórie účinkov mali skôr dosiahnuť sprostredkovanými lekciami z minulosti, napriek tomu sa Raus vo svojich príspevkoch vždy usiloval udalosti zoradiť chronologicky, a zrozumiteľným prejavom vytvoriť historické rozprávanie neuveriteľnej sily. Hoci sa vyjadruje k najrôznejším predmetom záujmu americkej armády, jeho taktické ponaučenia sú pretkané historickými opismi jednotlivých udalostí s rekonštrukciou príbehu konkrétnej vojenskej operácie. Zhodnotenia a lekcie, ktoré nasledujú za každou z udalostí, sú pritom vecné a jasné.

Kapitoly 1 až 4 pozostávajú z príspevkov o taktike nemeckých nižších jednotiek, ktoré približujú vojenské operácie Rausa počas funkcie veliteľa tankovej divízie a pešieho zboru. V 1. kapitole *Zahájenie Barbarossy* sa najprv sústreďuje na úvodné boje na sovietskej hranici, potom sa venuje neuveriteľnej sérii odvážnych akcií 6. tankovej divízie pri ťažení na Leningrad, ktoré viedli k vzniku sloganu „Raus zieht heraus!“ (Raus Vás z toho dostane), a ktorý sa stal názvom 2. kapitoly. Rozprávanie potom zavedie divíziu aj s jej veliteľom rovno uprostred zúfalej situácie na začiatku roku 1942 tvárou v tvár krutej ruskej zimy a mohutnej sovietskej ofenzívy. Kapitola 3 *Za oslobodenie Stalingradu* približuje dramatické udalosti z prelomu roka 1942 a 1943, keď ostrieľaná divízia so svojim húževnatým veliteľom viedla záchranné práce na oslobodenie nemeckých vojsk, ktoré uviazli v „Stalinovom meste“. Kapitola 4 s názvom *Boje podél Donce* potom vysvetľuje jednotlivé aspekty jeho zúfalej a húževnatej obrany Charkova po fatálnej porážke v Kurskom oblúku, tentoraz z pozície veliteľa XI. armádneho zboru.

Kapitola 5 pozostáva z krátkeho vylíčenia udalostí v Pomoransku v záverečnej fáze vojny, kde velil, resp. mal veliť tankovej armáde. Táto kapitola ponúka jeden z najzasvätenejších pohľadov do problematiky velenia vojenských operácií na tej najvyššej úrovni. Detailné a otvorené rozhovory Rausa s Reichsführerom SS Heinrichom Himmlerom, ako veliteľom Skupiny Armád Wisla, o vojenskej situácii vo februári 1945 a jeho katastrofická správa, ktorú predniesol samotnému Führerovi neopakovateľným spôsobom, poskytujú tiež pohľad do celkovej atmosféry v Hitlerovom Hlavnom stane, predchnutej na jednej strane rezignovaným duchom zmierenia, na strane druhej absolútnou absenciou reálneho prístupu k hodnoteniu nielen situácie, ale aj vlastných možností. Rausova strohá profesionálna analýza katastrofickej situácie v operačnom sektore nielen jemu pridelenej 11. SS tankovej armády, ale aj v operačnom pásme jemu nadriadenej Skupiny armád Wisla, výrazne kontrastuje s rozpačitými reakciami Hitlera a jeho „päťolízáčov“.

Autor pri hodnotení konkrétnych bojových situácií využíva tiež príležitosť vyložiť aspekty modernej vojny, predovšetkým však taktických a veliteľských koncepcií nemeckej armády. Tie sa museli, podobne ako na iných frontoch, vysporiadať s novými zbraňami a novou taktikou nepriateľa. Udalosti stavali veliteľov a ich vojakov do nezvyčajných situácií, ktoré neboli stanovené v predpisoch a neboli ani predmetom výučby. To, ako sa s podobnými problémami vysporiadávali nemeckí dôstojníci, plasticky a veľmi živo poukazuje táto kniha. Čitateľ má príležitosť plasticky sledovať ako dôstojnícky zbor, ktorého príslušníci boli vedení k prevzatíu plnej zodpovednosti za situáciu a nezávislé konanie, nachádzal riešenia neobvyklých, často

Vojenská história

zdanlivo neriešiteľných problémov. Nevyhnutná dávka improvizácie sa v spojení s odhodlaním statočných vojakov ukázala byť ako jeden z rozhodujúcich faktorov, ktorý umožnil nemeckej armáde sa tak dlho udržať. Ako z knihy vyplýva, a ako to zdôraznil v predhovore k vydaniu sám bývalý náčelník generálneho štábu nemeckých pozemných vojsk generálplukovník Franz Halder, najdôležitejším faktorom pre dosiahnutie úspechu je vždy silný veliteľ s veľkou schopnosťou motivácie.

Tak ako všetky príspevky zhotovené v rámci *German Report Series*, aj pri písaní tohto sa Američania rozhodli nevnucovať ich autorom ich vlastné myšlienky. Všetky názory sú preto prezentované a podané bez interpretácie americkej strany, čo bola (najmä, ak vezmeme do úvahy typický americký štýl, vidieť veci najmä zo svojho zorného uhla) pozoruhodná demonštrácia profesionálnej zdržanlivosti. Treba tiež upozorniť na dôležitú skutočnosť, že všetky zmienky o metódach a štandardnej taktike pechoty a tankových vojsk sa vzťahujú výlučne k nemeckým bojovým náukám a platia pre jednotky organizované a vyzbrojené v súlade s nemeckými predpismi.

Vďaka za sprístupnenie cenných komentárov k jednotlivým formám boja nemeckých tankových jednotiek a konkrétnym udalostiam patrí človeku, ktorý verejnosti „predložil“ aj Rausove dve predchádzajúce práce, o ktorých sme hovorili v úvode tejto anotácie. Editoval ich popredný americký odborník na východný front, podplukovník Armády Spojených štátov v zálohe Peter G. Tsouras, ktorý je dlhoročným analyzátorom v službách Národného spravodajského centra americkej armády (US Army National Ground Intelligence Center). Vydaním tejto publikácie završuje „trilógiu“ Rausových analytických štúdií o vedení bojovej činnosti na východnom fronte. Editor v snahe poskytnúť čitateľovi nevyhnutný kontext, aj tu významnou mierou rozšíril pôvodné skromné poznámky v spisoch autora (tu treba povedať, že na ich príprave si mohol dať viac záležať. Niektoré chyby tak nevyhnutne uberajú na úrovni jeho odbornosti a negatívne vplyvajú hlavne na jeho profesionálny kredit. Ostáva len dúfať, že pri písaní napr. prvej poznámky hlavného textu na str. 37, ktorá obsahuje hneď niekoľko nezmyslov, si autor vybral slabší deň). Tam, kde to bolo potrebné, autor korigoval Rausove mylné informácie o sovietskej bojovej organizácii, z ktorých vychádzal najmä pri rekonštrukcii udalostí pri Stalingrade na základe údajov nemeckej rozviedky, ktorá, ako vieme, sa neraz „vyznamenala“. Aby sa mohol čitateľ dostatočne orientovať, zaradil editor na záver publikácie históriu a organizáciu 6. tankovej divízie s krátkou históriou programu *Foreign Military Studies*, v rámci ktorého mohli tieto sprístupnené príspevky vzniknúť. Oceniť treba aj profesionálny životopis Erharda Rausa, ktorý editor vhodne umiestnil hneď na úvod publikácie pred samotným výkladom. Vášnivým záujemcom o memoárovú literatúru druhej svetovej vojny ju preto vrelo odporúčame ako nielen zdroj podnetného čítania, ale aj strohých faktov a úvah. Rozhodne by nemala chýbať v knižnici každého „vojenského profesionála“.

Alex Maskalik

BIBLIOGRAFIA

SLOVENSKO V ROKOCH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PUBLIKOVANÝCH PRÁČ V ROKOCH 2000 – 2004

V súvislosti so šesťdesiatym výročím víťazstva nad fašizmom a ukončenia druhej svetovej vojny bola spracovaná bibliografia, ktorá je pokračovaním výberovej bibliografie publikovanej k predchádzajúcemu okrúhlemu 55. výročiu ukončenia druhej svetovej vojny (uverejnená v dvoch častiach vo Vojenskej histórii, č. 3-4/2000, s. 149-168 a č. 1/2001, s. 147-163). Nadväzujúca výberová bibliografia prináša bibliografický súpis pôvodných vedeckých a odborných prác, ako aj popularizačno-odbornej tvorby k problematike Slovenska v období druhej svetovej vojny so zameraním na aspekty vojenskej a vojenskopolitické a dokumentuje výsledky, zameranie, ako aj určitý posun slovenskej a sčasti aj zahraničnej historiografie v skúmaní a spracovaní danej problematiky. Umožňuje tiež sledovať spracovanie určitých dielčích tém z rôznych aspektov a naopak zistiť, ktoré udalosti a problémy neboli v doterajšej odbornej literatúre tematizované.

Bibliografia obsahuje základné informácie o monografiách, syntézach, mono- i polytematických zborníkoch, vedeckých štúdiách, statiach, edíciách prameňov, odborných článkoch. Nezahrňa materiály publicistického a didaktického charakteru, pamätnice, recenzie, medailóny, správy, kroniky, práce dokumentujúce umeleckú reflexiu vojnovnej tematiky a protifašistickej rezistencie. Vnútna previazanosť súvislostí daného obdobia s rokom 1938 by si vyžadovala začleniť v širšom rozsahu aj príspevky, ktoré sa k jeho udalostiam vzťahujú, avšak neumožnil to limit publikačného priestoru. Štúdie jednotlivých autorov v monotematických zborníkoch nie sú v bibliografii rozpisované samostatne, uvádzaný je len obsah zborníka. Štruktúra bibliografie vychádza zo širších alebo užších tematických skupín radených chronologicky, v rámci ktorých sú jednotlivé záznamy radené abecedne. V publikačne početnejšie zastúpených skupinách sú predradené knižné publikácie a potom nasledujú ostatné materiály.

Pri spracovaní výberovej bibliografie boli použité interné kartotéky a ďalšie sekundárne zdroje knižnice Vojenského historického ústavu, Slovenská národná bibliografia, Bibliographie internationale d'histoire militaire, zoznamy použitej, odporúčanej a citovanej literatúry v predmetných monografiách.

SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939 – 1945

– VŠEOBECNÉ DEJINY, VNÚTORNÁ A ZAHRANIČNÁ POLITIKA

BOBÁK, Ján, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945. – Martin : Vyd. Matice slovenskej, 2000. – 290 s.; [Z obsahu:] *Deák, L.:* Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie samostatnosti (1938 – 1939), s. 9-18; *Đurica, M. S.:* Vznik a trvanie prvého Slovenského štátu, s. 19-36; *Petruf, P.:* Zahraničná politika Slovenského štátu, s. 37-46; *Hrnko, A.:* Zaradovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov (1939 – 1940), s. 47-55; *Vnuk, F.:* Slovenská štátnosť v politike SNR v Londýne a v koncepcii Milana Hodžu, s. 56-66; *Bobák, J.:* Slovenská otázka v politike českej emigrácie v rokoch 1939 – 1945, s. 67-94; *Michelko, R.:* Ústavný systém prvej Slovenskej republiky, s. 94-100; *Mulík, P.:* Katolícka cirkev a politika Slovenskej republiky 1939 – 1945, s. 101-113; *Tkáč, M.:* Slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945, s. 114-125; *Mazúr, M.:* Činnosť Slovenskej národnej banky v rokoch 1939 – 1945, s. 16-141; *Magdolenová, A.:* Slovenská kultúra v rokoch 1939 – 1945, s. 142-154; *Brázda, A.:* Pohľady na duchovnú tvorbu z obdobia prvej slovenskej republiky, s. 155-160; *Janek, J.:* Školský zákon z roku 1940, s. 161-166; *Valach, J.:* Činnosť Matice slovenskej v rokoch 1939 – 1945, s. 167-

173; *Konečný, S.*: Rusínska otázka v období prvej Slovenskej republiky, s. 174-181; *Štefanský, V.*: Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1944, s. 182-189; *Krásnovský, B.*: Ozbrojené zložky Slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945, s. 190-201; *Letz, R.*: Pokus o nastolenie moci ľudovej demokracie na Slovensku v roku 1944 a otázka právnej kontinuity prvej Slovenskej republiky, s. 202-211; *Rusnák, D.*: Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945 vo fondoch Slovenského národného archívu v Bratislave, s. 212-221; *Rydlo, J. M.*: Prvá slovenská republika (1939 – 1945) v domácej a zahraničnej historiografii (Výberová bibliografia), s. 222-270.

CHYTKA, Stanislav V., zost.: Ružomerská vzbura 1939 : Zborník vystúpení zo seminára 11. júna 1999. – Bratislava : Slov. zväz protifašistických bojovníkov, 2000. – 82 s., tabl.; [Z obsahu:] *Kováčová, V.*: Slovenská republika 1939 – 1945, s. 11-20; *Šimunič, P.*: Slovenská armáda a začiatky vojenského odboja (marec – august 1939), s. 21-34; *Chytka S. V.*: Ružomerská vzbura a umlčané povstanie, s. 35-50; *Vaněk, O.*: Tušenie spravodajských súvislostí ružomerskej vzbury, s. 51-58; *Chytka, S. V.*: Ružomerská vzbura: spomienky, ohlasy, interpretácie, s. 59-76; *Chytka, S. V.*: Osudy prvých, s. 77-81.

Ružomerská vzbura 1939 : Zborník vystúpení zo seminára 11. júna 1999. – Ružomberok : OV SZPB, [2000]. – 1 CD ROM

LACKO, Martin, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava, Modrová 19. – 20. apríla 2002. – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2002. – 201 s. : tabl.; [Z obsahu:] *Podolec, O.*: K niektorým prvkom prvej slovenskej ústavy a ich reálnej aplikácii v politickom systéme štátu, s. 11-31; *Petranský, Ivan A.*: Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky, s. 33-52; *Stráška, J.*: Hospodárska spolupráca medzi Slovenskom a Švajčiarskom v rokoch 1939 – 1945, s. 53-76; *Michela, M.*: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941, s. 77-106; *Gniazdowski, M.*: Obraz vojnového Slovenska v poľskej ilegálnej brožúre Dziejście Slowacja z roku 1943, s. 107-124; *Súdny, B.*: Úlet osemčlennej skupiny slovenských vojenských letcov z Piešťan do Poľska dňa 7. júna 1939, s. 125-140; *Štibraný, V.*: Slovenskí vojaci v boji o Rostov na Done, s. 141-154; *Medvecký, M.*: Represie príslušníkov Zaisťovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu na obsadenom území ZSSR, s. 155-166; *Budaj, M.*: Národnostné menšiny v Maďarskej kráľovskej armáde v rokoch 1939 – 1943, s. 167-177; *Repa, R.*: Prítomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády, s. 179-188; *Lacko, M.*: Prístup historika k pramennej báze najnovších dejín. (Niekoľko poznámok na okraj problému), s. 189-198.

LACKO, Martin, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie FF UCM Trnava, Lúka 9. – 10. apríla 2003. – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2003. – 321 s.; [Z obsahu:] *Baka, I.*: Hlinkova slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940, s. 11-37; *Podolec, O.*: Postavenie a činnosť Snemu Slovenskej republiky v prvej etape štátnej samostatnosti, s. 39-53; *Tišliar, P.*: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 55-81; *Dąbrowski, D.*: Medzi Těšínskym a Podkarpatskou Rusou. (K niektorým aspektom poľskej diverzie na Slovensku v rokoch 1938 – 1939), s. 83-95; *Michela, M.*: Vznik slovenského vyslanectva v Chorvátsku a činnosť Karola Murgaša, chargé d'affaires v Záhrebe v roku 1941, s. 97-123; *Gniazdowski, M.*: K otázke prítomnosti poľských utečencov na obsadenom území južného Slovenska počas II. svetovej vojny, s. 125-148; *Zückert, M.*: Na margo obrazu Slovenska v publikáciách národnosocialistického Nemecka, s. 149-157; *Ševčíková, M.*: Povstalecká Slovenská národná rada. (Na okraj problematiky), s. 159-177; *Mičianik, P.*: Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR, s. 179-220; *Súdny, B.*: Úlety slovenských letcov v rokoch 1939 – 1941, s. 221-234; *Štibraný, V.*: Boj o kótu 260. (Slovenská Rýchla divízia na Kaukaze v auguste a septembri 1942), s. 235-248; *Lacko, M.*: Udalosti 30. októbra 1943 pri Kachovke – mýty a skutočnosť, s. 249-278; *Ryník, J.*: Tatra banka v procese koncentrácie bánk na Slovensku (1939 – 1945), s. 279-290; *Martauzová, J.*: Riešenie tzv. židovskej otázky v Trnave, s. 291-307; *Repa, R.*: Ozbrojené stretnutie v Prietrži vo februári 1945, s. 309-317.

ŠOVČÍKOVÁ, Darina, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 : Výberová bibliografia článkov za obdobie rokov 1989 – 1994. – Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000. – 193 s.

VANĚK, Oldřich – ŠIMKO, Juraj: Prednášky z národných a vojenských dejín Slovenska 3. – Lipt. Mikuláš : Vojenská akadémia, 2001. – 94 s., bibliogr.

* * *

BAKA, Igor: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. – In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. / Ed. M. Štefanský, I. Purdek – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 127-143.

BAKA, Igor: Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 21-40.

BOBRÍK, Miroslav: Činnosť Nemeckého telocvičného a športového zväzu v období Slovenského štátu (1939 – 1945). – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 505-516.

GAJDOŠ, Milan: Vatikán a Slovenský štát. 1. – 3. – In: Bojovník. – Roč. 55, č. 21 – 23 (2000), s. 8 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Prvá i posledná návšteva : Prezident Emil Hácha na Slovensku. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 1 (2000), s. 14-16 : fotogr.

GAZDILOVÁ, Soňa: Nemecká menšina na Slovensku koncom druhej svetovej vojny. – In: Moderní dejiny 10. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : HÚ AV ČR, 2002, s. 111-136.

HOENSCH, Jörg K.: Grundzüge und Phasen der deutschen Slowakei-Politik im Zweiten Weltkrieg. – In: Begegnung und Konflikt. / Ed. J. K. Hoensch – Essen, 2001, s. 147-172.

HRADSKÁ, Katarína: Jozef Tiso v Hitlerovom hlavnom stane a na Ukrajine roku 1941 vo svetle nemeckých dokumentov. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 685-694.

JANAS, Karol: Vizová politika slovenského štátu. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 11 (2003), s. 34 : fotogr., mp.

JANKOVIČ, Vojtech: Čím sa prevínil Dr. Tiso? – In: Historické a národné vedomie inteligencie Slovenska 2. – Nitra 2001, s. 77-79.

KATREBA, Zoltán: Medzníky 2. svetovej vojny a Slovensko. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 91-96.

KATREBA, Zoltán: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 36-56 : tabl.

KATREBA, Zoltán: Využitie slovenského územia pre nástup nemeckých vojsk proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. – In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. / Ed. M. Štefanský, I. Purdek – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 144-156.

KÁZMEROVÁ, Ľubica: Vatikánska misia Karola Sidora. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 4, č. 1-2 (2004), s. 40-41 : fotogr.

LACKO, Martin: Rokoval Tiso s Moskvou? – In: Historická revue. – Roč. 12, č. 7 (2001), s. 32 : fotogr.

LETZ, Róbert: Zápisky Alexandra Macha. – In: Historický zborník 12, č. 1-2. – Martin : Matica slovenská, 2002, s. 65-81.

MARJINA, Valentína V.: Československo-sovetskije otnošenija v diplomatičeskich peregovorach 1939 – 1945 gg. – In: Novaja i novejšaja istorija. – Č. 4 (2000), s. 144-151.

MAZÚR, Miloš: Rub a líce slovenského zlatého pokladu : Štátna zbierka v rokoch 1939 – 1945. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 4 (2002), s. 13-15 : fotogr.

MIČIANIK, Pavel: Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch 1939 – 1941. – In: Politické vedy. – Roč. 6, č. 2 (2003), s. 7-30.

MIČKO, Peter: Tretia ríša a slovenské hospodárstvo. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 2 (2003), s. 24-26 : fotogr.

PEKÁR, Martin: 22. jún 1941 a Slovensko, s osobitným dôrazom na pomery v Šarišsko-zemplínskej župe. – In: Ročenka katedry dejín FHPV PU 2002. / Zost. M. Pekár – Prešov : Univerzum, 2002, s. 71-78, tabl.

PEKÁR, Martin: Politické aktivity maďarskej menšiny na východnom Slovensku v rokoch 1939 – 1944 v zrkadle župnej agendy. – In: Ročenka katedry dejín FHPV PU / Zost. M. Pekár – Prešov : Univerzum, 2003, s. 128-142, tabl.

PETRUF, Pavol: Vichystické Francúzsko a diplomatické uznanie Slovenskej republiky. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 131-152.

PODOLEC, Ondrej: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 647-668.

PODOLEC, Ondrej: Slovensko-maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu. – In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave

15. – 16. októbra 2002. / Ed. M. Štefanský, I. Purdek – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 182-193.

RYCHLÍK, Jan: Obdobie pred Slovenským národným povstaním v správach bulharských diplomatov. – In: Historický časopis. – Roč. 49, č. 3 (2001), s. 515-534.

RYCHLÍK, Jan: Slovensko-chorvatské vzťahy v letech 1941 – 1945. – In: Slovanské historické studie 26. – Praha : Academia, 2000, s. 265-283.

ŠENŠEL, Ivan: Evanjelici a vojnový Slovenský štát. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 26 (2004), s. 11.

ŠIMUNIČ, Pavel: Záver 2. svetovej vojny v Európe a Slovensko. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 83-90.

ŠIMÚNEK, Pavel – SPEYCHAL, Robert: Predmety z doby Slovenského štátu ve sbírkách VHÚ. – In: Historie a vojenství. – Roč. 53, č. 2 (2004), s. 138-139 : fotogr.

ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia: O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939 – 1945. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 462-477 : tabl.

TURZA, Peter: Vývoj slovenského vojenského múzejníctva v rokoch 1939 – 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 3 (2001), s. 92-104 : tabl.

ZAHRANIČNOPOLITICKÉ SÚVISLOSTI VO VZŤAHU K SLOVENSKU

HOENSCH, Jörg K.: Slovensko a Hitlerova východná politika. – Bratislava : Veda, 2001. – 231s., bibliogr., reg.

TÖNSMEYEROVÁ, Tatjana: Das dritte Reich und die Slowakei. Politische Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. – Paderbor : Verl. Ferdinand Schöningh, 2003. – 387 s.

ZÁČEK, Rudolf: Projekt československo-polské konfederace v letech 1939 – 1943. – Opava : SÚ SZM, 2001. – 247 s., pram. a lit.

* * *

BYSTRICKÝ, Valerián: Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. (2001), s. 41-61.

BYSTRICKÝ, Valerián: V plánoch Hitlera. Nacistické Nemecko a vznik Slovenskej republiky. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 5 (2002), s. 25-27 : fotogr.

GNIAZDOWSKI, Mateusz: Kontakty Wacława Lipińskiego so Slovenskom za druhej svetovej vojny a jeho predstavy o budúcom politickom usporiadaní strednej Európy. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 21-30.

HLAVA, Bohuslav: Recipročné návštevy S. V. Kaftanova a J. Siváka v kontexte slovensko-sovietskych vzťahov v rokoch 1939 – 1940. – In: Historický časopis. – Roč. 50, č. 4 (2002), s. 607-618.

HRNKO, Anton: Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939 – 1944. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 3 (2002), s. 25-27 : fotogr.

IVANICKOVÁ, Edita: Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie 1939 – 1945. – In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. / Ed. M. Štefanský, I. Purdek – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 172-181.

KATREBA, Zoltán: Medzníky 2. svetovej vojny a Slovensko. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 91-96.

LIPTÁK, Ľubomír: Geopolitické predstavy o Slovensku počas druhej svetovej vojny, ich vplyv na režim a odboj. – In: Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko / Ed. M. Glettler, L. Lipták, A. Míšková – Bratislava : AEP, 2002, s. 113-226.

MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v Zbraniach SS v rokoch 1939 – 1945. – In: Acta Historica Neosoliensia V. – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2002, s. 176-193.

PETRUF, Pavol: Vichystické Francúzsko a diplomatické uznanie Slovenskej republiky. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 131-152.

SLÁDEK, Oldřich: Nový prostriedok boje – rádiové protihry na území Slovenska. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 3 (2001), s. 53-63.

Vojenská história

ŠIMUNIČ, Pavel: Súvislosti jednej zmluvy. – In: Armáda. – Roč. 8, č. 12 (2000), s. 21-23 : fotogr. /čs.-sov. 1943/

TÖNSMEYEROVÁ, Tatjana: Od ochranného přátelství k okupační moci vnímání německého vlivu slovenskou elitou. – In: Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko / Ed. M. Glettler, L. Lipták, A. Míšková – Bratislava : AEP, 2002, s. 227-237.

MOCENSKO-REPRESÍVNY APARÁT SR

LIPTÁK, Eubomír: Das politische System der Slowakischen Republik 1939 – 1945. – In: Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919 – 1944. / Hrsg. E. Oberländer – Paderbor 2001, s. 299-333.

MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír: Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939 – 1945). – Praha : Police History, 2001. – 230 s.

* * *

BAKA, Igor: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu Slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 4 (2001), s. 35-53.

BAKA, Igor: Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938 – 1939. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 277-294.

BAKA, Igor: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 1 (2002), s. 110-122.

ČAPLOVIČ, Miloslav – BAKA, Igor – KATREBA, Zoltán: Die Verwandlung des Feindesbildes in der slowakischen Gesellschaft in den Jahren 1938 – 1945. – In: War, Military and Media from Gutenberg to Today. 29th International Congress of Military History Bucharest, Romania, August 10. – 15. 2003. ACTA. – Bucharest : Military Publishing House, 2004, s. 436-456.

HRUŠOVSKÝ, Ivan: Spomínajme a nezabúdajme 1. – 2. In: Bojovník. – Roč. 45, č. 14 – 15 (2000), s. 7.

HUBENÁK, Ladislav: Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939 – 1945). – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 3 (2004), s. 29-30 : fotogr.

HUDEČKOVÁ, Viera: Politický systém Slovenskej republiky (1939 – 1945). – In: Ročenka Katedry dejín FHPV PU / Zost. M. Pekár – Prešov : Univerzum, 2003, s. 219-227.

JANAS, Karol: Návrat k župám v roku 1940. – In: Historická revue. – Roč. 13, č. 11 (2002), s. 24-25 : fotogr.

KÁRPÁTY, Vojtech: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. – In: Regioálne dejiny a dejiny regiónov. Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2004. – Prešov : Univerzum, 2004, s. 223-230.

LIPTÁK, Eubomír: Das politische System der Slowakischen Republik 1939 – 1945. – In: Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919 – 1944. / Hrsg. E. Oberländer – Paderbor 2001, s. 299-333.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Dvojnásobné zmocnenie sa vlády na Slovensku v rokoch 1938/39 v porovnaní s „Machtergreifung“ v rokoch 1933/34 v Nemecku. – In: Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko / Ed. M. Glettler, L. Lipták, A. Míšková – Bratislava : AEP, 2002, s. 185-211.

PEKÁR, Martin: Politický systém prvej SR so zreteľom na postavenie regiónu (štruktúrna analýza s príkladom Šariško-zemplínskej župy). – In: Regioálne dejiny a dejiny regiónov. Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2004. – Prešov : Univerzum, 2004, s. 195-212.

SLNEKOVÁ, Veronika – DUDÁŠOVÁ, Jana: Niektoré znaky antisemitskej propagandy a ich uplatnenie na stránkach regionálnej tlače v prvej etape budovania totalitného politického systému na Slovensku 1938 – 1940. Modelové mesto Trnava. – In: Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti. – Bratislava 2001, s. 65-75.

KONCENTRAČNÉ A PRACOVNÉ TÁBORY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

BAKA, Igor: Židovský tábor v Novákoch 1941 – 1944. – Bratislava : Zing Print, 2001. – 115 s. /14 s./ : fotogr., mp., tabl.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – BAKA, Igor – KAMENEC, Ivan: Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Bratislava : Nadácia M. Šimečku – Židovská náboženská obec – VHÚ, 2004. – 352 s., reg.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Židovské pracovné stredisko v Degeši v dokumentoch. – In: Studia Historica Nitriensia X. – Nitra : Katedra histórie a Katedra archeológie FF UKF, 2002, s. 219-236.

VARINSKÝ, Vladimír: Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953. – Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2004. – 125 s., príl., reg., res.

VOJNOVÝ PRIEMYSEL

HOLEC, Roman: Osud jednej stredoeurópskej továrne. Vzostupy a pády bratislavskej Dynamitky. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 3, č. 2 (2003), s. 9-11 : fotogr.

KATREBA, Zoltán: Vojenská továreň 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianskych Kostoľanoch (1939 – 1940). – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 1 (2002), s. 29-51.

PALKOVIČOVÁ, Vlasta: Skaza najväčšej slovenskej zbrojovky. – In: Historická revue. – Roč. 13, č. 6 – 7 (2002), s. 38-39 : fotogr.

ŠUŠKA, Michal: Kolaborácia a odboj : V českom a slovenskom vojnovom priemysle v 2. svetovej vojne. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 1 (2001), s. 7 : fotogr.

TVAROŠKA, Rudolf: Výroba V-2 na Slovensku. – In: Armáda. – Roč. 9, č. 11 (2001), s. 26-27 : fotogr.

K DEJINÁM OKUPOVANÝCH ČASTÍ SLOVENSKA

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Okupované územia južného Slovenska, politické koncepcie 1938 – 1945. – In: Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko / Ed. M. Glettler, L. Lipták, A. Míšková – Bratislava : AEP, 2002, s. 239-253.

DEÁK, Ladislav: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. 20. september – 2. november 1938. / Zodp. red. M. Popovičová – Martin : Matica slovenská, 2003. – 304 s.

DEÁK, Ladislav: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. Okupácia (2. november 1938 – 14. marec 1939). / Zodp. red. M. Popovičová – Martin : Matica slovenská, 2003. – 304 s.

JOHN, Miloslav – KLIMENT, Charles K. – NAKLÁDAL, Břetislav: Březen 1939. – Praha : Ares – Naše vojsko, 2004. – 277 s. : fotogr., mp., príl., lit.

* * *

BAKA, Igor: Naprávanie krivdy na ľudácky spôsob : Sporné slovensko-poľské pomedzie v rokoch 1939 – 1945. – In: História – Nová revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 1, č. 6 (2001), s. 14-16 : fotogr., mp.

HÁMORI, Péter: Kiserlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására : A Magyar a Magyarért Mozgalom története (1938 – 1940). – In: Századok. – Roč. 135, č. 3 (2001), s. 569-624.

JANAS, Karol: Okupácia Slovenska v marci 1939. – In: Historická revue. – Roč. 13, č. 8-9 (2002), s. 22-23 : fotogr.

NĚMEČEK, Jan – NOVÁČKOVÁ, Helena – SEDLÁKOVÁ, Monika: Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944. – In: Sborník archivních prací. – Roč. 50, č. 1 (2000), s. 121-203.

POHRANIČNÉ KONFLIKTY SR

CSÉFALVAY, František: Horúci záver marca 1939. – In: Armáda. – Roč. 9, č. 3 (2001), s. 19-21 : fotogr.

CSÉFALVAY, František: Maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt v marci 1939. – In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. / Ed. M. Štefánský, I. Purdek – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 117-126.

CSÉFALVAY, František: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 2 (2004), s. 39-58.

DEÁK, Ladislav: Cséfalvay, František: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. (Názory a polemika) – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 128-133.

CHORVÁT, Peter: Vojenská zrážka pri Jesenskom 5. októbra 1938. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 79-90.

ISTVÁN, Janek: Az elfelejtett háború : A szlovák-magyar kis háború története 1939 márciusában. – In: Történelmi Szemle. – Roč. 43, č. 3-4 (2001), s. 299-313 : mp.

KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939 (prvá časť). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 96-114; druhá časť: č. 3 (2003), s. 86-103; tretia časť: č. 4 (2003), s. 78-95.

MALÁ vojna na východe Slovenska v roku 1939 nebola vôbec malá. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 6 (2000), s. 12 : fotogr.

PEKÁR, Martin: Región Šariša v čase medzi Mníchovom a 14. marcom 1939. – In: Veľká politika a malé regióny. / Zost. P. Švorc – Prešov : Graz, 2002, s. 220-228.

ŠUMICHRASŤ, Peter – BAKA, Igor: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 74-91 : tabl.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Malá vojna v marci 1939. – In: Obrana. – Roč. 9, č. 6 (2001), s. 14.

SLOVENSKÁ ARMÁDA

KLIMENT, Charles K. – NAKLÁDAL, Břetislav: Slovenská armáda 1939 – 1945. / Odp. red. B. Čenda – 2. dopl. vyd. – Praha : Naše vojsko, 2003. – 360 s., 1 obr. a 1 mp. príl. : fotogr., mp.

STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam: Slovenské letectvo 1944 – 1945. 3. zv. / Zodp. red. J. Begala – Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2003. – 246 s. : fotogr. príl. – lit. a pram.

ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef: AVIA B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939 – 1944. HT model špeciál No. 905. – Poprad : HT model, [2003]. – 51 s. : fotogr., nákr.

ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef: Letov Š-328 a Š-528. HT model špeciál No 910. – Poprad : HT model, [2004]. – 70 s. : fotogr., nákr.

ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 2. zv. – Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000. – 157 s. : fotogr., obr., tabl.

VOGELTANZ, Jan – HUS, Miroslav – POLÁK, Milan: Československá armáda v zahraničí 1939 – 1945. Vládní vojsko protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1945. Slovenská armáda 1939 – 1945. Československá armáda 1945 – 1992. Uniformy – symbolika – výstroj – výzbroj. – Praha – Litomyšl : Paseka, 2001. – 41 s., obr. príl.

TÓTH, Dezider, zost.: Zápisky generála Rudolfa Viesta. (Exil 1939 – 1944). – Bratislava : Ministerstvo obrany SR – VIA, 2002. – 334 s. : fotogr. príl. – pram. a lit.

* * *

BAKA, Igor: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1939 – 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 121-130.

BUČKA, Peter: Šport v armáde Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 131-139.

Vojenská história

- BURSA, Stanislav:** Osudy jedného z prvých slovenských Emilov. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 71, č. 25 – 26 (2001), s. 115-117 : fotogr.
- CSÉFALVAY, František:** On the Professional Training of the Slovak Staff of Officers between 1939 and 1944. – In: Revue Internationale d'histoire Militaire No 80. – Budapest : CIHM, 2004, s. 146-149.
- FARSKÝ, Karol:** Tatranskí orly nad severnou Moravou. 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 6 (2003), s. 8, 7 : fotogr.
- CHYTKA, Stanislav – VALIŠ, Zdeněk:** Delegácia slovenských vojakov u Dr. E. Beneša v decembri 1943. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 4 (2001), s. 103-108.
- CHYTKA, Stanislav:** Ferdinand Čatloš a slovenské pokusy o pripojenie Moravského Slovácka. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 2 (2001), s. 94-99.
- CHYTKA, Stanislav:** Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloše. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 91-112.
- INSTITORIS, Ivan:** Činnosť spojovacích jednotiek. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 19 (2001), s. 7 : fotogr.
- KATREBA, Zoltán:** „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 87-100 : tabl.
- MELZER, R.:** Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. – In: Acta Historica Neosoliensia III. – B. Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2000, s. 148-160.
- ŠUMICHRASŤ, Peter:** Avia B-34, B-534 a BK-534 na Slovensku (1939 – 1944). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 104-120.
- ŠUMICHRASŤ, Peter:** Výchovná práca v slovenskej armáde v zázemí v rokoch 1939 – 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 2 (2002), s. 26-51 : tabl.
- TEREN, Štefan:** Svedectvo pplk. Jozefa Husára. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 17 (2000), s. 10
- VANĚK, Oldřich:** Slovenskí Flakhelfri pre nemecký Heimatwehr. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 1 (2001), s. 96-107.

SLOVENSKÁ ARMÁDA VO VOJNE PROTI POĽSKU

- ANDROVIČ, Štefan:** Poľské ťaženie. – In: Obrana. – Roč. 9, č. 20 (2001), s. 14 : fotogr.
- CHORVÁT, Peter:** „Prešov v poľskej kampani.“ (K problematike významu Prešova a jeho okolia v období účasti Slovenska na nacistickej agresii proti Poľsku v roku 1939.) – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 107-118.
- PETRÍK, Jan – OLEJKO, Andrzej:** Karpackie niebo 1939. – Debica : Biuro Usług Komputerowych, Stanisław Smaga, 2001. – 112 s.
- SÚDNY, Boris:** Hanovcov prvý zostrel. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 80, č. 4 (2004), s. 50-52 : fotogr.

SLOVENSKÁ ARMÁDA NA VÝCHODNOM FRONTE

- BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRASŤ, Peter:** Letka 13 v dokumentoch a obrazoch / Zodp. red. J. Begala – Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004. – 120 s. : fotogr., prehľady, dok.
- HLADÍK, Ladislav – ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef:** Messerschmitt Bf 109 G-6. HT model špeciál No. 909. – Poprad : HT model [2004]. – 66 s. : fotogr., nákr.
- RAJLICH, Jiří:** Tatranští orli nad Kubání. Historie slovenské stíhací letky 13. – Praha : Ares – D Consult nakl. Deus, 2002. – 127 s. : fotogr., tabl.
- ŠUMICHRASŤ, Peter – HOCHMUTH, Václav – ANĎAL, Jozef:** Messerschmitt Bf 109 F, G-2 a G-4 slovenských pilotov 1942 – 1943. HT model špeciál No. 903. – Poprad : HT model, [2002]. – 36 s.
- ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef:** Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944. HT model špeciál No. 907. – Poprad : HT model, [2003]. – 67 s. : fotogr., nákr.

* * *

Vojenská história

- BURSA, Stanislav:** Nechýbalo mu šťastie a nemal strach. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 77, č. 6 (2001), s. 12-14 : fotogr. /R. Božík/
- BURSA, Stanislav:** Dolietali skoro. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 78, č. 17 (2002), s. 69-71 : fotogr. /slov. Vzdušné zbrane/
- BURSA, Stanislav:** Letka 12 na východnom fronte 1.-3. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 79, č. 22 – 24 (2003), s. 40-43, 22-24, 57-60 : fotogr.
- BURSA, Stanislav:** Postsriptum k zostrelom príslušníkov letky 13. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 78, č. 4 (2002), s. 58-60 : fotogr.
- BURSA, Stanislav:** Zabudnutý pilot Jozef Švejčík. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 77, č. 19 (2001), s. 30-32 : fotogr.
- BYSTRICKÝ, Jozef:** 1. pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej reorganizácia a odzbrojenie 1. technickej divízie. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 4 (2004), s. 66-84.
- BYSTRICKÝ, Jozef:** Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 1 (2001), s. 40-65.
- BYSTRICKÝ, Jozef:** Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 54-74.
- BYSTRICKÝ, Jozef:** Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 35 – 52.
- KATREBA, Zoltán:** Slovenská Rýchla skupina na východnom fronte v lete 1941. – In: Historie a plastikové modelárství. – Roč. 12, č. 5 (2002), s. 9-15 : fotogr.
- KATREBA, Zoltán:** Stalingradská bitka a ústup slovenských vojsk z Kaukazu. – In: Armáda. – Roč. 9, č. 2 (2001), s. 21-23.
- KLUBERT, Tomáš:** Bitka pri ukrajinskom Lipovci. – In: Armáda. – Roč. 9, č. 7 (2001), s. 19-21 : fotogr.
- KLUBERT, Tomáš:** Boj pri Lipovci. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 15-35 : fotogr.
- KUCHÁR, B.:** Z bojov za slobodu. 60 rokov od organizovania prechodu Rýchlej divízie. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 3 – 5 (2003), s. 6, 7, 6.
- LACKO, Martin:** Dezercie príslušníkov Zaisťovacej divízie na sovietsku stranu roku 1942. – In: Historický časopis. – Roč. 52, č. 4 (2004), s. 653-672.
- LACKO, Martin:** Skaza Delostreleckého pluku 31 pri Charkove. – In: Historické rozhľady I. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. M. Lacko, M. Duchoň, I. Varšo – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 163-193.
- MIČIANIK, Pavel:** Slovenská rýchla skupina v začiatkovej fáze operácie Barbarossa. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 4 (2004), s. 47-66.
- MIČIANIK, Pavel:** Vplyv náboženstva a ideológie na vzťahy slovenských vojakov a civilného obyvateľstva Sovietskeho zväzu v rokoch 1941 – 1943. – In: Politické vedy. – Roč. 4, č. 2 (2001), s. 5-81.
- PEJS, Oldřich:** Slovenská armáda a sovětsí váleční zajatci v létě 1941. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 4 (2004), s. 30-46.
- RAJLICH, Jiří:** Fighter Squadron 13 of the Slovak Air Arms on the Eastern Front, 1942 – 1943. – In: Historie a vojenství. History and Warfare. Special Issue 2002 / Ed. M. Borovička – Praha : Historical Institute ACR, 2002, s. 134-166.
- RAJLICH, Jiří:** Sestřely stíhačů Slovenských vzdušných zbraní za 2. světové války. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 77, č. 15 – 16 (2001), s. 14-21 : fotogr., tabl.
- RAJLICH, Jiří:** Stíhací letka 13 Slovenských vzdušných zbraní na východní frontě v letech 1942 – 1943. 1. – 2. – In: Historie a vojenství. – Roč. 50, č. 2 – 3 (2001), s. 277-309, 501-537 : fotogr., tabl.
- ŠUMICHRASŤ, Peter – BYSTRICKÝ, Jozef:** La Escuadrilla de Caza n.º 13. Ases eslovacos en el frente del Este (1942 – 1943). – In: Defensa. Revista internacional de Ejércitos, armamento y tecnología. – Vol. 27, num. 318 (2004), s. 62-66 : fotogr.
- ŠUMICHRASŤ, Peter:** Výchova slovenského vojaka na východnom fronte v rokoch 1941 – 1943. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 36-54.

SLOVENSKÁ ARMÁDA V ROKOCH 1944 – 1945

- LAVRINCOVÁ, Lenka:** Náhodou unikol trestu smrti : 1. Taliansko nebolo miestom oddychového raja. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 14 (2000), s. 7 : fotogr. /Zaisťovacia divízia/
- PEJS, Oldřich:** Nákup koní v Chorvatsku pro slovenskou armádu v roce 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 2 (2004), s. 87-95.
- SCHÖNHERR, Klaus:** Přípravy skupiny armád Severná Ukrajina na odzbrojenie slovenskej armády v operačnom priestore východného Slovenska v auguste 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 2 (2002), s. 93-103.
- ŠTEFANSKÝ, Václav:** Slovenskí vojaci v Taliansku 1943 – 1945. – Bratislava : VIA, 2000. – 114 s. : mp.
- ŠUMICHRAST, Peter – HOCHMUTH, Václav – ANĎAL, Jozef:** Messerschmitt Bf 109 G-6 slovenských Vzdušných zbraní 1944. HT model špeciál No 902. – Poprad : HT model, [2001]. – 35 s.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica – NĚMEČEK, Jan:** Vojaci 2. technickej divízie slovenskej armády na strane Spojencov. – In: Historie a vojenství. – Roč. 52, č. 3-4 (2003), s. 722-743.

ČESKO-SLOVENSKÝ PROTIFAŠISTICKÝ ODBOJ

- BENEŠ, Edvard:** The Fall and Rise of a Nation. Czechoslovakia 1938 – 1941. – New York : Columbia University Press, 2004. – 320 s.
- BÍLEK, Jiří:** Válečný rok 1944. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 206-208.
- BRANDES, Detlef:** Exil v Londýně 1939 – 1945. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem / Z něm. přel. M. Nekuda – Praha : Univerzita Karlova – Karolinum, 2003. – 566 s. – lit. a pram., reg.
- OBĚTI** druhé světové války a boje proti fašismu v Československu. A – J. – Trutnov : vl. nákl., 2001. – 1289 s. CD ROM
- ZAVACKÁ, Marína:** Always Unanimous : Slovak Communists Reflecting on Foreign Policy 1939 – 1943. – In: Topics in Feminism, History and Philosophy. IWM Junior Visiting Fellows Conferences. Vol VI/4. – Vienna : Institut für die Wissenschaften vom Menschen, 2000. – 19 s. /komunistický odboj/
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, sest.:** Československá armáda 1939 – 1945 (plány a skutečnost). Příspěvky z mezinárodní konference 22. – 23. října 2002. – Praha : MO ČR – AVIS, 2003. – 262 s. : fotogr., tabl.; [Z obsahu:] *Zudová-Lešková, Z.*: Československá armáda 1939 – 1945 (plány a skutečnost), s. 22-31; *Šrámek, P.*: Československá armáda a 15. březen 1939, s. 32-35; *Michálek, S.*: Pozadie a vývoj rokovania o zmluve Daladier – Osuský z 2. októbra 1939, s. 36-46; *Kuklík, J.*: Londýnské dekrety prezidenta republiky ve vztahu k československým vojenským jednotkám v letech 1940 – 1943, s. 47-64; *Dejmek, J.*: Představy prezidenta Edvarda Beneše o poválečném mezinárodním zajištění Československa v době druhé světové války, s. 65-77; *Kvaček, R.*: Mezinárodní vztahy na jaře 1945, s. 78-79; *Němeček, J.*: Československá armáda za druhé světové války ve vládních vystoupeních generála Sergeje Ingra, s. 90-97; *Pivcová, Z.*: Náhradní těleso – historie a charakter jednotky, možnosti využití – dochované dokumentace ve VÚA, s. 98-99; *Rajlich, J.*: Několik poznámek k některým mýtům o československém letectvu 1939 – 1945, s. 100-105; *Fidler, J.*: Organizace československých vojenských jednotek v SSSR, s. 106-109; *Richter, K.*: Místo Ludvíka Svobody v dějinách československého vojenského odboje, s. 100-119; *Pilát, V.*: Českoslovenští vojáci očima obránců Dunkerque, s. 120-123; *Bayerová, L.*: O významu protinacistického boje československých zahraničních jednotek v období druhé světové války se ve škole neučí, s. 123-133; *Kural, V.*: Poznámky k historii druhé garnitury Obrany národa, s. 134-137; *Maršálek, Z.*: Druhá československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR a její bojová hodnota – plány, představy a možnosti versus realita, s. 138-144; *Cséfáľvay, F.*: Zrod československých ozbrojených síl na Slovensku počas Slovenského národného povstania, s. 145-150; *Krúta, V.*: Jedno jméno a dva rozdílní českoslovenští vojáci, s. 151-155; *Hofman, P.*: Ztráty československé armády v letech druhé světové války, s. 156-160; *Katreba, Z.*: Československá zbrojná výroba na Slovensku v 30. a 40. letech 20. století (představy a realita), s. 161-165; *Stanislav, J.*: Luftwaffe v Slovenskom národnom povstaní, s. 166-176; *Baranová, D.*: Vojenská výzbroj používaná v Slovenskom národnom povstaní, s. 177-203; *Hanzlík, F.*: Působení vládní delegace a Velitelství

osvobozeného území na Zakarpatské Ukrajině – představy a realita, s. 204-213; *Friedl, J.*: Němečtí zajatci pocházející z Těšínska jako předmět sporu mezi polskou a československou exilovou vládou v Londýně – nástin problematiky, s. 214-218; *Bílek, J.*: K některým východiskům budování československé armády po květnu 1945, s. 219-223; *Vondrášek, V.*: Zkušenosti druhé světové války a jejich vliv na poválečnou podobu vojenského školství, s. 224-236; *Francev, V.*: Materiální předpoklady výstavby československého tankového vojska v roce 1945, s. 237-238; *Minářik, P.*: Začlenění tankových jednotek československé armády v zahraničí do mírové organizace československé branné moci a jejich pokračovatelé v československé armádě a Armádě České republiky, s. 239-248; *Hrdlička, J.*: Účast československé armády na vystřahování Maďarů a Němců ze Slovenska v roce 1945, s. 249-256.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z., přípr.: Válečný rok 1944 : Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. – 20. října 1999 v Praze. – Praha : MO ČR – AVIS, 2001. – 362 s.; [Z obsahu:] *Hrbek, J.*: Problémy spojenecké strategie v roce 1944 – invaze do Normandie, s. 28-54; *Kuklík, J.*: Rok 1944 a přípravy prozatímního státního zřízení ČSR v Londýně na osvobození Československa, s. 55-70; *Němeček, J.*: Československá zahraniční politika po československo-sovětské smlouvě 1943, s. 71-86; *Dejmek, J.*: Slovanství Edvarda Beneše a pokusy o jeho aplikaci v politické praxi na sklonku války. (Glosy k východnímu aspektu Benešovy válečné politiky, s. 87-104; *Kamenec, I.*: Politické elity na Slovensku v roce 1944 a ich představy o konci vojny, s. 105-118; *Kocian, J.*: Diskuse a představy čs. politického exilu v roce 1944 o programu obnovy poválečné ČSR, s. 119-128; *Tejchman, M.*: Sféry vlivu – cesta k vytvoření bloků (s ohledem na Balkán), s. 129-136; *Hofman, J.*: Volyňští Češi a jejich účast v druhém odboji, s. 137-152; *Vaculík, J.*: Ke vstupu volyňských Čechů do východní armády v roce 1944, s. 153-159; *Borák, M.*: Vyústění koncepcí českého a polského národního odboje na Těšínsku, s. 160-164; *Žáček, R.*: Postoj českého domácího odboje k Polsku v roce 1944, s. 165-172; *Halaj, D.*: Slovenské národné povstanie vo vojnovom roku 1944, s. 173-195; *Cséfalvay, F.*: SNP a národnooslobodzovací zápas. K etapizácii vyvrcholenia národnooslobodzovacieho boja na Slovensku, s. 196-202; *Kováčová, V.*: Jozef Tiso a Povstanie, s. 203-212; *Vondrášek, V.*: SNP a mladá ľudácka generace – niekoľik poznámek, s. 213-225; *Hrošová, M.*: Partyzánské hnutí na východní Moravě koncem roku 1944, s. 226-230; *Pilát, V.*: Obléhání Dunkerque ve světle pramenů dochovaných ve fondech BA-MA – Freiburg im Breisgau, s. 231-247; *Šolc, J.*: Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě (1944), s. 248-255; *Šimunič, P.*: 1. československá armáda na Slovensku, s. 256-266; *Pivcová, Z.*: Přijímání zajatců z německé armády do čs. západní armády, s. 267-270; *Moravec, M.*: Přijímání vládních vojáků do čs. zahraniční armády na Západě, s. 271-274; *Baláž, J.*: Československá armáda v zahraničí a jej podiel na riešení postavenia maďarskej menšiny v povojnovom Československu, s. 275-287; *Šrámek, P.*: Smrt generála Vojtěcha Borise Luži, s. 288-291; *Hanzlík, F.*: K osudům důstojníků a vojáků armády Slovenské republiky koncem roku 1944 a v průběhu roku 1945. (Do nové armády nebo do sovětských gulagů?), s. 292-307; *Kutílková, D.*: Československé stejnokroje příslušníků zahraničních jednotek ve válečném roce 1944, s. 308-319; *Francev, V.*: Panzerjäger – Program, nový úkol pro protektorátní průmysl, s. 320-323; *Burian, M.*: Protektorátní výroba radiotechnického průmyslu, s. 324-329; *Zudová-Lešková, Z.*: Cesty k prelomu v úsilí čs. vojenské spravedajské služby na domácím území, s. 330-347; *Bílek, J.*: Odras druhé světové války v československé vojenské vědě a vojensko-teoretickém myšlení. (Krátky nástin problematiky), s. 348-353; *Valenta, J.*: Několik slov o válečném roce 1944, s. 354-362.

ČESKO-SLOVENSKÝ ZAHRANIČNÝ ODBOJ

ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan – ČECHURA, Jan: Válečné deníky Jana Opočenského. – Praha : Karolinum, 2001. – 495 s.

KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Proti Benešovi! Česká a slovenská opozice v Londýně 1939 – 1945. – Praha : Karolinum, 2004. – 487 s.

NĚMEČEK, Jan: Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939 – 1945. – Praha : Academia, 2003. – 373 s. : fotogr., reg.

* * *

- HANÁK, Vítězslav:** Dokumenty a depeše z Benešova londýnského trezoru. – In: Historie a vojenství. – Roč. 50, č. 1 (2001), s. 153-175.
- LUKÁČ, P.:** Politická činnost Milana Hodžu v emigrácii v USA a reakcie na jeho federalistické plány. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 4 (2003), s. 605-626.
- NĚMEČEK, Jan:** Československo-polské vztahy na počátku 2. světové války: složitá cesta k jednání o konfederaci. – In: Český časopis historický. – Roč. 9, č. 2 (2002), s. 355-378.
- NĚMEČEK, Jan:** Československý londýnský politický exil a židovská otázka. – In: Tereziánské studie a dokumenty 2002, s. 324-340.
- NĚMEČEK, Jan:** Polsko a uznání československé prozatímní vlády v létě 1940. – In: Slovanský přehled. – Roč. 88, č. 2 (2002), s. 257-261.
- TOMASZEWSKA-PODRYGALLO, Jadwiga:** Braterstwo broni. Oddział Slovaków w Powstaniu Wrszawskim. – In: Kronika Warszawy. – Č. 2 (2004), s. 56-61 : fotogr.
- VELECKÁ, Hana:** Československý Červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 2 (2000), s. 378 – 405.
- ZURAWSKI, Radoslaw:** Sprawa utworzenia komitetu czechoslowackiego w parlamencie brytyjskim. – In: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století 12. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2004, s. 153-172.

ČESKO-SLOVENSKÝ VOJENSKÝ ODBOJ V ZAHRANIČÍ

- FILIP, Zdeněk:** Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939 – 1945. – Štítý : Veduta, 2002. – 131 s.
- NA VŠECH frontách :** Čechoslováci ve II. světové válce. / Usp. V. N. Duben – 2. vyd. – Praha : MO ČR, 2001. – 260 s. : fotogr.
- PAJER, Miloslav:** Nad moři a oceánem. – Cheb : Svět křídel, 2000. – 571 s. : fotogr., příl., dok.
- RAIL, Jan – FORMÁNEK, Vít: Žít na věky :** Osudy příslušníků čs. letectva padlých 1939 – 1945. – Praha : Ostrov, 2003. – 222 s. : fotogr., tabl. – lit., reg.
- TENMENBAK.** The air battle – CSSR WW II. – Banská Bystrica : Adade, 2001. – 87 s. : fotogr.
- VÁŇA, Josef – RAIL, Jan:** Českoslovenští letci v polské obranné válce 1939. – Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2003. – 203 s : fotogr., tabl.
- VOGELTANZ, Jan – HUS, Miroslav – POLÁK, Milan:** Československá armáda v zahraničí 1939 – 1945. Vládní vojsko protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1945. Slovenská armáda 1939 – 1945. Československá armáda 1945 – 1992. Uniformy – symbolika – výstroj – výzbroj. – Praha – Litomyšl : Paseka, 2001. – 41 s., obr. příl.

* * *

- DOLEŽEL, Ludvík – KROUPA, Lubomír:** Podíl ženijního vojska na boji čs. jednotek v zahraničí v období II. světové války. – In: Ženijní vojsko. Historie a současnost / Ludvík Doležel, Lubomír Kroupa – Praha : MO ČR – AVIS, 2003, s. 67-96 : fotogr.
- FRIEDL, Jiří:** Československé představy o vojenských otázkách a systému velení během jednání o čs.-polské konfederaci 1940 – 1943. – In: Historie a vojenství. – Roč. 51, č. 1 (2002), s. 35-67.
- FRIEDL, Jiří:** Vztahy mezi československou a polskou armádou v zahraničí (říjen 1939 – červen 1940). – In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 41-56.
- FRIEDL, Jiří:** Vztahy mezi československou a polskou armádou v Británii: listopad 1940 – červen 1941. I. – II. – In: Historie a vojenství. – Roč. 53, č. 2 – 3 (2004), s. 61-76, 34-44 : fotogr.
- KATREBA, Zoltán:** Chronológia čs. vojenského odboja vo Francúzsku, na Blízkom východe, v severnej Afrike a vo Veľkej Británii (1939 – 1945). – In: Obrana. – Roč. 11, č. 24 (2003), s. 24-27 : fotogr.
- LUDIKAR, Marcel:** Short history of the Czechoslovak Air Force in World War II. – In: On All Fronts. Part 3. / Ed. L. M. White – Washington 2000, s. 51-59.
- MARŠÁLEK, Zdenko:** Major generálního štábu František Fišera. Českoslovenští důstojníci na frontách 2. světové války. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 2 (2000), s. 406-429.

Vojenská história

NĚMEČEK, Jan: Lietadlami do zahraničného odboja. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 5 (2002), s. 33 : fotogr.

NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan: Zpráva o činnosti úřadu československého vojenského atašé v Paříži po 15. březnu 1939. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 780 – 805 : tabl.

TOMASZEWSKA-PODRYGALLO, Jadwiga: Braterstwo broni – Oddział Slowaków w Powstaniu Warszawskim. – In: Kronika Warszawy. – Č. 2 (2004), s. 56-61 : fotogr.

ČS. VOJENSKÉ JEDNOTKY NA VÝCHODE

KOPECKÝ, Milan: 1. československá samostatná tanková brigáda v SSSR. – Praha : Aeromedia, 2001. – 256 s.

RICHTER, Karel: Přes krvavé řeky. Československý východní odboj bez cenzury a legend. – Praha : Ostrov, 2003. – 319 s. : fotogr. Príl.

ŠOLC, Jiří: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945) / Odp. red. A. Moucha – Cheb : Svět křídel, 2003. – 341 s., príl. : fotogr., tabl. – pram.

UVIRI krivavoj vjini ... Urodženci Zakarpattja – generali i oficieri čechoslovackoj armii – uboroty z fašismom. – Užgorod : Vidavnictvo Karpaty, 2000. – 506 s. : fotogr.

* * *

BABEC, Pavel: First Czechoslovak Army Corps in the USSR. – In: On All Fronts. Part 3. / Ed. Lewis M. White – Washington 2000, s. 147-157.

KOPECKÝ, Milan: V obraně u řeky Ondavy. Bojové operace 1. československého armádního sboru v SSSR září 1944 – květen 1945. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 2, č. 12 (2004), s. 66-67 : fotogr.

KOPOLDOVÁ-ŠVERMOVÁ, Jiřina: Ženy v boji pri Sokolove 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 22 – 23 (2003), s. 8 : fotogr.

MARŠÁLEK, Zdenko: 1. československý armádní sbor v SSSR. (Některé aspekty formování a organizace.) – In: Národní osvobození. – Roč. 14, č. 21 (2004), s. 13 : fotogr.

ČS. VOJENSKÉ JEDNOTKY NA ZÁPADE

BETWEEN a life and death. – Bratislava : Slovenská televízia, 2001. – Video, 27 min.

BŘEČKA, Jan: Silver B neodpovídá. Historie čs. paraskupiny z Velké Británie v letech 2. světové války. – Brno : Spolek přátel čs. opevnění, 2004. – 126 s., príl., pram. a lit.

FAJTL, František: Pouta nebes. – Praha : Magnet-Press, 2001. – 351 s. : fotogr. /RAF, čs. letci/

FENCL, Vilém – ŘÍHA, Martin: Československá armáda ve Velké Británii 1. Historie, uniformy, materiály, insignie. 1. československá smíšená brigáda (1940 – 1941), Československá samostatná brigáda (1941 – 1943), Československá samostatná obrněná brigáda (1943 – 1945) / Aut. projektu R. Speychal – Praha : MV & H, 2003. – 100 s. : fotogr., tabl.

FORMÁNEK, Vít: Válka v zajetí. – B. m. : Vítěk Formánek, 2002. – 241 s. : fotogr. /RAF, čs. letci/

HESS, Alexander: Byli jsme v Bitvě o Anglii. – 3. vyd. – Praha : Naše vojsko, 2001.

KUTHAN, Pavel J.: Muži zvláštní skupiny D, paradasantní akce československého západního odboje za druhé světové války. – Brno : Spolek přátel čs. opevnění, 2001. – 43 s.

MAREK, Jindřich: Pátou kartu bere smrt : Českoslovenští parašutisté v britských battledressech 1941 – 1945. / Odp. red. A. Moucha – Cheb : Svět křídel, 2000. – 243 s. : fotogr.

MEDZI životom a smrťou. – Bratislava : Slovenská televízia, 2001. – Video, 27 min.

RAJLICH, Jiří: Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940 – 1945. 2. část (1941), 3. část (1942), 4. část (1943), 5. část (1944). – Cheb : Svět křídel, 2000 – 2003. – 553 s., 711 s., 722 s., 750 s. : fotogr., obr., dok., tabl. – pram. a lit.

Vojenská história

ŠÍŠKA, Alois: KX-B neodpovídá : První úplné vydání vzpomínek čs. válečného bombardovacího pilota. – Praha : Ostrov, 2000. – 175 s., fotogr.; 2. vyd.: Praha : Aeromedia, 2001. – 173 s., fotogr.

VYHNIS, Jaroslav: Zahájil jsem leteckou válku. Paměti českého pilota ve službách RAF. – Praha : Agrofin, 2002. – 360 s.

* * *

BODNÁR, Štefan: Spomienky na spolubojovníkov – tankistov. 1. – 2. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 14 (2001), s. 7 : fotogr. /1. čs. samostatná tanková brigáda/

CSÉFALVAY, František: Creation and activity of the 1 st czechoslovak division in France. – In: Slovak Army Review. – Spring 2001, s. 26-27.

FRIEDL, Jiří: „Španěláci“ z tábora Gurs : Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939 – 40. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 806 – 827 : tabl.

HAVRDA, Michal: Tragédie v Alprechu. – In: Revi. – č. 36 (2001), s. 2 – 5 : fotogr. /RAF, 310. čs. perut'/

IRVINGOVÁ, Iveta: Vlčák Ant – Hrdinný letec RAF. – Praha : Otakar II., 2000. – 316 s. : fotogr., obr.

KATREBA, Zoltán: Czechoslovak ground forces in Great Britain between 1940 – 1945. – In: Slovak Army Review. – Summer/Autumn 2002, s. 26-27 : fotogr.

KATREBA, Zoltán: The czechoslovak independent armoured brigade group on the western front (1944 – 1945). – In: Slovak Army Review. – Autumn 2003, s. 26-27.

KOLLÁR, Pavol: K osudu Slovákov, príslušníkov 1. československej divízie vo Francúzsku. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 101-106.

MICHÁLEK, Slavomír: Československý zahraničný odboj vo Francúzsku v rokoch 1939 – 1940 (a pozadie zmluvy o čs. armáde). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 31-48 : fotogr.

PEJS, Oldřich: Duchovní služba v čs. leteckých jednotkách ve Velké Británii za druhé světové války. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 3-14.

PEJS, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. armádě ve Francii (1939 – 1940). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 41-52 : tabl.

PEJS, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. pozemní armádě ve Velké Británii (1940 – 1943). – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 3 (2003), s. 37-53.

RAJLICH, Jiří: Českoslovenští letci – účastníci bitvy o Francii. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 135-179.

RAJLICH, Jiří: Hvězda bitvy o Británii. – In: Letectví+kosmonautika. – Roč. 77, č. 1-2 (2001), s. 12-15, 52-55 : fotogr. /čs. letci/

RAJLICH, Jiří: Podíl československých letců na operaci Jubilee. – In: Historie a vojenství. – Roč. 50, č. 1 (2001), s. 24-62 : tabl., příl.

RAJLICH, Jiří: Případ Alsterufer. – In: Historie a vojenství. – Roč. 51, č. 1 (2002), s. 121-154 : fotogr.

RAJLICH, Jiří: První letecké vítězství čs. pilota ve 2. světové válce. – In: Revi. – Č. 42 (2002), s. 20-24 : fotogr.

RAJLICH, Jiří: Sestřelení u Norska aneb konec jedné záhady. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 78, č. 8 (2002), s. 12-14 : fotogr.

RAJLICH, Jiří: Účast československých letců při podpoře operace Market-Garden v září 1944. – In: Historie a vojenství. – Roč. 53, č. 2 (2004), s. 22-23 : fotogr., tabl.

SRP, František: Paralely. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 78, č. 12 (2002), s. 62-64 : fotogr. /čs. letci/

SÚDNY, Boris: Nešťastný Ramrod 1401. (Slov. letec v západnom odboji.) – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 19 (2000), s. 8.

VANČATA, Pavel: Nezapomenutelný cvičný let. – In: REVI. – Roč. 11, č. 51 (2004), s. 38-40 : fotogr. /čs. letci/

VANČATA, Pavel: Smrt s tragickým koncem. – In: REVI. – Č. 50 (2003), s. 11-13 : obr. /311. čs. bombardovací perut'/

VITKO, Pavel: Boje Slovákov v Taliansku. Víťazstvo nad fašizmom. – In: Obrana. – Roč. 10, č. 9 (2002), s. 17 : fotogr.

ČS. JEDNOTKY NA BLÍZKOM A STREDNOM VÝCHODE A V AFRIKE

- CSÉFALVAY, František:** Obrana Tobrúku. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 26 (2000), s. 17.
- JAKL, Tomáš.:** Československý 11. pěší prapor-východní v britské armádě – květen až říjen 1941. – In: Historie a vojenství. – Roč. 53, č. 1 (2004), s. 44-53 : fotogr.
- HANUŠ, Josef – MAYER, Jiří:** Dravec temnot (deník nejúspěšnějšího čs. nočního stíhače ve Středomoří.) – Praha : Aeromedia, 2002. – 127 s.
- PEJS, Oldřich:** Vojenští duchovní ve skupině čs. armády na Středním východě (1940 – 1943). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 22 – 34.
- RAJLICH, Jiří:** Československý noční stíhač na bojištích Středomoří. – In: Historie a vojenství. – Roč. 50, č. 3 (2001), s. 644-691 : fotogr., tabl.
- RULF, Eduard:** Volá Káhira 1939 – 1945 : Vzpomínky na čs. vojenské rozhlasové vysílání z Káhiry. – Olomouc : Votobia, 2000. – 573 s. : fotogr.
- ŠIMEK, Karel:** 200. čs. ľahký protiletadlový pluk-Východný. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 7 (2001), s. 3 : fotogr., obr.

ČS. SPRAVODAJSTVO V 2. SVETOVEJ VOJNE

- JANEČEK, J.:** Válka šifer – výhry a prohry čs. vojenské rozvědky. – Praha : Aeromedia, 2001. – 345 s.
- PACNER, Karel:** Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914 – 1989. Díl II. 1939 – 1945. – Praha : Themis, 2002. – 500 s. – reg.
- MAREK, Vladimír:** Příliš tajní vojáci. Před pětadesáti lety, v předvečer obsazení Československa Wehrmachtem, odletěla skupina jedenácti našich zpravodajců do Londýna. – In: A-report. – Roč. 15, č. 5 (2004), s. 28-29, fotogr.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** Československý výsadok Courier 5. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 8, č. 4 (2001), s. 718-731.

PROTIFAŠISTICKÝ ODBOJ NA SLOVENSKU

- FREMAL, Karol:** Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. – Banská Bystrica : UMB, 2000. – 173 s. – lit.
- JABLONICKÝ, Jozef:** Samizdat o odboji. Štúdie a články. – Bratislava : Kalligram, 2004. – 525 s., reg.
- KOLIBÁR, Bartolomej:** Nitra a okolie v protifašistickom odboji. – Nitra : Okresný výbor SZPB, 2003. – 77 s. : fotogr., príl.
- ĽUD** Liptova v boji proti fašizmu : Zborník spomienok účastníkov odboja. – Lipt. Mikuláš : OV SZPB, 2000. – 244 s.
- MURCKO, Michal:** Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945. – Prešov : VOMA, 2001. – 140 s. : tabl. – bibliogr., reg, res.
- VANĚK, Oldřich:** Speciálne operácie zo Sovietskeho zväzu do Československa počas druhej svetovej vojny. – Lipt. Mikuláš : Vojenská akadémia, 2000. – 111 s. – bibliogr.

* * *

- BANCÍKOVÁ, Miroslava:** Záslužné skutky Poľnej nemocnice v Tisovci 1.-3. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 3 – 5 (2004), s. 7, 6, 8.
- DRDOL, Jozef:** Ozbrojené vystúpenie v okresoch Hnúšťa a Revúca 1.-4. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 23 – 26 (2004), s. 7, 6 : fotogr.
- DRDOL, Jozef:** Protifašistický odboj v Detve 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 25 – 26 (2004), s. 8 : fotogr.

- HOLOMÁŇ, Imrich:** Málo známe kapitoly organizácie Demec. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 25 (2004), s. 10.
- HRUŠOVSKÝ, Ivan:** Mládež vtedy vedela, kde je jej miesto. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 18 (2004), s. 10 : fotogr.
- CHMÚRNÝ, Miloslav:** Spomienky. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 17 (2001), s. 10 : fotogr. /Sklabiňa/
- MÁČE, Jan:** Letecká válka nad Československom 1944 – 45. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 2, č. 12 (2004), s. 62-65 : fotogr.
- PAULIAK, Ervín:** Slovenská národná rada pred SNP. 1.-6. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 14 – 19 (2004), s. 7, 6, 7, 5.
- PITTNER-HANDLOVSKÝ, L.:** Inteligencia v odboji 1939 – 1945. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 11 – 12 (2003), s. 7.
- POLÁK, Ondrej:** Dobšinský okres v období odboja. – In: Bojovník – Roč. 48, č. 18 (2003), s. 7 : fotogr.
- SUŠKO, Ladislav:** Správa sudetonemeckého profesora K. V. Müllera z nemeckej Karlovej univerzity o Slovensku (august – október 1944). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 82-96.
- SYSEL, Ludovít:** Jednoducho – vražda. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 5 (2000), s. 4 : fotogr. /protifašist. odboj, Bošany/
- VANĚK, Oldřich:** Prvé špeciálne operácie zo ZSSR na územie Československa (marec 1939 – december 1941). – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 3-4 (2002), s. 63-80.

PARTIZÁNSKE HNUtie NA SLOVENSKU

- BEDNÁR, Ján:** Partizáni v Novej Lehote. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 1 (2004), s. 6 : fotogr.
- BÖHMER, Milan:** A lesy sú tu tiché. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 1 (2000), s. 7 : fotogr. /part. jedn., Čapajev/
- DŽMURA, Pavel – FEDOR, Vincent:** Nemocnica v lese. Z histórie partizánskeho hnutia v Bardejovskom okrese. – 2. vyd. – Bardejov : OV SZPB, 2004.
- CHREBET, Vincent:** Spomienky na činnosť oddielu Major 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 2 – 3 (2004), s. 7 : fotogr.
- JANSÍK, Vladimír, ml.:** Čas veľkých činov. Spomienky na činnosť 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 26, (2003), s. 6-7 : fotogr
- KAMZÍK, Ján:** Jedna z najaktívnejších partizánskych brigád. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 10 (2004), s. 8. /Gottwald/
- KAMZÍK, Ján:** Osudy partizánskej brigády K. Gottwalda. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 15 (2002), s. 7.
- MENEJ** známe prínosy partizánskych jednotiek. /-ka-/ – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 9 (2000), s. 8 : fotogr.
- POVAŽSKÝ, Jozef:** Ružomberčania v bojoch nielen v Ružomberku. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 2 (2000), s. 7.
- STEBILA, Petro:** Nikdy neklesli na kolená. 1. – 3. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 6 – 8 (2000), s. 7, 7, 8 : fotogr. /part. jednotky, vých. Slovensko/
- ŽALMAN, Miloslav:** Nikto a nič nie je zabudnuté. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 23 (2002), s. 7 /part. Jednotky, Turiec/
- ŽALMAN, Miloslav:** Spravodajské aktivity partizánov 1.-3. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 2 – 4 (2004), s. 6, 7, 7 : fotogr.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

- BABNIČ, Vladimír:** Vo veľkej vojne malá vojna. Návraty k Slovenskému národnému povstaniu, jeho dejiskám a dejateľom 1944 – 2004. – Bratislava : Prima Art, 2004. – 135 s. : fotogr., chronlg., lit. a pram.

Vojenská história

CAMBEL, Samuel: Hospodárske pomery v Slovenskom národnom povstaní. – Banská Bystrica : Trian, 2003. – 170 s. : fotogr.

KASÁČ, Zdenko: Povstalecká literárna tradícia. – Banská Bystrica : Metodické centrum, 2000. – 60 s., bibliogr.

LACKO, Martin, zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. Povstanie roku 1944. Zborník príspevkov z tretieho sympózia Katedry histórie FF UCM Trnava, Lúka 21. – 22. máj 2004. – Trnava : Merkury, 2003. – 321 s.; [Z obsahu:] *Lacko, M.*: 29. august 1944 – rozporné miesto našich dejín nielen pre historikov, s. 9-17; *Podolec, O.*: Ticho pred búrkou (Sonda do nálad slovenskej spoločnosti na jar 1944), s. 19-32; *Holák, M.*: Vypuknutie SNP v kontexte aktivít československého zahraničného odboja v Londýne, s. 33-47; *Petranský, Ivan A.*: Katolícka cirkev na Slovensku a povstanie roku 1944, s. 49-78; *Suk, P.*: SNP, protektorátny tisk a reakcie vládných predstaviteľů, s. 79-108; *Michela, M.*: Ohlas SNP v maďarskej dennej tlači, s. 109-118; *István, J.*: Účasť Maďarov v SNP a v partizánskych bojoch, s. 119-136; *Mičko, P.*: Hospodárske fungovanie povstaleckého územia počas bojov s nemeckými jednotkami, s. 159-176; *Hofírek, T.*: Frontové boje nemeckej 1. tankovej brigády vo Východných Karpatoch na jeseň 1944, s. 177-200; *Klubert, T.*: Zhrdzavená legenda „Železného kapitána“ (Necenzurovaný obraz Jána Juraja Staneka), s. 201-232; *Lacko, M.*: „Hrdina SNP“ kapitán Gonda (Povstalecký príbeh v ružomerskej oblasti), s. 233-272; *Sokolovič, P.*: Odchod trnavskej posádky do povstania, s. 273-300; *Schvarc, M.*: Heimatschutz – medzi realitou a ilúziou (Organizácia a formovanie nemeckej domobrany), s. 301-326; *Karpáty, V.*: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov, s. 327-340; *Janas, K.*: Postoj slovenských orgánov pri riešení rómskej problematiky a jeho zmena po porážke SNP, s. 341-358; *Syrný, M.*: Vznik a pôsobenie Demokratickej strany v SNP, s. 359-378; Ševčíková, M.: K niektorým aspektom povstaleckej SNP, s. 379-388; *Ukielski, P.*: Prečo budujeme Múzeum Varšavského povstania?, s. 389-396; *Medvecký, M.*: Malá úvaha o SNP a politických procesoch, s. 397-406.

SNOPKO, Július a kol.: Obete varujú / Victims warn us : Paralelné príbehy / Parallel stories / Dok. a fotogr. Jankovičová, Sabína – [Banská Bystrica] : Orman pre Múzeum SNP, 2004. – 91 s. : fotogr.

* * *

BARANOVÁ, Daniela: Zabudnutá história. Vojenský duchovní v SNP. – In: Obrana. – Roč. 9, č. 9 (2001), s. 14 : fotogr.

BIELIK, Oskar: Anabáza mínerského oddielu „Ladislav“ v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 23 (2003), s. 7.

BIELIK, Oskar: Obrana Hornej Nitry po vypuknutí SNP. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 20 (2003), s. 7.

BUČKO, Alfonz: Aj Kalište písalo históriu Povstania. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 17 (2000), s. 7 : fotogr.

BURSA, Stanislav: Známi i zabudnutí letci z 26. 6. 1944. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 76, č. 15 – 16 (2000), s. 80 – 82. /Pezinok, letci slov., americkí/

DRAXLER, Vladimír: Povstalecký rozhlas. Podpora ozbrojeného zápasu v SNP. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 4, č. 9/10 (2004), s. 18-20 : fotogr.

HAVALDA, Pavol: Ako to bolo v roku 1944 na Hornej Nitre. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 6 (2001), s. 7.

KLUBERT, Tomáš: Nemecké pancierové vlaky v Slovenskom národnom povstaní. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 4 (2001), s. 109-115.

KLUBERT, Tomáš: Oceľová päsť povstania. – In: Armáda. – Roč. 9, č. 8 (2001), s. 20-21 : fotogr.

MANGA, Dávid: Česť a krivda. Príbeh SNP. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 17 (2003), s. 22 : fotogr.

MIČKO, Peter: Hospodárske pozadie Povstania. – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 9 (2004), s. 30-31 : fotogr.

ODROBŇÁKOVÁ, Jana: Slobodný slovenský vysielateľ – informačný zdroj SNP. – In: Acta Historica Neosoliensia IV. – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2001, s. 109-117.

RAŠLA, Anton: Roky zabúdania a čas spomienok ... (Neúplný album vojenských organizátorov SNP). – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 25 (2001), s. 6. /A. Cyprich/

Vojenská história

SCHÖNHERR, Klaus: Die Niederschlagung Des Slowakischen Aufstandes im Kontext der deutschen militärischen Operationen, Herbst 1944. – In: Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder. A Journal of History and Civilisation in East Central Europe. – Roč. 42, č. 1 (2001), s. 39-61.

ŠIMUNIČ, Pavel: Slovensko v čase SNP a oslobodenia. – In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. / Ed. M. Štefánský, I. Purdek – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 194-207.

ŠIMUNIČ, Pavel: Vojensko-politické aspekty Slovenského národného povstania. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 2 (2000), s. 67 – 72 : fotogr.

ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter: Ukrajinskí utečenci skomplikovali SNP. – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 2 (2004), s. 28-29 : fotogr.

ŠTETKOVÁ, Viera: Z povstaleckého denníka. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 8-9 (2003), s. 26-27 : fotogr.

ŠTÍGEL, Jozef: Aj perom sa bojovalo. Ilegálna tlač po zatlačení SNP do hôr. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 18 (2004), s. 13.

ŠVEC, Tomáš: Dôstojné spomienky. Osudy povstalcov. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 17 (2003), s. 23 : fotogr.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Windproof o Slovenskom národnom povstaní : (Hlásenia mjr. Johna Sehmera zo Slovenska). – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 4 (2001), s. 116-125.

PARTIZÁNI V SNP

DANKO, Ján: Vedeli, kde je ich miesto. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 4 (2003), s. 6 : fotogr. LACKO, Martin: Dezercia tzv. turkeštanského pluku SS k partizánskej brigáde Boženko v decembri 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 2 (2003), s. 115-122.

LACKO, Martin: Partizánska brigáda podplukovníka Anatolija Snežinského a jej činnosť v oblasti Považského Inovca (1944 – 1945). – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 1 (2003), s. 83-100.

ŠUŠKA, Michal: Chabenec, Chabenec, kamenná márnica ... 1. – 2. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 12 – 13 (2000), s. 7 : fotogr.

VRBIČAN, Daniel: Tatry v boji a v odkaze SNP 1944 – 2002. Zo spomienok rozviedčika partizánskeho oddielu Vysoké Tatry Daniela Vrbičana a plnenie odkazu SNP. / Zost. a red. upr. Z. Kollárová – Poprad : vl. nákl., 2003. – 240 s. : fotogr., tabl.

POVSTALECKÁ ARMÁDA

BLABLO, Rudolf: Priechrstie spomienok. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 17 (2000), s. 4 : fotogr. / ženijné jedn./

KATREBA, Zoltán: Armáda bola počas Slovenského národného povstania súčasťou antifašistickej koalície. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 18 (2000), s. 7 : fotogr.

KLUBERT, Tomáš: Slovenské stredné tanky PzKpfw. III Ausf. N. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 3 (2001), s. 105-114 : tabl.

KOMÁRNICKÝ, Ivan: Parabrigáda čestne obstála v ťažkých skúškach. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 1 (2000), s. 8 : fotogr.

MORAVEC, Milan: September 1944. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 21 – 22 (2001), s. 8. /Ponitrie/

PITEĽ, Michal: Nesklamali v ťažkých chvíľach. 1. – 3. : Spomienky Michala Piteľa. – In: Bojovník. – Roč. 47 – 48, č. 26, 1, 2 (2001 – 2002), s. 7. /2. čs. samostatná parabrigáda/

RAJLICH, Jiří: První sestřel prvního pluku. – In: Historie a vojenství. – Roč. 53, č. 3 (2004), s. 45-52 : fotogr. /1. čs. samostatný stíhací letecký pluk/

REHÁK, Alexander: Spomienky šéfkára 2. paradesantnej brigády 1.-7. . – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 19-25 (2003), s. 6-7 : fotogr.

Vojenská história

- STEHLÍK, Milan:** Fluidum historickej jesene. 1. – 2. Spomienky generála Bela Kubicu na horúce chvíle na Troch Duboch. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 21 – 22 (2001), s. 7 : fotogr.
- ŠOLC, Jaroslav:** Osudné rozhodnutí (prípád Talský). – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 3-4 (2002), s. 81-99.
- ŠOVČÍKOVÁ, Darina, zost.:** Protifašistický odboj a Slovenské národné povstanie. Vojenské aspekty protifašistického odboja a Slovenského národného povstania : Výberová bibliografia článkov za obdobie rokov 1989 – 1994. – Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000. – 170 s.
- ŠTILLA, Miloš:** Parabrigáda v partizánskej vojne. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 15 (2003), s. 6 : fotogr.
- ŠUŠKA, Michal:** Velitelia a vojaci SNP, akí boli, ako sme bojovali. 1. – 3. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 18 – 20 (2000), s. 7 : fotogr.
- ZEMKO, Ján:** Zapojenie breznianskej vojenskej posádky do SNP 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 19 – 20 (2003), s. 6 : fotogr.

ZAHRANIČNÁ ÚČASŤ V SNP

- DOWNNS, Jim:** World War II. OSS tragedy in Slovakia. – Kalifornia : Oceanside, [2003].
- DOWNNS, Jim:** Druhá svetová vojna. Tragédia OSS na Slovensku. – Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004. – 240 s. : fotogr., lit., reg.
- EYCK, Manuel Frank:** Silent Heroes. Vol. I. – Praha : Aeromedia, 2003. – 88 s. : fotogr. / americkí letci, zostrely/
- FERIANEC, Bohuslav:** Mosquito nad Piešťanmi / Z angl. prel. A. Melicháčová – Harmanec : vl. nákl., 2003. – 65 s. : fotogr., nákr.

* * *

- CSÉFALVAY, František:** British military mission in Slovakia in 1944 – 1945. – In: Slovak Army Review. – Spring 2002, s. 26-27 : fotogr.
- CSÉFALVAY, František:** Vojenské misie štátov protihitlerovskej koalície na Slovensku roku 1944. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 3 (2002), s. 28-30 : fotogr.
- FERIANEC, Bohuslav:** Zostrelý kanadský pilot po tretí raz na Slovensku. – In: Balneologický spravodajca. Vlastivedný zborník múzea 2001 – 2002. – Piešťany : Balneologické múzeum, 2004, s. 264-266.
- GAJDOŠ, Milan:** Ako zachránili spojeneckých letcov. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 9 (2000), s. 7.
- GAJDOŠ, Milan:** Americký novinár v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 12 (2004), s. 7 : fotogr.
- HALAJ, Dušan:** Z histórie spoločného boja proti fašizmu – Paul Lecaille. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 23 (2004), s. 6 : fotogr.
- HOLLÝ, Ján:** Pomoc americkým letcom v 2. svetovej vojne. – In: Bradlo – občasník Spoločnosti M. R. Štefánika – č. 34-35 (júl 2003), s. 16. /západné Slovensko/
- JANAS, Karol:** Dubnickí Francúzi v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 16 (2002), s. 7 : fotogr.
- JURÍKOVÁ, Tamara:** Skripkova tajná misia v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 2 (2000), s. 6 : fotogr.
- KMENT, Roman:** Dráma nad Zohorom. – In: Apológia. – Roč. 9, č. 4 (2001), s. 20-21 : fotogr.
- SUCHÝ, Vít:** Francúzi v Slovenskom národnom povstaní. – In: Armáda – Apológia. – Roč. 8, č. 8 (2000), s. 22-23.

OSLOBODZOVANIE SLOVENSKA

- GAJDOŠ, Milan:** Rumunskí vojaci v našich dejinách. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 5 (2000), s. 6 : fotogr.
- HUJVAN, Peter:** Nikdy nezabudnem! II. (Oslobodzovanie Československa). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 107 – 116.
- PROKŠ, Petr:** Americká armáda v Československu. Politicko-diplomatický zápas o strední Evropu v roce 1945. – In: Slovanský přehled. – Roč. 85, č. 4 (2000), s. 457 – 473.
- RAGAN, Mikuláš:** Malý slovenský Stalingrad – Kamenín. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 26 (2001), s. 6 : fotogr.
- STREŇK, Mikuláš:** Cesta k mohylám nezarastie 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 25 – 26 (2004), s. 8, 7 : fotogr.
- SZÁMVÉBER, Norbert:** Operácia Südwind. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 3 (2001), s. 64 – 84 : tabl.
- ŠIMUNIČ, Pavel:** Záver 2. svetovej vojny v Európe a Slovensko. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 83-90.
- VYZNAMENANIA** rumunským vojakom. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 13 (2000), s. 2.

KARPATSKO-DUKLIANSKA OPERÁCIA

- RICHTER, Karel:** Apokalypsa v Karpatech. Boje na Dukle bez cenzury a legend. – Praha : Ostrov, 2003. – 375 s. : fotogr. – reg., pram. a lit.
- WRÓBLEWSKI, Wieslaw, red. naukowy:** Tedy szli... Operacja Karpacko-Dukielska – retrospekcja 60 lat później. Międzynarodowa konferencja naukowa Dukla, 29 września 2004. – Krosno : Ruthenus, 2004. – 127 s., fotogr. pril.; [Z obsahu:] *Szabra, I.*: Wspomnienie, s. 15-16; *Bystrický, J.*: Kilka uwag w sprawie najnowszej historiografii Operacji Karpacko-Dukielskiej, s. 17-42; *Kozyckij, A.*: Operacja Karpacko-Dukielska: z nowej historiografii postsowieckiej, s. 43-50; *Zudová-Lešková, Zlatica*: Operacja Karpacko-Dukielska w świadomości czechosłowackiego oraz czeskiego społeczeństwa po roku 1989, s. 51-56; *Aksamitowski, A.*: Karpaty jako teren działań wojennych jesienią 1944 roku, s. 57-72; *Kośmider, T.*: Przebieg działań militarnych w południowo-wschodniej Polsce w 1944 roku – wybrane aspekty, s. 73-86; *Ślipiec, J.*: Wybrane aspekty walk w terenie górzystym na przykładzie Operacji Karpacko-Dukielskiej 1944 roku, s. 87-106; *Olejko, A.*: Karpacki szlak – plany i realia użycia 2 Czechosłowackiej Samodzielnej Brygady Powietrzno-Desantowej w Operacji Karpacko-Dukielskiej, s. 107-128.

* * *

- HUJVAN, Peter:** Nikdy nezabudnem! I. (Od Kyjeva po Duklu). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2, (2000), s. 119 – 130.
- KATREBA, Zoltán:** Karpatsko-duklianska operácia. Plány a realita. – In: Obrana. – Roč. 12, č. 19 (2004), s. 22-23 : fotogr.
- KOPECKÝ, Milan:** 1. československá samostatná tanková brigáda v Karpatsko-dukelské operaci. – In: Historie a vojenství. – Roč. 53, č. 3 (2004), s. 53-73 : fotogr.
- KOPOLOVÁ-ŠVERMOVÁ, Jiřina:** Ženy na Dukle. – In: Národní osvobození. – Roč. 14, č. 21 (2004), s. 10 : fotogr.
- MAJEWSKI, Stanislaw:** Karpatsko-duklianska operácia Červenej armády a Slovenské národné povstanie. – In: Acta Historica Neosoliensia III. – B. Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2000, s. 140-147.
- MAREK, Vladimír:** Lázeň na Dukle. – In: A-report. – Roč. 15, č. 19 (2004), s. 28-29 : fotogr.
- NĚMEČEK, Jan:** Karpatsko-dukelská operace a československá exilová vláda. – In: Národní osvobození. – Roč. 14, č. 21 (2004), s. 12 : fotogr.
- OLEJKO, Andrzej:** Slowackie epizody z polskiego Podkarpacia. – Debica : Biuro Usług Komp. Stanislaw Smaga, 2004. – 320 s. : fotogr.-lit., reg.

Vojenská história

SCHÖNHERR, Klaus: Obranné operácie armádnej skupiny Heinrici v Duklianskom priesmyku a v Beskydách na jeseň 1944. – In: Vojenská história. – Roč. 5, č. 2 (2001), s. 85 – 93.

SLEPCOV, Igor: Bojová činnosť sovietskej 8. leteckej armády na území východného Slovenska vo svetle operačných hlásení jej štábu (september – 3. december 1944). – In: Vojenská história. – Roč. 6, č. 3-4 (2002), s. 155-160.

ŠVEC, Tomáš: Vojnové príbehy. Karpatsko-duklianska operácia. – In: Obrana. – Roč. 12, č. 19 (2004), s. 24 : fotogr.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Karpatsko-duklianska operácia v povedomí československej a českej spoločnosti po roku 1989. – In: Národní osvobození. – Roč. 14, č. 21 (2004), s. 11 : fotogr.

FAŠISTICKÉ REPRESÁLIE NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

KLOBUŠICKÝ, V.: Hitlerovi ukrajinskí bojovníci : Divízia SS Galizien bola nasadená aj na Slovensku. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 4 (2001), s. 3.

KOVÁČIKOVÁ, Katarína: Masový hrob na Krtičnej. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 25 (2001), s. 7 : fotogr.

KROKAVEC, Stanislav: Rasizmus v praxi : Rómovia ako obeť fašistického holokaustu. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 10 (2001), s. 7 : fotogr.

PETRAŠKO, Ľudovít: Zločin ako zásluha. – In: Historická revue. – Roč. 12, č. 8 (2001), s. 27 : fotogr. /karpatskí Nemci/

POVAŽSKÝ, Jozef: Masový hrob pri Hornej Mičinej. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 3 (2001), s. 7 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Formácia Dirlewanger – jednotka trestancov. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 4 (2003), s. 96-111.

SLOVÁCI V KONCENTRAČNÝCH TÁBOROCH

HRADSKÁ, Katarína – SCHWALBOVÁ, Margita: Žila som životy druhých. Zo spomienok lekárky na Osvienčim. – Zvolen, Bratislava : Nadácia M. Šimečku, Židovská náboženská obec – Klemo, 2001. – 71 s.

LAVRINCOVÁ, Lenka: Spomienka na tragédiu pri Melku. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 6 (2001), s. 6.

PAZÚRIKOVÁ, Andrea: Osudy vojakov z Oravy v nacistických lágroch. – In: Historické rozhľady I. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. M. Lacko, M. Duchoň, I. Varšo – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 195-205.

SEDLÁČEK, B.: Vojna rozsievala smrť a skazu. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 24 (2000), s. 8.

ŽIDOVSKÁ A RÓMSKA OTÁZKA NA SLOVENSKU

BREITMAN, Richard: Architekt „konečného řešení“. Himmler a vyvražďení evropských Židů. / Z angl. přel. J. Kasl – Praha : Argo, 2004. – 354 s., reg.

The HOLOCAUST encyklopédia. / Ed. W. Laquer – Nex Haven, London : Yale University Press, 2001. – 705 s.

HRADSKÁ, Katarína: Holokaust na Slovensku 3. Listy Gisely Fleischmannovej (1942 – 1944). Snahy Pracovnej skupiny o záchranu slovenských a európskych židov. Dokumenty. – Bratislava : Nadácia M. Šimečku, Židovská náboženská obec, 2003. – 123 s.

KUKLOVSKÝ, Rudolf: Šalianski Židia. – Šaľa : Oto Németh, 2002. – 275 s.

LÁRIŠOVÁ, P.: Židovská komunita v Bratislave v roku 1940. – Bratislava : b. v., 2000. – 262 s.

Vojenská história

MEŠŤAN, Pavol, zost.: Nariadenie o právnom postavení Židov. – Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2000.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie 6. 10. 1938 – 14. 3. 1939. Dokumenty. – Bratislava : Nadácia M. Šimečku, Židovská náboženská obec, 2001. – 362 s. – res., reg.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan: Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945). Dokumenty. – Bratislava : Nadácia M. Šimečku, Židovská náboženská obec, 2003. – 362 s. – res., reg.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie (1939 – 1945). / Z nem. prel. K. Psicová – Bratislava : Nadácia M. Šimečku, Židovská náboženská obec, 2003. – 327 s. – res., reg.

RÓNA, Bedrich: Holokaust po slovensky. – Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2000. – 83 s.

SAUNDERS, Harold: Spravodlivosť bola ďaleko. – Bratislava : Slov. národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry, 2001. – 117 s.

VIDELI sme holokaust. / Aut. kol. – Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2002.

* * *

ANTALOVÁ, Inge – VRZGULOVÁ, Monika: Porraimos – zabudnutý rómsky holokaust. – In: História. – Roč. 4, č. 11/12 (2004), s. 29-31 : fotogr.

HALLON, Ludovít: Arizácia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Židovský majetok v rukách štátu. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 4, č. 9/10 (2004), s. 16-18 : fotogr.

HRADSKÁ, Katarína: Nemecký poradca a riešenie židovskej otázky na Slovensku. – In: Terezínske studie a dokumenty. Praha : Academia – Institut Terezínske iniciatívy, 2002, s. 283-298.

HRADSKÁ, Katarína: Vplyv Nemecka na riešenie židovskej otázky na Slovensku. – In: Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti. – Bratislava 2001, s. 43-51.

JANAS, Karol: Perzekúcia slovenských Rómov 1939 – 1945. – In: Historická revue. – Roč. 14, č. 1 (2003), s. 31-32 : fotogr.

KAMENEC, Ivan: Fakty o deportáciách. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 22 (2003), s. 8 : fotogr.

KAMENEC, Ivan: Neúspešné pokusy o obnovenie deportácií slovenských Židov. – In: Terezínske studie a dokumenty. Praha : Academia – Institut Terezínske iniciatívy, 2002, s. 299-315.

KÖNÖZSYOVÁ, Lucia: Možnosti záchrany Židov začiatkom deportácií v roku 1942 – modelové mesto Nitra. – In: Studia Historica Nitriensia IX. – Nitra : Katedra histórie a archeológie FF UKF, 2001, s. 89-114.

LACKO, Martin: Slováci a židia, židia a Slováci. Rok 1942. (Zopár názorov na okraj problematiky.) – In: Historické rozhľady I. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. M. Lacko, M. Duchoň, I. Varšo – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 263-275.

MICHNOVIČ, Imrich: „Riešenie“ židovskej otázky v okresoch Zemplína v prvých dvoch rokoch existencie Slovenskej republiky (1939 – 1940). – In: Ročenka Katedry dejín FHPV PU / Zost. M. Pekár – Prešov : Univerzum, 2003, s. 115-127.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan: Poplatky za deportovaných slovenských Židov. – In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 311-342.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Deportácie Židov zo Slovenska v roku 1942 a prijatie ústavného zákona č. 68/1942 o „vysťahovaní Židov“. – In: Studia Historica Nitriensia X. – Nitra : Katedra histórie a Katedra archeológie FF UKF, 2002, s. 85-156.

ORAVCOVÁ, Jana: Osudy banskobystričských židov v rokoch 1939 – 1942. – In: Historické rozhľady I. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. M. Lacko, M. Duchoň, I. Varšo – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 145-162, tabl.

SLNEKOVÁ, Veronika: Arizácie židovských podnikov v Trnave ako súčasť tzv. riešenia židovskej otázky v rokoch 1938 – 1945. – In: Studia Historica Nitriensia IX. – Nitra : Katedra histórie a archeológie FF UKF, 2001, s. 165-202.

ZWETTLER, Otto: Zwangsmigration, Deportation, Emigration : Umsiedlungen und „Endlösung der Judenfrage“ in der Slowakei, im Protektorat Böhmen und Mähren und in Karpatenrussland. – In: Heimat und Exil. / Hrsg. P. Heumos – München 2001, s. 133-141.

HISTORIOGRAFIA

BYSTRICKÝ, Jozef: Kilka uwag w sprawie najnowszej historiografii Operacji Karpacko-Dukielskiej. – In: Tedy szli... Operacja Karpacko-Dukielska – retrospekcja 60 lat później. / Red. W. Wróblewski – Krosno : Ruthenus, 2004, s. 17-42.

GEBHART, Jan: Historiography on the Period 1938 – 1945. – In: Historica. Historical Sciences in the Czech Republic. Series Nova, 7-8, 2001 (vyd. 2002), s. 145-163.

KAMENEC, Ivan: Poznámky k historiografii dvoch totalitných režimov na Slovensku. – In: Historický časopis. – Roč. 52, č. 2 (2004), s. 291-294.

KOZYCKYJ, A.: Operacja Karpacko-Dukielska: z nowej historiografii postsowieckiej. – In: Tedy szli... Operacja Karpacko-Dukielska – retrospekcja 60 lat później. / Red. W. Wróblewski – Krosno : Ruthenus, 2004, s. 43-50.

MARJINA, Valentína V.: Slovackeje nacionalnoje vosstanije 1944 goda v poslevojennoj istoriografii. – In: Slavjanovedenije. – Č. 6 (2001), s. 44-59.

NIŽŇANSKÝ, Eduard: Slovenská historiografia v 90. rokoch 20. storočia o holokauste. – In: Historický časopis. – Roč. 52, č. 2 (2004), s. 317-330.

RYDLO, Jozef M.: Prvá slovenská republika (1939 – 1945) v domácej a zahraničnej historiografii (Výberová bibliografia). – In: Slovenská republika 1939 – 1945. / Zost. Ján Bobák – Martin : Vyd. Matice slovenskej, 2000. s. 222-270.

BIOGRAFIE, POLITICKÉ A VOJNOVÉ PROFILY

FABRICIUS, Miroslav – SUŠKO, Ladislav: Jozef Tiso – prejavy a články, zv. I. (1913 – 1938). – Bratislava : AEP, 2002. – 566 s.

KAMENEC, Ivan: Tragedia polityka, ksiedza i czlowieka. Jozef Tiso 1887 – 1947. / Prel. J. W. Borejsza – Warszawa : Neriton, 2001. – 151 s.

MARUNIAK, Peter, zost.: Karol Sidor 1901 – 1953. Zborník zo seminára o Karolovi Sidorovi v Ružomberku 16. 10. 1998. – /Martin/ Žilina : Matica slovenská, 2001. – 169 s., pers. bibliogr.

RAJLICH, Jiří: Československý stíhač Otto Smik a jeho doba / Odp. red. A. Moucha – Cheb : Svět křídel, 2004. – 303 s. : fotogr., příl.

REICHL, Martin: Cesty osudu. Životní příběhy československých parašutistů vycvičených v létech 1941 – 1945 ve Velké Británii. – Cheb : Svět Křídel, 2004. – 599 s. : fotogr.

TAKÁČ, Ladislav: Len sa nikdy nevzdat'! – Lípt. Mikuláš : Transcius, 2000. – 267 s. : fotogr. /V. J. Žuffa/

TAKÁČ, Ladislav: V krutom storočí. Traja generáli Veselovci. – Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2003. – 180 s. : fotogr., genealógia, reg.

* * *

BÖHMER, Milan: Jeden z nezodpovedaných otáznikov. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 6 (2003), s. 6 : fotogr. /L. Kukorelli/

BRADÁČ, Pavol: Bol som vojakom slovenského štátu. – In: Historická revue. – Roč. 13, č. 8-9 (2002), s. 28-29, 34-35 : fotogr. /P. Bradáč/

GAJDOŠ, Milan: Generál Rudolf Viest. 1. – 13. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 10 – 22 (2001), s. 6 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: J. Golian – muž činu. 1. – 7. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 14 – 19 (2004), s. 6, 7, 8, 7, 6, 5 : fotogr.

GAJDOŠ, Milan: K storočnici dvoch bratov Veselovcov. – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 10 – 11 (2003), s. 8, 6.

GAJDOŠ, Milan: Nepokorení generáli. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 13 (2000), s. 8. /J. Krátky, H. Souhrada, M. Petro, V. Paulíny/

GAJDOŠ, Milan: Vlastenec a antifášista. – In: Bradlo – občasník Spoločnosti M. R. Štefánika – č. 34-35 (júl 2003), s. 19. /I. Markovič/

- HALAJ, Dušan:** Generálmajor in memoriam Jozef Dobrovodský. Z galérie veliteľov povstaleckej armády. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 5 (2004), s. 7 : fotogr.
- HALAJ, Dušan:** Gérard Forestier. Z histórie spoločného boja proti fašizmu. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 26 (2004), s. 6 : fotogr.
- HALAJ, Dušan:** Plukovník Ján Dušan Hudec. Z galérie veliteľov povstaleckej armády. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 9 (2004), s. 6 : fotogr.
- HALAJ, Dušan:** Plukovník Ján Kukliš. 1.-2. Z galérie veliteľov povstaleckej armády. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 16 – 17 (2004), s. 6 : fotogr.
- HAVALDA, Pavol:** Zákerná ruka preťala život A. Grznára. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 15 (2000), s. 6 : obr.
- HRADSKÁ, Katarína:** Príbeh odvážnej ženy : Gizela Fleischmannová – vedúca osobnosť sionizmu na Slovensku. – In: História – Nová revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 1, č. 3 (2001), s. 24-25 : fotogr.
- HRUBOVČÁK, J.:** I. K. Baľuta nikdy nesklamal. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 21 (2004), s. 5 : fotogr. /part. brigáda Čapajev/
- HUDÁK, Vladimír:** Politik bez škrupúl. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 4 (2001), s. 8 : fotogr. /V. Tuka/
- CHYTKA, Stanislav – VALIŠ, Zdeněk:** Generál Ferdinand Čatloš. – In: Dějiny a současnost. – Roč. 24, č. 1 (2002), s. 27-31.
- CHYTKA, Stanislav – VALIŠ, Zdeněk:** Generálplukovník Ján Ambruš. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 92-108.
- JAMBRICH, Jozef:** Ladislav Novomeský v Povstaní. Básnik a intelektuál vo vysokej politike. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 4, č. 11/12 (2004), s. 33-35 : fotogr.
- JARMILA Golianová.** – In: Bojovník. – Roč. 48, č. 12 (2003), s. 6 : fotogr.
- KAMENÍK, Václav:** Čo viete o Márii Petruňovej? Pátranie po tragickom osude parašutistky. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 16 (2002), s. 7 : fotogr.
- KOMÁRNICKÝ, Ivan:** Armádny generál Ludvík Svoboda – vojak, politik, štátnik. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 25 (2000), s. 6 : fotogr.
- KORDÍK, František:** „Vrátim sa živý“. Generál Ján Nálepka – Repkin. 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 12 – 13 (2004), s. 6 : fotogr.
- KOZOLKA, Ladislav:** Pezinský rodák brig. gen. Karol Pekník. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 24 (2004), s. 8 : fotogr.
- KRÁL, Jozef – STAND, Ján:** Vysoko v oblakoch alebo kto bol Gustáv Lang? – In: Mariatál – informačný spravodaj. – Apríl 2004 – mim. príl., 8 s. : fotogr.
- KROUPA, Karel:** Päť bratov Kaliničovcov. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 3 (2002), s. 8 : fotogr.
- LAVRINCOVÁ, Lenka:** V katakombách Odesy bojovali Kysučania. Spomienka na kpt. in memoriam Karola Pagáča. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 24 (2004), s. 7 : fotogr.
- MACHALA, Drahoslav:** Orol v Slávičom údolí. – In: Obrana. – Roč. 10, č. 2 (2002), s. 16 : fotogr. /O. Smik/
- MAREK, Vladimír:** Major Jaroslav Krátký, styčný dôstojník MNO u veliteľstvi 1. čs. armády na Slovensku, 8. 10. 1911 – jaro 1945. – In: A-report. – Roč. 15, č. 17 (2004), s. 33 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Rotmistr Jozef Gabčík (plukovník in memoriam), člen výsadku „Antropoid“. – In: A-report. – Roč. 15, č. 12 (2004), s. 33 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Smrtná cesta. Před šedesáti lety se po ústupu do hor začal naplňovat tragický osud povstaleckého velitele generála Rudolfa Viesta. – In: A-report. – Roč. 15, č. 22 (2004), s. 28-29 : fotogr.
- MASARYKOVÁ, Marta:** Svedectvo o smrti. – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 9 (2004), s. 10-11 : fotogr. /študenti v odboji, M. Nešpor/
- MASARYKOVÁ, Marta:** Žijúca legenda SNP. – In: Historická revue. – Roč. 13, č. 8-9 (2002), s. 26-27 : fotogr. /J. Brunovský/
- MIČEV, Stanislav.:** Ján Imro, vlastenec a vojak. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 12 (2000), s. 6.
- MICHÁLEK, Slavomír:** Ján Papánek v boji za demokraciu. – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 9 (2004), s. 34-35 : fotogr.
- MICHELA, Miroslav:** Karol Murgaš – výtržník vo víre udalostí. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 5 (2002), s. 36-37 : fotogr.
- MIKULA, Ludovít:** Spomienka na generála B. Kubicu. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 80, č. 9 (2004), s. 81 : fotogr.

Vojenská história

- MOLITORIS, J.:** Trvalé hodnoty diela PhDr. J. Bolfika. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 3 (2000), s. 6.
- MOLNÁR, Martin:** Odbojová činnosť Bohumila Peťuru. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 1 (2000), s. 6.
- MONCOE, Eudovít:** Karol Pajer – neznáma osobnosť antifašistického odboja. – In: Armáda. – Roč. 8, č. 10 (2000), s. 2 – 23 : fotogr.
- NAVRÁTIL, Milan:** Obeť totalitnej justičnej vraždy. 1. – 2. Pred 90. rokmi sa narodil genmjr. in memoriam V. Žingor. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 17 – 18 (2002), s. 7 : fotogr.
- PLEVA, Ondrej:** Na margo prípadu Nižňanský 1. – 2. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 9 – 10 (2004), s. 7, 6.
- PORUBA, T.:** Pilot vyprávi. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 76, č. 2 (2000), s. 18 – 21 : fotogr. /E. Trebatický/
- POVAŽAN, Gustáv:** Obdivuhodný človek. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 21 (2004), s. 6 : fotogr. /Imrich Gibala/
- RAJLICH, Jiří:** Jeden z tatranských orlů. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 78, č. 13, 14, 15 – 16 (2002), s. 24-27, 20-23, 14-16 : fotogr. /F. Hanovec/
- RAŠLA, Anton:** Ešte k prípadu bývalého škpt. del. Ladislava Nižňanského. – In: Bojovník. – Roč. 47, č. 4 – 5 (2002), s. 7 : fotogr.
- SUCHÝ, Vít:** Hlavný povstalecký veliteľ generál Rudolf Viest. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 1 (2000), s. 4 : fotogr.
- SUCHÝ, Vít:** Ministri obrany Československa : Sergej Ingr – minister v exile. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 26 (2000), s. 17 : fotogr.
- ŠVANDA, Petr:** Teodor Obuch a cesta za jeho snom. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 80, č. 11 (2004), s. 82-83 : fotogr.
- TAKÁČ, Ladislav:** Obrazy zo života Eugena Kordu. – In: Bojovník. – Roč. 49, č. 22 (2004), s. 7.
- TURZA, Peter:** Hlavní velitelia ozbrojených síl na území Slovenska po roku 1918. VIII. – IX. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 6, 9 (2000), s. 22 : fotogr. /L. Svoboda, G. Husák/
- URSÍNÝ, Ján:** Z môjho života. – Martin : Neografia, 2000.
- VALIŠ, Zdeněk:** Generálplukovník Ján Ambruš. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 12, č. 1 (2003), s. 193-196 : fotogr.
- VESTER, M.:** Slovenský generál JUDr. Samo Korbel. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 10 (2000), s. 6.
- VITKO, Pavel:** Šestnášťročný v bombardéri RAF. – In: Obrana. – Roč. 11, č. 22 (2003), s. 24-25 : fotogr. /P. Schwarz/
- ZOSTANE** vždy mementom neprávosti /-lav-/ – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 7 (2001), s. 7 : fotogr. /V. Žingor/
- ŽADANSKÝ, Juraj:** V. Šafrana oplakávali ako mŕtveho. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 3 (2000), s. 7 : fotogr. /2. čs. samostatná paradesantná brigáda, SNP/
- ŽIAK, Jozef:** Generálov návrat domov. – In: Obrana. – Roč. 12, č. 19 (2004), s. 25 : fotogr. /P. Vlčko/
- ŽIAK, Jozef:** Iskra z viedenskej stanice. – In: Obrana. – Roč. 12, č. 21 (2004), s. 24 : fotogr. /J. Dovina/

MONOGRAFIE, ZBORNÍKY, ŠTÚDIE, ČLÁNKY

A ĎALŠIE PRÁCE PRESAHUJÚCE OBDOBIE ROKOV 1939 – 1945

BARANOVÁ, Daniela, zost.: Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933 – 1945 / Zost. D. Baranová – Lipt. Mikuláš : Transcius pre Múzeum SNP, 2001. – 195 s.; [Z obsahu:] *Filo, J.:* Cirkev v zápase s ideologickými princípmi fašizmu a s ich prejavmi, s. 8-18; s. 19-42; *Gbúrová, M.:* K problematike nacionalizmu z politologického hľadiska, s. 43-56; *Uhl, E.:* Odboj evanjelických kresťanov proti fašizmu v Nemecku v rokoch 1933 – 1945, s. 58-67; *Anweiler, P.:* Postoj evanjelikov k fašizmu a nacizmu v spoločnosti v strednej Európe v rokoch 1933 – 1945, s. 117-131; *Mikó, E.:* Postoje evanjelických reformovaných kresťanov k fašizácii a nacizácii spoločenského života na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 141-149; *Baranová, D.:* Evanjelickí a. v. kresťania v protifašistickom odboji na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 150-169; *Martuliak, P.:* Podiel ev. a. v. cirkevného zboru v Banskej Bystrici na protifašistickom odboji a v SNP, s. 170-175; *Fremal, K.:* Účasť evanjelických a. v. kňazov v protifašistickom odboji a v SNP, s. 176-185; *Korim, V.:* Nacionalizmus, národnostná otázka a výučba dejín, s. 186-189.

BARANOVÁ, Daniela – TÓTH, Dezider, zost.: Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933 – 1945. II. časť: Postoje katolíckych a pravoslávnych kresťanov k fašizácii a nacizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1933 – 1945 a ekumenizmus v odboji. Materiály z medzinárodnej konferencie, ktorá sa uskutočnila 9. – 10. októbra 2001 v Múzeu SNP v Banskej Bystrici. – Lipt. Mikuláš : Transcius pre Múzeum SNP, 2004. – 291 s.; [Z obsahu:] *Hal'ko, J.:* Pápež Pius XII. a holokaust, s. 13-40; *Vilhan, M.:* Účasť katolíckych kresťanov na protifašistickom odboji na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny, s. 100-112; *Šturák, P.:* Účasť gréckokatolíckych kňazov a veriacich v protifašistickom odboji na Slovensku v rokoch 1933 – 1945, s. 127-137; *Katuninec, M.:* Postoje slovenských katolíckych odborárov k fašizácii a nacizácii, s. 138-146; *Jelínek, Y. A.:* Na okraj beatifikačného procesu biskupa Jána Vojaššáka, s. 147-170; *Baranová, D.:* Ľudovít Veselý, s. 171-172; *Šuvarský, J.:* Zasloužili se o Československo, s. 175-193; *Gerka, M.:* Pravoslávna cirkev na Slovensku a jej postoj k fašizácii a nacizácii v rokoch 1933 – 1945, s. 194-199; *Wontor-Cichy, T.:* Kresťanskí duchovní v koncentračnom tábore Auschwitz, s. 239-265; *Baranová, D.:* SNP a ekumenizmus, s. 280-288.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: Pohľady na východ. Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934 – 1944. – Bratislava : Veda, 2002. – 265 s.

ĎURICA, Milan Stanislav: Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí. – 3. opr. a dopl. vyd. – Bratislava : Lúč, 2003. – 837 s.

JABLONICKÝ, Jozef: Podoby násilia. – Bratislava : Kalligram, 2000. – 221s .

KOVÁČ, Dušan: Vysídlenie Nemcov zo Slovenska (1944 – 1953). – Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. – 84 s.

MARUNIAK, Peter, zost.: Prvá Slovenská republika – 60. výročie jej vzniku : Zborník zo seminára a slávnostnej akadémie venovaných 60. výročiu vzniku prvej Slovenskej republiky v Žiline 12. marca 1999. – Martin – Žilina : Matica slovenská – Mestský úrad, 2000. – 160 s., fotogr.; [Z obsahu:] *Mathé, S.:* Politikum 14. marca, s. 26-32; *Maruniak, P.:* K slobodným pobrežiam, s. 33-42; *Mathé, S.:* Cesta vedúca k vzniku SR, s. 43-52; *Darmo, J.:* Štátnopolitické ustrojenie SR, s. 53-62; *Grácová, G.:* Sociálne, kultúrne a výchovnovzdelávacie aktivity SR prezentované v zborníku Slovenská republika 1939 – 1949, s. 63-71; *Cabadaj, P.:* Obhajoba slovenskej štátnosti v slovenskej tvorbe nášho exilu, s. 72-82; *Grácová, G.:* Činnosť slovenského akčného výboru na obranu SR a jej predstavitel'ov, 83-101; *Maruniak, P.:* Šesťdesiat rokov od vzniku slovenského štátu, s. 102-107.

MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia. – Bratislava : Veda, 2003. – 686 s.

ODKAZ pro budoucnost : 45 ročníků soutěží vzpomínek a historických prací. – Praha : MO ČR, 2000. – 134 s.

SALNER, Peter: Židia na Slovensku : Medzi tradíciou a asimiláciou. – Bratislava : Zing print, 2000. – 295 s. : fotogr., bibliogr., res.

SEDLIAKOVÁ, Alžbeta, zost.: Slovenská historiografia 1995 – 1999 : Výberová bibliografia. – Bratislava : HÚ SAV, 2000. – 342 s.

SMATANA Karol: Zabudnutá munička na Považí : 1934 – 2004. – B.m. : b.v., 2004. – 361 s., nákr.

ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef: Letov Š-328 a Š-528. Vydané ako zvláštne číslo časopisu HT model špeciál No 910. – Poprad : HT model, 2004. – 70 s. : fotogr., nákr.

ŠVRLO, Peter: Vojenský výsadbári na Slovensku 1942 – 2003. / Zodp. red. Ľ. Veselý – Bratislava : MO SR – VIA, 2003. – 126 s. : fotogr. príl. – lit.

VENCEL, Pavol – MISTRÍK, Juraj: História vojenskej nemocnice v Bratislave. History of the Military Hospital in Bratislava. – B. m. n., 2003. – 239 s. : fotogr.

VOPAT, Zdeněk: Konštrukta Trenčín v dejinách československého a slovenského zbrojného priemyslu. – Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000. – 155 s. : fotogr., tabl.

* * *

ANDROVIČ, Štefan: 32. bilp a jeho trenčianska kapitola. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 80, č. 5 (2004), s. 38-41 : fotogr. /r. 40.-60./

BARTLOVÁ, Alena: Hlinkova ľudová strana. – In: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998. – Olomouc – Rosice u Brna : Katedra politologie a evropských studií FF UK v nakl. Gloria, 2000, s. 215-227.

Vojenská história

- MAJERIKOVÁ, Milica:** Vojna na Spiši. Ako sme prišli o 13 spišských dedín? – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 4 (2004), s. 32-33, mp.
- MICHNICA, Jozef:** Známi i neznámi hrdinovia na cintorínoch severovýchodného Slovenska. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 23 (2000), s. 6-7 : fotogr.
- PÁSTOR, Zoltán:** Spor o Javorinu pred haagským tribunálom. – In: Historická revue. – Roč. 15, č. 3 (2004), s. 14-15 : fotogr., mp.
- SEDLIAKOVÁ, Alžbeta, zost.:** Bibliografia vojensko-politickej a vojenskej problematiky v historickom časopise : 1953 – 2001. – In: Vojenská história. – Roč. 7, č. 1 (2003), s. 152-182.
- SUCHÝ, Vít:** Ministri obrany Československa v chronológii rokov 1918 – 1992. – In: Obrana. – Roč. 9, č. 9 (2001), s. 15.
- ŠMIGEL, Michal – SYRNÝ, Marek:** Banderovci. Dve strany ukrajinského nacionalizmu. – In: História – Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 4, č. 11/12 (2004), s. 17-20, obr.
- ŠVRLO, Peter:** Vojenský výsadbári na Slovensku 1942 – 2003. / Zodp. red. E. Veselý – Bratislava : MO SR – VIA, 2003. – 126 s. : fotogr. príl. – lit.
- ULLMAN, Walter:** Prezident Beneš mezi Východem a Západem (1943 – 1948). – In: Historie a vojenství. – Roč. 39, č. 6 (2000), s. 112-119.

Zostavila: B. Šed'ová

ANOTÁCIE GLOSSY

KLUČINA, P.: ZBROJ A ZBRANĚ. EVROPA 6. – 17. STOLETÍ. Praha – Litomyšl : Paseka 2004, 688 s.

Dlhoročný pracovník a bývalý riaditeľ Vojenského historického ústavu v Prahe Petr Klučina má so spracovávaním tematiky vývoja chladných zbraní a výzbroje v období stredoveku a počiatkov novoveku značné skúsenosti. Okrem viacerých štúdií a scenárov k výstavám je spoluautorom prvého dielu *Vojenských dějin Československa*, dvojdielnej publikácie *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby, Homo militaris, Husitská Praha, Válečné lodě*, reprezentatívnej knihy *Arma defensiva*, nemeckej publikácie *Kriege der Menschheit. Von Altertum bis zur Gegenwart*, knižky adresovanej mládeži *Od zbroje k stejnokroji*, či výtvarne veľmi vydatenej publikácie *Tricetiletá válka*. Spoločným menovateľom prevažnej väčšiny týchto titulov je skutočnosť, že v nich nosnú úlohu hrá obrázkový materiál a zasvätený výklad k danej téme. Nie je tomu inak ani v anotovanej reprezentatívnej publikácii *Zbroj a zbraně. Evropa 6. – 17. století*, ktorú vydalo v minulom roku pražské vydavateľstvo Paseka.

Autor v nej vyčerpávajúcím spôsobom opisuje charakteristické druhy zbraní a zbroje, ktoré vo vojnách stredoveku na európskom kontinente zohrali podstatnú úlohu. Vhodným spôsobom zasadzuje výklad o vývoji zbraní a zbroje do širších súvislostí, a tým dáva aj menej informovaným záujemcom kvalifikovaný prehľad nielen o samotných chladných zbraniach a výzbroji, ale aj o spôsobe vojenstva, vojenskej stratégii, taktike, o vojenskom myslení, štruktúre vojsk a pod. Prípadné diskusie o chronologickom zábere publikácie a o tom, kedy začína a kedy končí európsky stredovek autor rieši z hľadiska určujúceho prvku vojenských dejín, tým, že sa zamerá na obdobie, keď na bojiskách pre-

vládali takzvané chladné zbrane. O palných zbraniach sa zmieňuje len minimálne, odvolávajúc sa na to, že ich popis a výklad si vyžaduje vlastnú encyklopédiu.

Kniha je členená na chronologicky uzavreté kapitoly, ktoré sú doplnené stručnými kapitolami systematického charakteru, pričom niektoré závažnejšie témy, ktoré do bežného textu nemohli byť vhodne začlenené, majú svoje samostatné, výrazne označené exkurzy.

Hneď prvá kapitola v stručnosti, za pomoci niekoľko desiatok schém, umožňuje čitateľovi urobiť si prehľad o tom, z čoho sa zbroj skladá, do akých kategórií sú zbrane rozčlenené, ako sa nazývajú jej časti, akým spôsobom sa nosili, používali a pod. V ďalšej časti práce sa autorova pozornosť sústreďuje na vývoj ťažkoodeného stredovekého jazdectva po páde Západorímskej ríše, keď sa v Európe začali formovať nové štátne útvary. Popisuje typy ochranného odievania, druhy prilb, štítov a zbraní, ako aj variabilitu ich typov, vrátane ochranného odievania orientálneho pôvodu a šupinovej zbroje. Zo zbraní sa podrobnejšie venuje druhom kopijí, mečov, bojových sekier, lukov a šípov. Zvláštnu podkapitolu tvoria zbrane a ochranná zbroj využívaná franskými bojovníkmi, na ktorú nadväzuje výklad o spôsobe boja Vikingov a severských bojovníkov všeobecne, predovšetkým z hľadiska ich výzbroje a výstroja. Samostatnú časť tejto kapitoly tvoria opisy sústreďujúce sa na Avarov a slovanské kmene nachádzajúce sa za východnými hranicami Franskej ríše. Autor tu zhrnul doterajšie poznatky o výzbroji a bojovom umení našich predchodcov, predovšetkým v čase existencie Veľkej Moravy a čiastočne aj v období expanzie starých Maďarov. V ďalších častiach, vychádzajúc z príkladu bitky pri Hastingsu roku 1066, ktorý sa všeobecne považuje za medzník vo vývoji stredovekého vojenstva, poukazuje na rast významu ťažkého jazdectva a popisuje výzbroj

zúčastnených bojovníkov. Neoponecháva nepovšimnutým ani fakt, že už pred touto bitkou ťažkoodenci dokázali, že sa stávajú rozhodujúcou silou v bitkách a podrobne líči jednotlivé druhy zbraní jazdeckého bojovníka, jeho výstroj, spôsob výroby týchto artefaktov a podáva ukážky z nápisov na čepeliach mečov. Doplnujúcu časť tejto kapitoly tvorí výklad o dobových vojnových a obliehacích strojoch.

V ďalšej z nosných kapitol autor sleduje zlatý vek rytierstva od polovice 12. storočia do prvej štvrtiny 14. storočia. Bolo to obdobie, keď sa udiali dôležité posuny v taktike boja a v organizačnej štruktúre vojsk sa odohrávali významné zmeny. Vládcom európskych bojísk sa stával rytier, ktorého zbroj a zbrane sa od jednoduchších a ľahších typov vyvíjali stále k dokonalejším a ťažším. Kľúčina okrem toho sleduje aj meniaci sa vzťah rytierov k vojenskej službe, väzby na panovníka, taktiku ťažkoodených rytierskych vojsk, uvádza rôzne príklady z vojenských dejín tohto obdobia, vyvracia niektoré vžitú mýty o rytieroch. Hlavný dôraz samozrejme kladie na opis ochrannej výzbroje a vývoja zbraní, pričom podobne ako v predchádzajúcej kapitole venuje patričnú pozornosť aj spôsobu ich výroby, odievania, nosenia a využívania. Do kapitoly zaradil aj tabuľky typológií drátených košiel, mečov, prílb, štítov a pod. Akúsi dodatkovú podkapitolu tvorí zaujímavý exkurz o rytierskych turnajoch, o ich priebehu, o výzbroji a výstroji účastníkov, pričom autor okrem iného polemizuje aj s názormi niektorých starších autorov a výklad ilustruje množstvom kvalitných ilustrácií.

Pod nadpisom *Doba veľkých zmien* sa skrýva popis vývoja ochrannej zbroje a zbraní od druhej štvrtiny 14. storočia do osemdesiatych rokov 15. storočia, keď došlo k dovtvoreniu a prevládnutiu celoplátovej ochrannej zbroje. Toto obdobie bežný konzument pozná predovšetkým z historickej literatúry a ako pôsobivú kulisu z množstva veľkorozpočtových historických filmov. Kapitolu autor delí na štyri časti. V prvej sa zaoberá dobou tzv. *kombinových zbrojí*, keď sa objavovali rôzne varianty výzbroje a v druhej období viázstva *plátových zbrojí*, ktorá

začala v prvých desaťročiach 15. storočia a behom ktorej prevážilo celoplátové ochranné odievanie a krúžkové pletivo už hralo iba podradnú úlohu. Podľa štruktúry predošlých kapitol s využitím kvalitného obrázkového materiálu a schematických tabuliek opisuje jednotlivé druhy zbroje a zbraní, ich účel, význam, spôsob použitia a výroby. Samostatnú podkapitolu venoval autor vývoji pechoty v tomto období, ich ochrannej zbroji a zbraniam, ako aj spôsobu ich boja. V ďalšej z podkapitol sa venuje obdobiu začiatku 15. storočia, keď sa začínajú vyskytovať prípady, že dovtedy podceňovaná pechota neočakávane pripravila porážku rytierskym ťažkoodencom. Autor rozoberá niektoré z týchto prípadov a sleduje postupný vývoj a zmeny v taktike pechoty, ako aj ich výzbroj a výstroj v rôznych častiach Európy. Doplnkovú kapitolu tvorí výklad o prvých palných zbraniach, ktoré sa na európskych bojiskách objavili v prvej polovici 14. storočia a postupne začali meniť význam chladných zbraní. Ich nástup bol signálom, že ťažká jazda pomaly bude musieť opustiť dejinnú scénu.

Záverečnú kapitolu anotovanej publikácie tvorí obsažný výklad vývoja zbraní a výzbroje v období, keď palné zbrane a účinnosť pechoty v boji vytlačili rytiera v ochrannej zbroji z bojísk. Úlohu rytierskej jazdy na bojisku postupne začali preberať zárodky neskorších pravidelných druhov jazdeckta a ochranná zbroj rytiera sa vyrábala najmä pre nákladné turnaje, stávala sa obľúbeným darom horných vrstiev spoločnosti a ukážkou bohatstva majiteľa, ale aj majstrovstva svojich výrobcov. Autor sleduje tento vývoj cez gotické brnenia, maxmiliánsku kanelovanú zbroj až po jej ďalšie premeny v 16. a na počiatku 17. storočia. V samostatnej podkapitole rozoberá nové trendy na bojiskách, nastupujúce od polovice 15. storočia, bojovým šikom Švajčiarov počnúc, cez nemeckých landsknechtov, španielskych pešiakov až po rôzne iné druhy organizácie a taktiky pechoty európskych vojsk. Pozornosť venuje aj premenám jazdeckta na európskych bojiskách, ich výzbroji, výstroji a taktike boja v tomto období a podrobne pri-

bližšie premeny zbroja používaná v žoldnierskych oddieloch. V posledných dvoch podkapitolách podáva názorný prehľad o chladných, ako aj strelných a palných zbraniach do konca tridsaťročnej vojny. V záverečnom exkurze čitateľ získava pohľad do dielni špecializovaných remeselníkov na výrobu chladných zbraní, môže sa oboznámiť so značkami najvýznamnejších majstrov tohto remesla a s oboznámiť vrcholnými ukážkami spracovania ochrannej zbroje v Európe.

Dielo Petra Klučina podáva prakticky ucelený prehľad o systematike a vývoji zbraní a ochranných zbrojí v sledovanom období a v tomto zmysle je obsiahlou encyklopédiou stredovekých zbraní a ochrannej zbroje, ktorá by nemala chýbať v žiadnej knižnici špecializovanej na tematiku vojenských dejín a dejín európskej minulosti. Je vybavené takmer 1 800 ilumináciami, fotografiami, schémami a perovkami na veľmi kvalitnej úrovni, z ktorých časť je farebná. Autor pri spracovávaní tejto reprezentatívnej knihy využil prakticky všetku dostupnú literatúru, škoda len, že nevenoval viac pozornosti špeciálnemu vývoju vytýčenej témy na území Uhorska, kde sa objavovali určité odlišnosti a svojráznosti vo výzbroji, výstroji i v taktike stredovekých vojsk. Aj keď si za úlohu vytýčil zobrazit hlavné trendy tejto problematiky v európskom vývoji, čitateľské zázemie by si snáď bolo vyžadovalo venovať sa o niečo obširnejšie aj tejto oblasti, a to už aj vzhľadom na vplyv tureckej expanzie a s tým súvisiacimi novotami. Klučina si zrejme tento nedostatok uvedomoval, keď v úvode vytýčil zemepisný rámec svojho záujmu a uviedol, že orientálne vplyvy sú v publikácii zmienené iba okrajovo.

Okrem autora treba vyjadriť uznanie aj autorovi grafickej úpravy, ktorý vytvoril dielo aj po výtvarnej stránke mimoriadne príťažlivé. Treba len dúfať, že v dohľadnom čase aj na Slovensku vznikne kniha podobného charakteru, kde budú podrobne rozvedené aj údaje viažuce sa bezprostredne na naše dejiny.

V. Dangl

VOJENSKÉ OSOBNOSTI ČESKOSLOVENSKEHO ODBOJE 1939 – 1945.

Kol. autorov, Praha : Ministerství obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 348 s.

Dejiny tvoria ľudia. Túto starú pravdu „pretavil“ kolektív vojenských historikov z Prahy a Bratislavy pod vedením Jiřího Rajlichy a Miloslava Čaploviča do novej reprezentačnej publikácie *Vojenské osobnosti československého odboja 1939 – 1945*. Ide o hodnotný biografický slovník s pevne stanovenou vnútornou štruktúrou jednotlivých hesiel – portrétov, zoradených abecedne.

Základný motív vzniku knihy vysvetlili autori v edičnej poznámke – zachovať historické dedičstvo pre budúce generácie Čechov a Slovákov. Historické dedičstvo premietnuté v životoch ľudí, ktorí v domacom odboji a na vojnových frontoch druhej svetovej vojny neváhali nasadiť vlastný život za slobodu a demokraciu. Tento fakt umocňuje moment, že mnohí z nich boli v období komunistickej totality v Československu profesionálne zdegradovaní a mnohokrát väznení. Aj preto autori, s vedomím morálneho dlhu, pripravili spomínanú publikáciu.

Už pri samotnej myšlienke, resp. rozhodnutí vytvoriť takúto reprezentačnú knihu, stáli iniciátori projektu pred základným problémom kritéria výberu. Išlo totiž o to postihnúť uvedenú problematiku cez prizmu ľudských osudov, pokiaľ možno v čo najširšej rovine. Samozrejme v knihe nechýbajú kľúčoví príslušníci armádnej generality a vyšší dôstojníci, ktorí mali nepochybne rozhodujúci vplyv na organizáciu a fungovanie československej odbojovej činnosti v rokoch 1939 – 1945. Hodnota knihy je však o to vyššia, že v nej nechýbajú vojaci, ktorí sa zásadným spôsobom vyznamenali pri bojovej a odbojovej činnosti, či už išlo o letcov, tankistov, ženistov, parašutistov, pechotu, partizánskych veliteľov a podobne. K nim autori správne zaradili aj osobnosti z radov Slovákov a Čechov, ktorí pôsobili v armádach Spojencov.

Kolektívu 16-tich vojenských historikov (zo Slovenska okrem Juraja Kalinu pracovníci Vojenského historického ústavu v Bratislave Igor Baka, Jozef Bystrický, František Cséfalvai, Miloslav Čaplovič, Alexej Maskalík a Peter Šumichrast) sa v predloženej práci podarilo zhromaždiť faktografický materiál, ktorý je prínosom nielen pre upresnenie profilov jednotlivých osobností, pre historiografiu, pre učiteľov dejepisu a študentov, ale aj pre „bežných“ záujemcov pre našu „vojnovú“ minulosť. Dodnes totiž chýbala na Slovensku (i v Českej republike) publikácia takéhoto charakteru a rozmeru. V tejto súvislosti treba oceniť i to, že autori sa neobmedzili len na vojnové roky osobností, ale predkladajú ich osudy aj pred vojnou a po nej, resp. v celej dĺžke života každého konkrétneho jednotlivca. O to bola práca vojenských historikov náročnejšia, navyše, ak si uvedomíme, že mnohých aktérov československého odboja zavial neskorší osud do cudziny.

Ak konštatujem, že v publikácii badať istú disproporciu vo výbere osobností či v rozsahu spracovaného „portrétu“, nemám na mysli negatívnu kritiku knihy. Chcem tým len poukázať na fakt, že hoci autori vyčerpali možnosti slovenských, českých a niektorých európskych archívov a siahli po dostupnej odbornej a memoárovej literatúre i dobovej tlači, nemali v niektorých prípadoch jednoducho možnosť proporcionality dodržať.

Samotné heslá sú spracované jednotnou formou. Tá koniec-koncov k biografickému slovníku patrí. Pri mene a fotografii každej konkrétnej osoby nechýbajú základné údaje o vojenskej hodnosti a zaradení v rokoch 1939 – 1945, v závere hesla zase významenia, odkazy na pramene a použitú literatúru.

V úvode knihy autorský kolektív tiež jasne formuloval skutočnosť vyplývajúcu z textu, t. j. že ich biografický slovník je výberový. S tým absolútne súhlasím a za výberový ho pokladám z dvoch príčin: prvá, že z priestorových dôvodov nie je možné zachytiť všetkých aktérov tejto éry. Druhá, že výber tiež odzrkadľuje daný stav poznania problematiky. Žiadny čitateľ ani skeptik ani optimista, si nemyslí, že sa spektrum vo-

jenských osobností československého odboja rokov 1939 – 1945 vyčerpalo. Vedomie tejto skutočnosti je podnetom pre profesionálnu motiváciu pre vojenských historikov do ďalších archívnych výskumov.

Ako podnet pre prípadné budúce doplnenie slovenskej časti (českú ponechám bokom) vojenských osobností uvediem aspoň dva príklady: Jána Repta z domáceho odbojového spektra a Johna Slezaka zo zahraničného.

Ján Repta (nar. 8. 9. 1914 v Brezovej, zomrel 13. 1. 1999 v Brezovej) sa po absolvovaní brezovských škôl vyučil za garbiara, potom pracoval ako robotník a v rokoch 1939 – 1941 ako majster vo firme Tibergien v Trenčíne. V roku 1941 narukoval do slovenskej armády a po roku bol prepustený do zálohy. Do ilegálneho domáceho protifašistického odboja sa zapojil v roku 1942. Pomáhal českým občanom pri tajných prechodoch na Západ, ako aj sovietskym vojakom utekajúcim z nemeckých zajateckých táborov k partizánom na východnom Slovensku. Spolupracoval najmä s partizánskou skupinou Čapajev. Potom pôsobil v II. partizánskej brigáde Milana R. Štefánika, ktorá operovala v oblasti Turca. Bol zástupcom jej veliteľa. Do aktívneho ozbrojeného boja vstúpil v čase SNP. Založil partizánsku skupinu patriacu do zostavy spomínanej brigády. Jeho skupina pôsobila v Malých a Bielych Karpatoch, najmä v Podbradliansko-podjavorinskom kraji. Známe sú Reptove prepady nemeckých vlakových transportov na trati Bratislava – Břeclav a Bratislava – Žilina. Nemci za jeho dopadnutie vypísali odmenu 150 000 korún. Spolu so sovietskymi vojskami sa podieľal aj na oslobodení Brezovej v noci zo 6. na 7. apríla 1945. Po skončení vojny Ján Repta pracoval do roku 1947 ako oblastný veliteľ ZNB v Trenčíne, potom do roku 1950 ako správca bratislavskej kaviarne Štefánka. Od roku 1954 žil a pracoval v Brezovej. Za aktívnu odbojovú činnosť mu bol udelený *Rad SNP I. triedy, Československý vojnový kríž 1939*, medaila *Za chrabrosť, Kríž Za vernosť 193 – 1945*. V roku 1968 mu bol udelený *Rad hviezd ČSSR a Rad práce*.

John Slezak (nar. 18. 4. 1896 na Starej Turej, zomrel 16. 4. 1984 v Sycamore, Illinois, USA) sa narodil v mäsiarskej rodine Šimona Slezáka. Ako 13-ročný sa začal učiť v Škodových závodoch v Plzni. V roku 1916 odišiel do Ameriky, získal americké štátne občianstvo a prihlásil sa do americkej armády. Po skončení prvej svetovej vojny bol prepustený do zálohy v hodnosti rotmajstra. Potom vyštudoval na University of Wisconsin strojnú inžinierstvo a začal kariéru v americkom zbrojnom priemysle. Už v hodnosti majora v zálohe vstúpil vo februári 1942 do služieb Pentagonu, kde pracoval vo Výbore pre zásobovanie americkej armády a námorníctva muníciou. O rok neskôr, už v hodnosti plukovníka mal na starosti zásobovanie americkej armády za štát Illinois. Po vojne krátko pracoval v zbrojárskej fabrike, no za republikánskeho prezidenta D. D. Eisenhowera (1953 – 1961) bol v rokoch 1953 – 1956 námestníkom ministra obrany USA. Jeho vklad do americkej diplomacie je dodnes nespracovaný. V tom čase sa aktívne zúčastnil americko-juhoslovanských (rokoval osobne s J. B. Titom), ako aj taiwansko-čínskych rokovaní. Hoci v roku 1956 oficiálne z ministerstva národnej obrany USA odišiel, jeho ďalšia činnosť pre vládu USA pokračovala. Toto obdobie jeho života je však zahalené tajomstvom. V skutočnosti odišiel z ministerstva do výslužby až v roku 1977. V roku 1958 sa stal splnomocnencom Inštitútu pre americkú stratégiu, v rokoch 1972 – 1977 predsedom Výboru pre zásobovanie americkej armády. Vieme tiež, že v roku 1975 bol povýšený na generála. John Slezak je pochovaný na arlingtonskom Národnom cintoríne v štáte Virgínia, pri Washingtone.

Za vojnovú činnosť mu boli udelené vysoké americké štátne vyznamenania – *Washington Award*, *Legion of Merit* a *Medal of Freedom*.

Zmapovanie osudov osobností druhého československého odboja je vo väčšine výsledkom základného výskumu autorov. Ich kniha je nepopierateľným prínosom, no súčasne si nerobia nárok na vyčerpávajúci pohľad. Cieľ – zaľadnúť naše vojenské dejiny, aby sa ich tvorcovia vrátili do histórie a zaujali v nej miesto, ktoré im patrí ako aktérom vo

vojenskej oblasti – sa im podarilo naplniť. Aktívne tak prispeli k poznaniu slovenskej, českej a československej minulosti v jednej z jej najvýraznejších prelomových etáp.

S. Michálek

KOROĽ, V. J.: *TRAHEDIJA VIJSKOVO-POLONENYCH NA OKUPOVANIJ TERYTORIJI UKRAJINY V 1941–1944 ROKACH* [Tragédia vojnových zajatcov na okupovanom území Ukrajiny]. Kyjev 2004. 250 s.

Do bohatej literatúry o druhej svetovej vojne prispel svojou monografiou kyjevský historik V. J. Koroľ. Autor píše o sovietskych vojnových zajatcoch a uvádza nové fakty a príčiny, ktoré viedli k tejto tragédii v minulosti historikmi a politikmi buď znevažovanú, skresľovanú, alebo historicky nepravdivo vysvetľovanú. Kriticky hodnotí doterajšiu literatúru o tomto predmete, najmä však štúdiu *Grif sekretnosti sňat. Poteri vooružennych sil SSSR v vojnach, bojových dejstvijach a vojennych konfliktach* (Moskva 1993), ktorá uvádza nepravdivé až trikrát menšie straty, než v skutočnosti boli. Ale aj mnohé fakty zamlčuje, ako napríklad straty počas Bukrinskej operácie, kde zahynulo alebo sa dostalo do zajatia viac ako 250-tisíc vojakov.

Ukrajinský historik spresnil mnohé údaje. Tak podľa nemeckého veliteľstva sa počas druhej svetovej vojny dostalo do zajatia 5 754 000 sovietskych vojakov a dôstojníkov, ale podľa najnovších štatistík to bolo viac, najmenej 6 miliónov 300-tisíc. Z nich bolo zastrelených, akože na úteku, odovzdaných gestapu na likvidáciu, tisícky zahynuli v zberných táboroch už na Ukrajine – okolo 3 milióny 300-tisíc. Koľko zahynulo v táboroch Nemecka a v iných štátoch, sa ešte nepodarilo presne zistiť. Autor uvádza nové fakty o masakroch priamo v meste Kyjev: Darnica, Babyn Jar, Kerosinská ulica, Inštitutská ulica, nemocnica I. Pavlova a iné, kde bolo zastrelených niekoľko stotisíc vojakov. Podľa neho na Ukrajine bolo organizovaných 230 táborov a koncentračných táborov, ne-

spočetné množstvo masových popráv, getá a pod. Tábory smrti vznikali veľmi rýchlo po celej Ukrajine. Fašisti neľutovali nikoho, nielen tých, čo nosili zbraň, ale aj civilných občanov, ženy a detí. Fašisti si prispôbili na okupovanom území právne normy, na základe ktorých beztriestne likvidovali zajatcov a civilné osoby. Vojnoví zajatci boli podrobovaní týraniam a mučeniu. Potom ich jednoducho zabíjali, hoci to odporovalo normám medzinárodného práva a humanizmu.

Historik V. Korol' tvrdí, že obaja protivníci – ZSSR a Nemecko – plánovali uskutočniť preventívny úder, ale ZSSR roku 1941 ešte na to nebol pripravený, azda, ak ideologicky, ale nie vojensky, čo aj neskôršie vojnové udalosti potvrdili, že ZSSR nebol schopný odraziť útok, nie to napadnúť na Nemecko pred rokom 1941. Ale Hitler na prekvapenie J. Stalina nečakal na útok ZSSR a sám ho napadol. To len neskôr sovietska propaganda sa usilovala dokázať, že ZSSR sa stal obeťou fašistického Nemecka.

Autor uvádza príčiny, ktoré viedli k takému masovému zlyhaniu sovietskeho vojska. Boli to nielen masové represie vo vojenských jednotkách koncom 30. rokov, keď viac ako 80 % z veliteľského zboru (maršali, generáli a ďalší dôstojníci), bolo zlikvidovaných a nahradení negramotnými a neskúsenými veliteľmi. Ďalej chýbala súčasná výzbroj a skúsenosti z vedenia vojny, ignorovanie údajov medzinárodnej a sovietskej rozviedky. Ale nielen toto, ale aj sovietska propaganda, ktorá nesprávne informovala a pripravovala ľudí na vojnu.

Podľa autora začiatok veľkých zajatí sa začal už v prvé týždne vojny na juhozápadnom fronte, kde bolo sústredených 5 armád počtom 665-tisíc vojakov. Už počas prvého obdobia vojny, t. j. do 18. novembra 1942 boli straty Červenej armády ohromujúce, viac ako 11 mil. osôb zahynulo, alebo sa dostalo do zajatia. Využitie nových archívnych materiálov dalo možnosť autorovi ukázať tragédiu sovietskych vojakov, ktorí sa dostali do obkľúčenia pri obrane Kyjeva, kde zahynulo 1 mil. 300-tisíc vojakov, veľké straty zaznamenali červenoarmejci pod Charkovom v máji 1942, kde padlo do zajatia vďaka

J. Stalinovi a maršalovi Timošenkovi viac ako 240-tisíc osôb, v Kerči sa zase dostalo do zajatia viac ako 100-tisíc vojakov len preto, že im velenie odmietlo poskytnúť lode, aby mohli ustúpiť. To sú len väčšie zoskupenia, ktoré sa dostali do zajatia a menších bolo niekoľko tisíc.

Novinkou je, že autor v tejto práci nikde neuvádza, že druhá svetová vojna bola Veľkou vlasteneckou vojnou a všade píše, že to bola iba nemecko-sovietska vojna. Má na to dôvody. Otroci vraj nemôžu mať Vlast'. V takom postavení boli nielen Ukrajinci, ale aj ostatné národy ZSSR. Ukrajinci bojovali nielen v Červenej armáde proti nemeckému fašizmu, ale aj v Ukrajinskej povstaleckej armáde proti sovietskemu režimu, píše autor vo svojej knihe.

Autor odsudzuje J. V. Stalina, ba celú stalinskú mašinériu, ktorá sa pozerala na zajatcov ako na zbabelcov, na zradcov vlasti. Vieme, že v každej vojne boli zradcovia, ale boli to jednotlivci a nie masový jav, ako sa to prejavilo počas druhej svetovej vojny na Ukrajine. Historik sa usiluje vysvetliť tento jav. Uvádza pádne fakty, ktoré viedli Ukrajincov k tomu, že sa vzdávali a išli radšej do zajatia, akoby mali zomrieť za sovietsku vládu. Boli to milióny ľudí, ktorí prešli pekľom občianskej vojny, troch hladomorov, kolektivizáciou, militaristickou industrializáciou, politickými procesmi a represiami, organizovanými boľševickou Moskvou, keď len v Ukrajine zahynulo v rokoch 1933 – 1937 viac ako 8 miliónov ľudí (niektorí štatistíci uvádzajú až 14 miliónov), keď bolo likvidovaných viac ako 40-tisíc z veliteľského zboru. Ďalej to bola sovietska propaganda pred vojnou, ktorá vychvaľovala do nebies nemeckú kultúru, umenie, techniku, hospodárnosť, poriadkumilovnosť, disciplinovanosť, čo bola aj pravda, ale sa nič nehovorilo o nebezpečenstve fašizmu. Ľudia videli, ako sa pred vojnou objímali sovietski činitelia s nemeckými politikmi, v sovietskych vojenských školách študovali nemeckí dôstojníci, letci, delostrelci, tankisti, lebo doma im to zakazovala Versailleská zmluva. Ďalšou príčinou bola aj ľahostajnosť u časti obyvateľstva Ukrajiny, ktoré bolo tisícky rokov

vychovávané v područí iných národov – Variagov, dynastie Riurikovcov, tatarsko-mongolských vpádov, litovsko-poľskej šľachty, ruského dvorianstva, nakoniec bolševikov s ich pokryteckou morálkou. Toto všetko podľa autora malo tiež vplyv na mentalitu a správanie vojakov.

Pravda, ak by zajatci vedeli, čo ich čaká u fašistov, zaiste by sa tak masovo nevzdávali do zajatia „kultúrnym Nemcom“. Ťažko bolo bojovať proti fašizmu prvé týždne vojny, keď všetky zásoby výzbroje boli zničené, resp. zhabané fašistami. Autor podrobne hovorí o hanebno-tragických príčinách v prvých dňoch vojny, ktoré viedli ku katastrofe sovietskych vojsk: boli zničené zásoby výzbroje, benzínu, lietadlá, tanky, potraviny a iné. Do zajatia sa dostávali vojaci nie pre nedostatok odvahy, ale preto, že J. V. Stalin a jeho režim vytvoril také podmienky vojny.

Autor práce poukazuje, že svetové spoločenstvo neodvrhlo práva vojnových zajatcov, zakotvených v Haagskej konvencii z roku 1907, ale sovietsky režim postavil vojnových zajatcov mimo zákon. Toto využil Hitler a do januára 1942 v nemeckých táboroch zahynulo od hladu, chorôb, strelby viac ako 3 milióny ľudí. Sovietsky režim nevyužil ani iniciatívu Medzinárodného červeného kríža o poskytnutí humanitárnej pomoci sovietskym vojnovým zajatcom, nevyužil možnosť pomoci prostredníctvom neutrálnych štátov. To dalo možnosť hitlerovskej mašinérii posilniť prenasledovanie a likvidáciu sovietskych vojnových zajatcov.

Autor uvádza, že sovietske veliteľstvo začalo považovať všetkých, ktorí padli do zajatia, trestancami, zločincami. Tých, ktorým sa podarilo utiecť zo zajatia a chceli sa zapojiť do boja proti nepriateľovi, považovali za zradcov, posielali ich do trestných rôt, do špeciálnych táborov NKVD, alebo postrieľali na mieste. A tí, čo sa náhodou dostali k jednotkám, počas celého času za nimi dozerala vojenská polícia SMERŠ, ba ešte aj po vojne, hoci na fronte, alebo na pracovisku preukazovali vynikajúce výsledky. Svedčí o tom príklad spisovateľa O. Hončara, ktorý to na

vlastnej koži pociťoval celý život. A takých boli tisícky.

Problematika vojnových zajatcov sa v sovietskej historiografii vedome zamlčovala, hoci to bola veľmi dramatická a tragická časť druhej svetovej vojny. Práca V. Korol'a vnáša nové svetlo do nej a ukazuje odvrátenú tvár sovietskeho režimu a osobne J. V. Stalina. Prácu vysoko hodnotí aj účastník druhej svetovej vojny, V. Chomenko. In: Vítězyna 2004, č. 11-12.

M. Roman

McKEE, A.: *BOJE O MOSTY NA RÝNU 1940, 1944, 1945*. Praha : Deus 2003, 449 s.

Podľa stručnej charakteristiky pražského nakladateľstva Deus predstavuje kniha britského historika Alexandra McKeeho záverečný súhrn bojov o rozhodujúce mosty na Rýne v čase druhej svetovej vojny, ako aj základné čítanie pre každého, kto sa usiluje porozumieť obratom vo vývoji tohto najväčšieho a najkrvavejšieho ozbrojeného konfliktu v dejinách ľudstva. Hlavným dejiskom sa v retrospektíve jej piatich rokov postupne stávajú takticky a strategicky najdôležitejšie body západnej Európy na operačných mapách protivníkov – mosty, letiská, komunikačné uzly a vyvýšeniny rozmiestnené na životne dôležitých križovatkách alebo v ich blízkom okolí – všetko miesta, o ktoré sa viedli tuhé a neľútostné boje, miesta, z ktorých niektoré boli viackrát dobýjané a niekoľkokrát vystriedali aj svojho „majiteľa“.

Knihou sa sústreďuje na vybrané objekty nachádzajúce sa v bezprostrednej blízkosti rieky Rýn – ktorá má vďaka pravidelnosti zásobovania vodou, a teda dostatočnej hĺbke mimoriadny význam – a čiastočne aj rieky Ruhr, kde však boli realizované operácie menšieho rozsahu. Rýn preteká charakteristicky divokou a hornatou krajinou a pod jej nevyočítateľnosť sa výraznou mierou podpisuje práve rieka Ruhr. Tá so svojimi regulovanými kanálmi predstavuje akési záplavové územie Rýna, v dôsledku čoho môže mať táto rieka šírku v rozmedzí od púhych

300 m až do neuveriteľných 5 km. Dej tejto pútavo napísanej knihy nás postupne prevezie cez viaceré holandské, belgické a nemecké mestá ležiace na Rýne a na jeho prítokoch ako Waalhaven, Arnhem, Nijmegen, Eindhoven, Albert, Escaut, Reichswald, Remagen, Oppenheim, Rheinberg, Rees, Speldrop, Valkhof, Bienen, Erlekom, Emmerich a Grebbe. Sú to mestá s viacerými terénnymi dominantami, ktoré už svojou prirodzenou, resp. upravenou polohou, v prípade vojnového stavu samé determinujú nutnosť ich ovládnutia. Autor práve na tieto mestá sústredil svoju pozornosť a na pozadí udalostí z jari 1940, jesene 1944 a jari 1945 rekonštruje boje a bojové operácie vedené v nich. Niektoré z nich predstavovali chaotické zlyhania a sklamaná, iné zaznamenali brilantný úspech.

Z hľadiska obsahovej stránky autor rozdelil knihu na tri časti, ktorých tematické medziny vymedzuje už samotný časový dodatok v jej názve. Prvá časť sa zaoberá udalosťami z mája 1940 a má príznačné označenie *Pevnosť Holandsko 1940*. V rámci piatich kapitol autor najprv v stručnosti charakterizuje terénny reliéf a tvárnosť krajiny, cez ktorú pretekajú obe spomínané rieky. Následne obšírnejšie analyzuje základné atribúty a predpoklady nemeckého operačného plánu, označeného krycím názvom „Fall Gelb“, najmä pokiaľ ide o jeho spojitosť s mestami a strategickými objektmi v Holandsku a Belgicku. Rýchlosť, prekvapenie a rozvrat, sa, ako McKee iba pripomenul, ukázali byť ústrednými prvkami nového spôsobu vedenia vojny, tzv. blitzkriegu. Kľúčové miesta boli obsadené hneď v prvých hodinách vojnového stavu. Hlavným vojenským úderom bolo obsadenie mostov klenúcich sa nad hlavnými vodnými tokmi Rýnskej delty, úderom vedľajším, ktorý mal odpútať protivníkovu pozornosť, avšak v konečnom dôsledku dokonal celkový zmätok, bolo zhodenie výsadku hlboko v tyle nepriateľa. A práve na to, čo sa dialo v troch oblastných sektoroch v úvodný týždeň západného ťaženia nemeckej armády, sa sústreďujú zostávajúce tri kapitoly prvej časti knihy – boje o mosty vo Waalhaven, resp. mosty v Arnheme, Nijmegene a kanál

Maas a nakoniec rotterdamská tragédia, ktorej opodstatnenosť považuje z vojenského hľadiska sám autor za nevyhnutnú – čo je samo osebe originálny a jedinečný záver, ak berieme do úvahy, že ide o hodnotenie britského historika. Dej sa logicky točí okolo nemeckých výsadkových jednotiek, ktoré zohrali v úvodnej fáze tejto kampane rozhodujúcu úlohu a až do príchodu obrnených tankových jednotiek niesli bremeno hlavného náporu spojeneckých, v tomto prípade holandských a belgických jednotiek.

Druhá časť knihy *Cil Ruhr 1944* si za cieľ položila osvetliť prípravu, realizáciu a konečný výsledok jednej z najspornejších spojeneckých operácií uskutočnených v priebehu druhej svetovej vojny, a síce operáciu s krycím označením „Market Garden“. V šesťnástich kapitolách je zaznamenaný spojenecký postup deň po dni a hlavnými hrdinami sú tentokrát predovšetkým príslušníci spojeneckých paradesančných divízií, konkrétne britskej 1. a americkej 82. a 101. výsadkovej divízie. Pomerne riskantný plán núkal lákavú možnosť rýchleho ukončenia vojny. Bol založený na správnom predpoklade, že prekročením Rýna v Holandsku by sa obišiel Západný val, po ktorom by bol zasadený smrteľný úder do Ruhrskej oblasti, srdca nemeckého priemyslu. V dôsledku toho by došlo k obkľúčeniu nemeckých armád a k ich konečnej likvidácii. Plán počítal s tým, že mosty cez rieky Mass, Waal a Rýn budú obsadené odvážnym vzdušným výsadkom a budú držané tak dlho, až kým nedorazia spojenecké tankové jednotky. Avšak ostalo iba pri plánoch. Všetky dôležité skutočnosti a súvislosti Alexander McKee s prehľadom dokumentuje a analyzuje. Priebeh týchto dramatických udalostí navyiac konfrontuje s plánmi oboch protivníkov na najrôznejších úrovniach velenia a reakciami a cítením obyčajných vojakov. Skutočne ukázkovo okrem iného poukazuje aj na to, aké predsudky panovali v spojeneckom tábore – keď boli Američania nielen Nemcami, ale aj samotnými Britmi pokladaní za náfúkancov a zbabelcov, zatiaľ čo Briti boli pre zmenu hodnotení ako pomalí a neprispôsobiví, bez akejkoľvek predstavivosti a fantázie.

Záverečná tretia časť mapuje v desiatich kapitolách udalosti z februára až apríla 1945, ktoré začali rozhodujúcimi bojmi o mosty na Rýne, Reichswaldu a Remagenu. Autor plasticky poukazuje na neustále sa zvyšujúci stupeň demoralizácie jednotiek nemeckej armády. Poukazuje predovšetkým na dve závažné skutočnosti, a síce absolútny nedostatok zbraní, ako aj poddôstojníckych kádrov. Ako výstižne poznamenal, nielen v tejto fáze sú ľuďmi, ktorí skutočne rozhodujú v boji velitelia rôt a praporov. „*Když mnoho z nich zahyne je divize oslabena i přes to, že je na tom vrchní velení s větší zkušeností zdánlivě dobře.*“ Avšak dokonca ani v roku 1945, keď bola nemecká armáda oslabená, neschopná protiúderu a nemecké letectvo už prakticky neexistovalo, to pre Spojencov nemala byť iba prechádzka ružovou záhradou. Opis bojov na holandskej pôde od Arnhemu po Grebbe, ako aj na pôde nemeckej od Oppenheimu po Emmerich, to jasne dokazuje. Aj v tejto tretej časti sa najčastejšie skloňuje mesto Arnhem, ktoré bolo so svojim diaľničným mostom jedným z najvýznamnejších strategických miest. Arnhemská bitka, ktorá sa tu odohrala na prelome jari a leta 1945, bola presnou kópiou tej prvej, ktorá sa v týchto miestach odohrávala pred niečo viac ako piatimi rokmi. Keďže sa však písal rok 1945 a nie 1940, zúčastnené sily, stroje a zbrane, ktoré sa tu stretli, boli značne väčšie. Rovnako sa líšili aj ciele oboch bitiek. Ciele bitky v poslednom roku vojny, zhodné s tými, ktoré viedli k tzv. druhej bitke o Arnhem (kde si Briti pripomenuli horkú porážku zo septembra 1944 a kde si naopak Nemci pripísali svoju posledné jasné víťazstvo v druhej svetovej vojne na Západe), boli, na rozdiel od šokujúcich úderov na jar 1940, podstatne evidentnejšie. Tretia bitka o tento holandský strategický bod za obdobie kratšie než päť rokov sa však na rozdiel od predchádzajúcich skončila konečne úspechom Spojencov, konkrétne Britov a bola vyvrcholením tretieho rýnskeho ťaženia. Všetky tri ťaženia sa vyznačovali prevratným použitím výsadkových jednotiek v histórii vojnových stretnutí. To je aj spoločný menovateľ všetkých troch častí tejto knižnej novinky, obohatenej fotografickou

prílohou s doposiaľ málo známymi fotografickými snímkami.

A. Maskalík

FREEDMAN, L.: KENNEDY'S WARS, BERLIN, CUBA, LAOS AND VIETNAM. Oxford : Oxford University Press 2002, 528 s.

Symbol a mýtus novej Ameriky, demokrat John Fitzgerald Kennedy, mal len 43 rokov, keď sa stal 35. americkým prezidentom. Avšak veľmi mladý v úrade aj zomrel. Zastreli ho v Dallase 22. novembra 1963, po dvoch rokoch a desiatich mesiacoch prezidentovania. Takmer celý svet bol šokovaný a oplakával jeho násilnú smrť. Pochovali ho na Národnom cintoríne v Arlingtone pri Washingtonu.

Kennedyovci boli pôvodom írski katolíci, farmári, ktorí sa v 40. rokoch 19. storočia vysťahovali do USA. Usadili sa v Bostone. Obaja starí otcovia J. F. Kennedyho, z otcovej strany Patrick J. Kennedy, z matkinej John F. Fitzgerald, boli senátori za štát Massachusetts. Jeho otec Joseph P. Kennedy, ktorý sa vypracoval na dolárového magnáta a miliónára, bol počas veľkej hospodárskej krízy finančným sponzorom a poradcom prezidenta F. D. Roosevelta, za čo bol v roku 1937 odmenený veľvyslaneckým postom vo Veľkej Británii. Syn John však jeho post podstatne predčil, samozrejme, za výdatnej podpory kennedyovských dolárov. John Fitzgerald Kennedy, druhé dieťa Josepha P. Kennedyho a Rosy Fitzgeraldovej Kennedyovej, sa narodil 29. mája 1917 v Brookline, predmestí Bostonu. Jeho ďalšími súrodencami boli Joseph Jr. „Joe“, ktorý zomrel v druhej svetovej vojne, sestry Rosemary, Kathleen, Eunice, Patricia, Jean a senátori Robert F. „Bobby“ a Edward M. „Teddy“. Roberta zavraždili v lete 1968 v Los Angeles počas prezidentskej kampane.

Pre výstup na americký politický Olymp vo voľbách 1960 začal JFK pracovať už po neúspešnej kandidatúre po demokratickej konvencii v roku 1956. A bol úspešný, porazil republikánskeho protikandidáta Richarda Ni-

xona. Za prezidenta bol inaugurovaný 20. januára 1961. Čakalo ho množstvo problémov, vrátane hrozby nukleárnej vojny.

1 000 dní viedol JFK Ameriku s cieľom zaistiť jej dominantný svetový vplyv bez toho, že by zaviedol západný svet do nukleárnej katastrofy. Dnes už americká historiografia o tomto období priniesla stovky kníh. Tie posledné využívajú nové, dlhé obdobie utajované dokumenty. Medzi takéto knihy možno priradiť „*Kennedy's Wars*“ z pera anglického historika Lawrencea Freedmana, ktorú vydal Oxford University Press v roku 2002.

V čom je Freedmanova kniha o Kennedyho vojnách prínosná? V prvom rade v tom, že využíva nové sprístupnené vládne dokumenty, ukazujúce podrobne Kennedyho prístup k vojne a jeho snahu o mier. Mapuje tiež kroky jeho top-poradcov Roberta McNamaru, Deana Ruska a brata Roberta. Freedman sa zamerával na Berlín, Kubu, Laos a Vietnam. Historikovi medzinárodných vzťahov tieto „názvy“ hovoria jasnou rečou – ohniská veľmocenského napätia a konfliktov na začiatku 60. rokov minulého storočia, ktoré mohli prerásť do novej svetovej vojny.

Úvodná kapitola Freedmanových *Kennedy's Wars* je venovaná histórii studenej vojny pred Kennedyom, známej americkej vojenskej doktríne masívnej odvety. V ďalšej, zameranej na americký postoj k berlínskej kríze, konštatuje, že nevyriešeným „európskym“ veľmocenským problémom na začiatku 60. rokov bol stále Západný Berlín. V júni 1961 o ňom rokoval JFK dva dni s Chruščovom vo Viedni. Východonemecké obyvateľstvo unikalo na Západ, komunistický režim Waltera Ulbrichta nelákal, naopak, odpudzoval. Preto bol nevyhnutný radikálny rez. Ten nastal v nočných a skorých ranných hodinách 13. augusta 1961. Okolo západného Berlína natiahli ostnatý drôt. Ľudia v snahe zachrániť poslednú možnosť odísť z komunistickej krajiny skákali z okien domov do rozprestretých plachiet na chodníkoch západného Berlína. O tri dni tieto budovy zbúrali a začali stavať naozajstný múr. Západ bol šokovaný, najprv nereagoval. Na výzvu Willyho Brandta zareagoval Kennedy. Do Berlína poslal viceprezidenta Lyndona Johnsona. JFK prišiel až

keď bol múr postavený. Získal si sympatie obyvateľov Západného Berlína i celej demokratickej Európy. Svoj prejav v blízkosti múru končil zvolaním: „*Ich bin ein Berliener.*“ Toto zvolanie hlásalo, že Američania zo Západného Berlína neodídu. Múr meral 111 km, mal takmer 300 veží a 50 bunkrov. Zatiaľ Západ interpretoval jeho existenciu ako symbol komunistického režimu, ktorý držal svojich obyvateľov vo väzení, Východ tvrdil, že je to protifašistický ochranný val držiaci na uzde potenciálnych západných agresorov.

Najväčším medzinárodným ohniskom napätia medzi superveľmocami od konca druhej svetovej vojny sa Freedman zaoberá v tretej kapitole svojej práce. Bola ním Karibská (kubánska) kríza, ktorá vypukla na začiatku 60. rokov. Režim proamerického diktátora Batistu na Kube zvrhla v roku 1959 skupina revolucionárov okolo Fidela Castra a nastolila v krajine komunistický režim. Už v marci 1960 schválila vláda prezidenta Eisenhowera návrh špionážnej centrály CIA, podľa ktorého mali byť proti Kube použité jednotky kubánskych emigrantov. Tí boli Američanmi vycvičení v Guatemale. Kennedy vedel o tomto projekte, upozorňovali ho na jeho nereálnosť v navrhnutnej podobe, no nepochopiteľne odsúhlasil celý plán, ktorého uskutočnenie 17. apríla 1961 v Zátok svíň skončilo fiaskom. JFK musel prehltnúť medzinárodnú blamáž. Nedošlo k zvrhnutiu Castrovho režimu, naopak, upevnil si pozície a Kennedy ho priam „posotil“ do náručia Moskvy. Ďalší vývoj okolo Kuby nabral v krátkej dobe bipolárny rozmer, pričom hlavným aktérom a hazardérom bol sovietsky predseda vlády Nikita S. Chruščov. Sovietsky zväz, využívajúc príležitosť dostať sa vojensky k americkým brehom a zmeniť tak podstatne rovnováhu síl vo svoj prospech, začal na Kube tajne montovať odpalovacie rampy pre rakety stredného doletu. Americké letecké snímky špionážneho lietadla U2 v októbri 1962 však tento krok odhalili. Keď poradca pre otázky národnej bezpečnosti McGeorge Bundy 16. októbra Kennedyho informoval o preskúmaní záberov analytikmi CIA, prezident práve raňajkoval. Bol šokovaný? Podľa Bundyho nie.

Kennedy sa mohol rozhodnúť medzi tromi možnosťami – neurobí nič, vojenský útok alebo blokáda. Nakoniec zvolil námornú blokádu „ostrova slobody“ a vyzval Nikitu S. Chruščov, aby nariadil návrat sovietskych lodí s nákladom raketových zbraní späť do ZSSR. JFK v televíznom prejave vyzval Američanov, aby nepodľahli panike a informoval o krokoch vlády. Vyhlásil čiastočnú mobilizáciu ozbrojených síl a dôslednú blokádu-karanténu. V ten deň dostalo velenie strategického letectva pokyn na bojovú pohotovosť. Vidiac pevný americký postoj o 13 dní Chruščov kapituloval, nariadil návrat 25 sovietskych lodí s raketami, vrátane demontáže odpaľovacích rámp. Samozrejme, inštalácia rakiet bola dobrodružná provokácia a Chruščov sa chcel „zviditeľniť“. Chcel vytĺcť politický kapitál, ukázať pred svetom silu Moskvy. Z udalosti však vyšiel ako záchranca slobodného sveta John F. Kennedy a to bol moment jeho najcennejšieho triumfu. Pre Chruščova to bola podobná blamáž ako pre Kennedyho Zátoka sviň.

Ďalšou vážnou krízou, ktorú Freedman analyzuje vo svojej knihe a ktorú Kennedy viac-menej zdedil po predchodcoch, bol nekontrolovaný vývoj v krajinách juhovýchodnej Ázie. Najprv išlo o Laos, potom o Vietnam. Občiansku vojnu v Laose vnímal americký establishment ako snahu o rozšírenie komunistického vplyvu v oblasti. Keďže Kennedy nepredpokladal skoré vyriešenie problému, priklonil sa k realistickému postoj, resp. k mierovému vyriešeniu sporu. V apríli – máji 1961 síce USA uskutočnili verejné prípravy na vojenskú intervenciu, avšak z iniciatívy JFK a jeho poradcov, sa kríza mala riešiť diplomatickou cestou. V júli 1962 došlo k podpísaniu dohôd v Ženeve, výsledkom ktorých bola neutralita Laosu. Iný problém predstavoval susedný Južný Vietnam. Keď tamojší diktátor Diem prestal vyhovovať americkým záujmom, došlo podľa osvedčeného latinskoamerického scenára za pomoci americkej administratívy a amerických zbraní k vojenskému prevratu. Ani tu sa veci nevyvíjali pozitívne, naopak, hrozil lokálny vojnový konflikt a rozšírenie komunistického vplyvu, navyše, keď americké

zbrane pre Južný Vietnam získali komunisti zo severu. Prezident Kennedy odsúhlasil plán porážky vietnamských komunistov do 18 mesiacov, avšak s pribúdajúcimi rokmi americká vojenská prítomnosť nadobúdala priam obudné rozmery. Vďaka aktívnej diplomacii sa Laos vyriešil v Ženeve, stal sa neutrálny, no vo Vietname bola situácia vážnejšia. V čase Kennedyho príchodu do Bieleho domu bolo vo Vietname 2 000 amerických vojakov. Na podnet svojich poradcov vyslal do krajiny ďalších 12 000. Po jeho smrti pokračoval v dobrodružstve prezident Lyndon B. Johnson a na konci 60. tich rokov tam bolo už pol milióna Američanov. Amerika sa vietnamského syndrómu nezbavila dodnes.

K hodnoteniu jednotlivých udalostí, Berlína, Kuby, Laosu a Vietnamu, pristupuje vo svojej knihe Freedman veľmi citlivo, najmä pri Vietname vidieť opatrnosť. Inak uvedené, nesrší z neho bezbrehý amerikanizmus. Tento postoj je výsledkom jednak „zrelosti“ autora a jednak použitých nových dokumentov.

Z primárnych zdrojov čerpal Freedman zo známych FRUS, ďalej z kolekcie dokumentov v National Archives and Records v College Park, fond *Public Papers of the Presidents of the United States, John F. Kennedy* a z mikrofilmov v National Security Archive, fondy *Berlin Crisis 1958 – 1962, Cuban Missile Crisis, US Nuclear History 1955 – 1968* a *JFK-National Security:USSR and Eastern Europe 1961 – 1963*. Autor navyše využil edíciu dokumentov *Pentagon Papers: History of the United States Decision Making on Vietnam*, ďalej známe *Kennedy Papers: Inside the White House During the Cuban Missile Crisis*, záznamy Senátu a Snemovne reprezentantov. Nepochybne hodnotné boli pre Freedmana informácie, ktoré získal z dokumentov zozbieraných v rámci projektu Cold War History International Project na Woodrow Wilson Center vo Washingtone DC. Sekundárne zdroje Freedmana sú takisto veľmi rozsiahle. Siahol po viac ako 330 vedeckých a memoárových publikáciách a štúdiách amerických i ruských autorov. Aj toto dokumentuje fakt, že jeho kniha „*Kennedy's Wars*“ nie je jednostranným americkým pohľadom na začiatok 60. rokov. Snáď aj pre

túto príčinu by si zaslúžila preklad do slovenčiny, aby tak bola k dispozícii širšiemu okruhu čitateľov.

S. Michálek

SUCHÝ, P.: *REAGAN A ŘÍŠE ZLA, VÝVOJ AMERICKÉ ZAHRAŇIČNÍ POLITIKY A VZTAHŮ MEZI SUPERVELMOCAMI V LETECH 1981 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 283 s.

Fenomén 20. storočia – studená vojna – býva najčastejšie v literatúre chronologicky vymedzená rokmi 1945 – 1990. Nájdu sa však autori, ktorí jej začiatok posúvajú do roku 1917. A možno s nimi súhlasiť, keď označíme fakt zrodu komunistickej veľmoci na mape sveta ako „predpokladu“ tohto fenoménu moderných svetových dejín. Ak však použijeme pre stanovenie vzniku studenej vojny iný uhol pohľadu, t. j. bipolárny veľmocenský svet ZSSR – USA, pokojne akceptujeme rok 1945. Je zaujímavé, že časové vymedzenie zániku studenej vojny už takúto rozpoltenosť neponúka. Tu sú autori jednotní – tým medzníkom je rozpad Sovietskeho zväzu.

Studená vojna, či už jej vznik stotožníme s rokom 1917 alebo s rokom 1945, mala počas svojej existencie konkrétne podoby, fázy a intenzitu. A ak aj všeobecne nebola plánovaná, môžeme konštatovať, že bola nevyhnutná. Jej motorom neboli len vonkajšie, resp. medzinárodné ambície, problémy, vzťahy a udalosti, ale mnohokrát aj domáci vnútorný vývoj. A nepremietala sa len v otázkach vojenských či politicko-ideologických, ale aj v hospodársko-obchodných a kultúrno-morálnych.

Ak chce dnes na Slovensku študent histórie, politológie alebo medzinárodných vzťahov, prípadne adept diplomatickej služby alebo aj bežný čitateľ, siahnuť po dostupnej hodnotnej literatúre, ktorá sa venuje histórii studenej vojny, musí absolvovať náročné pátranie, aby sa dopracoval k úspešnému výsledku. Podstatne optimistickejšiu realitu ponúka v našom geografickom priestore český knižný trh, kto-

rý nielenže „chrlí“ preklady svetových autorov, ale produkuje aj pôvodnú domácu tvorbu. K takýmto možno priradiť napr. knihu *Reagan a říše zla* z pera Petra Suchého, českého politológa, pôsobiaceho pedagogicky na Masarykovej univerzite v Brne. Knihu vydalo v roku 2004 brnianske Centrum pro studium demokracie a kultury.

Samotný názov knihy *Reagan a říše zla* je doplnený podnadpisom *vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981 – 1989*. Už prvý kontakt s knihou tak napovedá, že autorom zvolený uhol pohľadu sleduje a hodnotí záverečné obdobie studenej vojny z jednej strany. Tento fakt potvrdzuje najmä to, že Suchý sa opiera takmer výlučne (99 %) o americké pramene a sekundárne zdroje. Túto poznámku netreba chápať ako kritiku knihy, skôr mám tým na mysli to, že autor použitím prameňov z jedného zdroja sleduje stanovený cieľ – predložiť „komplexnú analýzu prvkov, ktoré Reaganova administratíva považovala v rámci zahraničnej politiky pre svoj prístup k Sovietskemu zväzu za kľúčové“, resp. „dôkladnejšiu analýzu americkej zahraničnej politiky v období osemdesiatich rokov.“ Ide o veľmi ambiciózne postavený cieľ a nie som si istý, či ho možno dosiahnuť bez dlhoročného štúdia v amerických archívoch, ak nechceme vytvoriť len knihu z predošlých kníh. Za primárne pramene Suchý vo svojej práci využil aktuálne dobové *Direktívy pre národnú bezpečnosť* (NSDD – National Security Decision Directives), ktoré vydávala Rada národnej bezpečnosti (National Security Council), hlavný architekt americkej zahraničnej politiky, a ktoré boli odtajnené na začiatku 90. rokov minulého storočia, ako aj verejné prejavy prezidenta Ronalda Reagana. Čo sa týka použitej literatúry, tak v jej zozname autor Suchý uvádza takmer 60 titulov (memoáre i odborné, resp. vedecké práce) a okolo 40 štúdií, publikovaných väčšinou v časopisoch *Commentary* a *Foreign Affairs*. Pri sledovaní poznámok pod textom však vidieť, že Suchý sa opiera najmä o knihu Raymonda Garthoffa *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, vydanú vo Washingtone, DC, v roku 1994.

Suchého *Reagan a říše zla* sa nedá prečítať „na dúšok“ či za jednu noc. Naopak, číta sa ťažko, treba sa neustále vracat' k predošlým stranám a pripomínať si, o čo vlastne ide. Inak unikajú súvislosti. Kniha je totiž „presiaknutá“ množstvom faktov, odbornej vojenskej terminológie, čo si čitateľ nemá šancu na prvýkrát zapamätať. V skutočnosti, ak má byť v jednej práci zachytený taký široký komplex otázok, nemôžeme od nej očakávať, že bude ľahkým, resp. rekreačným čítaním.

Samotnému Reaganovmu „double“ vo funkcii amerického prezidenta (január 1981 – január 1989) predchádzal jeho guvernérsky post štátu Kalifornia. Tento republikán, pôvodnou profesiou herec kladných postáv amerických westernových filmov, dôrazne presadzoval počas celých osem rokov ucelenú zahraničnopolitickú koncepciu, sledujúcu jeden prioritný záujem – USA musia z vojenského i ekonomického aspektu dosahovať stabilne miesto veľmoci č. 1 a z tejto pozície diktovať svetový vývoj. Na tomto mieste platí poznámka, že Ronald Reagan sa ako americký prezident zhostil tejto úlohy úspešne, ako to potvrdzuje aj Suchého kniha.

Úvodná kapitola práce Petra Suchého je venovaná koncepciám americkej zahraničnej politiky voči ZSSR v 70. rokoch minulého storočia. Mapuje tu kroky administratív Richarda Nixona, Geralda Forda a Jamesa Cartera, ktoré v skutočnosti umožnili expanziu a posilnenie sovietskych pozícií v celosvetovom medzinárodnom systéme. Práve toto predošlé desaťročie podstatne ovplyvnilo zrod a presadzovanie fenoménu známeho pod menom „reaganizmus“.

Ďalšie kapitoly sú venované koncepciám prvého funkčného prezidentského obdobia R. Reagana vo vzťahu k ZSSR. Jasne tu vidíme zásadnú zmenu v amerických postojoch. Dôraz, trpezlivosť, neústupnosť. A to v oblasti bezpečnostnej politiky, ako aj na odzbrojovacích rokovaníach. Navyše, autor správne zachytáva ekonomickú dimenziu amerického prístupu k ZSSR a nezabúda ani na fenomén Reaganovej rétoriky.

Druhá časť knihy P. Suchého je venovaná americko-sovietskym rokovaniam a vývoju vzťahu medzi superveľmocami v rokoch 1985

– 1989. Potvrdzuje sa v nej skutočnosť, že Reagan a jeho administratíva sa naďalej usilovali o dosiahnutie skôr formulovaných cieľov. Suchý tu dospel k záveru, že kontinuita týchto pozícií (a dôrazu, trpezlivosti a neústupnosti) zapríčinili vo významnej miere zmeny sovietskej politiky vo svetovom systéme. Nebol to teda Gorbačov s glasnosťou a perestrojkou, ale v prvom rade Reagan, ktorého politika bola hlavným dôvodom konca studenej vojny. Suchého práca ďalej analyzuje jednotlivé summity Reagan – Gorbačov (počnúc Ženevou v novembri 1985, cez Reykjavík, Washington, až po Moskvu v júni 1988), ako aj americko-sovietske odzbrojovacie rokovania a prípravné stretnutia ministrov zahraničných vecí oboch krajín. Poukazuje aj na zvláštny „európsky“ moment, t.j. na superveľmocami plné „vytesnenie“ západoeurópskych mocností i sovietskych satelitov z rokovaní o odstránení nukleárných zbraní z európskeho kontinentu.

Rozsiahly priestor venuje Petr Suchý Reaganovej koncepcii, resp. plánu strategicej obrany (SDI – Strategic Defense Initiative), t. j. vytvoreniu účinnej obrany s použitím sofistikovaných vesmírnych zariadení. Reagan jednoducho trval na filozofii, že USA musia disponovať protiraketovým štítom, akosi poisťkou aj potom, keď superveľmoci v budúcnosti dospejú k nulovému variantu zbraní hromadného ničenia. Tvrdil, že dáva prednosť vzájomnému zaisteniu bezpečnosti pred vzájomným zaistením zničenia.

V marci 1983 nazval Ronald Reagan Sovietsky zväz ríšou zla. Na moskovskom summite s Michailom Gorbačovom v júni 1988 konštatoval, že keď označil ZSSR za ríšou zla, hovoril o inej dobe. Aj toto dokazuje zmeny, ktoré nastali v bipolárnom svete.

V Reaganovej zahraničnej politike, resp. v jeho vzťahu k ZSSR, v období, inak nazývanom aj nová studená vojna, vidíme ďalší významný rozmer. Bola americkým spôsobom ako znova podrobiť atlantickej disciplíne západnú Európu, ktorá détente z predošlého desaťročia využila k nastúpeniu vlastnej cesty. Mám na mysli cestu „oteplenia“ vzťahov s európskymi satelitmi ZSSR i so Sovietskym zväzom samotným, čo pod-

nietilo východnú veľmoc k expanzii v treťom svete. Tvrdý postoj Washingtonu bol jediným účinným postojom, ako tento vývoj dostať pod kontrolu.

Záverečná kapitola Suchého knihy je venovaná zhodnoteniu významu a vplyvu Reaganovej zahraničnej politiky voči ZSSR na premenu charakteru sovietskych krokov v medzinárodnom systéme. Tu autor konštatuje, že najvýznamnejším prvkom Reaganovej stratégie bolo posilňovanie amerického vojenského potenciálu ako prostriedku, ktorý napomáhal udržaniu strategickú rovnováhu. To v prvom rade ovplyvnilo ochotu Sovietov participovať na odzbrojovacích rokovaníach. Strategická obranná iniciatíva, ohlásená v marci 1983 a kontinuálne presadzovaná v Reaganovom druhom funkčnom období, plnila aj funkciu politického a ekonomického faktora. Navyše, túto bezpečnostnú i hospodársku politiku dopĺňal ďalší okruh – t. j. tlak na ZSSR, aby v krajine dodržiaval základné ľudské práva. Razantná Reaganova politika voči ZSSR na začiatku 80. rokov síce viedla k vystupňovaniu americko-sovietskej konfrontácie, no spôsobila i to, že tento postup, označovaný termínom „mier cez silu“ mal na rýchlo sa striedajúcich sa sovietskych vodcov politický i psychologický efekt. Preto bola sovietska politika voči USA v tom čase niekoľko krokov pozadu, čo zvyhodňovalo americkú administratívu a jej pozície a čo sa plne prejavilo v druhom Reaganovom prezidentskom období. USA hrali opäť rolu aktéra, schopného významne ovplyvňovať medzinárodné dianie. To uľahčilo ich pozíciu po skončení studenej vojny, keď sa stali jedinou superveľmocou v unipolárnom svete.

Reaganova koncepcia koherentnej razantnej zahraničnej politiky voči ZSSR sa tvorila v rokoch 1982 – 1984. Preto je škoda, že autor knihy Petr Suchý nesiahol po memoároch jedného z jej autorov, Jacka F. Matlocka, Jr., ktoré vyšli pod názvom *Autopsy on an Empire* v roku 1995 (836 strán). Jack Matlock

pracoval v službách americkej zahraničnej politiky 35 rokov. V rokoch 1983 – 1986 bol členom Rady národnej bezpečnosti a ako zvláštny asistent prezidenta zodpovedal za koordináciu americkej zahraničnej politiky voči ZSSR, pripravoval kľúčové podklady na americko-sovietske rokovania, stál po boku R. Reagana na summitoch s Gorbačovom a formuloval väčšinu Reaganovej korešpondencie so sovietskymi lídrami. Ako jeden z najlepších amerických soviétológov bol v roku 1987 vymenovaný za veľvyslanca v Moskve. Na tomto poste zostal do roku 1991. Práve jeho spomínaná kniha spomienok je vynikajúcou analýzou americkej zahraničnej politiky za Reagana voči ZSSR.

Knihu Petra Suchého *Reagan a ríše zla* treba na našom knižnom trhu len a len privítať. V skutočnosti je prvou podrobnou prácou o americkej zahraničnej politike voči ZSSR v konečnej fáze studenej vojny, ktorá vzišla z pera českého autora. Aj keď treba zopakovať, že kniha jeho postavená výlučne na americkej literatúre a publikovaných dokumentoch, ťažko jej vyčítať iné vážne nedostatky, snáď len niektoré „technické“ chyby, napr. absenciu menného registra, zoznamu použitých skratiek, nevyužitie v rozsiahlejšej miere tabuľkovej prílohy a odľahčiť tak text „presolený“ faktmi, údajmi, počtami o zbraňových systémoch oboch superveľmocí. Každý, kto prečíta knihu *Reagan a ríše zla*, získa nepochybne novú sumu vedomostí o nedávnej veľmocenskej hre. Podľa môjho názoru je určená skôr úzkemu okruhu vojenských historikov, zbrojných expertov a technikov. Ak však po nej siahne bežný čitateľ a dokáže „odložiť“ bokom väčšinu terminológie zbrojársko-vojenského komplexu, nepochybne si vytvorí politický obraz bipolárneho sveta, americkej zahraničnej politiky a americko-sovietskych vzťahov v poslednom období studenej vojny.

S. Michálek

Vojenská história

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Jiří **JUROK**, CSc., Muzeum Novojičínka, ulice 28. října 12, 741 11 Nový Jičín, Česká republika

PhDr. Igor **BAKA**, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Peter **SZÁRAZ**, CSc., Štefánika 12, 942 01 Šurany

pplk. PhDr. Peter **ŠUMICHRAS**T, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Peter **CHORVÁT**, Považanova 2, 841 01 Bratislava

Dr. Peter **TURZA**, Záborského 6/18, 036 01 Martin

doc. PhDr. Oldřich **VANĚK**, CSc., Vrbická 1894/18, 031 01 Liptovský Mikuláš.

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický kontakt, e-mailovú adresu.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA – VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava.

☎ 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

JUROK, Jiří: Čeští husitští a katolíčtí kondotiéri z Moravy na Slovensku v 15. stolytí (obdoby husitských výbojů).....	3
BAKA, Igor: Slovensko vo vojne proti Poľsku v roku 1939	26
SZÁRAZ, Peter: Bezpečnostná politika Španielska v prvých rokoch druhej svetovej vojny (1939 –1943).....	47
ŠUMICHRASŤ, Peter: Letovy Š-328 v slovenských Vzdušných zbraniach 1939 – 1944	65

Personálie

CHORVÁT, Peter: Generál Branislav Manica (1894 –1980).....	82

Dokumenty a materiály

TURZA, Peter: Obrnený transportér OT-62.....	99
VANĚK, Oldřich: Orgány riadenia spravodajských, partizánskych a špeciálnych výsadekových skupín na území bývalého Československa.....	105

Recenzie

TSOURAS, P.G.: Německé tanky na východní frontě. Generál Erhard Raus a jeho tankové divize v Rusku 1941 – 1945. (A. Maskalík)	130

Bibliografia	133

Anotácie, glosy	160

INHALT

Studien

JUROK, Jiří: Tschechische Hussiten und katholische Kondotieren aus Mähren in der Slowakei in 15. Jahrhundert (im hussitischen Zeitraum)	3
BAKA, Igor: Slowakei im Krieg gegen Polen im Jahre 1939	26
SZÁRAZ, Peter: Sicherheitspolitik Spaniens in den ersten Jahren des Zweiten Weltkrieges (1939 – 1943)	47
ŠUMICHRAST, Peter: Die Letov Š-328 in dem Arsenal der slowakischen Luftkräfte 1939 – 1944	65

Personalien

CHORVÁT, P.: General Branislav Manica (1894 – 1980)	82

Dokumente und Materialien

TURZA, Peter: Panzertransporter OT-62	99
VANĚK, Oldřich: Die Führungsorgane der Einheiten des Nachrichtendienstes, Partisanen- und speziellen Landungstruppen auf dem Gebiet der ehemaligen Tschechoslowakei	105

Rezensionen	130

Bibliographie	133

Anotationen, Glossen	160

CONTENTS

Studies

JUROK, Jiří: Czech Hussite and Catholic Condottieres from Moravia
in Slovakia in 15th Centuries3

BAKA, Igor: Slovakia in War against Poland in 1939.....26

SZÁRAZ, Peter: Security Policy of Spain in First Years
of World War II (1939 –1943).....47

ŠUMICHRAST, Peter: Aircraft Letov Š-328
within Slovak Air Weapons 1939 – 194465

Personalities

CHORVÁT, Peter: General Branislav Manica (1894 – 1980)82

Documents und materials

TURZA, Peter: The Armoured Carrier OT-6299

VANĚK, Oldřich: VANĚK, O.: Bodies to Control Intelligence,
Reconnaissance-Diversions, Organiser's Counter-intelligence
and Further Parachute Groups in the Territory of the Former Czecho-Slovakia105

Reviews130

Bibliography.....133

Annotations, Glossaries160

VOJENSKÁ HISTÓRIA 3/2005

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: na fotografii najstaršie sochárske stvárnenie
venované pamiatke padlých príslušníkov 1. ČSAZ na Dukle

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., Dr. Peter Turza,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 17. októbra 2005

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava